

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

**YOKSUL KADINLAR İÇİN
‘SICAK YUVA/ÖZGÜR KENT’ HAYALİYLE
‘İMKÂNSIZ MEDENİYET’ TOKİ**

**Feminist Sosyal Çalışma ve Kent İçi Yoksul Alanların Dönüşümü:
Ankara, Aktaş Mahallesi Örneği**

Burcu HATİBOĞLU EREN

Doktora Tezi

Ankara, 2014

YOKSUL KADINLAR İÇİN ‘SICAK YUVA/ÖZGÜR KENT’ HAYALİYLE
‘İMKÂNSIZ MEDENİYET’ TOKİ

Feminist Sosyal Çalışma ve Kent İçi Yoksul Alanların Dönüşümü:

Ankara, Aktaş Mahallesi Örneği

Burcu HATİBOĞLU EREN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Doktora Tezi

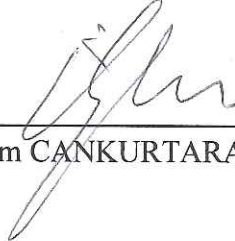
Ankara, 2014

KABUL VE ONAY

Burcu HATİBOĞLU EREN tarafından hazırlanan “Yoksul Kadınlar için ‘Sıcak Yuva/Özgür Kent’ Hayaliyle ‘İmkansız Medeniyet’ TOKİ/ Feminist Sosyal Hizmet ve Kent İçi Yoksul Alanların Dönüşümü: Ankara, Aktaş Mahallesi Örneği” başlıklı bu çalışma, 03.12.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Tahire ERMAN (Başkan)

Doç. Dr. Özlem CANKURTARAN ÖNTAŞ
(Danışman)

Prof. Dr. Kasım KARATAŞ

Doç. Dr. Sema BUZ

Doç. Dr. Aksu BORA

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ✓ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

03.12.2014

Burcu HATİBOĞLU EREN

Aktaş'ın yoksul kadınlarına...

TEŞEKKÜR

Bu araştırma, Ankara'nın Aktaş mahallesinde 2011-2014 yılları arasında gerçekleştirilen bir alan araştırmasına dayanıyor. Tez konusunun belirlenmesinden araştırmanın raporlanmasına kadar geçen sürenin üç buçuk yıllı aştığı düşünüldüğünde, bir süreçte emeği geçenleri anmak ne kadar uğraşırsam uğraşayım yetersiz bir çaba olacak. Ancak öncelikle tez danışmanım Doç. Dr. Özlem CANKURTARAN ÖNTAŞ ile Tez İzleme Komitesi'ndeki değerli hocalarım Doç. Dr. Sema BUZ ve Doç. Dr. Tahire ERMAN olmasaydı, ortaya böyle bir tezin çıkmayacağını belirtmem gerek. Bununla beraber kuşkusuz HÜ BAB'ın desteği olmasaydı bu araştırmayı gerçekleştirmek oldukça zor olurdu. Yine bu süreçte gerek akademik gerekse duygusal desteği ile hep yanımda olduğunu hissettiğim, sevgili hocam Doç. Dr. Feryal TURAN'ın önemli bir yeri olduğunu söylemeliyim. Ayrıca yoksulluk, kentleşme ve sosyal çalışma ilişkisini netleştirmemi sağlayan Akın ATAÜZ'a, Prof. Dr. Kasım KARATAŞ'a ve Yrd. Doç. Dr. Filiz DEMİRÖZ'e, 1. ODTÜ Sosyal Bilimler Doktora Öğrencileri Çalıştayı'ndan haberdar olmamı sağlayan Leyla ÖNAL'a ve burada tez sürecimi titizlikle inceleyip önerilerini sunan ODTÜ Sosyoloji Bölümü'ndeki Dr. Işıl ÇELİMLİ-İNALTONG ile diğer akademisyenlere teşekkürü bir borç bilirim. Bununla beraber özellikle alan araştırması sürecinde bir kadın olarak kendi içsel sürecimi keşfetmemi sağlayan 'Ben Alandayken: Kadın Akademisyenlerden Dijital Hikâyeler' isimli Dijital Hikâye Anlatımı Atölyesi'ni oluşturan H.Ü İletişim Fakültesi'nden Burcu ŞİMŞEK, Evren SERTALP, Gökçe ZEYBEK KABAKCI ve Hatice Şule OĞUZ'a özel olarak teşekkür etmek istiyorum. Bu olanağı sunmasalardı, deneyimlerimi feminist bir süzgeçten geçirerek bilgiye dönüştürmem bu kadar kolay olmayacaktı. Yine beni araştırmamın analiz sürecinde yurtdışına gitmek konusunda yüreklendiren hocalarım Doç. Dr. Özlem CANKURTARAN ÖNTAŞ ve Doç. Dr. Sema BUZ'a tekrar tekrar teşekkür ediyorum. Bu sayede Almanya'daki Hannover Uygulamalı Bilimler ve Sanatlar Üniversitesi Sosyal Çalışma Bölümü'ndeki olanaklardan yararlanarak, analiz sürecinde her araştırmacının ihtiyaç duyduğu serbest zaman ve yoğunlaşma olanağını en iyi şekilde değerlendirme şansı yakaladım. Kuşkusuz Almanya'da bulunduğum dönemde, beni Hannover Uygulamalı Bilimler ve Sanatlar Üniversitesi'ne kabul eden ve tez araştırmamın gelişiminde yerinde

öneriler sunan Prof. Dr. Dieter WEBER ve Prof. Dr. Angela MORÉ’a teşekkürü bir borç bilirim. Burada katıldığım seminerlerde diğer akademisyen ve doktora öğrencileriyle paylaştığım akademik tartışma ortamının oldukça besleyici olduğunu eklemeliyim.

Ancak bu araştırmanın asıl öznelere, takma isimlerle andığım ya da bir şekilde hayatlarına dâhil olduğum ve bana yüreklerini açan tüm kadınlardır ve onlara ne kadar teşekkür etsem az. Bu nedenle sosyal yardım alan kadınlara ulaşmam konusunda bilgileri benimle paylaşan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na, Aktaş mahallesindeki ilk dönemlerimde alanı tanımam ve kadınlarla bir araya gelebilmem konusundaki destekleri için Aktaş mahallesi muhtarı Orhan KETİR ve ailesine teşekkür borçluyum. Alan araştırmasının gerçekleştirilmesi sürecinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile gerçekleştirdiğim tüm resmi yazışmaların doğru ve zamanında tamamlanması için desteğini eksik etmeyen sosyal yardım uzmanı Şebnem AVŞAR KURNAZ’a ve yardımlarını esirgemeyen Altındağ Belediyesi Tapu Kadastro Müdürlüğü, Sosyal Yardımlar Müdürlüğü ve Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü çalışanlarına teşekkür ederim.

Son olarak gerilimli tez sürecinde hayatımı kolaylaştıran eşim Evren EREN’e ne kadar teşekkür etsem azdır. Yine tezimin tüm aşamalarında annem ve babam Nurbil ve Uğur HATİBOĞLU’nun, Yurdanur ve Şükrü EREN’in ve kardeşlerim Berkhan HATİBOĞLU ve Seda KARAHAN’ın destekleri teşekkürü hak ediyor. Tabii ki burada hepsini anmama olanak olmasa da, benzer süreçleri yaşadığımız Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ’in ve yaşam enerjimi hep yüksek tutmamı sağlayan dostlarımın yoldaşlığı bu tezde önemli bir yere sahiptir.

Ankara, 2014

Burcu HATİBOĞLU EREN

ÖZET

HATİBOĞLU EREN, Burcu. *Yoksul Kadınlar için ‘Sıcak Yuva/Özgür Kent’ Hayaliyle ‘İmkânsız Medeniyet’ TOKİ; Feminist Sosyal Çalışma ve Kent İçi Yoksul Alanların Dönüşümü: Ankara, Aktaş Mahallesi Örneği*, Doktora tezi, Ankara, 2014.

Bu çalışmanın amacı, neoliberal kentleşme sürecinde yoksul kadınlar açısından gündelik yaşamın nasıl dönüştüğünü Ankara’nın Aktaş mahallesi örneğinde keşfetmektir. Bu açıdan araştırma kent içi yoksul alanlara yönelen neoliberal kentleşme projelerinin feminist sosyal politika ve sosyal çalışma için önemli bir sorun alanı olduğu iddiasına dayanmaktadır. Bu çerçevede yoksul kadınların gündelik yaşamları ile yurttaşlık hakları arasındaki bağlantılar görünür kılınmaya çalışılmıştır. Feminist etnografik bir çalışma olarak tasarlanan araştırma kapsamında, arsa sahibi oldukları için TOKİ evlerine geçmeye hak kazanmış konumdaki ve sosyal yardımlarla yaşayan yoksul kadınların deneyimlerine odaklanılmıştır. TOKİ evlerine geçen 14, yıkıntı ve harabe haldeki evinin yıkımını bekleyen 17 ve borcunu ödeyemediği için TOKİ’den atılan 1 kadınla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde, kadınların medeni durumu ve çocuklarının yaşlarına bağlı olarak farklılaşan özellikleri dikkate alınmıştır. Analiz, yoksul kadınların yoksulluk, katılım ve güvenlik üzerinden ele alınan gündelik yaşamlarında, üstlendikleri toplumsal cinsiyet rolleri ile ataerkil ilişkiler açısından neoliberal kentleşme projesiyle gerçekleşen dönüşümün nasıl deneyimlendiğini anlamak amacıyla yapılmıştır.

Gerçekleştirilen analiz sonucunda, yoksul kadınların neoliberal kentleşme projesini ‘sıcak yuva’ ve ‘özgür kent’ olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Ancak daha derine bakıldığında yoksul kadınların, bu süreci, 1) eşitsiz ataerkil ilişkiler ve toplumsal cinsiyet rolleriyle belirlenen yoksulluk ve güvenlik sorunlarının artması nedeniyle evsizlik, 2) kentleşme projesinin cinsiyetçi ve baskıcı yapısı nedeniyle dışlanma, 3) kamusal alanda muhafazakârlaşma ve 4) güvenlik sorunları karşısında değişmeyen bir korku üzerinden deneyimledikleri ortaya çıkmıştır. Bu durum ise, yoksul kadınların neoliberal kentleşme sürecini ‘imkânsız medeniyet’ olarak tanımlamasına neden olmuştur. Bu çerçevede araştırma, feminist sosyal politika ve sosyal çalışma açısından, yoksullukla mücadelede toplumsal cinsiyet eşitliğini temele alan bir kent yapısının nasıl olması gerektiğine ve neoliberal kentleşme sürecine ilişkin önerilerle son bulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Neoliberal kentleşme, yoksulluk, katılım, güvenlik, kent içi yoksul alanlar, TOKİ, sosyal yardımlara bağımlılık, feminist sosyal politika, feminist kent politikası, feminist sosyal çalışma.

ABSTRACT

HATİBOĞLU EREN, Burcu. ‘TOKİ’ as ‘*Impossible Civilisation*’ for Poor Women with Dreams of ‘*Warm Home*’ and ‘*Free City*’; Feminist Social Work and Transformation of Poor Inner City Areas: Sample of Aktaş District in Ankara, Doctoral Thesis, Ankara, 2014.

The aim of this research is to find out how the daily lives of women are changing within a framework of neoliberal urbanization. The research is based on the case of the Aktaş district of Ankara, Turkey, and is developed on the assumption that the neoliberal urbanization projects directed at poor inner city areas create a significantly problematic issue for feminist social policy and social work. Within this context, the research tries to make visible the relations between the daily lives of poor women and their citizenship rights in the process of neoliberal urbanization. The research is designed as a feminist ethnography and focuses on the experiences of poor women that live on social aids and entitled to live in cluster housing TOKİ because they are land owners. 14 in-depth interviews are conducted with women living in cluster housing TOKİ, 17 with women waiting for the demolition of their ruined houses, and 1 with a woman who was expelled from cluster housing due to her inability of paying her debts. During the interviews, the diverging characteristics of women based on their marital status and the age of their children were taken into account. The analysis has been conducted on the basis of the experiences of poor women in relation to poverty, participation and security in their daily lives within the transformation process caused by a neoliberal urbanization projects. The analysis also focuses on how these women participate in the aforementioned projects through their gender roles within the patriarchal relations in which they are placed.

The findings of the research indicate that poor women perceive the neoliberal urbanization projects as ‘*warm home*’ and ‘*free city*’. However, a deeper analysis indicates that poor women experience this process through 1) unequal patriarchal relations and homelessness resulting from poverty and security problems defined by gender relations, 2) marginalization due to the sexist and oppressive structure of the urbanization projects, 3) increasing conservatism in the public sphere, and 4) an unchanging fear in terms of security problems. This situation results in poor women’s definition of the neoliberal urbanization process as an ‘*impossible civilization*’. Within this context, the research concludes with suggestions in relation to the neoliberal urbanization process and how an urban structure should be developed upon the basis of gender equality in terms of fighting poverty.

Keywords: Neoliberal urbanization, poverty, participation, security, poor inner city areas, TOKİ, dependency on social aids, feminist social policy, feminist urban policy, feminist social work.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ADAMA.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET... ..	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLERVE TABLOLAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	4
1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNU	4
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ARAŞTIRMA SORULARI	8
2.BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE	10
2.1. FEMİNİST KENT POLİTİKASI, GÜNDELİK YAŞAM VE FEMİNİST SOSYAL ÇALIŞMA	10
2.1.1. Feminist Sosyal Çalışma Açısından Kentsel Alanda Yoksul Kadınlar	16
2.1.2. Feminist Sosyal Çalışma ve Yeni Yurttaşlık Tartışmaları Çerçevesinde Ev, Kent, Katılım	22
2.1.3. Feminist Sosyal Çalışma Açısından Kentsel Alanda Güvenlik Sorunları.....	27
2.2. NEOLİBERAL DÖNEMDE DÜNYA'DAKİ KENT İÇİ YOKSUL ALANLAR VE KADIN DENEYİMLERİ: ‘BAŞARILI (?)’ UYGULAMALAR	31
2.2.1. Yoksul Kadın Deneyimleri Üzerinden Dünyada Kentleşme ve Konut Politikasının Tarihsel Gelişimi	32
2.2.2. Neoliberal Dönemde ‘Toplumsal Cinsiyet Eşitliği’ni Temele Alan Kâr Odaklı/‘Başarılı’ Kentleşme Projeleri	37

2.3. FEMİNİST SOSYAL ÇALIŞMA İÇİN BİR SORUN ALANI: TÜRKİYE’DE NEOLİBERALİZM, REFAH SİSTEMLERİ VE KENTLEŞME PROJELERİ.....	51
2.3.1. Türkiye’de Kent İçi Yoksul Alanların Dönüşümü: Toplumsal Cinsiyet ve Muhafazakârlık kısıncında TOKİ-Belediye-Sosyal Yardım	57
3. BÖLÜM ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	65
3.1. KONUYA İLGİ VE ARAŞTIRMA ALANIYLA İLK BAĞLANTILAR.....	67
3.2. ARAŞTIRMA SORULARININ VE ÖZNELERİN KEŞFİ.....	68
3.3. DERİNLEMESİNE GÖRÜŞMELERE HAZIRLIK: ARAŞTIRMA SORULARI VE OLASI CEVAPLAR ÜZERİNE DÜŞÜNMEK.....	72
3.4. DERİNLEMESİNE GÖRÜŞMELER VE (ÖZ)DÜŞÜNÜMSEL SÜREÇ: ZORLUKLAR VE FIRSATLAR	74
3.5. ANALİZ SÜRECİ VE RAPORLAMA.....	77
4. BÖLÜM ANALİZE GİRİŞ	
AKTAŞ MAHALLESİNDE YOKSUL KADINLAR	80
4.1. AKTAŞ MAHALLESİNDE SOSYO-MEKÂNSAL YAPI: DEĞİŞİM VE AYRIŞMA	80
4.2. AKTAŞ MAHALLESİNDE KADINLARIN GENEL PROFİLİ VE ‘YOKSUL KADINLAR’	88
4.2.1. Sosyo-Demografik ve Kültürel Göstergeler.....	89
4.2.2. Sosyo- Ekonomik Göstergeler	92
4.2.3. Araştırma Özneleri: ‘Hak Sahibi’ ‘Yoksul’ Kadınlar	94
5. BÖLÜM ANALİZ	
YOKSUL KADINLAR İÇİN SICAK YUVA/ÖZGÜR KENT HAYALİYLE İMKANSIZ ‘MEDENİYET’ TOKİ	98
5.1. HANGİ KADIN İSTEMEZ: ‘PİRİL PİRİL’, ‘SICACIK’ ‘RAHAT’ VE ‘ÖZGÜR’ TOKİ.....	99
5.1.1. ‘TOKİ, kurucacık, sıcacık, tavanı desen akmaz, tertemiz’	99
5.1.2. ‘O TOKİ’lerde belki daha özgür kadınlar’	103
5.1.3. Sonuç ve Değerlendirme	106

5.2. NEOLİBERAL KENTLEŞME SÜRECİNDE YOKSULLUK VE KADINLARIN EVSİZLİK HALLERİ 108

- 5.2.1. Sosyo-mekânsal Kopuşla Şekillenen Evsizlik:
‘*Kapı önü*’nde Namus Kaygısı ve Eve Kapanma 109
- 5.2.2. Yıkıntı/Harabe Evlerde Yoksul Kadınlar için
Sosyal Tabakalaşma ve Evsizlik:
‘*Hak sahibiyiz, ev sahibiyiz ama kiracı gibi olduk*’ 113
- 5.2.3. TOKİ’yle ‘*Bereket*’i Kaçan Evler ve Evsizlik:
‘*Çocuklarımın ihtiyacını mı karşılıyım evimin masrafını mı?*’ 116
- 5.2.4. TOKİ ve Sağlıksızlaşma:
Kadın Bedenine Yansıyan ‘*Evsizlik*’ ve ‘*Borçlanma Stresi*’ 119
- 5.2.5. Evsizlik ve Ataerkil Ahlak Arasında Genç Kadınlar:
‘*Son çare kadının çalışması*’ 122
- 5.2.6. Yetersiz İstihdam ve Evsizlik Koşullarıyla Şekillenen
Güçlenme Yanılsaması 127
- 5.2.7. Kaçınılmaz Son(!) olarak TOKİ’den Atılma ve Evsizlik:
‘*Herkesi düşünmek zorundasın. O da çok ağır geliyor*’ 131
- 5.2.8. Sonuç ve Değerlendirme 137

5.3. KENTLEŞME PROJESİNE KATILIMDA CİNSİYETÇİ YAPI: BASKI VE DIŞLANMAYA DAYALI YERİNDEN EDİLME 142

- 5.3.1. Yoksul Kadınları Dışlayan ‘*Hak Sahipliği*’ Koşulları ve
Sosyal Yardım Kriterleri 143
- 5.3.2. Baskıcı ve Dışlayıcı Katılım Sürecinin
Toplumsal Cinsiyet Boyutu 150
- 5.3.3. Sonuç ve Değerlendirme 164

5.4. NEOLİBERAL KENTLEŞME SÜRECİNDE YOKSUL KADINLAR İÇİN MUHAFAZAKÂRLAŞAN KAMUSAL ALAN: ‘MUHAFAZAKÂR ANNELİK’ VE FARKLI KADINLIKLAR 168

- 5.4.1. Neoliberal Kentleşme ve Muhafazakâr Anneliğin Kuruluşu 168
- 5.4.2. Muhafazakâr Annelik Kimliği ve Dışlanan Kadınlıklar 174
- 5.4.3. Sonuç ve Değerlendirme 176

5.5. NEOLİBERAL KENTLEŞME SÜRECİNDE YOKSUL KADINLAR İÇİN DEĞİŞMEYEN ‘KORKU’NUN TOPLUMSAL CİNSİYET BOYUTU: GÜVENLİK SORUNLARI BAĞLAMINDA ÖZEL-KAMUSAL İLİŞKİSİ.....	177
5.5.1. Ev ve Çevresinde Güvenlik Sorunları: ‘Çatısız’, ‘Kapısız’ ve ‘Yapısız’ evlerde ‘Allaha emanet’	178
5.5.2. Ataerkil ve Dini kurallar Çerçevesinde Güvenlik Sorunları: ‘Çok dışarıda görünmemen gerekir, lafa söze dolanırsın, ailenin huzuru kaçır.’	181
5.5.3. Kadına Yönelik Şiddete İlişkin Değişmeyen Algı: ‘Aman kimse duymasın, derlerse karısı karılık mı yapmadı’	185
5.5.4. Özelden Kamusala-Kamusaldan Özele Bakım Sorumluluğu: ‘Diyelim okula gitti gelecek mi geriye’	187
5.5.5. Sonuç ve Değerlendirme	189
6. BÖLÜM GENEL SONUÇ VE ÖNERİLER.....	193
KAYNAKÇA	204
Ek 1. Türkiye’nin Taraf Olduğu Uluslararası Yasal Düzenlemeler	225
Ek 2: Araştırma Öznelerinin Ayrıntılı Tanıtımı	226
Ek 3. Derinlemesine Görüşme Formu	233
Ek 4. Aktaş mahallesinden genel görünüm/Fotoğraflar.....	237
Ek 5. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı izin yazısı.....	241
ÖZGEÇMİŞ.....	242

ŞEKİLLER VE TABLOLAR DİZİNİ

Şekiller

Şekil 1: Temel Tema ve Kategoriler	79
--	----

Tablolar

Tablo 1: Aktaş Mahallesi'nde Ücretsiz Genel Sağlık Sigortasından ve Sosyal Yardımlardan Yararlananların Cinsiyete Göre Dağılımı.....	93
Tablo 2: Araştırma Öznelerine İlişkin Bilgiler	96-97

GİRİŞ

Kentleşme, kentlileşme, bu süreçte ortaya çıkan sosyal sorunlar ve yoksulluk, tarihsel süreç içerisinde kentleşme sürecini belirleyen hâkim ideolojiler/politikalar üzerinden farklı boyutlarda ele alınmıştır. Örneğin bugün modernist kentleşme anlayışı derken, belirli özellikleriyle ön plana çıkan bir kentleşme sürecine ve yarattığı sosyal sorunların ele alınışına ilişkin belirli özelliklere vurgu yapılır. Günümüz kentleşme sürecine baktığımızda ise, özellikle 1970’lerden sonra neoliberal ideolojinin ve bu çerçevede geliştirilen politikaların hâkimiyeti dikkat çekmektedir. Harvey (2007)’e göre neoliberal kentleşme, neoliberal politikaların ekonomik, mekânsal, sosyal, kültürel, duygusal ve bilişsel alanlarda yarattığı dönüşümler çerçevesinde belirli özelliklere sahiptir. Bu açıdan, araştırmada da sıklıkla kullandığım neoliberal kentleşme kavramı, özelleştirmeyi ve kâr odaklılığı önceleyen, kentsel sorunları ve yoksulluğu kârlılığı arttırmak ve sosyal riski yönetmek üzerinden değerlendiren, daha çok kentleşme projeleriyle yürütülen bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte ise, bir yandan giderek feminizmin yükseldiği ve yoksullukla mücadelede toplumsal cinsiyetin dikkate alınmaya başlandığı vurgulanırken, diğer yandan özellikle yoksul kadınlar üzerinde farklı baskıların arttığı tartışılmaktadır.

Bu araştırma, giderek kentlileşen bir dünyada yaşadığımız gerçeği üzerinden, Türkiye’deki neoliberal kentleşme sürecini feminist sosyal çalışma bakış açısıyla analiz etmeye odaklanmıştır. BM HABITAT’ın ‘2008-2009 Dünya Kentlerinin Durumu’ raporunda (2008a: 90-105), kentlerin yoksulluk ve suçla bütünleşmiş alanlarında yaşayan kadınların barınma, sağlık, ulaşım ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle ilişkili sorunlar açısından erkeklerden iki kat daha dezavantajlı konumda olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla bu gibi yoksul bölgelerin dönüşümüne odaklanan projelerin yarattığı hak ihlalleri, kadınların deneyimlediği eşitsizliğin sosyal politikayla kesiştiği alanlarda yaşanmaktadır. Nitekim neoliberal kentleşme projelerinin yoksulluk ve yarattığı sorunlara yönelik sosyal politika ve hizmetlerle güçlendirilmesi gerektiği sıklıkla vurgulanır (Şen, 2006: 1-12; Güzey, 2009: 27-37; Erman, 2010: 240-243). Bu noktada araştırma, en temelde -Delgado (1999)’nun da vurguladığı bir nokta olarak- sosyal çalışmanın, bu yüzyılın en önemli konularından biri

olan neoliberal kentleşmenin yarattığı sorunlara çözüm yolları bulacak bilgi, değer ve beceri kümesine sahip olması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Bu dayanak çerçevesinde gerek kent çalışmalarına gerekse refah devleti, sosyal politika ve sosyal çalışma alanındaki çalışmalara bakıldığında ise, bugün toplumsal cinsiyet konusunun önemli bir tartışma alanı olduğunu görmekteyiz.

Özellikle 1960’larda ikinci dalga feminist hareketin sosyal politika ve sosyal çalışma alanına etkisiyle toplumsal cinsiyet konusu kentleşme süreci içerisinde dikkate alınmaya başlanmış, toplumsal cinsiyet ve sosyal politika arasında bağlantı kurularak daha önce gerçekleştirilmiş birçok kent çalışması cinsiyet-yanlı ya da cinsiyet-körü olarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan kuramsal çerçevede ayrıntılı bir şekilde ele aldığım gibi, refah sistemlerinde yaşanan dönüşümle birlikte feminizmin refah sistemi tartışmalarındaki yükselişi, kent politikası ile kentsel alanda sunulan sosyal hizmetlerin yoksul kadınların gündelik yaşamı ve toplumsal cinsiyetle olan bağlantısını kurma noktasında önemli bir gelişme olmuştur. Bu çerçevede kadınların yurttaşlık haklarını güvence altına almayı amaçlayan bir kent politikası için katılım ve kadınların özel ve kamusal alanda deneyimlediği güvenlik sorunlarıyla ilgili tartışmalar, feminist sosyal çalışma açısından önemli noktalara işaret etmektedir. Nitekim Dominelli (2002) ve Orme (2002) tarafından feminist hareketin bir parçası olarak ele alınan feminist sosyal çalışma, yoksulluk ve yurttaşlık hakları arasındaki bağlantı üzerinden neoliberal kentleşme projeleriyle yoksul kadınlar açısından ortaya çıkan dışlanma ve eşitsizliklerle yakından ilgilidir. Bu doğrultuda, Türkiye’de giderek muhafazakârlaştığını ve özelleştğini tartıştığım sosyal hizmetlerle birlikte, 2000’lerle kentlerin yoksul alanlarına yönelen neoliberal kentleşme projelerinin yoksul kadınlar açısından gündeme getirdiği dışlanma ve eşitsizlikler feminist sosyal çalışma açısından önemli bir sorun alanı olmaktadır. Bununla beraber, tüm dünyada etkili bir toplumsal cinsiyet eşitliği ve yoksullukla mücadele politikası açısından ‘başarılı’ olarak değerlendirilen kentleşme projeleri, ulusal düzeyde kapsamlı bir kentleşme politikasıyla desteklenen ayrımcılık karşıtı yoksullukla mücadele programlarının ve kadınların güçlenmesini sağlayıcı sosyal hizmetlerin gerekliliğini göstermektedir.

Sonuç olarak bu araştırma, feminist sosyal çalışmanın, çevresi içinde birey/kadın perspektifi, gündelik yaşam, mekân ve yurttaşlık tartışmaları üzerinden neoliberal kentleşme süreciyle olan bağlantısını kurma çabası olarak okunabilir. Bu bağlantının kurulma çabası içerisinde, yöntem bölümünde ayrıntılı olarak gerekçelerini sunduğum ve kent merkezinde kalmış, güvenlik sorunlarının etnik farklılıklarla birlikte ön planda olduğu yoksul bir alan olan Aktaş mahallesinde yaşayan yoksul kadınların gündelik yaşam deneyimleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede aslında tektipleştirici bir kavram olduğu üzerinden eleştirilen ‘yoksul kadınlar’ kavramı, bu araştırma kapsamında ‘sosyal yardımlardan yararlanma’ kriterleri üzerinden tanımlanan bir ‘yoksul kadın’ grubunu ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmayla neoliberal kentleşme sürecinde yoksul kadınların gündelik yaşamının nasıl dönüştüğünü anlamaya çalışırken belirli bir araştırma alanı ve belirli bir ‘yoksul kadın’ grubu çerçevesinde beliren sorunlardan yola çıkıldığını belirtmek gerekir. Bununla birlikte Aktaş mahallesinin Bulgar, Arnavut ve Kürt kimliklerinin belirli mekânsal sınırlar içerisinde bir arada yaşadığı bir mahalle olması, araştırmada deneyimlerine odaklandığım ‘yoksul kadın’ların farklılaşan özelliklerine ve deneyimlerine de işaret etmektedir.

Bu noktada araştırmada ‘yoksul kadın’larla aynı koşullarda yaşayan erkeklerin deneyimlerinden bahsedilmediğini vurgulamalıyım. Ancak bu durum, çoğu zaman haksızlıklarla gerçekleştiği belirtilen neoliberal kentleşme projesinden ‘yoksul erkek’lerin etkilenmediği anlamına gelmemektedir. Tam tersine, bu araştırmayla, aynı koşullarda ancak farklı toplumsal cinsiyet kodlarıyla yaşayan bireylerin yaşam deneyimlerinin farklılaştığı üzerinden yola çıkılmış ve ‘yoksul kadın’ deneyimlerine odaklanılmıştır.

1. BÖLÜM

Bu bölümde, kısaca, araştırmanın temelini oluşturan ve feminist etnografyaya uygun bir araştırma tasarımı içerisinde belirlenen Aktaş mahallesi özelinde odaklandığım araştırma sorunu, amacı ve araştırma sorularına yer verilmektedir.

1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNU

Sosyal yardımlara bağımlılığın, güvenlik sorunlarının ve ataerkil ilişkilerin iç içe geçtiği, yıkıntı ve harabe evlerle dolu bir alan olarak Aktaş mahallesi, yoksul kent merkezlerine yönelen neoliberal kentleşme projelerinin feminist sosyal çalışma çerçevesinde değerlendirilmesi noktasında önemli bir araştırma alanıdır. Nitekim Aktaş mahallesinde başlatılan dönüşüm projesine ilişkin yazılı ve görsel sunumlar, sosyal hizmetlerin öncelikli yararlanıcıları olan yoksul kadınları hedeflemektedir. Örneğin Altındağ Belediye Başkanı Veysel Tiryaki'nin 20.11.2013 tarihinde Haberankara'da yayınlanan röportajına baktığımızda, projenin özellikle yoksul kadınlar için daha iyi, modern ve güvenli bir yaşamın pazarlanması biçimini aldığını görmekteyiz:

‘Aslında, Altındağ’ın tamamı benim en büyük projemdir. Göreve başladığımızda Altındağ, gecekonduları, yoksulluğu, okullaşmadaki düşük oranı, özellikle kadınların, dezavantajlı grupların çektiği sıkıntılar, yapılaşmanın sıfır düzeyinde olması, yolların, okul arazilerinin, yeşil alanların gecekondularla işgal edildiği, çoğunlukla dar gelirli ailelerin yaşadığı yer olan ve aynı zamanda Ankara’nın vazgeçilmezi, en kıymetli beldesi, bölgesi olan Altındağ’ın tamamı benim için bir projedir ve bu proje Altındağ’ı tekrar yaşanılabilir ve herkes tarafından arzulanan, cazibeli bir ilçe, belde yapmaktır.’

Benzer şekilde Altındağ Belediyesi’nin 2006-2009 yılı Stratejik Planı’nda hedef kitlesi olarak tanımladığı ‘sosyal belediyecilik anlayışı içinde dar gelirli ve yoksulluk içinde bulunan dezavantajlı kişiler’in başında yoksul kadınlar gelmektedir. Bu çerçevede yoksul kadınların, neoliberal kentleşme projesiyle daha iyi yaşam koşullarına kavuşacak olan asıl özneler olarak kurgulandığını söylemek mümkündür. Daha iyi yaşam koşullarına kavuşmak ise Altındağ Belediyesi 2006-2009 Stratejik Planı’nda üç temel amaç/iddia üzerinden şöyle

ele alınmaktadır; a) ‘yoksullukla mücadele ya da yaşam kalitesini arttırma’, b) ‘güvenlik koşullarının sağlanması’ ve c) ‘toplumcu belediyeçiliğin bir koşulu olarak katılım’.

Böyle bir kurgu, en temelde, yoksul kadınları, içerisinde yer aldığı eşitsiz ataerkil ilişkiler ya da toplumsal cinsiyet rol ve sorumlulukları çerçevesinde ele almayı gerektirir. Gerçekliğe bakıldığında ise, yoksul kadınların ekonomik-sosyal kaynakları, becerileri, zaman tüketim alışkanlıkları, ücretsiz bakım işi sağlama kapasiteleri ve güvenlik ihtiyaçları, genellikle ataerkil ilişkiler ve toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız olarak ele alınmaktadır. Bu durum ise, neoliberal kentleşme projelerine eklemlenen ya da eklemlenebilecek sosyal politika önerileri ile yoksul kadınların ataerkil ilişkilerle biçimlenen gündelik yaşam deneyimleri arasında kopukluğa neden olmaktadır.

Bu çerçevede araştırma sorununun, basit bir şekilde, neoliberal kentleşme projelerinin hedef aldığı yoksul kadınların gündelik yaşam deneyimleri ile sosyal politikalar arasındaki kopukluk olduğunu söyleyebilirim. Bu kopukluğu gidermek ise, yoksul kadınların gündelik yaşam deneyimlerini ev mekânıyla birlikte daha geniş kentsel yapı içerisindeki ataerkil ilişkiler ve toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde analiz etmeyi ve bu analizden hareketle kadınların yurttaşlık haklarıyla kurduğu bağlantıları keşfetmeyi gerektiriyor. Bu nedenle ben araştırmamda Aktaş mahallesinde yaşayan yoksul kadınların gündelik yaşam deneyimlerini, Bora (2004)’nın ifadesiyle gündelik yaşamın ‘cinsiyete bürünmüş doğası’ nı, neoliberal kentleşme sürecinin ataerkil ilişkilerle biçimlenen yapısını anlamak açısından bir başlangıç noktası olarak ele alıyorum. Bu noktada ise, Altındağ Belediyesi’nin öne sürdüğü yoksulluk, güvenlik ve katılıma ilişkin iddiaların ataerkil ilişkiler ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden kadınların yurttaşlık haklarıyla kurduğu ilişki, araştırmanın temel çerçevesini oluşturmaktadır.

Dolayısıyla yoksul kadınların gündelik yaşam deneyimlerinin çerçevesini çizerken dikkate aldığım tartışmalardan biri, kamu politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğinden bahsedilirken gelirin yeniden dağıtımına ilişkin eşitlikçi değerlerin yoksulluk söyleminden kaybolmasıdır. Bu açıdan Philips (2001, s. 250-255) ve Razavi (2009) yoksulluğun giderek dezavantajlılık üzerinden sunulan sosyal yardımlar çerçevesinde ele alınmaya başlandığını

ve yoksullukla mücadelede eşitsiz toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren yaklaşımların öne çıktığını söylemektedir. Örneğin Kalkınmada Kadın Yaklaşımı ve daha sonrasında geliştirilen Kalkınma ve Kadın Yaklaşımı'na ele alalım¹. Drolet (2010) her iki yaklaşımı da yoksullukla mücadele çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ve yapısal faktörleri dikkate almadığı için eleştirmiştir. Birincisi 'rasyonel ekonomik kadın' kimliğine odaklanırken, ikincisi 'ev içindeki kadına yardım' etmeyi önemser. Her iki yaklaşımda da, kadınların harcamalarını daha çok aile üyelerinin ihtiyaçlarını gözeterek yapıyor olmaları sosyal yardımların kadınlara verilmesinin temel nedenidir (s. 212-215). Benzer şekilde bu konudaki alanyazın (Fraser ve Gordon, 1994; Korpi ve Palme, 1998; Molyneux, 2006, 2007), bize dezavantajlılığı ya da ihtiyaç sahipliğini temele alan sosyal politika ve yardımların, yurttaşlık, kimlik ve ihtiyaçlarla ilgili ataerkil varsayımlarla şekillendiğini göstermektedir. Örneğin Türkiye gibi geleneksel-aile odaklı refah sistemine sahip ülkelerde yoksul kadınlar sadece çalışmayan erkeğin eş ve kızları olarak sosyal yardımlardan yararlanmamaktadır, aynı zamanda anne ve çocuklara ulaşmayı sağlayan annelik ve bakım rollerini temele alan program ve hizmetlerden de yararlanmaktadır. Eşitsiz ataerkil ilişkiler üzerinden geliştirilen bu tür cinsiyet körü politika ve uygulamalar ise, kadınların ve kız çocuklarının kamusal olanaklardan (eğitim, istihdam vb. gibi) yararlanmalarını engellemekte ya da eşitsizliklerle karşılaşmalarına neden olmaktadır. Bu açıdan ben kadınların yoksullukla ilişkili gündelik yaşam deneyimlerini toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil ilişkiler çerçevesinde ele alırken, gelirin yeniden dağıtımına ilişkin eşitlikçi değerleri dikkate almak gerektiğini düşünüyorum. Böylece Aktaş mahallesindeki yoksul kadınlar için neoliberal kentleşme süreciyle değişen ve değişmeyen toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ve bu eşitsizliklerin kökenlerini ortaya koymayı amaçlıyorum. Çünkü bu eşitsizliklerin kökenleri, aynı zamanda, neoliberal kentleşme projeleri kapsamında yoksul kadınların yurttaşlık haklarının sağlanması için geliştirilebilecek sosyal politikaların yükselebileceği temeli de oluşturuyor.

¹Yoksullukla mücadelede, ingilizcesi Women In Development (WID), Women And Development (WAD) ve Gender And Development (GAD) olarak alanyazında yer alan bu yaklaşımlar, Toksöz (2011) tarafından Kalkınmada Kadın (KK), Kadın ve Kalkınma (KvK) ve Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma (TCvK) olarak ele alınmıştır.

Neoliberal kentleşme sürecinde yoksul kadınların gündelik yaşam deneyimlerinin çerçevesini çizerken dikkate aldığım tartışmalardan bir diğeri ise, güvenlik sorununun özel ve kamusal alanın kullanımı açısından eşitsiz ataerkil ilişkilerden bağımsız olmadığıdır (Fenster, 1999). Birçok araştırma güvenlikle ilgili sorunların hem kamusal hem de özel alanda yaşandığını ve özellikle kadınların gündelik yaşam alanlarına katılımını sınırladığını göstermektedir. Bu açıdan Fenster (2005) kadınların kamusal alan kullanımının özel alandaki ayrımcı ataerkil ilişkiler ve eşitsiz toplumsal cinsiyet rolleriyle belirlendiğini söylemektedir (s. 224). BM HABITAT (2000) tarafından da güvenlik sorunları, özellikle yoksul kadınların barınma, sağlık, eğitim, istihdam ve sosyal güvenlik gibi sosyal politika alanlarından dışlanmasının nedenlerinden biri olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla ben güvenlik sorununu, yeni yurttaşlık tartışmalarıyla gündeme gelen ve araştırma sorunu açısından kilit önemdeki, yoksul kadınların gündelik yaşama katılımı tartışmasıyla birlikte ele aldım. Çünkü yeni yurttaşlık tartışmaları, yoksul kadınların gündelik yaşamlarında kullandığı özel/kamusal alanları belirleyen ataerkil ilişkilerin ve bu alanların kullanımında belirleyici olan toplumsal cinsiyet rollerinin güvenlik sorunlarıyla kesiştiğini gösteriyor. Bu çerçevede ben katılımı, Aktaş mahallesindeki yoksul kadınların, hem gündelik yaşamında ihtiyaç duyduğu mekân ve olanakları eşit biçimde kullanabilmesini hem de bu mekân ve fırsatların geliştirilmesinde etkin rol alabilmesini ifade edecek şekilde kullanıyorum. Böyle bir ele alış ise, yoksul kadınların özel ve kamusal alanın kullanımında karşılaştığı güvenlik sorunları ve bu sorunlara ne tür çözüm yolları ürettiklerini anlamayı gerektiriyor. Çünkü güvenlik sorunları yoksul kadınların gündelik yaşam çevreleriyle ilişkilerini geliştirirken ne tür bir güç ilişkisi içerisinde yer aldıklarını da gösteriyor.

Sonuç olarak, Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme sürecinde yoksul kadınların gündelik yaşamı ile yurttaşlık hakları arasında ne kadar bağlantı kurulduğu feminist sosyal çalışma açısından önemli bir sorun alanına işaret etmektedir. Çünkü ev ve kent, yoksul kadınlar için yaşanabilir -kültürel olarak eşitsizlik ve baskılardan bağımsız olarak yeniden üretilebilir- bir hakka dönüşemediği sürece eril kalacak ve kadınların yurttaşlık hakları dar bir kapsamda ele alınacaktır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ARAŞTIRMA SORULARI

Araştırmada Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme süreciyle bölgede yaşayan kadınların yoksulluk, güvenlik ve katılım bağlamında dönüşen gündelik yaşam deneyimlerini ve bu deneyimlerle sosyal politika arasındaki bağlantıları keşfetmek amacını taşıyorum. Bu açıdan ise, Aktaş mahallesindeki neoliberal kentleşme sürecini feminist sosyal çalışma bakış açısıyla kentleşmeye dair bir sosyal sorun alanı olarak ele aldığımı söyleyebilirim. Bu çerçevede yukarıda belirttiğim araştırma amacıyla bağlantılı olarak aşağıda yer alan ve birbiri ile ilişkili dört soruya yanıt arıyorum. Bir kentiçi yoksul alan olarak Aktaş mahallesinde başlatılan dönüşüm süreciyle yoksul kadınların,

1. Yoksulluk açısından gündelik yaşamları,
 - *Toplumsal cinsiyet rolleri*
 - *Ataerkil ilişkiler* çerçevesinde nasıl dönüşmektedir?
2. Kent içi yoksul alanların dönüşüm sürecine katılımı,
 - *Toplumsal cinsiyet rolleri*
 - *Ataerkil ilişkiler* çerçevesinde nasıl gerçekleşmektedir?
3. Kentsel olanaklardan yararlanma açısından kamusal alana katılımı,
 - *Toplumsal cinsiyet rolleri*
 - *Ataerkil ilişkiler* çerçevesinde nasıl değişmektedir?
4. Özel ve kamusal alan kullanımında güvenlik sorununa ilişkin deneyimleri,
 - *Toplumsal cinsiyet rolleri*
 - *Ataerkil ilişkiler* çerçevesinde nasıl biçimlenmektedir?

Sonuç olarak ben, bu araştırmayla, yoksul kadınların yoksulluk, katılım ve güvenlik üzerinden ele aldığım gündelik yaşamlarını, kadınların ev ve kentte üstlendiği toplumsal cinsiyet rolleri ile içerisinde yer aldıkları ataerkil ilişkiler açısından anlamaya çalışıyorum. Dolayısıyla ataerkil ilişkiler kavramı ile, yoksul kadınların ev ve kent mekânında - yoksulluk, güvenlik ve katılımı ilişkili olarak- karşılaştığı eşitsizlik koşullarını arttıran aile ilişkilerinden kamusal hizmet biçimleriyle olan ilişkilere kadar uzanan ve toplumsal cinsiyete göre belirlenmiş her türlü eşitsiz ilişkiyi ifade ediyorum. Toplumsal cinsiyet

rolleri kavramı ise, yoksul kadınların, ataerkil ilişkilerle şekillenen yoksulluk ve güvenlik koşullarında özel ve kamusal alan kullanımını, bu alanlarda gerçekleştirilen etkinliklerini ve neoliberal kentleşme sürecine katılım biçimlerini belirleyen rol ve sorumlulukları ifade ediyor. Bu çerçevede hazırlamış olduğum ve yukarıda sunulan soruları yanıtlayarak, yoksullukla mücadele açısından toplumsal cinsiyet eşitliğini temele alan bir kent yapısının nasıl olması gerektiğine ve neoliberal kentleşme sürecinde bu konuda önerilebilecek sosyal politikalara ilişkin önemli ipuçları yakaladığımı düşünüyorum.

2. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde kent politikası ile kentsel alanda sunulan sosyal hizmetlerin yoksul kadınların gündelik yaşamı ve toplumsal cinsiyetle ilişkisi, refah sistemlerinde yaşanan dönüşüme ve tarihsel olarak feminizmin yükselişine ilişkin tartışmalar üzerinden ele alınmıştır. Bu çerçevede yurttaşlık haklarını güvence altına almayı amaçlayan bir kent politikası için feminist sosyal çalışma açısından önemli olan noktalar tartışılmış; bu noktalar üzerinden yoksul kadınların gündelik yaşam deneyimleri yoksulluk, güvenlik ve katılım olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir. Daha sonra kent içi yoksul alanlara yönelen neoliberal kentleşme projelerine ilişkin farklı ülkelerde özellikle yoksul kadınların güçlenmesine ilişkin olarak ‘başarılı’ bulunan uygulamalar değerlendirilmiştir. Son bölümde ise, Türkiye refah sistemindeki dönüşümün neoliberal kentleşme projeleriyle ilişkisi kurularak, neoliberal kentleşmenin feminist sosyal çalışma açısından önemli bir sorun alanı olduğu konusu tartışılmıştır.

2.1. FEMİNİST KENT POLİTİKASI, GÜNDELİK YAŞAM VE FEMİNİST SOSYAL ÇALIŞMA

Bugün birçok kalkınmış² ülkenin refah sisteminde yaşanan dönüşüm, refah sisteminin bir parçası olarak kente ilişkin sosyal politika ve hizmetlerin toplumsal cinsiyet ihtiyaçları üzerinden dönüşümüne neden olmaktadır. Kent yönetimlerindeki sosyo-politik değişimin toplumsal cinsiyetle ilişkisi, savaş sonrası dönemde eve ekmek getiren erkek ve evin bakım vereni olan kadın ikiliği üzerinden kurulan sermaye-istihdam ilişkisindeki değişime dayandırılır (Lewis, 1992). Erkek ve kadının toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ikiliğe

² Aslında kalkınma yazınında modernleşme teorileri içerisinde kullanılan ve kalkınmamış ülkelerin kalkınmış ülkeleri takip ederek gelişebileceği sonucuna varan böyle bir kavramsallaştırma sorunludur. Başta bağımlılık teorileri olmak üzere bu konuda geliştirilen teorik tartışmalar, gelişmenin doğrusal olmadığını ve küresel kapitalist sistem içerisinde ‘bileşik ve eşitsiz’ biçimler olarak gerçekleştiğini söylemektedir. Bu çerçevede ben modernleşme teorileri çerçevesinde ortaya atılan bu kavramsallaştırmayı, küresel kapitalist sistem içindeki ‘bileşik ve eşitsiz’ gelişme süreçlerinin vurgusunu verebilecek Türkçe bir kavramsallaştırma bulamadığım için kullanıyorum. Dolayısıyla benim ‘kalkınmakta olan ve kalkınmamış ülkeler’ olarak bahsettiğim ülkelerin, bugün uluslararası kalkınma yazınında ‘The Global South’ (‘Küresel Dünyanın Güneyi’) olarak ele alındığını ve küresel kapitalist sistem içerisindeki eşitsiz ve bağımlı konumlarının vurgulandığını belirtmek gerekir.

dayanan sermaye-istihdam ilişkisinin küreselleşmesi ise, birçok ülkede refah sistemlerinin kadınların ihtiyaçlarını dikkate alması gerektiğini göstermiştir (Razavii ve Hassim, 2006:1-3). Örneğin artık Walby (2004) gibi birçok feminist, kadının ücretli istihdama katılımını refah sistemleri arasındaki farklılığı anlamak için bir araç olarak kullanır.

Walby (2004)'e göre kalkınmış ülkeler düzleminde üç tür kamusal toplumsal cinsiyet rejimi vardır. Pazar-yönelimli (marked-led) refah sistemi olarak ele alınan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi ülkeler, kadınları pazar ekonomisi içerisinde yer almaları için desteklemeyi amaçlarken, yasal düzenlemeleri temele alan (regulatory polity-led) Avrupa refah sisteminde, kadınların istihdama ve kamusal alana katılımı dışlanmayı engelleyecek yasal düzenlemelerle sağlanmaya çalışılır. İskandinav ülkeleri ise en eşitlikçi refah sistemine sahip ülkeler olarak, hem erkeğin hem kadının evin geçiminde aktif rol alabileceği tam istihdam politikasını temele almaktadır (welfare state-led). Bu ülkelerde refah hizmetlerinin sunumu devlet, aile, sivil toplum ya da piyasanın ağırlığı açısından farklılaşsa da, hizmetlerin herkes için güvenli ve ulaşılabilir olduğu iddia edilir (s. 10-11). Ancak 1980'lerle birlikte tüm dünyada refah sistemlerinin erimesi ve aileyi temele alan dini/geleneksel politikaların 'aktif yurttaş' rolü üzerinden neoliberal süreçte güç kazanmasıyla (Göçmen, 2014, s. 92-93), en eşitlikçi bilinen refah sistemlerinde bile toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin sorunlar tartışılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede en eşitlikçi refah sistemine sahip olduğu söylenen İskandinav ülkelerinde, ücretli işe ulaşılabilirlik konusunun eril normlar çerçevesinde ele alındığı, ev işleri, alışveriş ve çoğu bakım işinin hala aile içinde –kadınlarca- yapıldığı gibi eleştirilerin (Hobson, 2006, s. 151-155) arttığını görüyoruz. Razavii ve Hassim (2006)'e göre bu durum, kamusal alana katılımın ve kentsel hizmetlerin geliştirilmesi sürecinde kadınların özgürleşmesinden 'pratik toplumsal cinsiyet ihtiyaçlarına'³ vurgu yapan liberal feminizmin başarısızlığını göstermektedir (s. 1-3).

³ Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen toplumsal cinsiyet ihtiyaçları kavramı, stratejik ve pratik ihtiyaçlar olarak iki boyutta ele alınmıştır. Bu çerçevede stratejik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları, cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik daha köklü değişimler yaratabilecek ihtiyaçları ifade etmektedir. Pratik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları ise, cinsiyet rollerini ve cinsiyete dayalı işbölümünü değiştirmeyi değil, var olan durum ve

Liberal feminizmin bu başarısızlığı birçok kalkınmamış ve kalkınmakta olan ülke açısından benzer biçimde yaşansa da, refah sistemi ve istihdam alanlarındaki farklılıklar başarısızlığın görünürlüğünü gizlemekte, liberal feminizme ilişkin eleştirilerin güç kazanmasını engellemektedir. Buğra ve Keyder (2006)'e göre, bu ülkelerdeki yetersiz refah sistemi ve kayıtdışı istihdam koşulları nedeniyle, refah hizmetleri zaten geniş aile içinde (çoğunlukla kadınlar tarafından) olabildiğince ucuz ya da ücretsiz olarak karşılanmaya çalışılmıştır. Sadece ekonomik krizler kadınların istihdam edilmesine (özellikle kayıtdışı istihdam alanlarında) ve geniş aile bağlarında kopuşa neden olduğundan, kadınların sosyal bakımdan desteklenmesi gerektiğine yönelik eleştiriler bu dönemlerde yükselmektedir (s. 222). Bu nedenle Türkiye gibi kalkınmakta olan ülkelere neoliberalizm, zaten var olan güçlü refah sisteminin erimesi biçiminde yaşanmaz. Tam tersine bu ülkelerde devlet, refah hizmetlerine ilişkin sorumluluğu başta aile olmak üzere piyasa ve sivil toplum örgütlerine (STÖ) dağıtarak gücünü yeniden inşa etmenin yollarını bulmuştur. Göçmen (2014)'e göre bunun ahlaki temellerini, özellikle 1990 sonrasında sayıları giderek artan dini referanslı STÖ'ler ile politika alanına taşınan muhafazakâr değerler oluşturmaktadır (s. 92-94). Böylece dini referans alan STÖ'ler aracılığıyla hem daha önce var olmayan refah hizmetlerine ilişkin görece bir gelişme algısı yaratılır hem de devletin görevlerine ilişkin maliyet düşürülür. Böylece, kamusal bakım, yardımlaşma ve dayanışma ilişkilerine ilişkin dini referanslarla yaratılan ekonomik faydanın ahlaki ve politik temelleri atılmış olur. Dolayısıyla kalkınmamış ve kalkınmakta olan ülkelere uygulanan liberal feminist politikalar, eşitsizliklere neden olan geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini dönüştürmese de, kadınların gündelik yaşamında görece bir rahatlama yaratır ve siyasi iktidarların meşruiyetini sağlamlaştırır. Razavii ve Hassim (2006)'e göre bu durum, özellikle kalkınmamış ve kalkınmakta olan ülkelere liberal feminizmin yükselmesine neden olmuştur.

Genel olarak liberal feminizme getirilen eleştiriler, birey üzerinden kurulan eşit haklar söylemiyle özel ve kamusal alanda ataerkil ilişkiler üzerinden kurulan toplumsal cinsiyet rejiminin kamusal-özel ayrımını derinleştirdiğini vurgular. Örneğin Fenster (2005),

koşullar içerisinde kadınların yaşamını kolaylaştırmayı sağlayacak ihtiyaçlar olarak tanımlanır (Kadın Dayanışma Vakfı, 2005: 17).

ışıklandırma, ulaşım, altyapı vb. gibi kentsel hizmetlerdeki eksikliğin, kamusal alanda kadınlar için ‘yasaklı’ etkinlik ve mekânların oluşumuna neden olduğunu söylemiştir. Bu noktada eşit haklar söylemi büyük oranda kamusal alanı ifade edecek şekilde kullanılırken, kadınların kamusal alan kullanımının özel alanı biçimlendiren dini kurallar ve geleneksel toplumsal cinsiyet rolleriyle biçimlendiği dikkate alınmamaktadır (s. 220-223). Dolayısıyla McKenzie (1984), kadınların çalışmak zorunda kalmaları halinde, evlerine yakın, daha az ücretli ve esnek çalışma koşullarından oluşan ‘dişil mesleki ghetto’lara (feminized occupational ghetto) kapandığından bahseder (s. 3-10). Kalkınmamış ya da kalkınmakta olan ülkelerde kayıtdışı istihdamın yaygınlığı ise, istihdam alanlarında kadınların varlığını görmeyi zorlaştırarak yurttaşlık haklarında yaşanan dışlanma süreçlerini anlamamızı engellemektedir⁴. Bu açıdan Massey (1994), kentsel alanda toplumsal cinsiyet politikalarını çalışmanın, kadınların fiziksel ve sosyal coğrafyalarını yeniden hayal etmeyi gerektirdiğini söylemiştir (s. 182). Bu düşünce sosyal çalışmanın tüm alanlarında⁵ temele alınan ‘çevresi içinde birey’ yaklaşımının (Dubois ve Milley, 1999; Hepworth, Rooney ve Larsen, 1997; IFSW, 2001; IASSW, 2001), kent ve toplumsal cinsiyet politikası arasındaki ilişkiyi kadınların gündelik yaşamından yola çıkarak kurabilme potansiyelini gösterir. Bu nedenle sosyal çalışma alanyazınında kadınların gündelik yaşamının ve çevreleriyle ilişkisinin konu edilmesi sürecine, feminist teorinin gelişiminde etkili olan üç dalgaın yarattığı paradigmatik değişim üzerinden bakmak yerinde olacaktır.

Tarihsel olarak baktığımızda, hem birinci dalga feminizmin hem de sosyal çalışma mesleğinin gelişiminde Amerikan kentlerinde başlayan üç toplumsal hareketin (Fransız devrimi, kölelik karşıtı hareket ve alkol karşıtı hareket), etkili olduğunu görürüz. Kadınların oy hakkı için gerçekleştirdiği mücadelenin ötesine geçen birinci dalga feminizm, kadınların kamusal alandan ve tarihten nasıl dışlandıklarını anlatmıştır⁶ (Miloyevic, 2008, s. 336). Bu

⁴Örneğin çoğu kalkınmamış ve kalkınmakta olan ülkede yoksul kadınlar tarafından evde gerçekleştirilen parça başı üretime dayalı işlerin -boncuk işi gibi- yaygınlığı, genellikle takibi ve tespiti zor bir konu olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle, kayıtdışı istihdam alanlarında sosyal güvence sunmaya yönelik projelerde bile genellikle görülmeyen bu gibi kayıtdışı istihdam alanlarının oluşması söz konusu olmaktadır.

⁵Çevresi içinde birey yaklaşımı, sosyal çalışma açısından bilgi temeli ve mesleki amacın tanımlanması gibi alanlarda önemli bir yaklaşım olarak karşımıza çıkar.

⁶ Birinci dalga feminizm ile kadınların kamusal alandan ve tarihten dışlanmasına ilişkin olarak Adele Aldridge’nin bilinen şu ifadesi, tam da bu süreci anlatmaktadır: ‘Onun/Erkeğin hikâyesi tarih (hi[s]tory),

mücadele içerisinde Jane Addams ve Chicago Hull House'daki kadınlar ya da Lillian Wald ve New York'taki Henry Sokağı Yerleşim Evi (settlement house) çalışanları gibi sosyal çalışmanın kurucuları da yer almıştır (Johnston, Gregory, Pratt ve Watts, 2000, s. 77). Dolayısıyla her ikisi de özgürleştirici bir amaca ve normatif bir bağlama vurgu yaparak, kadının çevresiyle ilişkisini önemsemiştir. 1960'larda kadınların özgürleşme hareketiyle birlikte yükselen ikinci dalga feminizmin kişisel olanın politik olduğu iddiası ise, sosyal çalışma açısından kadınların çevreleriyle ilişkilerinin yeni kavram ve tartışmalarla yeniden ele alınmasını sağlamıştır. Örneğin Thomas (1977), feminist terapinin değerlerini sosyal çalışmanın değerleriyle bütünleştirmeye; Collins (1986) kişisel olan politiktir savını sosyal çalışmanın çevresi içinde birey savına oturtmaya çalışmıştır (aktaran Swigonski ve Raheim, 2011, s. 10-21). Bu çalışmalar, bütüncül yaklaşım (birey-aile-çevre bütünlüğü), bireyin biricikliği, bireyin dönüştürme kapasitesi ile güç ve sorumluluk değerlerinin hem sosyal çalışma hem de feminizmin temel vurgusu olduğunu söylemiştir. Böylece yakın sosyal ve fiziksel çevreden daha geniş sosyal ve politik sisteme kadar kadının gündelik yaşamını etkileyebilecek yapılar, toplumsal cinsiyet, bakım, güç, farklılık ve çeşitlilik kavramları çerçevesinde analiz edilmeye başlanmıştır (Swigonski ve Raheim, 2011, ss. 10-21). Dominelli (2002) de feminist sosyal çalışma kuram ve uygulamasının, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında toplumsal cinsiyet analizini güçlendiren bu kavramların gelişimi ve sosyal çalışma üzerindeki etkisi ile şekillendiğini söylemektedir (s. 19). Benzer şekilde Badcock (2002) erkekler tarafından yönetilen ve yeniden üretilen kentin kadınlar üzerindeki olumsuz etkisinin ancak bu dönemde tartışılmaya başlandığını belirtmiştir (s. 5). Bu tartışmalar içerisinde bazı kadınların dışlandığını söyleyen üçüncü dalga feministler ise, ezilen ve baskı altındaki gruplarla çalışırken baskının mekâna, sınıfa, ırk/etnisiteye ya da toplumsal cinsiyete ilişkin konumlanışlar üzerinden nasıl yapılandığını anlamaya odaklanmıştır. Böylece kadının çevresiyle olan ilişkisinin çok odaklı (ırk/etnisite, dil, din, sınıf, kültür vb.) biçimde ele alınması gerekliliği vurgulanmış ve kesişimsel yaklaşım feminist sosyal çalışma alanyazınında da tartışılmaya başlanmıştır (Swigonski ve Raheim, 2011, ss. 10-21). Bu çerçevede Dominelli (2002) ve Orme (2002), bugün feminist sosyal

benim/kadınların hikayesi ise bilinmez bir gizem (my[s]tery) oldu'. Cümlelerin İngilizce orijinali ise şöyle 'His story became history and my [women's] story became mystery' (Akt: Miloyevic, 2008, s. 336).

çalışma için dil-söylem, kimlik, farklılık, konumlanış, yapı sökümleri gibi kavramların yanı sıra karşılıklı bağlantılılık (interconnectedness), karşılıklılık (reciprocity), ortaklık (mutuality), belirsizlik (ambiguity), güç ve yurttaşlık kavramlarının da önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Kemp, Whittaker ve Tracy (1997), hiçbir çevrenin, gündelik yaşamı şekillendiren ve onun tarafından şekillenen daha geniş sosyo-politik düzenlemeler dikkate alınmadan ya da bu çerçevede bireylerin kişisel ve kültürel deneyimleri görmezden gelinerek anlaşılamayacağını söyler (s. 66). Bu açıdan Kemp (2001) kent çalışmalarında gündelik yaşamın incelenmesinde sıklıkla kullanılan mekân (place), alan (space) ve sosyo-mekânsallık (spatiality) gibi kavramların⁷, sosyal çalışmanın çevresi içinde birey-kadın yaklaşımına yeni bir bakış açısı sunarak feminist kent politikasına ilişkin algısını geliştirdiğini vurgulamaktadır (ss. 7-30). Örneğin De Certeau (1984)'ın 'Gündelik Yaşamın Pratiği' isimli kitabında kent yaşamı, insanların belirli mekânlarda tekrarladığı gündelik yaşam etkinlikleri üzerinden kurduğu ilişkilerle 'yabancılaşma' duygusunun üstesinden gelebilmeyi sağlayan alanlar yaratması olarak ele alınmaktadır. Mekânların gündelik kullanımıyla aidiyet ve bağlanma duygusu arasındaki ilişki, feminist kuramcıların De Certeau (1984)'ın çalışmasını dikkate almasında etkili olmuştur. Feminist kuramcılarının üzerinde durduğu bir diğer kent kuramcısı, yurttaşlığı gündelik yaşam üzerinden yeniden tanımlamaya çalışan Lefebvre (1996)'dır. Lefebvre (1996) kent hakkı (right to the city) kavramıyla kentte yaşamının, kentsel alanların kullanımı ve kentsel alanın gelişiminde söz sahibi olabilme yani katılım anlamında bir yurttaşlık hakkı olduğunu söylemiştir. Yurttaşlığın bu şekilde ele alınması, sosyo-mekânsallığı, sınıfsal, kültürel, etnik, ırka ya da toplumsal cinsiyete dayalı çeşitlilikleri dikkate alan ve feministler tarafından önemsenen

⁷Mekân (place), belirli bir fiziksel çevreyi, onu çevreleyen ve şekillendiren fiziksel yapıları ve bu yapıların yarattığı ya da yaratacağı durumları içerir. Alan (space), belirli bir mekânın yani fiziksel çevrenin dışına taşabilen sosyal ve ekonomik ilişkileri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu açıdan kamusal ve özel alan kavramı belirli bir fiziksel çevre ya da mekânı ifade etmez, alan daha çok sosyal ilişkilerin etkileşimi ile yapılandırılmıştır. Sosyo-mekânsallık (spatiality) kavramı ise, bugün mekân ve alan kavramlarının sosyal olarak üretilen ve yorumlanan bir biçim olarak anlaşılmasında kullanılan eleştirel bir kavramdır. Bu açıdan sosyo-mekânsallık çevrenin aktif bir sosyal süreç olarak ele alınmasını ifade eder (Soja'dan aktaran Işık, 1994, s. 7-30).

yeni yurttaşlık tartışmalarıyla uyuşmaktadır. Bu çerçevede gerek De Certeau (1984)'un gerekse Lefebvre (1996)'nin gündelik yaşam, mekân, alan ve sosyo-mekânsallık ile aidiyet ve yurttaşlık hakları arasında kurduğu bağlantı, feminist sosyal çalışma açısından önemsenmesi gereken bir noktadır.

Dominelli (2002)'ye göre feminist sosyal çalışmanın nihai amacı, baskı ister kamusal ister özel alanda kurulan ataerkil ve paternalist ilişkilerden kaynaklansın, kadınların gündelik yaşamındaki tüm baskıcı sosyal ilişki ve yapıları yok etmektir (s. 76). Dolayısıyla feminist sosyal çalışma, kadınların gündelik yaşamı ile yurttaşlık haklarının geliştirilmesi arasında bağ kurma, neoliberal kentleşme sürecinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı savunuculuk yapma ve politika geliştirme sorumluluğuna sahiptir. Yukarıda ele alınan tartışmalar da, feminist sosyal çalışmanın, kent politikası ile kadınların gündelik yaşamı arasında yurttaşlık hakları üzerinden bağ kurabilme potansiyelini gösterir. Bu açıdan yukarıda ele alınan tartışmalar çerçevesinde ve yoksul kadınların yurttaşlık haklarını gerçekleştirmeye dönük bir kent politikasının geliştirilebilmesi amacıyla, yoksulluk, katılım ve güvenlik konularının feminist sosyal çalışma bakış açısıyla yeniden ele alınması önemlidir.

2.1.1. Feminist Sosyal Çalışma Açısından Kentsel Alanda Yoksul Kadınlar

Sosyal politika talepleri içerisinde toplumsal cinsiyet konusunun önemsenmesi, Birleşmiş Milletler (BM) Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin ve BM tarafından 1978'de kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (CEDAW)'nin kabulüyle gerçekleşmiştir. Kentleşme sürecinde kadınların yaşadığı yoksulluk sorunları ise, ancak 1996 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen HABITAT II toplantısı sonrasında yayınlanan 'Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş HABITAT: İnsani Yerleşimlerin Gelişiminde Erkek ve Kadınlarla Çalışmak' isimli belgeyle (BM HABITAT, 1997) gündeme gelmiştir. Bu belgede yoksulluk, sosyal politika alanlarında (yetersiz istihdam, mülkiyet eşitsizliği, suç ve şiddet, sağlıksızlık, eğitimsizlik ya da temel alt yapı ve sosyal hizmetlerden yararlanamama gibi) gözlemlenen toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri çerçevesinde ele alınmıştır. Böylece kentsel yoksulluğun değerlendirilmesinde sosyal

politikanın önemi ve toplumsal cinsiyet perspektifinin dikkate alınması gerektiği, küreselleşen dünyada giderek kabul gören bir durum haline gelmiştir. Ancak bu durumun feminist hareket için başarı olduğunu kabul etmekle beraber sosyal politika alanlarındaki sorunları dönüştürmeye dönük olmadığını ve verili toplumsal cinsiyet ilişkilerini sorgulamadığını söyleyebiliriz. Nitekim bugün birçok feminist ve aktivist (McGuire, 2009; Kalsem ve Williams, 2010; Koray, 2011a, 2011b), ana akımlaşan toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını politik liberalizmi temele aldığı noktasında eleştirmektedir. Eleştirilerin ortak noktası, kadın yoksulluğuyla mücadelenin gelirin yeniden dağıtımını göz ardı eden bir toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışıyla ele alınması ve toplumsal cinsiyet adaletsizliğine (gender injustice) neden olmasıdır.

Feminist eleştiriler çerçevesinde ele alınabilecek olan toplumsal cinsiyet adaletsizliği, kalkınma yazını çerçevesinde hâkim olan iki paradigmayla ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Drolet (2010)'e göre Kalkınmada Kadın ile Kadın ve Kalkınma yaklaşımları olarak da ele alınan bu iki paradigma, yoksulluğun etkilerini hafifletmek için kadınların desteklenmesi gerekliliğine vurgu yapar. İki paradigma çerçevesinde, kadınların harcamalarını daha çok aile üyelerinin ihtiyaçlarını gözeterek yapıyor olmaları sosyal yardımların kadınlara verilmesinin temel nedenidir. Ancak bu amaçla sunulan yoksulluk destekleri, genellikle ev içi kaynakların dağılımı ve paylaşımındaki dengeleri/güç ilişkilerini ya da kadınlar üzerinde baskı yaratan geleneksel ve ataerkil yapıları görmezden gelmektedir (ss. 212-215). Dolayısıyla Chant (2010), her iki paradigma çerçevesinde geliştirilen yoksullukla mücadele politika ve programlarının yoksul kadınların çevreleriyle olan ilişkileri açısından gerçekçi olmayan varsayımlara dayandığını söylemektedir (ss. 269-270). Nitekim bu konuda yapılmış olan araştırma sonuçları da bu iddiayı destekler niteliktedir.

Örneğin Beneria ve Floro (2006)'ın Bolivya ve Ekvador'da yaptığı araştırma, sosyal yardımların kadınlara verilmesiyle kadınlar üzerinde baskı yaratan toplumsal cinsiyet rollerinin desteklendiğini ve alınan desteğin sürdürülebilirliğini sağlamak konusunda kadınların aşırı stres yaşadığını göstermektedir (ss. 195-197). Benzer şekilde, Steinhilber (2006) Çek Cumhuriyeti ve Polonya'daki yoksullukla mücadele politikalarının annelik

kimliği üzerinden sunulduğunu ve bu durumun yoksul kadınlar için çalışma ve ev yaşamı arasında gerilimlere neden olduğunu bulmuştur. Ayrıca bu araştırma istihdam alanında annelik kimliğini destekleyen yoksullukla mücadele politikalarının kadınların kayıtdışı istihdam alanlarıyla ilişkisini görünmez kıldığını da vurgulamaktadır (s. 70). Sahraaltı Afrika'dan gelen araştırma sonuçları (Hassim, 2006) ise, ekonomik krizle birlikte evdeki üyelerin ve dolayısıyla kadınların da çalışması gerekliliğini göstermektedir. Hassim (2006)'e göre bu durum yetersiz istihdam koşullarının kadınların daha istenmeyen ve katkısı düşük işlerde –örneğin evde dikiş işi- yer alacağını akla getirir. Yani liberal eşitlik politikaları çerçevesinde sosyal güvenliği kayıtdışı istihdamı içerecek şekilde geliştirmek mümkün gözükse de, hesaplanabilir kayıtdışı istihdam içerisinde bile kadınların katılım sağladığı alanlarının görülemez riski vardır (ss. 109-115).

Bununla beraber BM HABITAT (2008a) tarafından farklı ülkelerde yapılan araştırmalar, yasal düzlemde mülkiyet hakkı ve güvenceli barınma hakkı (right to secure tenure) her iki cinsiyet için eşit olarak tanımlanmış olsa da, gelenekler ve ataerkil mülkiyet yapısından dolayı kadınların birçok sınırlılıkla karşılaştığını göstermektedir. Örneğin Afrika, Asya ve Latin Amerika'da yaklaşık 600 milyon kentlinin, kalabalık, yetersiz su, altyapı vb. özellikleriyle niteliksiz evlerde yaşadığı bilinmektedir. Evin yetersiz koşulları ise, evde en çok zaman geçirenler kadınlar olduğundan onların sağlığını daha fazla olumsuz etkilemektedir. Buna rağmen kadınların ihtiyaçlarına duyarlı sağlık hizmetlerinin hala çok yetersiz olduğu görülmektedir (s. 29). Ayrıca Masika, De Haan ve Baden (1997), yoksullara yönelik refah hizmetlerinin sunumunda ücretli iş ve mülkiyetin temel alınmasını, kadınların büyük bir çoğunluğunun aile ya da evlilik statüsü üzerinden refah hizmetlerine ulaşabilmesine neden olması noktasında eleştirir. Çünkü bu durum kadınların sağlık hizmetleri başta olmak üzere diğer kamusal hizmetlere erişim talebinde bulunma olanaklarını daralttığı gibi erken yaşta gerçekleştirilen evlilikleri desteklemekte, dolayısıyla bebek ve anne ölümlerine neden olmakta ya da aile içi şiddeti görünmez kılmaktadır (s. 10). Üstelik kayıtdışı istihdamın yaygın ve refah hizmetlerinin zayıf olduğu kalkınmakta olan ülkelere, bu eksiklik aile kurumu üzerinden kadınlar tarafından karşılanmaktadır (Özar ve Yakut-Çakar, 2012, s. 1-2). Çünkü kadınlar ailelerinin ve içinde yaşadığı toplumun ücretsiz

bakım verenleri olarak görülürler. Bu açıdan Masika, De Haan ve Baden (1997), Güney Asya’da yapılan araştırma sonuçlarından yola çıkarak, para kazanan kişinin hastalığının temel yoksullaşma nedeni olduğunu ve böyle bir durumda kadınların kendi sağlıklarından çok diğerlerinin sağlıklarıyla ilgilendiğini vurgulamıştır. Yine aynı çalışmada bakım masrafları nedeniyle kadınların daha fazla borçlanma riskiyle karşılaştığı da belirtilmektedir (s. 9-10). Tüm bunlara ek olarak Honduras, Yunanistan ve Kenya’da kadınların gelirlerini arttırma yönünde gerçekleştirilen projelerin analizinde, erkeklerin böyle bir durumda ev içerisindeki otoritelerini arttırdıkları ve şiddete yönelebildikleri görülmüştür (Sofillios-Rothschild’den aktaran Chant ve Gutmann, 2002, s. 272-276). Özetle araştırma sonuçları, yoksulluk koşullarında sadece kadına odaklanmanın ya da kadının özel ve kamusal alandaki belirsiz konumunu görmezden gelmenin, bağımlılık, aşırı iş yükü, tükenmişlik ve kamusal olanaklardan dışlanmanın yanı sıra şiddetle bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Yukarıda genel olarak sunulan araştırma sonuçları, en temelde, yoksulluğun çok boyutlu olarak farklı alanlarda, farklı biçimlerde, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda yaşandığını göstermektedir. Bu açıdan yoksulluk, kamusal ve özel alan yani kent ve evin yanı sıra topluluk, istihdam, mülkiyet, yasal çerçeve, sosyal politika, politik ekonomi, doğal afetler ya da çatışma koşulları gibi farklı sosyo-politik boyutlarda yaşanmaktadır. Bu doğrultuda Drolet (2010), bugün kalkınma yazını içerisinde sınıf farklılıklarının artışı, ırkçılığın yükselişi, devletin yeniden biçimlenişi, sömürge geçmişi, cinsiyet farklılıkları gibi baskı ve ikincilleştirmenin üretiminde yer alan toplumsal cinsiyet konularının ele alınmaya başlandığını söyler. Böylece yoksulluğun ele alınışında, Kalkınma ve Toplumsal Cinsiyet yaklaşımı olarak da bilinen yeni bir paradigma ortaya çıkmıştır. Bu paradigmaya göre, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik, karmaşık, çok boyutlu ve her alana yayılmış kesişimsel bir süreç olarak ele alınır (ss. 212-215). Jönsson (2010)’a göre toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin anlaşılmasında kesişimselliği dikkate alan bu paradigma, eşitlik, güçlenme ve tarafsızlık temelinde gücün yeniden tahsisini, eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini değiştirecek seçenekleri ve bilinç değişimini önemsemektedir (ss. 393-406). Bu çerçevede Drolet (2010) ve Jönsson (2010), kadınların güçlenmesi ve özgürleşmesinin, çevresel (kültürel, politik, sosyal, ekonomik) etkilerle birlikte ve kadınların fiziksel-sosyal-kültürel

ve politik çevreyle olan ilişkileri çerçevesinde ele alınması gereken bir konu olduğunu belirtir. Bununla beraber giderek kadınların yaşamında değişim yaratmak için yapılan bir planlamanın, erkeklerin değişimini de açıkça içermesi gerektiği vurgulanmaya başlanmıştır. Böylece Kalkınma ve Toplumsal Cinsiyet yaklaşımı içerisinde giderek daha fazla erkeklik krizi ve risk altındaki erkeklerden bahsedildiğini, barınma güvencesi ve katılım konularına öncelik verildiğini görmekteyiz (Swigonski ve Raheim, 2011, s. 10-21; Chant ve Gutmann, 2002, s. 269-173).

Ancak bugün hala uluslararası örgütlenmeler çerçevesindeki yoksullukla mücadele politika ve programlarının ‘kadınlar için projeler’ biçiminde ele alındığını söyleyebiliriz. Örneğin BM HABITAT (2008a), giderek artan kentleşmeyi ve kentsel yoksulluk sorununu ‘barınma güvencesi’ ve ‘iyi kent yönetimi’ kampanyaları üzerinden ele alırken, toplumsal cinsiyet konularını zaten var olan politika ve programlara dâhil etmektedir. Böyle bir ele alış, kadınların yerel karar verme süreçlerinde temsilini arttırmayı ve yaşadıkları sorunlara dikkat çekmeyi amaçlar ancak toplumsal cinsiyet bakış açısından politikaların dönüşümüne odaklanmaz (Kabeer ve Subrahmanian, 1996, s. 1). Bu çerçevede Razavii ve Hassim (2006) özellikle kalkınmakta olan ülkelerde dezavantajlılığa dayalı ihtiyaç sahipliği anlayışıyla geliştirilen liberal toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını, yoksullukla mücadelede ‘yeni ataerkil reformlar’ olarak ele almıştır. Bu yeni ataerkil reformlar, yoksul kadınları özel alanla bağlantılı olarak evlilik, akrabalık ya da annelik rolleriyle tanımlar ve onları erkeklerin koruması altında eşitlikleri için aile refahından yararlanmaya zorlar (ss. 30-39). Dolayısıyla aile bağları ve akrabalık ilişkilerinin güçlü, gelir dağılımı eşitsizliğinin yüksek olduğu ve merkezi/hiyerarşik devlet anlayışının dini ve geleneksel değerlerle şekillendiği toplumlarda, gelirin yeniden dağıtımına ilişkin eşitlikçi değerleri temele almayan bir toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışı başarısız olacaktır. Tam da bu nedenle Dominelli (2002), sosyal çalışma ve refah sistemlerinin erkekleri suç ve alkolden uzaklaştıramadıkları, çocuk gelin, çocuk anneleri engelleyemedikleri ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayamadıkları için iyi niyetli ama başarısız (do-gooders) olmakla eleştirildiğini söyler (s. 66).

Feminist sosyal çalışma açısından bu tartışmalar, kalkınmamış ya da kalkınmakta olan ülkelerde yaşanan hızlı kentleşmenin bir sonucu olarak çoğalan, suç ve şiddetin yoğun olarak yaşandığı kent içi yoksul alanlardaki kadınların karşılaştığı eşitsizlikleri anlamak açısından önemlidir. Çünkü kentte kadınların karşılaştığı eşitsizlikler, başka hiçbir yerde, suç ve şiddetin yoğun olarak yaşandığı bu yerleşim alanlarında olduğu kadar net görülemez. Ayrıca mutlak yoksulluk içindeki 1,2 milyon insanın %70'inin kadın ve genç kızlardan oluştuğunu gösteren veriler (BM HABITAT, 2008a), yoksullukla mücadelede kadınların ihtiyaçlarının dikkate alınmasını sosyal çalışma alanında etik bir sorumluluk haline getirmektedir. Dolayısıyla sosyal yardımların kriterler üzerinden hak edilmesi gerektiği söylemine dayanan sosyal politika ve yardımların, yurttaşlık, kimlik ve ihtiyaçlarla ilgili ne tür varsayımlarla şekillendiğini ortaya koymak feminist sosyal çalışma açısından önemlidir. Bu bağlamda Dominelli (2002), sosyal yardımların kriterler üzerinden hak edilmesi gerektiği söyleminin kadınları sosyal yardım ve hizmetlerin esas tüketicileri olarak ötekileştirdiğinden bahsetmiştir. Irk/etnisite, sınıf, yaş gibi farklılıklar ise, bu ötekileşme sürecinde eşitsizlikleri daha da derinleştirir. Dominelli (2002) bu eleştiriyi, bireylere aileleri üzerinden ve hak etme kriterleri üzerinden hizmet sunmanın zor olduğuna dayanarak yapmaktadır. Çünkü kadınlar, erkeklerden farklı olarak kimliklerini aile ve toplum içerisindeki 'iyi eş' ve 'iyi anne' kalıp yargıları çerçevesinde şekillendirirler⁸ (s. 60). Bu açıdan kadınların yoksullukla ilişkili gündelik yaşam deneyimlerini, geçime ilişkin etkinliklerini, toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklarını ve yoksulluk koşullarıyla mücadelelerinde kurdıkları formel ve enformel dayanışma ilişkilerini keşfetmek tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda yoksul kadınların gündelik yaşam deneyimlerini, kadının özel alanda bağımlı olduğu ilişkilerden özgürleşebilme ve kendi yaşamlarıyla ilgili kararlara katılabilmek kapasitesiyle birlikte ele almak gerekir. Kadını aile içerisinde değil de aileden bağımsız bir birey olarak gören böyle bir ele alış, yoksul kadınların gündelik yaşam çevrelerine katılımıla yurttaşlık hakları arasındaki bağlantının yeniden tanımlanmasında önemli bir potansiyele sahiptir.

⁸Sosyal yardımlardan yararlanan yoksul kadınlara ilişkin kalıp yargılara ve bu kalıp yargılar üzerinden yoksul kadınların ötekileştirilmesi sürecine ilişkin tartışmalar için, Dominelli (2002)'nin Zucchini (1997)'nin çalışmalarından yararlanarak ele aldığı 'refahın sultanları' (queen of welfare) kavramsallaştırmasına bakılabilir (s. 60).

2.1.2. Feminist Sosyal Çalışma ve Yeni Yurttaşlık Tartışmaları Çerçevesinde Ev, Kent, Katılım

Feministlere göre, özel alanın yani evin katılım ve yurttaşlıkla kurulan ilişkisi, öncelikle, kadının toplumdaki yerinin ev olduğu hakkındaki uzun süredir var olan düşünceye dayandırılır. Bu açıdan evin kan ve evlilik bağına dayanması, kadının kamusal alandaki politikalarda erkekle birlikte ele alınmasına neden olmuştur. Örneğin ‘hane reisi’ kavramına erkek kelimesini eklemeye gerek duyulmaksızın kavramın erkeğin varlığını ifade etmesi ancak erkeğin yokluğu durumundan bahsedilirken hane reisinin kadın olduğunun belirtilmesi gerekliliği, tam da kadınların eklemelenmiş kimliğini gösterir (McDowell, 1999, s. 12). Bu açıdan neoliberal kentleşme sürecinde yoksul kadınların eklemelenmiş konumunun dikkate alınmaması, başta kadının ev/konut piyasasına katılımını engelleyen eşitsiz sosyo-kültürel, ekonomik ve politik yapının gözden kaçırılmasına neden olur. Hâlbuki yapılan araştırmalar (Pascall, 1997; Rabenhorsst ve Bean, 2011), yoksulluk koşullarında evli olmayan, dul ve bekâr yoksul kadınların özellikle akrabaları ölünce ya da yaşlı bakımından gelen para kesilince, sonu belirsiz bir evsizlik riskiyle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Ayrıca Pascall (1997)’a göre, boşanma, nikâhsız birliktelikler ya da çok eşlilik, yoksul kadınların evsizlik sorunu açısından önemli bir risk faktörüdür (ss. 140-146). Birçok feminist yazar (Kern, 2008, Sassen, 1998; Smith, 1996), tam da bu nedenle, neoliberalizmle birlikte mülkiyetin eşit paylaşımı ve barınma hakkına yönelik artan baskıların, yoksul kadınlar için hem ev ve çevresini hem de kenti daha ‘düşmanca’ (revanchist) bir hale soktuğunu söyler⁹. Nitekim bugün BM Evrensel İnsan Hakları

⁹ Kentin düşmanca bir hale gelmesinden ne kastedildiğini anlayabilmek için, öncelikle Türkçe’ye ‘intikamcı kent’ olarak çevirebileceğimiz ‘revanchist city’ kavramının kökenine bakmak gerekir. Slater’e göre ‘intikamcı’ kavramının kökeni, 19. Yy.’ın sonlarında, Paris komünüyle Paris’in sosyalist ve özgürlükçüler tarafından kontrol edilmesine karşı bir grup ulusalcı burjuvanın militarist ve ahlakçı müdahalelerine dayanır. Bu müdahalelerde, Paris komününde yer alan birçok sosyalist ve özgürlükçü düşman ilan edilerek ve intikam hırsıyla kent dışına sürülmüş ya da öldürülmüştür. ‘Intikamcı kent’ kavramı ise, ilk kez Neil Smith tarafından, 20. Yy’da yükselen neoliberal kent politikalarının New York kentinde yarattığı tahribatın 19. Yy’da Paris’te yaşanan politik atmosferle benzerliğini ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Neil Smith’e göre 1990’larda New York kenti, tıpkı 1890’lardaki Paris kenti gibi bazı düşmanca ve intikamcı tavırlara sahne olmaktadır. Bu düşmanca ve intikamcı tavırlar ise, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına, göçmen politikalarına, çok kültürcülük ve politik doğruluğa karşı çıkışlar biçiminde olmakta, evsizlere, gay, lezbiyen ve feministlere yönelik sokak şiddetini içermektedir. Bu açıdan ‘intikamcı kent’ kavramı, 1960’lar sonrasında yeniden dağıtım, yoksullukla ve ayrımcılıkla mücadeleyle ilgili politikalarının gündemde olduğu dönemden, göçmen

Beyannamesi (1948); Pekin Dünya Kadın Deklerasyonu (1995) ve BM Binyıl Bildirgesi, (2000) gibi birçok uluslararası belge, yurttaşlık hakları açısından kadınların arsa ve ev/konut edinme sürecine eşit katılımını önemsemektedir. Ancak hala dünyadaki arsa ve ev/konutların sadece %1-2'sinin kadınlara ait olduğu görülmektedir¹⁰ (Rabenhorsst ve Bean, 2011, s. 6). Dolayısıyla yoksul kadınların ev ve kent alanlarını kullanma, bu alanlarda sunulan sosyal hizmetlerden yararlanma ve yaşam alanlarına ilişkin karar verme süreçlerine katılımı konularının, çoğu zaman kent politikasının gözünden kaçmış olduğu söylenebilir. Tam da bu noktayla bağlantılı olarak Bora (2011a), kadınların evle ilişkilenmelerindeki yapıcı yönlerin keşfedilerek desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Genel olarak feminist anlamda ev, orta sınıf erkeklerin ihtiyaçlarına göre tasarlanan, toplumsal cinsiyetle ilgili geleneksel rol ve sorumlulukların kuşaktan kuşağa aktarıldığı, sosyalleşme sürecinin ve kamusal yaşamın biçimlendirildiği bir sosyo-mekân olarak karşımıza çıkar (Pascall, 1997; MacKenzie, 1984; Kemp, 2001). Çünkü ev, kadınlara ait bir mekân olarak tanımlanmasına rağmen, kadınların yoksulluğun yönetimi, beslenme ve bakım rollerine uygun mutfak, oyun, dinlenme ve çalışma alanları biçiminde tasarlanmaz. Ayrıca Pascall (1997), yoksul gruplara yönelik inşa edilen evlerin, sosyal etkinlik ve istihdam alanlarından uzak olması ya da yüksek apartmanlar biçimindeki tasarımı nedeniyle izole edilmişlik duygusu yarattığını söylemektedir (s. 138). Bununla beraber Kemp (2001), kadınların kamusal alandaki konumlarını, toplumsal cinsiyetlendirilmiş kimliklerine -annelik ve bakım rollerine- ve sosyo-mekânsal faktörlere uygun olarak şekillendirdiğini vurgulamaktadır (ss.7-20). Örneğin Gilbert (1998), Amerika'da yoksul kadınlarla yaptığı araştırmada, kadınların genellikle çocuk bakımı, istihdam olanakları ve diğer ihtiyaçları için aile ve arkadaş gibi sosyal ağlarına yakın oturmak istediğini bulmuştur. Yani yoksul kadınların katılım sağladığı gündelik yaşamın coğrafyası, yine toplumsal cinsiyet sorumlulukları nedeniyle sınırlı bir yapıya sahiptir (Gilbert'ten aktaran Kemp, 2001, s. 7-

ve azınlıklara, gay ve lezbiyenlere, çevrecilere, feministlere ve yoksullara karşı düşmanca ve intikamcı bir söylemle karakterize olan neoliberal döneme geçişi ifade etmek için kullanılmaktadır (parag. 1-2).

¹⁰ Rabenhorsst ve Bean (2011) kadınların mülk edinme haklarını engelleyen noktaları şöyle sıralar; 1) miras ve evlilik, 2) kadınların evlilik birliğiyle edindiği ev, arsa vb. gibi mülk sahipliğinin çoğu zaman yasalarda tanınmaması ya da 'ortak tapu' olarak tanınması, 3) Tapu sahibi olarak erkeğin isminin yazılması gibi toplumsal cinsiyete dayalı kültürel normlar, 4) mülk, arsa ve ev/konut pazarına katılımı bilgisizlik, kredilere ulaşamama, yasal ve politik sistemde eşitsizlik ya da ayrımcılık (ss. 6-15).

30). Kadınların genellikle ev ve çevresinin özel-domestik alanına ait işlerle, erkeklerin ise çalışma yaşamı ve politika gibi kamusal alanda baskın olan işlerle kurulan ilişkisi, en başta yoksul kadınların çalışma ve politik katılım hakkının yerel özgürlük sorunlarına göre çığnenebilmesine neden olmuştur (Fenster, 2005, ss. 224-226). Dolayısıyla yoksul kadınların ihtiyaçlarının gerçek anlamda değerlendirilemediği böyle bir süreçte, toplumsal cinsiyete dayalı olarak ayrılmış olan özel-kamusal alan ikiliği, kentsel politika ve planlama tercihleri tarafından sürekli olarak yeniden üretilmektedir (Kemp, 2001; MacKenzie, 1984; Fenster, 2005; Pacall, 1997; Dominelli, 2002).

Bunların yanı sıra kadınların kamusal ve kentsel alandaki deneyimlerinin hepsi güçsüzleştirici değildir. Young (1998) ve Koskela (1997) kent yaşamının içerdiği çeşitlilik ve anonimliğin kadınlara başka bir yerde bulamayacakları ‘keşif, olağandışılık ve işleyen düzeni bozabilme fırsatı’ sunduğunu; dolayısıyla kentsel alan eril ve tehlikeli olarak tanımlansa da kadınların her zaman kendilerine ait sosyo-mekânlar yaratabildiğini söylemiştir. Bu çerçevede, söz konusu sosyo-mekânların, kadınlar için içerisinde yer aldıkları eşitsiz ilişkileri dönüştürebilme olanağı sunduğu vurgulanmaktadır. Dominelli (2002) de benzer şekilde, kadınların üstlendiği ‘içeridekiler-dışarıdakiler’ rolünün, kadınlara hem kamusal hem de özel alanda baskıya karşı durabilecekleri bir hareket alanı sunduğunu belirtmektedir. Çünkü ev içi alanda yer alan bir ‘içerideki’ olarak kadınlar, kendi deneyimlerinin baskılardan nasıl etkilendiği bilgisini doğal olarak bilebilirler. Bu da kadınların kamusal alanda baskıları manipüle etme konusunda oldukça başarılı olmalarını sağlamıştır (ss. 55-56). Örneğin Gleeson (1995) ve Walkowitz (1992), ‘Yerleşim Evleri Hareketi’yle -orta sınıf kadınları özel alana iten düzenlemelerin baskın olduğu bir ideolojik ortamda- sosyal çalışmacıların kadınlara kamusal bir rol biçtiğinden bahsetmektedir. Bu süreçte kadınlar, anneliğe kamusal bir anlam yükleyerek domestik sınırları esnetmişler, toplum odaklı sosyal hizmetlerin ve sosyal reformların ‘kamusal anneliği’ni yapmaya başlamışlardır (Gleeson ve Walkowitz’den aktaran Kemp, 2001, ss. 7-30). Bugün de

kadınların, toplumsal cinsiyet beklenti ve sınırları yeniden şekillendirerek kamusal alanın kullanımına katıldığını görebildiğimiz araştırmalara rastlamak mümkündür¹¹.

Bu araştırmalardan birisi, Şikago’da gerçekleştirilen sosyal konut projesi kapsamında kadınların biraraya gelerek oluşturdukları gençlik programı ve toplu çamaşırhanelerle hem bireysel hem de topluluk olarak nasıl güçlendiklerini göstermektedir (Feldman ve Stall, 1994). Benzer şekilde, Koskela (1997)’nın kadın ve şiddet üzerine yaptığı araştırmada, kadınların kamusal alanı rutin biçimde kullanarak şiddet riskini fark etme konusunda beceriler geliştirdiği ve kendilerine güvenli alanlar yaratabildiği görülmüştür. Bu çerçevede Koskela (1997)’ya göre kadınlar yarattıkları bu alanlara katılımlarını bir hak olarak görmekte, kendilerini kamusal alanda hem güvenli hem de güvensiz olarak tanımlamaktadır (s. 305). Dolayısıyla araştırma sonuçları, kadınların sadece sınırlılıklar ve zorunlulukları deneyimleyen bir nesne olmanın ötesinde, çevrelerini aktif olarak yeniden üreten, tanımlayan ve mekânları yeniden almaya çalışan özneler olduğunu göstermektedir. Bu durum, Young (1998) tarafından, bireylerin kendi yaşamlarıyla ilgili harekete geçme ve farklı sosyal bölünmeler üzerinden dayanışma gösterme kapasiteleri açısından ‘farklılaşan yurttaşlık’ (differentiated citizenship) biçimlerine sahip olduğu şeklinde ifade edilmiştir. Bu çerçevede kadınların, düşük ücretli ve genelde kadınların baskın olduğu meslekleri seçmeleri ve sınırlı kaynaklara ya da eşitsiz ilişkilere sahip topluluklarla ilişkilerini sürdürmeleri dayanışma gösterme kapasiteleri üzerinden belirlenmektedir. Dolayısıyla, böyle bir ele alış, yurttaşlık hakları açısından kadınların dışlanmasıyla mücadele etme biçimlerinin geliştirilebileceği bir başka yurttaşlık biçimi üzerine tartışabilme olanakları sunar. Bununla beraber, Yuval-Davis (2000) de, özellikle farklı etnisite ve ırktan kadınlar için sosyo-mekânsal bağlantıların dayanışma gösterme kapasiteleri açısından karmaşık yapısını, ‘çok katmanlı yurttaşlık’ (multi-layered citizenship) kavramıyla ifade etmeye çalışmıştır. Çok katmanlı yurttaşlık tartışmaları, evin, farklı etnisite ve ırktan kadınlar için dış dünyada karşılaşılan baskı ve ayrımcılıkla mücadelenin bir mekânı olduğunu gösteren araştırmaları temel alır. Örneğin Hooks (1990)’un araştırması, evin, kadınların bilinçlerinde

¹¹ Özel alanın bir uzantısı olarak da olsa kamusal alanda yer alabilmenin kadınlar açısından nasıl bir imkân olarak değerlendirilebileceğine ilişkin tartışmalar açısından Bora (2004)’nın makalesine bakılabilir.

yoksulluk, ırkçılık ve ayrımcılık gibi sorunlardan uzak ‘bakımın ve beslenmenin bir mekânı’ olarak kurgulandığını göstermektedir (Hooks’tan aktaran Kemp, 2001, ss. 7-30). Bu açıdan gerek Yuval-Davis (2000)’in gerekse Young (1998)’un yurttaşlık kavramsallaştırmaları çerçevesinde ev ve kent, hem baskıların deneyimlendiği hem de baskılarla yaratıcı biçimde mücadele edilen alanlar olarak yurttaşlık tartışmalarına dâhil edilmiştir.

Sonuç olarak feminist sosyal çalışma, Kemp (2001)’in de vurguladığı üzere, Aktaş mahallesi gibi yoksul kent içi alanların dönüşümü sürecinde özel ve kamusal alanda ortaya çıkan dışlanma süreçlerinin yanı sıra, kadınların çevrelerini kendi ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirme kapasitelerini de keşfederek yapısal ve politik fırsatlar yaratmayı amaçlamalıdır. Bu çerçevede Dominelli (2002), geleneksel sosyal çalışma çerçevesinde ele alınan toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin yoksulluk ve yurttaşlık bağlamında sorunlu olduğundan bahsederek, baskı karşıtlığını temele alan ve daha kapsayıcı bir yurttaşlık kavramına olan ihtiyacı gündeme getirmiştir (ss. 36-40). Bu açıdan Young (1998)’in farklılaşan yurttaşlık ve Yuval-Davis (2000)’in çok katmanlı yurttaşlık kavramsallaştırmaları, kadınların çoklu ve akışkan kimliklerinin temsiliinde önemli bir açılım getirmektedir. Dolayısıyla yoksul kadınların katılım haklarını ele almak, yoksul kadınların kamusal ve özel alanı toplumsal cinsiyet ihtiyaçları çerçevesinde kullanma ve bu alanlara ilişkin kararlara katılma biçim ve olanaklarını keşfetmeyi gerektirir. Bu durum aynı zamanda yoksul kadınların kentsel alandaki sosyal hizmetlerden yararlanma fırsatlarını keşfetmek açısından da önemlidir. Kemp (2001), bu keşif sürecinde kadınların gündelik yaşam deneyimlerini başlangıç noktası olarak almanın gerekli olduğunu söylemektedir (s. 30). Kısaca, yoksul kadınların içerisinde yaşadığı güvenlik sorunları, kamusal ve özel alanın kullanımı, bu alanlara ilişkin kararlara katılım ve kentsel hizmetlerden yararlanma açısından yaşanan toplumsal cinsiyete dayalı dışlanma sürecini anlamak açısından önemlidir. Yoksul kadınların katılım haklarına ilişkin böyle bir ele alış, ev ve kenti yoksul kadınlar için daha yaşanabilir bir sosyo-mekân olarak ele almaya ilişkin yeni fikirler üretebilmeyi sağlamaktadır.

2.1.3. Feminist Sosyal Çalışma Açısından Kentsel Alanda Güvenlik Sorunları

Kadınların katılım ve yurttaşlık hakları açısından özel-kamusal alan ayrımının yapılamayacağı söylemi, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve güvenlik tartışmaları için de geçerlidir. Çünkü kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyete dayalı bir şiddet ve güvenlik sorunu olarak hem kamusal hem de özel alanda yaşanır ve kadınların gündelik yaşama katılmaları önünde önemli bir engeldir (Heyzer, 1998, s. 17). Yapılan araştırmalara göre şiddet ve güvenlik sorunları, mekânın cinsiyete göre ayrışmasında etkilidir ve özellikle yoksul kadınların çevreleriyle ilişkilerini geliştirirken içerisinde yer aldığı güç ilişkilerini gösterir. Bu bağlamda, Fenster (2005)'e göre, kentsel alanların toplumsal cinsiyete dayalı kullanımı, kadınların kamusal alana katılımı anlamında özel alandaki ilişkileriyle bağlantılıdır (ss. 224-225). Dolayısıyla özel alanda yani ev içerisinde yaşanan şiddet ya da güvenlik sorunu, kadınların özel ve kamusal alanın kullanımından toplumsal cinsiyete dayalı dışlanmasının bir biçimi olarak karşımıza çıkar. Örneğin Brown (1981)'un yaptığı araştırma, özel alanda yani ev içerisinde yaşanan kadına yönelik şiddet olaylarının yoksul kadınların güvenceli barınma hakkıyla doğrudan bağlantılı olduğunu göstermiştir (Brown'dan aktaran Pascall, 1997, s. 80). Benzer şekilde BM HABITAT (2000)'ın gerçekleştirdiği araştırmalar da, yoksul kadınların deneyimlediği barınma hakkı ihlallerinin düşük eğitim düzeyi, beslenme ve sağlık sorunları ile toplumsal cinsiyete dayalı şiddete uğramada dezavantajlılık yaratan güvenlik sorunlarıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Çünkü yoksul kadınlar çeşitli kültürel ve dini normlar gereği ev sahipliği koşullarına özel alandaki ilişkileri aracılığıyla -evlilik aracılığıyla yani erkek üzerinden- ulaşır. Bu durum ise, yoksul kadınların şiddeti saklama yoluna gitmesine ve özel alanda şiddetle yaşamayı devam ettirmesine neden olmaktadır. Birmey ve diğ (1981) bu açıdan şiddete uğrayan kadınların uluslararası evsizlik ilkeleri çerçevesinde ele alınması gerektiğini belirtse de, bu durum sosyal politika düzeyinde pek dikkate alınmamaktadır. Yoksul kadınların barınma hakkının ihlaline neden olan bu eşitsizliklerle şiddet arasındaki ilişkinin sosyal politika düzeyinde dikkate alınmaması ise, kadınların ev içerisindeki güçsüz konumunu daha da pekişmektedir (Birmey ve diğ.'den aktaran Pascall, s. 80). Bu sorundan hareketle Pascall (1997), feminist kent politikası açısından, mülkiyetin eşit paylaşımını ve kadınların

ev/konut piyasasına eşit katılımını, yoksul kadınlara yönelik sosyal konut hizmetlerini ve sığınma evlerinin arttırılmasına yönelik hizmetleri, yoksul kadınların barınma hakkını güvence altına almayı amaçlayan önemli çalışmalar olarak değerlendirir (ss. 132-140). Buna ek olarak, sosyal güvencenin temelinde ailenin yer alması, feminist kent politikası tartışmaları içerisinde sıklıkla şiddet durumunda kadınların deneyimlediği dezavantajlılık üzerinden tartışılmış ve güvenlikle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Örneğin Parker (1993), sosyal güvence sisteminin, kaynakların ev içi dağılımından ev sahipliği koşullarına kadar, toplumsal cinsiyet ilişkilerini dikkate alması gerektiğini vurgulamaktadır. Parker (1993)'a göre, yoksul kadınların sosyal güvenliğini sağlamak açısından gelir güvencesi, erkeklerle eşit muamele, şiddetten korunma, ücretsiz işe değer biçme, ekonomik olarak aileden bağımsızlık, iş alanları geliştirme, eğitim sürecinde ve yaşlılıkta güvenceli gelir desteği ve bilgi edinmede basitlik ve sadelik öncelikli konulardır (Parker'dan aktaran, Pascall, 1997, s. 63).

Bununla beraber yoksul kadınlarla yaptığı araştırma sonuçlarına dayanarak Fenster (2005), kadınların ev düzeyindeki katılım hakkıyla bağlantılı olarak ele aldığı rahatlık, aidiyet, bağlılık ya da sorumluluk konularının kadınların güvenlik sorunlarıyla ilişkili olduğunu bulmuştur. Araştırma sonuçları ev içerisinde yaşanan şiddetin ve ataerkil baskının, yoksul kadınların eğlenme, çalışma, temsil edilme, biçimlendirme, oturma ve dinlenme gibi ev mekânını anlamlandıran etkinlikleri korkusuzca yapmalarını engellediğini göstermektedir. Bu çerçevede kadınların eve ilişkin aidiyet duygularının gelişiminde ev içerisinde hissedilen rahatsızlığın belirleyici olduğu görülmektedir. Yine, evde erkeğin bulunmadığı durumlarda, kadınlar için eve ilişkin aidiyetin ve hem ev hem de kent mekânının kullanımında hissedilen rahatlamanın arttığı bulunmuştur. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre, kadınların özel alanda yaşadığı ihlaller ve toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkilerinden kaynaklanan güvenlik sorunları, kamusal alana yani kente ilişkin aidiyet ve rahatlık duygularını da etkilemektedir. Bu çerçevede kadınların kentsel alanı, ayrışmalar nedeniyle tam anlamıyla kullanamamaları da, özel ve içsel bir özgürlük ya da ev içerisinde yaşanan güvenlik sorunlarından kaçabilme mekânı olarak tanımladıkları ortaya çıkmıştır (ss. 224-226). Koskela (1997)'nın kadın ve şiddet üzerine yaptığı araştırma da, yoksul kadınların

kamusal alanı rutin olarak kullanarak kendilerine güvenli alanlar yaratabildiğini ve kadınların kendilerini kamusal alanda hem güvenli hem de güvensiz olarak tanımladığını göstermektedir (s. 305). Moser (1993)'e göre kamusal alanın ritüelleştirilmiş gündelik kullanımı, açık toplumsal cinsiyete dayalı boyutlar içermektedir. Bu boyutların çoğu kadınların yaşam döngüsü içerisindeki kültürel/etnik kimliklere göre değişen kadınlık rol ve sorumluluklarıyla ilişkilidir. Örneğin birçok kadın, anne olduktan sonra çocuğuyla birlikte market alışverişi ya da çocuğun okula götürülmesi vb. gibi etkinlikler sayesinde kamusal/kentsel alanı daha fazla kullanmaya başladığını ve kendisini kentsel alanda daha güvende hissettiğini belirtmektedir. Vallentine (1989) ise kadınların kentsel alana, sosyo-mekânsal varlıklar olarak, hangi çevrenin ne kadar güvenli ya da güvensiz olduğuna, kimlerle ve ne zaman kullanabileceğine dair inançlar çerçevesinde katıldığını söyler. Bu çerçevede yanlış zaman ve yerde bulunmaktan dolayı başlarına gelebileceklerden sorumlu oldukları inancı, kadınlar için kamusal alanın kullanımından çekinmeye neden olmaktadır (Valentin'den aktaran Kemp, 2001, ss. 7-30).

Bu noktadan hareketle güvenlik sorunları, kadınların kentsel alanı kullanma, politik ve karar süreçlerine katılma ve kentsel alandaki sosyal hizmetlerden yararlanma konularından dışlanması olarak da ele alınabilir. Nitekim Fenster (2005), kentsel alanın toplumsal cinsiyete ilişkin duyarlılıklara dikkat etmeksizin yapılandırılması ve kadınlar için kullanılamayan mekânlar olarak üretilmesini 'planlı bir tuzak' olarak tanımlar. Çünkü kamusal alan genellikle erkeklerin baskın olduğu ve kontrol ettiği bir alandır ve kadınlar kendi güvenliğini sağlamak istediği ya da korktuğu için kamusal alanın kullanımından çekinir. Korku ise, genelde toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle ve dışlanmayla ilgilidir. Ancak kentsel alanın tasarımı ve kent planlaması genellikle mekânsal bir konu olarak görüldüğünden, sosyal boyutta kadınların yaşadığı dışlanma ve korku görünmez kılınmaktadır. Böylece kadınların kent alanlarını kullanabilmesindeki sınırlılık, bir kent yapısı sorunu olarak değil kadınların kendi eksiklikleri olarak görülür (s. 224). Bu çerçevede Madge (1997), ışıklandırma, geç saatte ulaşım olanakları vb. gibi hizmetlerin kadınların daha güvende hissetmelerini sağlayacağını söylemiştir (ss. 237-245). Bugün BM HABITAT (2000)'in çalışmaları da, ev işleriyle ilgili zamanın tahsisi, istihdam, işe ulaşım

gibi olanaklar üzerindeki etkisi nedeniyle toplu taşıma hizmetlerini kadınların kent yaşamındaki güvenliği çerçevesinde ele almaktadır. Bu noktada Madge (1997) yürüyüş alanları ve parkların kent planlaması açısından önemli bir kadın hizmeti olarak görülmesi ve toplumsal cinsiyet rolleriyle birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü kadınlar özellikle yaşlı, engelli ve çocukların bakım sorumluluğunu üstlendiğinden, parkların, tekerlekli sandalye ve yaşlılara uygun biçimde ve çocuk oyun alanları ya da yeterli oturma alanlarıyla birlikte ele alınması, kadınların diğer kadınlarla bir araya gelebileceği güvenli yerler olarak tasarlanması önemlidir (s. 237-250). Habraken ve Brans (2004) ise bu tartışmalara, kamusal mekânların yüksek duvarlar ya da kör noktalar içermesi durumunda kadınların güvenlik duygusunun olumsuz etkilendiğini eklemiştir.

Kentte toplumsal cinsiyete dayalı dışlanmanın bir başka biçimi ise, kadın bedeninin ve kadına ilişkin temsillerin kültürel ve dini biçimleriyle ilgilidir. Ataerkil normlar ve dini pratikler, hem ev hem de kamusal alanda kadınlar için izinli ve yasaklı etkinlik ve mekânları gündeme getirmekte; bu durum ise kadınların kentsel alanı kullanma, kentsel alana ilişkin kararlara katılma ve kentsel hizmetlerden yararlanma olanaklarını sınırlamaktadır (Fenster, 2005, s. 226). Örneğin Yuval-Davis (2000), belirli bir gruba ait kültürel kabullerin sembolik olarak mekânda yansıma bulmasının yarattığı ‘sınırlayıcı kurallar’dan bahseder. Bu sınırlayıcı kurallar, mekânın sembolik anlamını ifade ederken, aynı zamanda, erkek ya da yaşlı kadınların kıyafet, kıyafet ya da belirli davranış kalıpları ve bunlara ilişkin kurallarla kendileri gibi olmayanların mekândaki hareketini engellemesi anlamına gelir. Fenster (2005)’a göre bu durum doğrudan kadınların güvenlik sorunlarıyla ve kent hakkından toplumsal cinsiyete dayalı dışlanmayla ilişkilidir. Bu noktada dışlanmanın biçimi ve güvenlik sorunlarının, sınıf, ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet gibi faktörlere göre değişebildiğini, zaman ve mekânda dönüşebildiğini unutmamak gerekir. Örneğin Day (1999)’ın çalışması, korkunun farklı ırk/etnisiteye sahip kadınlar için daha çok etnik kimlik ve kadın olmakla; beyaz kadınlar için ise sadece toplumsal cinsiyetle bağlantılı olduğunu göstermiştir. Bu durum farklı ırk/etnisiteden kadınların, kamusal alan kullanımındaki ırk/etnisite sınırını aşmak için daha fazla çaba sarf etmesini gerektirmektedir. Yani, her iki grup da kamusal alanda korku yaşarken birisi daha fazla

yaşar (Day'den aktaran Kemp, 2001, s. 7-30). Dominelli (2002) de, korkunun, farklı etnisite ve ırktan olan kadınlar için başka anlamlara gelebileceğini ve kamusal alanın kullanımında yaşanan toplumsal cinsiyete dayalı dışlanmanın farklı biçimler alabileceğini belirtmiştir (ss. 71-76).

Sonuç olarak, Aktaş mahallesi gibi yoksulluğun güvenlik sorunlarıyla bütünleştiği kent içi yoksul alanlarda, yoksul kadınlar için birçok gündelik yaşam çevresi farklı baskı ve güvensizliklerle doludur. Tam da bu nedenle Aktaş mahallesindeki yoksul kadınların çevresel gerçekliklerini güvenlik üzerinden anlamak, sosyal çalışma açısından sosyal adaletin geliştirilmesinde önemli bir yer tutar. Çünkü güvenlik, özel ve kamusal alanda kadınların gündelik yaşamlarını kolaylaştıracak eylem ve etkinliklere korkusuzca katılabilme ve yaratıcı biçimde bu mekânları dönüştürebilme ya da yeniden üretebilme potansiyellerini belirlemektedir.

2.2. NEOLİBERAL DÖNEMDE DÜNYA'DAKİ KENT İÇİ YOKSUL ALANLAR DÖNÜŞÜRKEN KADIN DENEYİMLERİ: 'BAŞARILI (?)' UYGULAMALAR

Neoliberal dönemde dünyanın birçok kentinde kent içi yoksul alanlara yönelik kentleşme projeleri, genellikle 'yerinde ve yerlisiyle' dönüşümü amaçladığı varsayılarak gerçekleştirilmektedir. Ancak bu projelere ilişkin yapılan değerlendirmeler, giderek projelerin sosyal programlarla desteklenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmışsa da çoğu zaman bu amacın gerçekleşmediğini ya da çok dar bir kapsamda ele alındığını göstermiştir. Bu anlamda çoğunlukla Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası'nın fonlarıyla desteklenen ve ulusal kalkınma programlarıyla çerçevesi çizilen neoliberal kentleşme projeleri açısından 'başarı'nın nasıl değerlendirildiğini anlamak önemlidir. Bu anlama çabası içerisinde neoliberal dönem ve öncesinde, konut ve kentleşmeye ilişkin ele alışların tarihsel bir perspektifle değerlendirilmesi önemli ipuçları sunar. Dolayısıyla bu bölümde öncelikle neoliberal kentleşme politikası açısından 'başarılı' bulunan örnekleri anlamak amacıyla, konut ve kent politikasının gelişimi yoksul kadın deneyimleri üzerinden ele alınmıştır. Daha sonrasında ise, dünyadaki kent içi yoksul alanlarda yoksullukla mücadele, katılım ve güvenlik konuları açısından toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama amacıyla 'başarılı'

bulunan neoliberal kentleşme projelerine ilişkin örnekler olumlu ve olumsuz yönleriyle birlikte incelenmiştir.

2.2.1. Yoksul Kadın Deneyimleri Üzerinden Dünyada Kentleşme ve Konut Politikasının Tarihsel Gelişimi

Dünya kentleri, 19. Yüzyıldan bu yana farklı amaçlarla geliştirilmiş ve farklı yaklaşımları benimsemiş planlı kentleşme politikalarıyla dönüşürken, yoksul kadın deneyimleri üzerinden evi ve kenti daha yaşanabilir bir mekân olarak tasarlama konusunda da çeşitli fikirler üretilmiştir. Ancak Amerika ve İngiltere’de başlayan ve ilk dönem kentleşme hareketleri olarak ele alınan hareketler içerisinde, kadın deneyimlerini temel alan ve sosyal hizmetlerin gelişiminde önemli bir yer tutan ‘Yerleşim Evi Hareketi’nden pek bahsedilmemiştir. Hâlbuki bu dönemde daha çok sanayi alanlarındaki yoksulluk, yetersiz alt yapı koşulları ve sağlıksız kentleşmeyi engellemek amacıyla gerçekleştirilen kentsel yenileme (urban renewal) çalışmalarının, kentteki yoksul kadınların yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan ‘Yerleşim Evi Hareketi’yle eş zamanlı olarak geliştiğini gösteren çalışmalara rastlamak mümkündür (Johnston, Gregory, Pratt ve Watts, 2000: 77; Habraken ve Brans, 2004).

Örneğin Robert Owen (1813), daha 1800’lerin başında, kadınlar için evin ve kamusal alanın nasıl daha rahat ve kullanışlı hale getirilebileceğinden, bu açıdan ise mutfak ve yemek odalarının bir kadın birliği ve çocuk bakım merkezi olarak ele alınması gerektiğinden bahsetmiştir. Böylece 1891 yılında Jane Adams, Owen’ın vurguladığı noktaları dikkate alarak, genç, bekâr ve kadın fabrika işçilerinin barınma haklarını güvence altına almak amacıyla Yerleşim Evleri’ni kurmuştur. Bu evlerin en ünlüsü olan Hull House, işçi kadınlar için 1895’te 20 kadının kaldığı ve her hafta 2000 kadının ziyaret ederek etkinliklerine katıldığı bir yerleşim hareketine dönüşmüş ve zamanla yaygınlaşan yerleşim evlerinin sayısı 1911’de 51’e çıkmıştır. Bu evlerde domestik işler paylaşılmış, aile üyeleri üç öğün için para ödeyerek her gün ne yiyeceklerini düşünmek, yemek yapmak ve bulaşık yıkamak gibi işlerin yarattığı yükten kurtulmuştur. Bununla beraber mutfakın ‘çalışma odası’, misafir odasının da ‘aile odası’ gibi isimlerle yeniden adlandırılması ve araştırma, eğitim,

beslenme, çocuk bakımı, barınma ya da temel hizmetler konusunda sunulan danışmanlıklar ile kadınların evdeki varlığı ve üstlendiği işler çok daha görünür hale getirilmiştir (aktaran Habraken ve Brans, 2004). Dolayısıyla Yerleşim Evi Hareketi, -19. Yüzyılın başlarında büyük yollar, bulvarlar, köprüler, parklar inşa ederek kamusal alanları, barınma ve altyapı koşullarını yenileme biçiminde gerçekleşen kentleşme sürecinde yoksullukla mücadele ve bu mücadelede kadınların özgürleşmesine verdiği önem noktasında- bugünün kentleşme ve konut politikaları açısından önemli bir örnektir. Nitekim geçmişte ve bugün kentleşme ve konut politikaları açısından en çok eleştirilen nokta, yoksullukla mücadelenin ve bu mücadelede toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dikkate alınmadığıdır.

Kentleşme politikaları açısından geliştirilen bu eleştirinin kökenleri, 1900'lerin ilk yarısında etkisini hissettiren kapitalizmin barınma sorununa çözüm olarak bulduğu seri konut üretimi anlayışına kadar uzanmaktadır. Bu noktada Stolof (2004), özellikle bu dönemde Amerika ve İngiltere'deki mimar, planlamacı ve sosyal çalışmacılar tarafından, konutun insani yaşam koşulları için devlet tarafından sunulması gerekliliğine ilişkin yapılan tartışmaların belirleyici olduğunu söylemiştir. Gerçekten de öncelikli olarak mimar, planlamacı ve sosyal çalışmacıların tartışmaya açtığı 'sosyal konut' konusu, 1937'de Amerika'da ve 1923'te İngiltere'de çıkarılan Konut Kanunları ile politika düzeyine taşınmıştır (s. 2). Bu süreçteki işçi hareketlerinin de etkisiyle, başta işçi sınıfı olmak üzere düşük gelirli ailelere yönelik ilk sosyal konut uygulamalarının, kent içi yoksul alanların temizlenerek (slum clearance) işsizlikle mücadele ve düşük kirali evler sunma gibi amaçlar çerçevesinde başlatıldığını görmekteyiz.

1950'lere gelindiğinde ise, kent merkezlerinin yıkımı ve çok katlı konut bloklarının inşasını hızlandıran yeni konut yasaları ile kentler ticarete açılmış, çalışan yoksullar için bir hak olarak tanımlanan 'sosyal konut' anlayışından en yoksul gruba yönelik olarak sunulan 'konut desteği' anlayışına kayılmıştır (Akkar, 2006, s. 32; Stolof, 2004, ss. 1-2). Bu süreçle birlikte 'sosyal konut' kavramı, giderek farklı biçimler almış, içeriği boşalmış ve Birleşmiş Milletler gibi örgütler tarafından bile kavramın barınma hakkıyla ilişkisinin koparılmasıyla birlikte yaşanan sosyal sorunlar dile getirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede sosyal konut alanında yaşanan dönüşüm, bir yandan yoksullukla mücadelede önemli rol oynayan güçlü

toplumsal ilişki ağlarını bozduğu ve yerinden edilmeler sonrasındaki belirsizlik koşullarını kötüleştirerek sosyo-psikolojik maliyeti yüksek birçok soruna yol açtığı için eleştirilmektedir (BM HABITAT, 2004). Feministler tarafından yapılan eleştiriler ise, bu dönemde yoksul mahallelerin yıkılarak -kadınlar için hiçbir sosyal etkinliğin, çamaşırhane, restoran gibi domestik işleri azaltacak olanağın bulunmadığı ve yerel istihdam koşullarının yeterli olmadığı- çok katlı sosyal konutların yapılmasıyla, kentsel sorunların kadınların üzerindeki baskıyı arttırdığını vurgulamaktadır (Habraken ve Brans, 2004). Bu eleştiriler çerçevesinde bu dönem, Amerika ve İngiltere’de devletin zorla siyahileri ve yoksulları yerinden etmeyi amaçladığını ifade edecek şekilde ‘buldozer dönemi’ olarak anılmaktadır (Görgülü ve diğ., 2006, s. 18).

1950’lerde gerçekleştirilen kentleşme projelerinin başarısızlığı ve bu başarısızlıkla birlikte yükselen toplumsal hareketler, 1960’larla nitelikli konutun yanı sıra eğitim, sağlık, istihdam, boş zaman ve yerel sosyo-ekonomik kalkınmaya yönelik toplum odaklı proje ve programların, kültür merkezleri gibi kamu yararını gözeten yatırımların geliştirilmesini gündeme getirmiştir (Akkar, 20006, s. 21; Görgülü ve diğ., 2006, s. 19; Vale ve Freemark, 2012, s. 379). Nitekim kentleşme alanyazınında daha çok kent içinde kalan yoksul mahallelerin iyileştirilmesi (urban improvement), sağlıklaştırılarak (rehabilitation) yeniden kalkındırılması (redevelopment) süreci olarak ele alınan bu dönemde, Yerleşim Evi Hareketi’nin kazanımlarından yararlanan sosyal programların geliştirildiğini görmekteyiz. Örneğin 1968’de Melusina Fay Peirce tarafından öne sürülen ‘ortak temizlik’ düşüncesi, ev ve ortak kullanım alanlarının birlikte yaşayan kadınlar ve eşleri tarafından kolektif bir şekilde temizlenerek bu işlere harcanan ücretin azaltılmasını sağlamıştır. Benzer şekilde Hollanda’nın yoksul kent içi yerleşim alanlarından birinde başlatılan ‘ortak temizlik’ programı, bu kolektif hareketle yoksul kadınların sadece özel alanda değil kamusal alanda da güçlendiğini göstermektedir. Çünkü bu projeye ortak mutfaklarda kadınların izole olmasını engelleyecek biçimde ve erkeklerle birlikte planlanan işbölümü, ev işlerinin farklı bir mekanda yapılarak görünürlüğünü sağlamış, kadınlar kendi ilgi ve ihtiyaçlarına ilişkin birliktelik gücünün farkına varmıştır. Özel ve kamusal alan temizliğinin ve bakım işlerinin ortaklaşa yapılıyor olması ise, kadınların bir araya gelerek toplantı merkezi, bilgi merkezi,

gençlik merkezi, müzik merkezi, tiyatro odası ve mutfak bahçesi gibi kamusal alanlar üretebilmelerini sağlayan yerel demokrasinin gelişimini tetiklemiştir (aktaran Habraken ve Brans, 2004).

Ancak 1970’lerde de örneklerini görebildiğimiz toplum odaklı ve kamu yararını gözeten kentleşme projeleri, kapitalizmin krizini aşma çabalarıyla giderek sermaye ve yatırımcıların kararını öne çıkaran neoliberal kentleşme politikalarıyla etkisini kaybetmiştir. Nitekim kentleşme politikalarında neoliberalizmin hakim olmaya başladığı bu dönem, özel sektör ve devlet işbirliğiyle daha çok orta alt ve orta üst sınıfa yönelik olarak geliştirilen çok katlı ve kârlı konut projeleriyle anılmaktadır (Görgülü ve diğ., 2006; Stolof, 2004). Ayrıca bu dönemde gerçekleştirilen konut projelerine ilişkin alanyazın (Gruffydd Jones, 2012; Nuijten, Koster ve Vries, 2012; Görgülü ve diğ., 2006; Stolof, 2004), orta alt ya da orta üst sınıfın ihtiyaçlarının ve yoksulların barınma sorununun dikkate alınmaması nedeniyle projelerin başarısızlıkla sonuçlandığını göstermektedir. Örneğin Stolof (2004), Amerika’nın ve İngiltere’nin yoksul mahallelerinde başlatılan kentleşme projelerinde, orta alt ve orta üst sınıfa yönelik çok katlı konutlar inşa edilirken hedef grubun bu konutları istemeyebileceğinin hesaba katılmadığını söylemiştir. Bu durum genellikle çalışan nüfus grubunda yer alan bu insanların, düşük ücretli konut kredisi olanaklarını kullanarak kent çeperindeki yerleşim alanlarına taşınmasına neden olmuştur. Dolayısıyla kent merkezinde boşalan bu konutlar, 1970’lerin sonları ve 1980’lere gelindiğinde, yoğun olarak göçmen ve azınlıklardan oluşan en yoksul grubun yerleşim alanı haline gelmiştir (s. 1).

Bununla beraber Gruffydd Jones (2012), 1970’leri, Dünya Bankası’nın Amerikan kapitalist sistemi açısından kalkınmamış dünyada mortgage finans sektörünü geliştirmek için uluslararası konut politikalarının temellerini attığı bir dönem olarak ele almaktadır. Nitekim Hindistan ve Güney Afrika’da 1970’lerde ve Güney Amerika’da 1960’ların sonlarında geliştirilen birçok konut projesi benzer bir başarısızlık süreci geçirmiştir. Örneğin Meksika’nın San Salvador kentinde 1960’larda orta üst sınıf için yapılan konutlar (mesones), 1980’lerle birlikte her odası bir aile tarafından kiralanmış, çevresine baraka tipi kaçak yapıların da eklenmesiyle eskimiş ve bölge giderek kent içerisinde kalmış bir yoksulluk mekânına dönüşmüştür. Böylece 1970 ve 1980’lerde kent içi yoksul alanlarda

sosyal sorunlar ve toplumsal hareketler artmıştır. Bu durum ise Görgülü ve diğ. (2006)'ne göre, yatırımcıların amaçlarına ulaşmasını engelleyerek 1990'larda toplumun yeniden keşfedilmesi gerektiği düşüncesini gündeme getirmiştir (s. 52-57).

Bu açıdan 1990'lar, bir yandan eskiyen kent merkezlerinin sermaye açısından canlandırılması (regeneration) amacıyla başlatılan neoliberal kentleşme projelerinin tüm dünyada yaygınlaştığı diğer yandan ise sosyal riski azaltmak amacıyla özellikle yoksul kadınların yaşamlarını iyileştirmeye dönük sosyal programların geliştirildiği bir dönemin başlangıcı olarak ele alınabilir. Bu çerçevede 1990'larda temelleri sağlamlaşan ve 2000'li yıllarda giderek yaygınlaşan neoliberal kentleşme politikalarının karakterini oluşturan birbiriyle çelişkili iki süreçten bahsetmek mümkündür.

2000'li yıllarda artık tüm dünya kentlerinde etkisini hissettiğimiz neoliberal kentleşme politikalarının karakterini belirleyen süreçlerden birisi, başta Amerika olmak üzere mortgage finansal krizinin birçok ülkede kentleşme ve konut politikaları üzerindeki kâr odaklılık ve özelleştirme etkisidir. Bu süreçte 1950'lerde bir hak olarak tanımlanmaktan vazgeçilerek en yoksul gruba yönelik bir hizmet olarak sunulmaya başlanan sosyal konutların, ev sahibi olma ideolojisi üzerinden yoksulların satın alabileceği konutlar halinde pazarlanmaya başladığını görmekteyiz. Bununla çelişkili olarak gelişen ve günümüz neoliberal kentleşme politikalarının karakterini belirleyen ikinci süreç ise, 2000'de daha çok Birleşmiş Milletler tarafından gündeme getirilen Milenyum Gelişim Amaçları ile birlikte yoksul kadınların yaşadığı sıkıntıların kentleşme projeleri kapsamına dâhil edilebileceği iddiasıyla ilişkilidir. Böylece 2020'ye kadar kentlerdeki yoksul alanlarda yaşam kalitesinin artırılması amacı çerçevesinde, zorunlu eğitim aracılığıyla kadın-erkek fırsat eşitliğini sağlamak, toplumsal cinsiyete duyarlı sağlık hizmetleri geliştirmek, altyapı ve kentsel alanda sosyal hizmetleri geliştirirerek kadınların yaşadığı zaman darlığını azaltmak, mülkiyet ve miras haklarında deneyimlenen toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gidermek, kayıtdışılığı ve diğer istihdam alanlarında toplumsal cinsiyete dayalı ayrışmayı azaltarak gelir eşitsizliğiyle mücadele etmek, parlamento ve yerel yönetimlerde kadın sayısını arttırmak ve kadına yönelik şiddetle mücadele etmek önemli alt amaçlar olarak sunulmuştur (BM Kalkınma Programı, 2005).

Ancak neoliberal kentleşme projelerinin Milenyum Gelişim Amaçlarında belirtildiği gibi toplumsal cinsiyete ilişkin noktaları içeren söylemlerle biçimlendiğini belirten birçok araştırma, sürecin çelişkilerine dikkat çekmektedir. Gruffydd Jones (2012)'e göre özelleştirme süreci, doğası gereği, ev alabilecek potansiyele sahip orta alt ve orta üst sınıfı hedeflemekte ve sosyal konut politikalarının temelini oluşturan barınma hakkı tartışmalarını yok saymaktadır. Böylece, giderek akışkanlaşan sermayeyi çekme yarışına giren kentlerde, lüks konutlara, otel, kolej, opera binası, tiyatro, ticari forum alanları, kongre merkezi ya da alışveriş merkezi gibi prestij projelerine kayan yatırımlarla, kentleşme projelerinde 'sosyal konut' anlayışı yok olmuş ve yoksul grupların dışlanma dinamikleri ise hazırlanmıştır (s. 779). Bu süreçte devlettense, sivil toplumun ya da şirketlerin konut üretim sürecine daha fazla dâhil olması ise ev fiyatlarını yoksulların alamayacağı şekilde yükseltmiştir. Genellikle kiracı ve daha yoksul konumda olan yalnız yaşayan kadınlar da, bu durumdan olumsuz etkilenen grupların başında gelmiştir (Fildes, 1997, s. 9). Bu çerçevede, yoksullukla mücadeleye yönelik olarak kullanılması önerilen maddi/finansal ya da sosyal programlarla desteklenen çeşitli kalkınma araçlarının, kadınlar üzerinde baskı yaratan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşümündense 'kârlı' bir 'sürdürülebilirliği' sağlamaya dönük, küçük çaplı çözüm önerileri sunabildiği belirtilmektedir. Böylece, toplumsal cinsiyet ve yoksullukla mücadele açısından küçük çaplı ancak farklı ülkeler açısından farklı sorunlara 'kısmi' 'başarılarla' çözüm yolları sunabilmiş kimi programlar, kentleşme projelerine eklenmiştir. Bu açıdan tüm dünyada kent içi yoksul bölgelerde gerçekleştirilen bu proje örneklerini incelemek, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve yoksullukla mücadeleyi amaçlayan bütüncül ve alternatif bir kentleşme politikası için dikkate alınması gereken politika amaçlarına ilişkin fikir vermektedir.

2.2.2. Neoliberal dönemde 'Toplumsal Cinsiyet Eşitliği'ni temele alan

'Kâr Odaklı'/'Başarılı' Kentleşme Projeleri

Farklı ülkelerin kent içi yoksul alanlarında gerçekleştirilen 'başarılı' kentleşme projelerine bakıldığında, daha çok 'kâr odaklılık' ve özelleştirmeyi ön plana çıkaran neoliberal politikaların baskınlığı altında geliştirilen bu projelerin oldukça küçük ölçeklerde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu küçük ölçekten çıkarak ulusal düzeydeki kentleşme

projelerine baktığımızda ise, dünyanın her yerinde yoksulların yerinden edilmesiyle ve yoksulluk koşullarının kötüleşmesiyle sonuçlanan örneklerle rastlanmaktadır. Özellikle son yıllarda yapılan araştırmalarla ortaya çıkan ve neoliberal kentleşme projeleriyle birlikte toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin arttığına ilişkin veriler dikkate alındığında, kötü örneklerin çok daha fazlalaşacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Harvey (2013)'in de sıklıkla vurguladığı üzere, bugün birçok ülkede neoliberal kentleşme projelerine karşı 'güvenceli barınma hakkı' üzerinden birçok toplumsal hareketin geliştiği görülmektedir. Dolayısıyla bu projelerin 'başarılı' olabilmesi için toplumsal cinsiyet eşitliğini dikkate alan yoksullukla mücadele programlarıyla desteklenmesi gerekliliği önemli bir politika önceliği haline gelmiştir. Bununla beraber kentleşme projeleri hala özel ve kamu sermayesi açısından ticari bir yatırım olarak görüldüğünden, 'kârlılık', STÖ'ler ve yerel topluluk dayanışması gibi gönüllü birlikteliklerce geliştirilen sosyal riski azaltmaya dönük programların desteğiyle arttırılmaya çalışılmaktadır. Bu durum, tüm dünyada kent içi yoksul alanlara yönelen neoliberal kentleşme projelerinin giderek uluslararası ve ulusal düzeydeki yerel ve merkezi aktörlerle işbirliği içerisinde gerçekleştirilmesi anlayışının gelişmesine neden olmuştur.

Bu çerçevede 'başarının' daha önce gerçekleştirilen başarısız uygulamaların yarattığı toplumsal hareketlerin dikkate alınmasıyla, parçalı da olsa, 'kar odaklılık' anlayışıyla çelişkili radikal çözüm yollarına dayandığı söylenebilir. Dolayısıyla bu bölümde, kısaca, kalkınmış ve kalkınmakta olan ya da kalkınmamış dünyada çok aktörlü olarak gerçekleştirilen ve 'başarılı' kabul edilen neoliberal kentleşme projeleri, toplumsal cinsiyet eşitliği ve yoksullukla mücadele açısından bütüncül ve alternatif bir kentleşme politikasına sunduğu olanaklar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Böyle bir ele alış üzerinden ortaya konan sosyal politika amaçlarının, barınma hakkı savunuculuğu ve feminist sosyal çalışma açısından da önemli ipuçları sunduğu düşünülmektedir.

Kalkınmış ülkeler:

Katılımda topluluk örgütlenmesi, ayrımcılık karşıtı yoksullukla mücadele programları ve sosyal hizmetler

Kalkınmış ülkelerde kent içi yoksul alanlara yönelen neoliberal kentleşme projeleri açısından öne çıkan politika amaçları, yerel demokrasinin güçlenmesini sağlayan katılım mekanizmalarının ayrımcılık karşıtı yoksullukla mücadele programları ve sosyal hizmetlerle desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

Örneğin Almanya'nın Dortmund kentinde gerçekleştirilen kentleşme projesi, yerel grupların seçimlerini dikkate alma, yerel halkın değişen ekonomik koşullara uyum sağlama kapasitesini geliştirme ve dışlanan grupları sürece dâhil etme noktasında başarılı bir örnek olarak ele alınır. Proje kapsamında yerel demokrasinin güçlendirilmesi amacıyla, yerel-kamu işbirliği ile planlama, sosyal hizmetler ve ekonomik kalkınma konularında katılımın sağlanması temel yaklaşım olarak benimsenmiştir. Bu yaklaşımın temeli ise, yerel yönetimler, polis, iş ve işçi bulma kurumu, konut şirketleri, medya, küçük-orta işletmeler ve politika temsilcileri gibi kamu-özel ve gönüllü örgütlenmelerin bir araya getirilmesiyle oluşan danışma organın ve mahalle sakinleri komitesinin işbirliğine dayanmaktadır. Bu çerçevede harcama kalemlerinin belirlenmesine kadar danışma organının verdiği tüm kararlar, mahalle sakinleri komitesinin aldığı kararlara bağlanmıştır. Projenin değerlendirmesine ilişkin çalışmalar, bu model ile mahalle sakinlerinin projeye katılımı ve yerel aidiyetin gelişimi açısından başarıya ulaşıldığını belirtmektedir (Görgülü ve diğ, 2006, s. 47-52).

Bununla beraber yoksul bölgelerde topluluk dayanışmasına ilişkin dünyadaki 'başarılı' örnekleri inceleyen Güney Macaristan Bölgesel Gelişim Kurumu Raporu (2007)'na göre, yerel halkın katılımını sağlayacak mekanizmaların ayrımcılık karşıtı yoksullukla mücadele programları ve sosyal hizmetlerle geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede 2000–2004 yılları arasında İngiltere'nin Plymouth bölgesinde başlatılan ve STÖ'lerle işbirliği içerisinde gerçekleştirilen kentleşme projesinin başarısı, dışlanmış ve damgalanmış grupların katılım ihtiyaçlarına yönelik etkin sosyal çalışma birimleri geliştirebilmesine

bağlanmıştır. Benzer şekilde Almanya'nın Hamburg kentinde gerçekleştirilen bir başka kentleşme projesi, Almanya'daki göçmen kadınlara ve yalnız annelere yönelik çok dilli bilgilendirme ve anadil kursları, kadınların istihdamına yönelik örgütlenme çalışmaları, çocuk bakımı, istihdam, sağlık ve kültürel hizmetler konusunda geliştirdiği sosyal programlarla 2004 yılında 'sosyal kent' (sociale staad) ödülü almıştır. Her iki proje kapsamında da, forumlar ve kendine yardım grupları gibi mahalle sakinlerinin seslerini duyurma olanaklarının, kentin geri kalanında sunulan hizmetlerin bölge halkı için de sunulmasını sağlayacak savunuculuk çalışmalarının ve bölgenin kentle bütünleşmesini sağlayıcı gezi ve kültürel uyum programlarının önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca bu projeler kapsamında, farklı gruplara yönelik temel bakım ve eğitim kurumlarının finansal desteklerle bütünleştirilmesi yoksulların yeni yaşam koşullarına uyumu açısından önemli bulunmaktadır.

Benzer şekilde 2007–2009 yılları arasında Fransa'nın Lyon Pentes Croix-Rousse bölgesinde gerçekleştirilen kentleşme projesi, işsizler ya da güvencesiz işçiler, kiracılar, kadınlar, gençler ve çocuklar vb. gibi risk altında olan grupların katılımına yönelik olarak geliştirdiği etkili mekanizmalarla anılmaktadır. Bu çerçevede kiracı komiteleri, yerel ihtiyaçları değerlendirme ve geliştirilen hizmetleri izlemeye yönelik çalıştaylar, bir bilgilendirme mekanizması olarak işleyen kontratlar, yeniden yerleşime ilişkin geliştirilen sosyal politikalar, konut kiralama ve alma hakkına ilişkin savunuculuk çalışmaları ve gençlere, yalnız yaşayan kadınlara ya da konut piyasasına katılamayan gruplara yönelik sosyal konut olanakları etkili katılım mekanizmaları olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber, dezavantajlı konumdaki 8–12, 13–16 ve 17–25 yaş grubuna yönelik özel programlar, meslek edinme, dil becerisi ve okuma yazmaya yönelik kurslar, ayrımcılığa ve farklı boyutlarına ilişkin bilinçlendirme çalışmaları, koruyucu-önleyici ve rehabilite edici halk sağlığı hizmetleri, sosyal entegrasyon çalışmaları, kadın, çocuk ve gençler için kamusal güvenliği sağlayıcı çalışmalar, projenin başarısında önemli bulunmuştur (Güney Macaristan Bölgesel Gelişim Kurumu Raporu, 2007).

Ayrıca yoksul kent merkezlerine yönelen kentleşme projelerinin sürdürülebilirliğini sağlamak konusunda, yerel toplumsal dayanışmayı ve topluluk örgütlenmesini sağlamaya

yönelik çalışmaların etkili olduğuna ilişkin çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin New York'ta belediye ve STÖ işbirliğiyle geliştirilen ve temizlik, güvenlik vb. gibi konularda yerel halkın sorumluluk almasını maddi olarak destekleyen ya da yerel yatırımlar için vergi indirimi fırsatları sunan kamu desteklerinin yerel ekonomik kalkınma ve aidiyet gelişiminde etkili olduğu belirtilmektedir (Sutton, 2008, s. 42-46). Benzer şekilde Şikago'nun en iç karartıcı konut projesi olarak tanımlanan kentleşme projesi kapsamında, STÖ'lerce başlatılan savunuculuk ve örgütlenme çalışmaları ile yerel halkın birlikte çalışarak yaşamlarını anlamlı hale getirebilecek birçok kaynak yaratabildiği söylenmektedir. Böylece özellikle kadınların güçlenmesini hedefleyen programlarla gençlik programı ve kullanılmayan alanda toplu çamaşırhaneler kurulmuş, bu süreçte ise hem bireysel hem de topluluk olarak kadınların güçlendiği belirtilmiştir (Feldman ve Stall, 1994).

İngiltere, Almanya, Fransa ve Amerika'da gerçekleştirilen bu örnekler çerçevesinde, 'başarılı' kentleşme projelerinin, yoksullukla mücadelede ayrımcılık karşıtı programlarla ve yerel demokrasinin güçlendirilmesinde yerel özgünlükleri dikkate alan sivil toplum savunuculuğuyla bütünleştirilmiş kapsamlı bir kentleşme politikası çerçevesinde geliştirildiğini görmekteyiz. Bu noktada kentleşme konusunda ulusal bir strateji, politika ya da kent sözleşmesi geliştirebilmiş kalkınmış ülkelerde, yerel koordinasyon merkezleri ve mahalle konseyleri gibi etkili katılım mekanizmalarının geliştirilebilmesinin daha mümkün olduğu söylenebilir. Ancak oldukça az sayıdaki bu 'başarılı' örnekler daha geniş kentleşme politikaları üzerinden ele alındığında, kalkınmış ülkeler açısından da kentleşme politikalarının toplumsal cinsiyet körü olduğu eleştirileriyle karşılaşmaktadır.

Örneğin Brownill (2000), kalkınmış bir ülke olarak İngiltere'nin kentleşme politikalarında toplumsal cinsiyet körü ve yalnız yaşayan kadınları kent sorunlarından sorumlu tutan bir anlayışın (blatant sexism) varlığından bahsetmiştir. Bu çerçevede Pascal (1997), toplumsal cinsiyet körü konut politikalarının, neoliberal dönemde 'sosyal konut'ların barınma hakkıyla olan ilişkisinin kopararak kriterlere bağlanması ve ev sahibi olma ideolojisi üzerinden yoksulların satın alabileceği konutlar olarak pazarlanması anlayışıyla yakından bağlantılı olduğunu söylemiştir. Bu açıdan İngiltere konut politikası, evsizlerin genellikle yalnız yaşayan kadınlar olduğunu görmezden gelerek, yeni evli ve hamile olmayı 'konut

desteği' kazanabilmek için temel kriter olarak belirlediği noktasında feministlerce eleştirilmektedir (Paskal, 1997). Benzer şekilde Kern (2010) de, İngiltere'de atıl hale gelmiş kent içi mekânların sermayeye uygun hale getirilerek canlandırılması/soylulaşması sürecinin yoksulların yerinden edilmesi ve evsizleşmesine neden olduğunu söylerken, bu durumun kadınlar için çok daha baskıcı bir süreç olarak işlediğini vurgulamıştır. Bu çerçevede Kern (2010)'in 'korkunç kent' (scary city)'e doğru dönüşen bir süreç olarak tanımladığı neoliberal kentleşme süreci, tam da bir yandan kadının güçlenmesine vurgu yapılırken diğer yandan kadınların dezavantajlı konumunun pekiştirilmesini ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin yarattığı güvensizliğin artışı ifade etmektedir. Bununla beraber Chant (2007)'a göre, neoliberal kentleşme politikaları kapsamında geliştirilen konut projelerinin ev sahibi yapmaya dönük olarak geliştirilmesi, kalkınmış ülkelerde özellikle yalnız yaşayan ve evin geçimini üstlenen kadınların -daha yoksul ve kiracı konumunda olduklarından-, bu projelere katılımını zorlaştırmaktadır. Bu noktada kentleşme projelerinin refah sistemlerinin erimesi ya da özelleşmesi olarak da deneyimlediğimiz neoliberal dönemin kârlılığa yaptığı vurgudan bağımsızlaşmadığını vurgulamak gerekir. Dolayısıyla kalkınmış ülkeler açısından ele alındığında 'başarılı' kentleşme projeleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ya da toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti önleme noktasında feminist kent çalışmaları açısından hala sorunlu bir alan olarak değerlendirilmektedir.

Kalkınmamış/ kalkınmakta olan ülkeler:

Yoksullukla mücadelede güvenceli barınma hakkına ve eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkilerinde dönüşüme yönelik savunuculuk çalışmaları

Tüm dünyada kent içi yoksul alanlara yönelik olarak geliştirilen projelerde başarının yerel halkın katılımının sağlanmasıyla geliştiği vurgulansa da, kalkınmakta olan ve kalkınmamış ülkelerde, kent içi yoksul alanların dönüşümü açısından karşılaşılan engeller farklılaşmaktadır. Bu açıdan daha çok 1970'lerle birlikte gündeme gelen yapısal uyum politikaları çerçevesinde neoliberal kentleşme projeleriyle karşılaşan Sahraaltı Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerinde, yoksullukla mücadelenin arazi/konut kullanımı ya da barınma hakkının güvence altına alınmasıyla mümkün olabileceği sıklıkla tartışılmaktadır

(Berger, 2006; Nyametso, 2012; BM HABITAT, 2002, 2004; Galiani ve Shargrosky, 2004). Bu çerçevede Nyametso (2012) arazi ve konut tapularının yoksullar adına düzenlenmesi ya da barınma güvencesinin sağlanmasıyla yoksulların kendi evlerine aidiyetlerinin geliştiğini ve evlerinin bakımı konusunda daha fazla sorumluluk aldıklarını söylemektedir (s. 347). Galiani ve Shargrosky (2004)'nin Buenos Aires ve Arjantin'de yaptığı araştırmanın sonuçları da, tapu sahipliğinin çocukların fiziksel gelişimi üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Aynı çalışmada, tapu sahipliği koşullarında erken yaşta hamilelik ve kız çocuklarının eğitimden kopması gibi toplumsal cinsiyetle ilişkili sorunların azaldığı da kaydedilmektedir. Bu durum, bu ülkelerde neoliberal kentleşmenin şekillenmesinde etkili olan uluslararası yasalarca da kabul edilmiştir.

BM HABITAT (2004) tarafından, yerinden edilmelere karşı barınma güvencesi, *'tüm birey ve grupların zorunlu yerinden edilmeler karşısında devlet tarafından etkili bir şekilde korunma hakkı'* olarak tanımlanmış ve devletlerin bu süreçteki yükümlülüğü dile getirilmiştir (s. 6). Güvenceli barınma hakkı kavramı, barınma hakkı kavramından farklı olarak sadece arazi ve konut sahipliği ya da mülkiyetinde değil, aynı zamanda arazi ve konut kullanımı konusunda eşitliğe ve güvenceliğe yaptığı vurgu açısından farklılaşır. Bu çerçevede güvenceli barınma hakkı çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalar, hem mülkiyet edinmeye hem de arazi ve konut kullanımını garanti altına almaya yönelik savunuculuk çalışmalarını içermektedir. Daha çok yasal düzlemde devlet arazisi olarak ele alınan arazilerin dönüşümü sürecinde, konut ve arazi mülkiyetinin yoksullara yönelik devrinin mümkün olmadığı ya da zor olduğu durumlarda, arazi ve konut kullanımını güvence altına almanın yoksulların yerinden edilmesini önleme açısından çok daha gerçekçi bir önlem olduğu tartışılmaktadır.

Bu çerçevede Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika'daki yoksul yerleşim alanlarının daha çok kamu arazisi üzerindeki yasa dışı bakımsız konutlardan oluşması ve bölgedeki yoksul halkın yeni konutların masrafını ödemede güçlük çekmesi, bazı STÖ'lerin öncelikle barınma hakkının güvence altına alınması üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Nitekim arsa ve konut sahibi olmayan yoksulların neoliberal kentleşme projesiyle barınma güvencesini sağlama ve yerinden edilmesini önleme konusunda gerçekleştirilen savunuculuk çalışmalarıyla, bu ülkelerde konuya yönelik yasal adımlar da atılmıştır.

Böylece daha çok 1990'ların sonu ve 2000'lerde çıkan yasalarla, devlet tarafından vergi indirimi fırsatları ve ev içi yapı masrafları için destekler sunulmuş, mutfak ve tuvaletler için minimum standartlar belirlenmiş, yerinde ve yerlisiyle dönüşümü desteklemek amacıyla başlatılan kentleşme projelerinin kapsamı içinde kalan yoksul alanlarda yaşayan herkesin mülkiyete bakılmaksızın barınma hakkı güvence altına alınmıştır (Taher ve Arefeen, 2014; Mukhiva, 2001; Rabenhorsst ve Bean, 2011; Rashid, 2009).

Bununla beraber bu süreçte, ataerkil kabuller ve eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkileri nedeniyle arazi kullanım hakkı ve tapu mülkiyetinde hiç sorgulamaksızın erkeğin isminin yazıldığı görünür hale gelmiştir. Bu durum özellikle Hindistan'da 2003 yılında çıkarılan Arsa Kanunu ile dikkate alınmış, öncelikle arazi ve konut mülkiyetinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik adımlar atılmıştır. Böylece kadınların isimleri de, arazi ve konut tapusunda eşleriyle birlikte yazılabilir hale gelmiştir. Ancak bu uygulamanın enformel tapu ilişkileri içinde bulunan kentlerde ve ataerkil kabuller açısından gerçekleştirilmesinin zor olduğu görülmüştür. Bu çerçevede, Delhi'de gerçekleştirilen kentleşme projesi kapsamında, barınma güvencesinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya dönük olarak geliştirilen uygulama, kadınlar arasında arazi kullanımı ve tapu sahipliğinin artırılması açısından oldukça önemli bir örnektir. Bu uygulama ile arazi kullanım hakkının ya da konut mülkiyetinin kadınlar adına düzenlenmesi durumunda konut ve arazinin maddi değerinin %8-6'sı kadarına yakın vergi indirimi yapılacağı duyurularak, kadınların güvenceli barınma hakkı desteklenmeye çalışılmıştır (Rabenhorsst ve Bean, 2011).

Ancak Kenya, Güney Afrika gibi Sahraaltı Afrika, Bangladeş, Endonezya, Hindistan gibi Asya ve Brezilya, Venezüella, Kolombiya ve Meksika gibi Latin Amerika ülkelerinde yapılan araştırmalar, tek başına arazi kullanım hakkının ya da barınma güvencesinin yasal olarak kabul edilmesiyle her zaman başarıya ulaşamadığını göstermektedir. Dolayısıyla barınma güvencesinin, bölge halkının yaşam kalitesini, ekonomik kalkınma düzeyini arttıran, etkili katılım mekanizmalarıyla mülkiyet haklarında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltan sosyal içerikli programlarla desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (BM HABITAT, 2002; Rashid, 2009; Antonopoulos, 2009; Robbins ve Aiello, 2006).

Sonuç olarak, ‘başarılı’ olarak tanımlanan neoliberal kentleşme projeleri kapsamında yoksullukla mücadelenin, güvenceli barınma hakkına ve eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkilerinin dönüşümüne yönelik savunuculuk çalışmalarıyla birlikte ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevede ise, neoliberal kentleşme proje alanı içerisinde yaşayan herkesin barınma hakkı açısından arazi ve konut sahipliğine ya da arazi ve konut kullanım hakkının güvence altına alınmasına odaklanılmış, bu süreçte eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüştürmeyi amaçlayan önlemler dikkate alınmıştır. Yapılan çalışmalar, güvenceli barınma hakkına yönelik savunuculuk çalışmalarını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini temele alan, yoksullukla mücadele programlarıyla desteklenen bütüncül bir kentleşme projesinin, yerinde ve yerlisiyle dönüşümü sağlamada daha başarılı olduğunu göstermektedir.

‘Ortaklık modeli’: Toplumsal cinsiyet eşitliğini temel alan yoksullukla mücadelede toplumsal dayanışma, kamusal hizmetler, istihdam programları

BM HABITAT (2008b), Nepal’de ve Tayland’da başlatılan neoliberal kentleşme projesi çerçevesinde geliştirilen ekonomik birikim, konut üretimi, arazi kullanımı ve kaynakların yönetiminde ‘ortaklık’ modelini, topluluk düzeyinde kalkınmanın ve yaşam kalitesinde yükselmenin sağlanabildiği önemli bir örnek olarak ele almaktadır. Bu modelin temel özelliği, yerel halkın bütçenin hangi yatırımlara yönelik olması gerektiği konusundaki kararlara katılımında ‘ortaklık’ anlayışının önemsenmesidir. Bu açıdan Tayland-Bang Bua’daki kentleşme projesinin, yerel halkın kararlarıyla geliştirilen kütüphane, okula destek üniteleri, yaşlı ve engelli bakım merkezleri gibi yerel halkın ihtiyaçlarına yönelik kurumların yerinde/yerlisiyle dönüşümün sağlanması açısından etkili olduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede herkesin arazi mülkiyeti ve kullanım hakkı sağlandıktan sonra toplumsal dayanışmanın geliştirilmesine ilişkin çalışmalar yapılarak, ortak mutfak, gündüzlü bakım hizmetleri, ortak ofis, ortak bahçeler vb. gibi mekânların geliştirilmesi söz konusu olmuştur. Böylece evler, ortak kullanım alanlarına ulaşımı ve havalandırmayı kolaylaştırmak amacıyla önden ve arkadan çıkışlı bir şekilde ve birçok pencereyi de içerecek şekilde tasarlanmış; arabası olmayan yoksullar için yaya ve bisiklet yolları

yapılmış; konut alanı sinema, tiyatro, kütüphane, okul ve ucuz alışveriş merkezi gibi sosyo-kültürel ve ekonomik imkânlarla donatılmış; çatışma çözümü, dayanışma ve toplumsal cinsiyet rol ve sorumlulukları konusunda bilinç değişimini sağlayacak etkinlikler gerçekleştirilmiştir (BM HABITAT, 2008b, ss. 18-22).

Benzer şekilde BM HABITAT tarafından yerinde ve yerlisiyle dönüşümde önemli bir model olarak sunulan ‘ortaklık’ modeli, Kimmelman (2011) gibi gazetecilerce de örnek model olarak sunulmaktadır. Örneğin Kimmelman (2011, parag. 4-5) Kolombiya’nın madde kullanımı ve satışının, suç, şiddet ve çaresizliğin en yaygın olduğu kent içi yoksul alanlarından biri olan Medellin’de başlatılan projeyle yerel halkın katılımıyla geliştirilen kamusal alanların topluluk gelişimindeki öneminden bahseder. Böylece Medellin’in kent merkeziyle bağlantısını sağlayan yaya/ bisiklet yollarının ve toplu taşıma sistemlerinin gelişimi ile okul, park, kütüphane, ucuz alışveriş merkezi vb. gibi kamusal alanların inşasının, yoksulların kentle bütünleşmesinde önemli olduğu belirtilmiştir.

Yine ortaklık modelinin başarısı üzerine yapılan araştırmalar, arazi sahipliği ya da arazi kullanım hakkının ‘ortaklık’ üzerinden garanti altına alınması sonrasında -arazinin satılmaması/devredilmemesi koşuluyla- mikro kredi/konut desteği ve girişimcilik eğitimlerini bir arada sunmanın yoksulların yeniden yerleşim sürecine dahil edilmelerini kısmen de olsa sağlayabildiğini göstermektedir (Rashid, 2009; Taher ve Arefeen, 2014). Bu konuda Güney Afrika’daki Cato Manor (1994) ve Vosloorus İnsani Konutlandırma Projeleri (Vosloorus People’s Housing Process Project-1998), toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle mücadeleyi dikkate alan kentleşme projeleri açısından başarılı iki proje olarak ele alınmaktadır. Robbins ve Aiello (2006)’ya göre her iki projenin başarısı, tapulu ve tapusuz herkes için sosyal konut üretiminin hedeflenmesinde ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığına yönelik hizmetlerle bütünleştirilen özgün istihdam programlarının geliştirilebilmesinde yatar. Bu istihdam programları içerisinde dikkat çeken kampanyalardan biri, Temiz Kent ve Arazi Güvencesi Kampanyasıdır. Bu kampanyayla okul, kütüphane, sağlık merkezi, toplum merkezi, park, spor alanları vb. gibi alanlarda küçük çaplı mekânsal yenileme çalışmaları yaparak kadınların toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklarıyla artan yüklerine ve mülkiyet haklarındaki dışlanma süreçlerine ilişkin

bilinç gelişimi eğitimleri ve boş zaman değerlendirme etkinlikleri düzenlenmiştir. Ayrıca bu kampanya çerçevesinde altyapı hizmetlerinin ve konut içi koşulların iyileştirilmesi açısından kendi evini inşa etme becerisinin geliştirilmesi amacıyla belediye tarafından teknik, lojistik ve kaynak yönetimine ilişkin topluluk danışmanlığının yanı sıra konut sahibi olmaya yönelik mikro-kredi desteklerinin verildiği de görülmektedir. Özellikle işsiz ve beş yaş altı çocuğu olan kadınlara yönelik maddi destek, istihdam olanağı, erken çocukluk gelişimi programı ve sosyal kaynakların gelişimine ilişkin çeşitli hizmetler, kampanyanın yerinde ve yerlisiyle dönüşüm açısından başarılı olması noktasında ele alınmaktadır (1-59).

Güney Afrika'daki tüm kadınları hedefleyen 'İstihdam Geliştirme Projesi' kapsamında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik farklı bir örnek uygulama da, istihdama katılımın sağlık ve eğitim hizmetleriyle bütünleştirilen fırsatlarla birlikte değerlendirilmesi olmuştur. Bu projeye özellikle kentleşme projeleriyle birlikte çalışmak isteyen ancak hastalık ya da bakım sorumlulukları nedeniyle çalışamayan kadınların da yararlanabileceği fırsatların yaratılabilmesinin önemsendiği görülmektedir. Bu çerçevede kadınların çocuk, engelli ve yaşlılara yönelik gündüzlü ve yatılı bakım hizmetlerinden yararlanması ve hem kendilerinin hem de yakınlarının sağlık bakımlarını sağlayabilmelerine olanak sunan esnek çalışma fırsatlarının geliştirilmesi söz konusu olmuştur. Bununla beraber 'İstihdam Geliştirme Projesi' ile birlikte okulla bütünleştirilen, sağlık, sosyal hizmetler ve beslenme konusunda destek elemanı, çocuk bakımında yardımcı anne ya da temizlik işçisi gibi istihdam fırsatlarının da geliştirildiğini görmekteyiz. Projenin değerlendirilmesine yönelik çalışmalar, bu fırsatların okulla bütünleştirilmesiyle hem kız çocuklarının ve genç kızların hem de genel olarak kadınların eğitimde ve bilinç gelişiminde başarı sağlandığını göstermektedir. Bu açıdan özellikle genç kızlara yönelik olarak geliştirilen toplumsal cinsiyet duyarlılığı ve liderlik eğitimleri ve ulusal-küresel bağlantılar çerçevesinde yüksek eğitime yönlendirme çalışmalarının, okulla bütünleştirilen fırsatlar üzerinden başarıya ulaştığı görülmektedir (Antonopoulos, 2009, ss. 91-98).

Bu noktada BM HABITAT (2008b) tarafından öne sürülen 'ortaklık' modeli, kentleşme projeleriyle kamu arazilerinin yoksullara yönelik olarak ve kent halkı için kullanılmasının mümkün olduğunu ve yoksul kadınların yaşamında önemli dönüşümler yaratabilecek

fırsatlar sunduğunu göstermesi açısından önemlidir (ss. 18-29). Dolayısıyla ortaklık modelinin başarısı, en temelde, devlet desteği çerçevesinde gelişen sivil toplum savunuculuğu ve topluluk gelişiminin desteklenmesinde yatmaktadır. Ancak BM HABITAT (2008b)'ın aynı raporunda, neoliberal dönemde giderek devlet sorumluluklarının STÖ'lere devredilmesi ile bu modelin uygulanmasında sıkıntıların yaşandığına ilişkin bilgiler de yer alır. Örneğin Malezya'da devletin konut üretiminde daha önce sınır getirdiği m² ve satış fiyatı, özel sektörün devreye girmesiyle yükseltilmiş, yoksulların ödeyemeyeceği büyüklük ve ücrette konutlar üretilmiş olduğu kabul edilmiştir. Böylece Malezya örneği üzerinden kentleşme ve konut politikalarından giderek daha az sayıda yoksulun yararlandığı tartışılmaya başlanmıştır (BM HABITAT, 2008b). Dolayısıyla giderek daha dar alanlarda daha fazla konut üretimine yönelen çok katlı ve kârlı konut projeleri, ortaklık modelinde önemsenen ve yoksul kadınlar için özgürleşme fırsatları olarak değerlendirilen alternatif barınma olanaklarını, katılımı ve yeniden yerleşim sürecindeki ihtiyaçları karşılama mekanizmalarını içermediği için eleştirilmektedir. (Berger, 2006) Taher ve Arefeen (2014), bu sürecin yerinden edilmeye neden olduğunu ve eskinin yatay olarak konumlanmış yoksulluk alanlarını dikey hale getirmekten başka bir işe yaramadığını belirtmektedir.

Sonuç olarak BM HABITAT (2008b) tarafından kentleşme projelerinde 'başarılı' bir model olarak sunulan, çoğu zaman devlet destekli toplumsal dayanışma, kamusal hizmetler ve istihdam programlarını temele alan 'ortaklık' modeli, katılım ve topluluk gelişimine yeterli bütçenin ayrılmaması gibi nedenlerle yetersiz kalmakta ya da uygulanmamaktadır. Çünkü çoğu proje örneğinde eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşümünü temele alan yoksullukla mücadele programları, kârlılığın düşmesi olarak ele alınabilmektedir. Bu çerçevede Doshi (2012), 2000'lerle birlikte birçok STÖ'nün sürece dâhil olmasıyla kalkınmamış ülkelerde başlatılan neoliberal kentleşme projelerinin, daha hızlı ve pratik olduğu söylenen bir 'ikna' anlayışıyla gerçekleştirilmeye başlandığını söylemiştir. Böylece eskiden yerel yönetimlerle doğrudan bağlantı kurabilen yoksul kadınlar, artık STÖ'ler ya da bankalar aracılığıyla devletle ilişki kurabilmekte, yaşam koşulları kötüleşmekte ve uzun bekleme sürecinin yarattığı yeni sorunlarla başa çıkmak zorunda kalmaktadır (s. 90).

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten korunmayı sağlayacak barınma olanakları ve ayrımcılık karşıtı sosyal çalışma programları

Bugün Sahraaltı Afrika ve Hindistan'daki yoksul alanların dönüşümüne odaklanan neoliberal kentleşme projelerinin başarısı açısından toplumsal cinsiyet çerçevesinde tartışılan önemli konulardan bir diğeri, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin yaygınlığıdır. Örneğin Swart (2012)'ın sahraaltındaki en büyük kent içi yoksul alanlardan birisi olan Kenya'nın Kibera bölgesinde yaşayan 18-30 yaş aralığındaki kadınlarla yaptığı araştırma, bu süreçte yoksul kadınların 'hayatta kalmak için cinsel ilişki'¹² yaşadığını ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin arttığını göstermektedir. Ayrıca Asya ve Güney Afrika'daki neoliberal kentleşme projelerine ilişkin araştırmalar, ataerkil/geleneksel yapının arazi sahipliğinde yarattığı toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklere dikkat çekmektedir (Miraftab, 2001; Rabenhorsst ve Bean, 2011; BM HABITAT, 2002, 2004). Bu çerçevede Miraftab (2001), neoliberal kentleşme sürecinde kadınların mülksüzlük koşullarının görünmezliğini ifade etmek amacıyla 'evsizliğin kadınlaşması' kavramsallaştırmasını kullanmıştır (s. 156). Doshi (2012)'e göre bu koşullar, projelerin yoksul kadınların toplumsal cinsiyet rol ve sorumlulukları açısından yarattığı rahatlama etkisinin zamanla baskı olarak hissedilmesine, daha önce projeleri sevinçle karşılayan kadınların da dâhil olduğu projelere karşı çıkan toplumsal hareketlere neden olmuştur (ss. 83-108).

Bu çerçevede Swart (2012), kent içi yoksul alanlarının dönüşümüne odaklanan proje ve programların, biran önce, sığınma evi ve barınma hizmetleri, yasal hakların savunulması açısından hukuki destekler, özellikle genç kızların eğitime devam etmelerini sağlamaya dönük projeler, küçük çaplı ayni ve nakdi sosyal yardımlar, meslek eğitimleri, istihdam olanağı sağlayan girişimler ve destek gruplarının oluşturulmasına yönelik çalışmalarla bütünleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (ss. 427-438). Bu konuda Rashid (2009) Hindistan'da gerçekleştirilen neoliberal kentleşme projeleri açısından benzer bir sorunun gündeme geldiğini ve bazı STÖ'ler tarafından yoksul kadınların karşılaştığı toplumsal

¹² Swart (2012)'ın 'survival sex' olarak ifade ettiği 'hayatta kalmak için girilen cinsel ilişki', yoksul kadınların para karşılığı değil de, ihtiyacı olan bir şeyle değişim amacıyla girdiği cinsel ilişkiyi ifade etmektedir. Bu değişimin ise, 1,9 Dolar gibi bir karşılığı olduğu bulunmuştur.

cinsiyete dayalı şiddetle mücadelede etkili programların geliştirilmeye başlandığını belirtmiştir. Örneğin Hindistan'daki yoksul bölgelerde etkin çalışmalarıyla tanınan Nari Uddyog Kendra¹³'nin, kentlerin yoksul bölgelerinde başlattığı projelerle, çalışmaya başlayan yoksul genç kadınlara yönelik cinsel taciz şikâyetlerine karşı sunduğu işyerlerine yakın geçici/kalıcı barınma olanakları ve bu kapsamda gerçekleştirdiği bilinç gelişimi eğitimleri başarılı bir hizmet modeli olarak ele alınmaktadır. Benzer bir proje, toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz kalma riskinin yüksek olduğu yalnız yaşayan yoksul kadınlara güvenli barınma olanağı sağlamak amacıyla yine güçlü bir STÖ aracılığıyla Bangladeş'te de başlatılmıştır (s. 574-586).

Sonuç olarak, neoliberal dönemde başlatılan ve kent içi yoksul alanlara yönelen kentleşme projelerinin yarattığı sorunlara karşı gelişen bu alternatif uygulamalar, kentleşme ve konut politikasında kimi sorunların hâkim uluslararası örgütlerce dikkate alındığını gösterse de, kentleşme projeleri hala özel ve kamu sermayesi açısından ticari bir yatırım olarak görülmektedir. Örneğin BM HABITAT (2008c)'a göre, Ghana, Tanzanya, Srilanka ve Endonezya gibi kalkınmamış ülkelerde başlatılan kentleşme projeleri, yerel ve merkezi aktörlerle işbirliği içerisinde gerçekleşen 'kârlı' (bankable) bir yatırım olarak değerlendirilmiştir (s. 1). Bu açıdan Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası aktörlerce kentleşme ve konut politikasında başarının temelleri olarak görülen sosyal içerikli program ve politikaların, kârlılık kaygısının yükseldiği her koşulda geri çekildiğini ya da uygulanmadığını dikkate almak gerekmektedir. Nitekim gerek kalkınmış gerekse kalkınmakta olan ya da kalkınmamış ülkelerde başlatılan neoliberal kentleşme projelerini değerlendiren araştırmalar, yoksullukla mücadelenin hala bu projeler kapsamında yeterince dikkate alınmadığını; dikkate alınması durumunda ise çoğu zaman cinsiyet körü olduğunu ya da verili cinsiyet rollerini dönüştürmeyi sağlamakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu durum ise, neoliberal refah anlayışı ve bu çerçevede gerçekleştirilen kentleşme projelerinin, tüm dünyada, feminist sosyal çalışma açısından önemli bir sorun alanı olarak görülebileceğine işaret etmektedir.

¹³ Nari Uddyog Kendra Hindistan'daki en büyük STÖ'lerden birisidir. Türkçe karşılığı Kadın Girişimleri Merkezi (Centre for Women's Initiatives) olarak çevrilebilir.

2.3. FEMİNİST SOSYAL ÇALIŞMA İÇİN BİR SORUN ALANI: TÜRKİYE’DE NEOLİBERALİZM, REFAH SİSTEMLERİ VE KENTLEŞME PROJELERİ

Türkiye’deki neoliberal kentleşme projelerinin feminist sosyal çalışma için bir sorun alanı olarak değerlendirilebilmesi, kentsel yaşamı ve refah sistemlerini etkileyen neoliberal ekonomi politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliğini ve muhafazakâr söylemleri bütünleştirir biçimde küreselleşmesiyle ilgilidir. Bugün sosyal hizmetler alanındaki eğitimden sosyal hizmetlerin sunumuna kadar Türkiye refah sisteminin her alanında kendini hissettiren neoliberalleşme ve muhafazakârlaşma, kentsel yoksulluğun ele alınışında yeni bir söylem alanı yaratmıştır. Daha öncede tartıştığım gibi bu söylem alanı içerisinde, yoksulluk kapitalizme içkin dinamiklerden bağımsızlaştırılarak ele alınırken, uluslararası yasal gelişmeler çerçevesinde muhafazakâr söylemlerle bütünleşmiş bir liberal feminizmin yükseldiğini gözlemekteyiz. Böylece Türkiye’de kentsel yoksulluğun sosyal politikadan çok sosyal yardımlar ve hayırseverlik üzerinden şekillenen neoliberal ve muhafazakâr bir refah sistemi çerçevesinde ele alınmaya başlandığını ve bu süreçte kadınların pratik ihtiyaçlarının öne çıktığını söyleyebiliriz. Bu açıdan neoliberal kentleşme projelerinin Türkiye’deki yoksul kadınlar için ne anlama geldiğini anlayabilmek, öncelikle, Türkiye’nin kentleşme tarihini etkileyen neoliberal/muhafazakâr politikaların liberal toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına yönelik eleştiriler üzerinden yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Türkiye kentleşmesinin tarihi, 1950’lerde, barınma sorununa çözüm olarak gelişen *gecekondu*¹⁴’nun yoksullukla ilişkili bir sorun olarak ele alınmaya başlanmasıyla yakından bağlantılıdır. Birçok kent araştırmasında (örn: Kıray, 1998/2007; Erman, 2004) 1950’lerden 1970’lere kadar olan süreç, kentsel nüfusun çoğunun gecekonduarda yaşadığı, köylü

¹⁴ Gecekondu kavramı, 1950’lerden itibaren köyden kente göçenlerin kentteki konut sorununa yönelik olarak, kaçak olduğu için bir gecede inşa ettikleri konut biçimini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu açıdan ben çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Aktaş mahallesinde olduğu gibi kent içerisinde kalmış ilk gecekonduarın Türkiye kentleşme sürecinde eskiyen ve bakımsız konutlara dönüşmüş olduğunu ifade etmek açısından, bu konut biçimini yıkıntı ve harabe evler olarak ele alıyorum.

özellikler taşıdığı¹⁵, devletin kente göç ve gecekondulaşmaya karşı kayıtsız kaldığı bir dönem olarak ele alınır. Buğra ve Keyder (2003)'e göre bu süreç, daha sonraki dönemde devlet-yurttaş ilişkisinde yaşanan değişimin sinyallerini vermektedir. Çünkü yoksulluk koşullarında hayatta kalmayı sağlayan hemşerilik ilişkilerinin giderek bozulması, kira, gıda, ısınma gibi ayni ve nakdi sosyal yardımların-sınırlı da olsa- devlet tarafından verilmeye başlanmasına neden olmuştur (s. 19). Dolayısıyla Türkiye'nin bugünkü sosyal güvenlik¹⁶ ve sosyal çalışma¹⁷ kurumlarına ilişkin ilk yapılanmaların bu dönemde başlaması, 1970 ve 1980'lerdeki kent yoksulluğuna ilişkin araştırmalarda sosyal hizmetlerin yoksul aileler bağlamında ele alınmasını sağlamış görünüyor (Örn: Kongar, 1969/1972; Atauz, 1978; Karataş, 1987). Bu araştırmalara baktığımızda, kadınların genellikle ortada görünmediğini ya da eve ekmek getiren erkek modeli üzerinden aileye ya da aile içindeki kadına odaklanıldığını söyleyebiliriz.

1970'lerle beraber, Türkiye ilk kez küresel ölçekte yaşanan kapitalist krize bir çözüm yolu olarak sunulan neoliberal uyum ve yatırım politikalarıyla tanışmıştır. Kentsel alanın düzenlenmesi de, bu sürecin bir parçası olarak, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) ile birlikte özel sermaye, müteahhit, kooperatifler ve kamu kuruluşları aracılığıyla 'apartmanlaşma' biçiminde yaşanmıştır (aktaran Pulat, 1992, s. 77). Bu süreçte hizmet sektörüne yatırımların artmasıyla kadınların istihdama katılımı ve statülerindeki farklılaşma dikkat çekmiş (Karpas, 2003), kentlerde sunulacak refah hizmetlerinin yeniden örgütlenişi

¹⁵ Mübeccel Kıray'ın 1973'te yayınlanan gecekondulaşma çalışması, nüfusun Ankara'da %61, İstanbul'da %45 ve İzmir'de %43'ünün gecekondularda yaşadığını ve bu nüfus grubu için klasik sınıf tanımlamalarının geçerli olmadığını belirtmektedir (Kıray' dan aktaran, Kıray, 1998/2007, ss. 91-99).

¹⁶ Türkiye'nin sosyal güvenlik sistemine ilişkin kurumsallaşma çabalarının çok partili siyasi yapıya geçişle birlikte başladığı görülmektedir. Bu çerçevede ele alınabilecek ilk kanun 27.06.1945 tarihli ve 4772 sayılı İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu'dur. Bu kanuna ek olarak, 16.07.1945 tarihinde çıkarılan 4792 sayılı İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte 1946 yılında daha önce kurulan çok sayıdaki sandık birleştirilmiştir. Böylece 1949 yılında çıkan kanunla Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk emekli sandığı uygulaması oluşturulmuştur (Sosyal Güvenlik Kurumu url'si, parag. 23). Türkiye sosyal güvenlik sisteminde gündeme gelen dönüşümle ilgili daha ayrıntılı bir değerlendirme için Buğra ve Candaş (2011)'in çalışmasına bakılabilir.

¹⁷ Türkiye'de 'sosyal hizmetler' adıyla çıkarılan ilk kanun, 1959 tarihli Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanun'dur. Bu kanun kapsamında işsizlere, yoksul ailelere, çocuk ve gençlere yönelik sosyal yardımlar sunulmaya başlanmıştır (Göçmen, 2014, s. 94-95). Yine bu kanuna dayanarak aynı yıl Sosyal Hizmetler Enstitüsü ve 1961'de Türkiye'nin ilk sosyal çalışma okulu olan Sosyal Hizmetler Akademisi açılır. Bu tarihten itibaren 1963'te Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü ve 1967'de müdürlüğe bağlı İl Şubeleri kurulmuş ve sosyal hizmetler alanındaki örgütlenmeler yaygınlaşmıştır (Tomanbay, 1991).

(Erbaş ve Soydemir, 2011) tartışmaya açılmıştır. Bugünün genellikle kentlerin yoksul bölgelerine yönelik ‘mega’ kentleşme projeleri ve kadınlara yönelik sosyal yardım uygulamalarının temelleri de bu dönemde gerçekleştirilen dönüşümlere dayanır.

Bu çerçevede 1980’ler kent yoksulluğunun, bir yandan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu¹⁸ (SHÇEK) gibi merkezi ve belediyeler gibi yerel refah örgütlenmeleri diğer yandan ise sosyal yardım alanında çalışan STÖ’ler tarafından sunulan sosyal hizmetler ve yardımlar üzerinden ele alınmaya başlandığı yıllardır. Göçmen (2014)’e göre bu süreç, Avrupa’yla benzer şekilde, 1980’lerle Türkiye ekonomisinde neoliberalizmin ve politikasında dini söylemlerin yükselişiyle şekillense de, sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkinin biçimi açısından farklılaşır (s. 93). Akyüz (2008) bu farklılaşmanın nedeni olarak, yardımlaşma vakıfları gibi genellikle dini referans alan çevrelerce kurulan STÖ’lerin, 1980 darbesiyle sağ-sol çatışmasının bir çözümü olarak sunulan Türk-İslam sentezi projesiyle güçlenmesine, sonraki süreçte ise devlet bünyesindeki refah kurumlarıyla bütünleşmesine vurgu yapar¹⁹ (Akyüz, 2008, s. 132-134). Dolayısıyla Türkiye’de bu süreç, Avrupa gibi zaten kurumsallaşmış olan refah hizmetlerinden devletin tamamen çekilmesine değil, İslami söylemler ve hayırseverlik üzerinden hareket eden bir sivil toplum yapısının devletle yoksullar arasındaki klientalist ilişkiyi pekiştirmesine neden olmuştur²⁰. 1980’lerle devlet, sivil toplum ve yoksullar arasında kurulan bu klientalist ilişkiyi, 1960’lardan bu yana - genellikle seçim öncesinde çıkarılan imar affı ve ıslah planlarıyla- gecekondulaşmanın

¹⁸ 1983 yılında Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Çocuk Esirgeme Kurumu’nun kaynaklarından yararlanılarak yarı özerk konumdaki Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na dönüştürülmüştür. Bu çerçevede İl Özel İdarelerinin, Belediyelerin, özel, tüzel ve gerçek kişilerin, kamu tüzel kişilerinin sosyal hizmetlerle ilgili etkinlikleri SHÇEK kapsamına alınmıştır (Tomanbay, 1991).

¹⁹ Örneğin bugünkü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının temelleri, 1986 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu’nun oluşturulmasıyla atılmıştır (Tomanbay, 1991).

²⁰ Buğra (2005) hayırseverliği empati duygusuyla ve özveriyle yoksullar için bir şeyler yapmak isteyenlerin iyi niyetinden kuşku duymak anlamında eleştirmemektedir. Hayırseverliğin eleştirildiği nokta, hayırseverlerin yoksula verdiği gönüllü ve karşılıksız ‘armağan’ın, armağanı alanı eşitsiz bir konuma bıraktığıdır. Çünkü böyle bir konum, hayırseverlik duygularını tatmin ederken, bir ‘acıma nesnesi’ne dönüşen yoksulun haklarından bahsetmeyi zorlaştırmakta ve yardım veren ile alan arasında klientalist bir ilişkiye neden olmaktadır. Bu noktada Buğra (2005) hayırseverlik ve merhamet duygularına bağlı ikinci sınıf yurttaş yaratma tehlikesini önlemenin tek yolu olarak, hak kavramının içerdiği sorumluluk bilincinin kamu kaynaklarının kullanımını belirleyecek şekilde geliştirilmesi olduğunu vurgulamaktadır (ss. 6-8).

ticari ve politik bir özellik kazanması sürecinde²¹de görmek mümkündür. Bu süreçte 1980 öncesinde sol ideolojilere yakınlığı ile bilinen ‘gecekondu’ alanları giderek kente yeni göç eden daha yoksul gruba terk edilmiş, İslami ideolojiyle hareket eden STÖ’ler aracılığıyla kent yoksullarının devletle kurduğu organik bağ güçlenmiştir. Bu açıdan 1980’leri, 1990 ve 2000’lerle sosyal politika alanında hızla yükselen İslami geleneğin uluslararası neoliberal ekonomik ve politik gelişmelerle birlikte güç kazanması sürecinin başlangıcı olarak okumak gerekir. Böyle bir okuma, dünyada başlayan feminist akımın ve uluslararası yasal düzenlemelerdeki toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusunun Türkiye’deki kentleşme politikalarına etkisini anlayabilmek açısından oldukça önemlidir.

Türkiye, 1949 yılından beri, kentte ve kentleşme sürecinde kadınların farklılığına ilişkin hem yasalar düzeyinde hem de uygulamada uymak zorunda olduğu birçok uluslararası düzenlemeye taraf olmuştur (Ek 1). Ancak kent yoksulluğu çalışmalarında kadınların görünür olmaya başlaması, özellikle 1990’lı yıllarda yaşanan ekonomik sıkıntılar sonrası kadınların istihdama katılımıyla hızlanır²². Bu durum CEDAW, Kopenhag Kriterleri, Pekin Deklarasyonu ve Binyıl Kalkınma Hedefleri gibi doğrudan toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanan ya da Avrupa Kentsel Şartı, Nairobi Stratejileri, Avrupa Kadın-Erkek Eşitliği Şartı, Yerel Gündem 21 ve HABITAT II gibi kentsel alanda toplumsal cinsiyet eşitliğini vurgulayan uluslararası yasal düzenlemelerle daha da hızlanmıştır. Özellikle belediye ve STÖ’lerin de bu dönemde güçlenmesi, kentteki yoksul kadınlara yönelik bazı sosyal içerikli

²¹ 1945 yılından bu yana, gecekondu ve imar affına ilişkin birçok kanun çıkarılmasına rağmen, ilk defa 1953 tarihli 6188 sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun ile gecekondu yasalaşmıştır. 1984 tarihli 2981 sayılı İmar Affı Kanunu ise imara aykırı yapılara tapu (tapu tahsis belgesi) verilmesinin önünü açması açısından farklılaşır. Işık ve Pınarcıoğlu (2005)’na göre, 1984’te çıkarılan bu kanun, yoksullara ve gecekondu alanlarına yönelik olduğu şeklinde ele alınmasına rağmen, daha çok kaçak otel, hastane, villa ya da üniversite gibi yapıların imara aykırı alanlarda inşa edilmesine yaramıştır. Dönemin kent yoksulları açısından ise, bu süreç, gecekondu alanlarında mafyalaşmaya dayalı bir ‘nöbetleşe yoksulluk sistemi’nin oluşumu şeklinde deneyimlenmiştir. Bu dönem, kentsel rantın paylaşımı üzerine dönen hesaplaşmaların hiçbir dönemde olmadığı kadar önem kazandığı bir dönem olarak geçmektedir. Bu koşullarda yoksullar için bu ranttan pay alabilmek, kente tutunabilmesinin tek koşulu haline gelmiştir. Bugün neoliberal kentleşme sürecinin temel bileşenlerinden birisi olan Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı (TOKİ)’nin 1984 yılında kurulmasıyla, devlet desteğini alarak kentsel ranttan yararlanmak sadece orta sınıflar için değil alt sınıflar için de önem kazanan bir konu olmuştur (ss. 127-136).

²² Böylece kadının çalışma koşullarındaki ve statüsündeki değişimler (örn: Erman, 1996, 1997), göç sürecinde farklılaşan deneyimleri ve ailedeki karar mekanizmaları (örn: Erman, 1998; Kalaycıoğlu ve Rittersberger, 1999) gibi konular kent yoksulluğu çalışmalarında görünür olmuştur.

projelerin uygulanmasını sağlamıştır²³. Bu açıdan 1990'larla birlikte kentteki yoksul kadınların, yine bu dönemde açılıp giderek yaygınlaşan toplum merkezi ve STÖ'lerle birlikte, sosyal hizmetlerin öncelikli hedef kitlesi olmaya başladığını söyleyebiliriz (Karataş, Cılga ve diğ., 2002, s.28; Karataş ve Çamur-Duyan, 2002). Nitekim sosyal çalışma alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinde de, kent yoksulluğu ve yarattığı sorunlar açısından kadını dikkate alan çalışmaların 1990'larla birlikte geliştiği görülmektedir (örn: İl, 1990; Arıkan, 1990; Onat, 1992). Ancak kadınların sosyal hizmetlerin öncelikli hedef kitlesi olarak, özellikle 2000'li yıllarda kentin ve refahın yeniden yapılanma sürecinde feminizmin uluslararası neoliberal politikalar açısından yükselmesiyle gündeme geldiğini vurgulamak gerekir²⁴. Böylece 2000'li yıllarda sosyal hizmetler açısından kentle bütünleşmede kadınların eğitimini vurgulayan (Karataş, Cılga ve diğ., 2002) ya da doğrudan kadın yoksulluğuna odaklanan (Çamur Duyan, 2006) çalışmalar yapılmıştır. Feminist sosyal çalışma kavramı ise ilk kez Buz (2006)'un doktora ve Atasü Topçuoğlu (2007)'nin yüksek lisans tezlerinde kullanılmıştır.

Bununla beraber Türkiye'nin 2000'li yıllarda Avrupa Birliği uyum sürecine girmesiyle hızlanan kentin ve refahın yeniden yapılanma süreci, kentsel yoksulluğun sosyo-mekânsal bir ayrışma üzerinden yeniden kurulmasına neden olmuştur. 2000'li yıllara kadar bazı gecekondulu mahalleleri konut piyasası içine katılarak apartmanlaşmış, bazısı tipik

²³ Bu projeler içerisinde 1986'da kurulan Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, yerel yönetimlerle işbirliği yaparak, mahalle anneliği programı, kadınlara iş kredisi olanağı, kadın odaları ve el ürünleri merkezi gibi çalışmalar yürütmüştür. Yine 1994'te kurulan Ümraniye Kadın Merkezi, belediyeyle işbirliği içinde Kadının İnsan Hakları Projesi çerçevesinde Lider Kadın Çalışması düzenlemiş, kadın sorunları ve hakları ile bilgilendirme etkinliklerini yaygın bir şekilde gerçekleştirmiştir. Ankara'da ise SHÇEK Genel Müdürlüğü'ne bağlı Şafaktepe Toplum Merkezi'nde Mamak Belediyesi ve Türk Kadınlar Birliği işbirliğiyle gerçekleştirilen meslek kazandırma, el becerilerini geliştirme, gelir getirici çalışmalara yön verme, küçük ölçekli kadın girişimciliği eğitim programı, bakıcı anne eğitim programı gibi etkinlikler ve psiko-sosyal ve kültürel çalışmalar dikkat çekmektedir. Antalyalı Kadınlar Dayanışma Derneği ve Antalya Büyükşehir Belediyesinin katkılarıyla kurulan Antalya El Emeği Göz Nuru Pazarı'nın temelleri de yine 1995'te atılmıştır (Alkan, 2000, s. 43-44).

²⁴ Nitekim H.Ü. Sosyal Hizmet/Çalışma Bölümü öğretim elemanlarıyla görüşmelerden elde edilen bilgilere göre 'Kadın sorunları ve Sosyal Hizmet' dersi, lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim müfredatına 2000'li yıllar öncesinde girmiştir. Ancak sosyal hizmetler alanında kadın yoksulluğunun toplumsal cinsiyet eşitliği ve feminist ilkeler üzerinden değerlendirilebilmesi, eğitim müfredatının Bolonya süreci çerçevesinde gözden geçirilmesi süreciyle gerçekleşmiştir. Bu süreçte daha önce Kadın sorunları ve Sosyal Hizmet olarak işlenen dersin isimi önce 'Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Hizmet (Çalışma)', Bolonya süreciyle birlikte ise 'Feminist Sosyal Hizmet' olmuştur (Reyhan Atasü Topçuoğlu, kişisel görüşme, 23 Mayıs 2014 ve Sema Buz, kişisel görüşme, 23 Mayıs 2014).

gecekondu mahallesi olarak kalmış, bazıları ise eskiyerek en yoksul grupların sığınma mekânı haline gelmiştir (Erman, 2004, parag. 31). 2000 ve 2001 krizleriyle artan işsizlik ve yoksullukla birlikte daha da derinleşen bu sosyo-mekânsal ayrışma ise, sosyal hizmetlere duyulan ihtiyacın İslami ideolojiyle beslenen dayanışma ağları aracılığıyla sosyal yardımlar üzerinden cevap bulmasıyla sonuçlanmıştır (Göçmen, 2014, s. 95). Bu durum İstanbul, Ankara ve İzmir gibi 1950- 1985 yılları arasında yoğun göç alan birçok büyük kentte, sosyal güvence dışı kalmış, eğitimsiz, istihdam edilebilirlikleri zayıf olan ve yaşamlarını sosyal yardımlar olmaksızın sürdürmekte güçlük çeken ‘yeni yoksullar’ın yıkık ve harabe evlerde yaşadığı alanlar yaratmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2005). Bu açıdan 2000’li yıllar, bir yandan medyada gecekonduya ve yoksullara ilişkin olumsuz algının keskinleştiği (Erman, 2004, parag. 27), diğer yandan bu olumsuz algının İslami söylemlerle yumuşatılarak sosyal yardımlar üzerinden yürütüldüğü (Göçmen, 2014, s. 95) yıllardır. Böylece uluslararası yasal düzenlemelerle gündeme gelen kimlik, farklılık, kadının insan hakları ve kadının yurttaşlık haklarıyla ilgili toplumsal cinsiyet meseleleri, kent yoksulluğu politikaları içerisinde hızla yükselen İslami söylem üzerinden ele alınmaya başlanmıştır. Bu konuda Buğra (2005), Sosyal Avrupa anlayışının ABD’deki gibi yurttaşların kendi sorunlarına kendilerinin çözüm bulmalarını öngören bir politika yaklaşımı olmadığını, sosyal haklar ve siyasi sorumluluk üzerinden şekillendiğini ancak Türkiye’deki STÖ’lerin bu anlayışla hiç ilgisi olmayan bir hayırseverlik misyonu üstlenebildiklerini belirtmektedir. Bu durum ise, kadınlar açısından baskı yarattığı için feminist sosyal çalışma çerçevesinde eleştirilen, ataerkil toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde geliştirilmiş yoksullukla mücadele politikalarının meşru temellerini oluşturmuş görünmektedir.

Örneğin Kalkınma Bakanlığı’nın 2007-2011 dönemini içeren Orta Vadeli Programlarında (OVP)’nda, yoksullukla mücadele açısından geliştirilen istihdam politikası aile yanında ve evde bakım modeline dayandırılmıştır. 2013-2015 OVP’ında da, *‘sosyal yardım ve hizmet alanında ailenin ihtiyaçlarını bütünsel olarak yaklaşan bir sistem’* kurma amacı, önceki programlar kapsamında ele alınmıştır. Böylece bir yandan refah kurumlarının üstlenmesi gereken sorumluluk alanları aileye ve dolayısıyla kadınlara devredilmektedir. Diğer yandan ise, kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri gereği yüklendiği bakım ve ev içi

sorumlulukları desteklenerek, özellikle yoksul kadınların gündelik yaşamında görece bir rahatlama yaratan hizmetlere ulaşması sağlanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de refah hizmetlerindeki kurumsallaşmanın neoliberal dönemde ve İslami değerlerle bütünleştirilerek gelişmiş olması, dezavantajlılığa dayalı olarak sosyal yardımların hak edilmesi gerektiği söyleminin yoksul kadınlar üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin görülmesini engelleyebilmektedir. Bu durum sosyal yardımlardan en yoğun biçimde yararlanan yoksul kadınlarla devlet arasında klientalist ve paternalist bir ilişki yaratmış görünmektedir. Nitekim bu dönemde güçlenen ve sosyal hizmetleri sosyal yardımlara indirgeyen neoliberal ve dini söylemin, kentteki yoksul kadınları sosyal yardımların esas yararlanıcısı ve yoksulluğun politik yönetiminde başat aktörler olarak değerlendirdiğini görmekteyiz.

Dolayısıyla bugün, Avrupa Birliği süreciyle, kadın hakları ve toplumsal cinsiyete ilişkin olarak ortaya çıkan bilinçlenmenin, kentler ve refah düzeyinde eşitlikçi sosyal değişimi sağlamaktan ve var olan hiyerarşik güç ilişkileriyle mücadele etmekten uzak olduğunu söyleyebiliriz. Koray (2011a)’ın ifadesiyle Türkiye’de *‘Yaşananlar, eşitlik [toplumsal cinsiyet eşitliği] politikalarıyla, bir yandan kadın adına fırsat eşitliğinden öte bir hak talebinde bulunmanın mümkün olmadığını ve bunun bile birçok yerde gerçekleşemediğini, öte yandan küreselleşen kapitalizmle küreselleşen eşitlik [toplumsal cinsiyet eşitliği] politikalarının karşılaştığı her durumda gerileyenin eşitlik [toplumsal cinsiyet eşitliği] politikaları olduğunu gösteriyor.’* (s. 306). Bu bağlamda ben, yukarıda gerçekleştirilen tartışmalar çerçevesinde, genel olarak Türkiye’deki kent içi yoksul alanlarda ve Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme sürecine ve bu sürecin yoksul kadınlar üzerindeki etkisine daha yakından bakmak gerektiğini düşünüyorum.

2.3.1. Türkiye’de Kent İçi Yoksul Alanların Dönüşümü: Toplumsal Cinsiyet ve Muhafazakârlık kışkırtıcısında TOKİ - Belediye - Sosyal Yardım

Türkiye’de proje olarak belirli bir kentsel alanın düzenlenmesine ilişkin ilk tartışmalar 1970’li, bu konudaki uygulamalar ise 1980’li yıllarda başlamasına rağmen, neoliberalleşmenin kent mekânı üzerinde etkisini arttırdığı yıllar 2000 sonrasına rastlar.

Özellikle 2004 yılıyla gündeme gelen birçok yasal düzenleme²⁵, TOKİ'nin konut üretimindeki ve belediyelerin hem konut üretimi hem de sosyal yardımlar konusundaki yetkilerini arttırmıştır. Böylelikle afet riskinin azaltılması ve gecekondü alanlarının dönüşümü amacı başta olmak üzere, birçok neoliberal kentleşme projesi uygulanmaya başlanmış; bunlarda TOKİ ve Büyükşehir belediyeleri başrolde olmuştur. 2004 yılıyla birçok kentte başlatılan bu projelerin yoğunlaştığı alanlara baktığımızda, dönüşüme uğrayacak alanlar içerisinde kent yoksullarının yoğun olarak yaşadığı kent içindeki ve çeperindeki gecekondü alanlarının ciddi bir yüzdeye sahip olduğunu görmekteyiz²⁶. Bununla beraber TOKİ tarafından yayınlanan raporlara (2011a, 2011b) ve bu konudaki kanunlara baktığımızda, kent çeperindeki ve kent içerisindeki yoksul alanlara yönelik dönüşüm projelerinin farklı hedefler çerçevesinde yürütüldüğünü söyleyebiliriz. Örneğin kent çeperindeki yoksul alanların dönüşümünde temel vurgu 'iyi' yaşam ya da çevre görüntüsünün geliştirilmesiyken; kent içi yoksul alanların dönüşümünde vurgu 'iyi' yaşamın yanı sıra yoksulluk, sağlıksızlık ve güvensizlik koşullarının giderilmesi olmaktadır. Bunun bir nedeni, kent içi yoksul alanların sosyal güvence dışı kalmış, eğitimsiz, istihdam edilebilirlikleri zayıf olan ve yaşamlarını sosyal yardımlar olmaksızın sürdürmekte güçlük çeken yeni yoksulların yıkık ve harabe evlerde yaşadığı güvensiz alanlar olarak görülmesidir. Dolayısıyla daha önceki tartışmalardan yola çıkarak, bu alanların, neoliberal dönemde yoksullara ilişkin olarak keskinleşen olumsuz algının sosyal yardımlar üzerinden yoksul kadınlarla ilişkilendiği alanlar olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bu noktada Bora (2011b)'nın kadınlar açısından sınıf sınırlarının yeniden müzakeresine ve çizilmesine işaret eden simgesel sistem içerisinde köylülük-kentlilik, cahillik-okumuşluk, gerilik-modernlik, kapalılık-açıklık gibi ikiliklere güvensiz-güvenli ya da sağlıksız-sağlıklı yaşam alanlarının da eklendiği söylenebilir. Nitekim bugün yoksulluk

²⁵ Bu yasal düzenlemeler, 2004 tarihli 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu, 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Malların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması hakkındaki kanun ve 2012 tarihli 6306 sayılı Kentsel Dönüşüm Kanunu olarak da bilinen Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'dur.

²⁶ TOKİ tarafından yayınlanan '2011-2012 Geleceğin Türkiye'sini İnşa Ediyoruz' isimli raporda (2011a), 2011 yılına kadar üretilen konut sayısının 500.000 olduğu ve bu konutların %83'ünün sosyal konut olarak üretildiği belirtiliyor. Sosyal konut olarak üretildiği söylenen 416 konutun ise, 195.000'i (%47) dar ve orta gelir grubuna, 139.000'i (%33'ü) alt gelir grubu ve yoksullara, 60.000'i (%15) gecekondü alanlarına, 18.000'i (%4) afet riski olan alanlara ve 4000'i (%1) de tarım köy uygulamalarına yönelik olarak geliştirilmiş görünüyor.

koşullarıyla dikkat çeken birçok kent merkezinde başlatılan neoliberal kentleşme projesiyle, özellikle kadın ve çocukları olumsuz etkileyen yoksulluk ve güvenlik sorunlarıyla mücadele edildiği ve katılım ilkelerine uygun olarak *sosyal konut* üretildiği iddiasıyla (TOKİ, 2011a, 2011b) karşılaşmaktayız. Bu durumda yoksul kadınlar için gelişebilen müzakere olanakları ise, büyük oranda, uluslararası cinsiyet eşitliği politikalarının kent yoksulluğu politikalarına iktidar dolayımından geçerek nasıl dâhil olduğuylla ilgilidir.

Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliğinin, ilk kez Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) sürecinde hazırlanan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele (2007-2010) ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (2008-2013) Ulusal Eylem Planları çerçevesinde desteklendiğini görmekteyiz. Bu çerçevede ulusal ve uluslararası düzeyde çalışmalar yürüten STÖ'leri ve devlet işbirliği içerisinde ses getiren birçok proje uygulanmıştır. Örneğin Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) kadın istihdamının geliştirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaygınlaştırılması ve toplumsal cinsiyet eşitliği için kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi gibi konularda projeler gerçekleştirmiştir. Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), Kadın Girişimci İş Geliştirme Merkezi (KAGİMER), Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM), Kadının Sosyal Hayatını Araştırma ve İnceleme Derneği (KASAİD) ve Kadın Merkezi Vakfı (KAMER) işbirliğiyle Kadınlara düşük faizli banka kredisi ve girişimcilik eğitimleri sunmuştur. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD) tarafından 'Baba Beni Okula Gönder Kampanyası' ve 'Kardelenler Projesi' ile UNICEF tarafından yürütülen 'Haydi Kızlar Okula Kampanyası'nı desteklemiştir. Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KADER) ise 'Aile İçi Şiddete Son', 'Kadına Yönelik Şiddeti Durdurun!', 'Düşünceye Özgürlük Kampanyası', 'Toplumsal Cinsiyet Atölyeleri Projesi' ve 'Bizim Bedenlerimiz Bizim Cinselliğimiz Projesi' gibi farklı boyutlarda kadınlara yönelik birçok proje geliştirmiştir (Korkut, 2010 ve Polat, 2008). Bu projelerin birçoğu genel olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin duyarlılık geliştirmeyi amaçlamış ve belirli bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirildikten sonra sonlandırılmıştır. Bu açıdan daha çok yoksul kadınları hedef alan, 'toplumsal cinsiyet duyarlılığı'na değinen ve daha sonra kurumsallaşan sosyal hizmetlere ilişkin ilk projenin, Dünya Bankası desteğiyle kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlükleri

(SYDGM) aracıyla 2003 yılında uygulanmaya başlayan, ‘Sosyal Riski Azaltma Projesi’²⁷ olduğu görülmektedir. Nitekim Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçeleme Üzerine Uzman Grubu Sonuç Raporu (2005)’nda, Sosyal Riski Azaltma Projesi Türkiye’deki tek örnek olarak ele alınmıştır (s. 34).

Bugün SYDGM’nin rolünü üstlenen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV), geliştirilen muhtaçlık kriterleri çerçevesinde, neoliberal kentleşme projelerinin başlatıldığı kent içi yoksul alanlardaki ailelere yönelik çeşitli sosyal yardımlar sunmaktadır. Bu yardımların başında ise, gıda, giyecek, eşya, temizlik, ısınma/kömür, kira, sağlık ve eğitim için gerekli harcamalar konusunda destekleyici ayni/nakdi sosyal yardımlar ya da çocuk, yaşlı ve özürlü bireylerin bakımı için kadınlara verilen maddi destekler gelmektedir (Şebnem Avşar Kurnaz, kişisel görüşme, 12 Şubat 2014). Benzer sosyal yardımlar, Belediye Kanununda gerçekleştirilen değişikliklerle birlikte, birçok Büyükşehir ve İlçe belediyesi tarafından da muhtaçlık kriterleri üzerinden sunulabilmektedir. Ancak SYDV’lerin, Türkiye’deki sosyal yardım hizmetleri arasında en çok bütçe ayrılan vakıf olduğunu (Uçar, 2011, s. 93) dikkate alırsak, neoliberal kentleşme projelerinin yöneldiği yoksul alanlardaki kadınların yaşamında oldukça etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu çerçevede TOKİ ve belediyeler öncülüğünde başlatılan kentleşme projelerine baktığımızda, SYDV’ler ve belediyelerce sunulan bu sosyal yardımlar aracılığıyla yoksul kadınların pratik ihtiyaçları ve yoksullukla mücadele amacı arasında bağlantı kurulduğunu görmekteyiz.

Örneğin 6360 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun (2012)’un kabulüyle, neoliberal kentleşme projelerinin gerçekleştirildiği alanlarda yaşayan hak sahipleri ve kiracılara yönelik olarak sunulacak tahliye, kira yardımı, kredi desteği ve diğer sosyal yardımlar daha ayrıntılı olarak tanımlanmıştır (md. 16). Bu süreçte, TOKİ ve belediyeler tarafından yoksul ve dar gelirliye yönelik olarak geçici konut/kira yardımı ya

²⁷ Proje, toplumsal cinsiyet eşitliği amacından çok toplumsal cinsiyet duyarlılığı üzerinden %6’lık kesime hitap eden çocuk odaklı bir uygulamadır. Bu çerçevede Şartlı Nakit Transferi uygulamasının da kadın odaklı olmaktan çok çocuk odaklı bir uygulama olduğunu belirten Günlük Şenesen (2008), projeye asıl hedefin kız çocuklarının okullaşma oranını arttırmak, bebek, çocuk ve anne adayları ölümlerini önlemek olduğunu belirtmiştir (5-9).

da kredi desteği gibi olanakların SYDV'ler aracılığıyla sunulacağı belirtilmektedir²⁸. Bu çerçevede neoliberal kentleşme projeleri üzerinden kent yoksullarıyla geliştirilen bu bağlantının, bir parça farklı refah sistemlerindeki sosyal konut politikalarıyla benzerlikler gösterdiğini söylemek mümkün görünüyor. Ancak 2012 tarihli ve 6360 sayılı Kanunun 7. ve 8. maddelerine dayanılarak aynı yıl hazırlanmış olan 28410 sayılı Dönüşüm Projeleri Özel Hesabı Gelir, Harcaması, Kredi ve Kaynak Aktarımı Yönetmeliği'ne bakıldığında, 'yoksul ve dar gelirli' bireylerin daha çok borçlandırılarak sürece dâhil edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Nitekim söz konusu yönetmelik, yoksul veya dar gelirli olarak kabul edilenlere verilecek kredilerin, 1966 tarihli 775 sayılı Gecekondu Kanunu ve 1959 tarihli 7296 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun'da belirtilen usul ve esaslar uyarınca borçlandırma suretiyle verilebileceğini söylemektedir (md. 19). Ayrıca bu çerçevede sunulan sosyal yardımlardan yararlanmak için gereken yoksul veya dar gelirli olma kriterinin en temelde konut sahibi olmamak olarak değerlendirilmesi, sosyal yardımlar olmaksızın yaşamını sürdüremeyecek olan ancak zamanında gecekondu aklarından yararlanarak konut sahibi olmuş yoksullar açısından sıkıntılı görünüyor²⁹. Bu durumda, özellikle kent içerisindeki yoksul alanlara yönelen kentleşme projeleri kapsamında kalan geniş bir kitlenin, yasanın sağladığı olanaklardan yararlanamayacağı öngörülebilir. Dolayısıyla Türkiye'de sosyal konut politikası, -sosyal politika alanındaki diğer uygulamalarla benzer şekilde-, devlet tarafından

²⁸ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü ve TOKİ arasında 2012 yılında imzalanan bir protokolle, SYDV sosyal konut projesi kapsamında sosyal konutlara ilişkin başvuru, değerlendirme, teslim vb. konularda yetkili kurum olarak tanımlanmıştır (Sosyal Konut Projesi Uygulama Yönergesi, 2012). Bu çerçevede, tüm SYDV'leri aracılığıyla konut için yenilenmesi konusunda sunulan barınma desteği sunulmaktadır. Ancak, özellikle kent içi yoksul alanlara yönelik olarak geliştirilen kentleşme projeleri kapsamında sunulan kira/konut yardımı ve kredi desteği gibi sosyal yardımların, SYDV tarafından Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile işbirliği içerisinde sunulmadığını, dolayısıyla vakıfların kendi inisiyatifleri doğrultusunda sundukları geçici ve düzensiz bir yardım biçimi olduğunu görmekteyiz.

²⁹ 775 sayılı Gecekondu Kanunu'na göre şahıslara yapılacak yardımlar, 1) Arsa tahsisi, 2) Kredi tahsisi, 3) Ayni yardım, 4) Teknik yardım ve diğer kolaylıklar ve 5) Konut yardımı olarak tanımlanmıştır. Bu yardımlardan yararlanabilmek için gereken koşul ise, kanunda şöyle ifade edilmektedir: '*Kendisinin, eşinin veya ergin olmayan çocuğunun; (1) Herhangi bir belediye sınırı içinde ev yapmaya müsait arsa veya herhangi bir yerde bir ev veya apartmanın ayrı bir dairesine karşılık olan payına sahip olmaması, (2) Müracaat ve tahsis tarihinde başvuruda bulunulan konut yapı kooperatifi dışında herhangi bir yapı kooperatifine üye olmaması, c) Daha önce 775 sayılı Gecekondu Kanunu ile Sosyal Güvenlik Kurum ve Kuruluşlarının herhangi birinden arsa, konut ve konut kredisinden yararlanmamış olması şarttır.*'

bir sosyal hak olarak değil, herkesin ev sahibi yapılacağı³⁰ algısı üzerinden paternalist bir güvene dayalı ve muhafazakâr biçimlerde desteklenebilir bir alan haline gelmiş görünmektedir.

Bunun bir sonucu olarak birçok araştırma, neoliberal kentleşme projeleriyle kent içi yoksul alanların soylulaştığını, dezavantajlı grupların yerinden edildiğini, mülksüzleştirildiğini ve yoksullukla ilgili toplumsal sorunlarının arttığını göstermektedir (Şen, 2006; Güzey, 2009; Erman, 2010; Uzun, 2003; Kurtuluş, 2005; Girit McDaniel, 2010; Alınacak, 2008; Sakızlıoğlu, 2007; Çelik, 2009). Bu çerçevede barınma sorununun banka gibi koruyucu mekanizmaların olmadığı bir alanda çözülmeye çalışıldığını ve işsizliğin artmasıyla ev için birikim yapabilme olanağının azaldığını belirten Türkün (2014), yoksulların 1950’lerden çok daha ağır biçimde işleyen bir barınma mücadelesi içine girdiğini söylemektedir. Ayrıca Türkiye genelinde kadınların %8,7 oranında gayrimenkul mülkiyetine sahip olduğu (Bircan, 2002, s. 125) düşünüldüğünde, neoliberal kentleşme projeleriyle herkesin ev sahibi olabileceği söylemi kadınlar açısından gerçekçi görünmemektedir. Nitekim Türkiye’nin refah sistemi ve neoliberal kentleşme üzerine yapılan çalışmalarda, bu süreçte yoksul kadınların farklı sorunlarla karşılaşabildiğini görmekteyiz. Örneğin Bilan (2006) Bayrampaşa mahallesi’nin giderek yıkıntı/harabe hale gelmesi ve güvensizleşmesi sürecinde kadının toplumdaki konumunu incelediği araştırmasında, bu alanlarda yaşayan kadınların kentsel alana katılıma daha açık olduğunu ancak güvenlik sorunlarının artmasıyla çevreden gelen ataerkil baskının da arttığını belirtmektedir (s. 42). Bu bağlamda Erkenez (2009), neoliberal kentleşme projeleriyle kadınların kentsel alana katılımı sürecinde engel yaratan eğitim, istihdam, barınma, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarındaki güvensiz konumlarının dönüştürülmesi gerektiğini vurgulamıştır (ss. 182-188). Ancak

³⁰ Konut edindirmeye yönelik böyle bir politika, öncelikle orta alt ve orta üst sınıfta yer alan ev sahiplerine sınıf atlama fırsatları sunmaktadır. Bu açıdan ev sahibi olmak, Türkiye genelinde sınıf atlama anlamında oldukça önemlidir. Bununla beraber yoksullar için ev sahibi olmanın ortak bir hayal olduğunu söyleyen Ocak (2011), bir dönemin gecekondularıyla ve birikim yaparak formel yollarla ev sahibi olmanın yoksullar için artık bu hayalin pek mümkün olmadığını söylemektedir. Dolayısıyla bu politikalarla gözden kaçan, yoksul mahallelerde yaşayan en yoksul gruplar olmaktadır. Bu durumda Ocak (2011), yoksullar için uygun konut arzı ve bunun için gerekli kaynak yaratma mekanizmaları yaratılmadığı sürece, yoksulların *‘kerelerce yıkılan gecekondularını kerelerce yeniden ayağa kaldıracaklar’*ını vurgulamaktadır.

siyasete kadın katılımı konusundaki veriler³¹, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin olarak kent alanında sunulacak hizmetlerin planlamasında kadınların söz hakkı olmadığını göstermektedir. Bu durum ise kadınların genel ve yerel bütçeden daha az pay almasına, eğitim, sağlık, istihdam, barınma ve sosyal güvenlikle ilgili hizmetlere daha az erişebilmesine ve kadın yoksulluğunun artmasına neden olmaktadır³² (Alkan, 2005). Bu bağlamda Tarlabası'nda başlatılan neoliberal kentleşme projesine kadınların katılımını inceleyen Çelik (2009), bu süreçte hiçbir bilgilendirmenin yapılmadığını ve kadınların kendileri, eşleri ve çocuklarına yönelik istihdam taleplerinin dikkate alınmadığını bulmuştur. Benzer şekilde Alnıaçık (2008)'ın Paşabahçe'de ve Sakızlıoğlu (2007)'nin Tarlabası'nda gerçekleştirdiği araştırmalar da, neoliberal kentleşme projeleriyle gerçekleşen yerinden edilme sürecinde kadınların yoksulluğun yarattığı sorunlara daha açık hale geldiğini göstermektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de TOKİ, belediye ve SYDV işbirliğiyle neoliberal kentleşme projelerinin sosyal politikayla bağlantısını kurma çabaları, muhafazakâr bir bakış açısıyla sunulan sosyal yardımlar üzerinden ele alınmaktadır. Genellikle sosyal yardımlardan yararlananların yoksul kadınlar olduğu düşünüldüğünde en azından yoksul kadınlar açısından sorunların hafiflemesi beklenirken, araştırmalar yoksul kadınlar için yeni baskıların ortaya çıktığına ilişkin veriler sunuyor. Dolayısıyla Türkiye'de hızla devam eden neoliberal kentleşme projeleriyle, sosyal çalışma için yoksul kadınların yurttaşlık hakları açısından yeni bir baskı biçimiyle mücadele etme ihtiyacının ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Sosyal çalışmanın baskılarla mücadele etme geleneği, 19. yy'da başlayan Yerleşim Evleri Hareketi'nden bugünkü baskı karşıtı uygulama ve feminist sosyal çalışma anlayışına kadar uzanır. Bu çerçevede feminist sosyal çalışma, analizinin başlangıç noktasını kadın

³¹ 2009 yerel seçim sonuçlarına baktığımızda, yeni Büyükşehir Kanunu'ndan önce var olan 2950 belediye başkanlığından sadece 26'sında kadın belediye başkanı olduğu görülmektedir. Yani 2009'da yerel yönetimlerdeki kadın oranı %1,23'tür. 2014 yerel seçim sonuçlarında bakıldığında ise, oy pusulasının sadece 3,3'ünü oluşturan kadın adaylardan yerel yönetimlere seçilen kadınların oranının %3,7'ye çıktığını görmekteyiz. Bu durum BDP ve HDP tarafından gündeme getirilen eş başkanlık sistemi üzerinden değerlendirildiğinde ise, kadın aday oranları %6'ya ve yerel yönetimlere seçilen kadın oranı ise % 9,1'e yükselmektedir. Tüm bu yükselişe rağmen, birçok İl, İlçe ve Beldede kadınlar yoktur.

³² Alkan (2005) tam da bu bağlamda 'yerelin kadınlaşması' kavramını, yerel olanın kadınların ihtiyaçlarıyla yakından bağlantılı olduğunu ancak yerel düzeyde kadın katılımının dikkate alınmadığını ifade etmek için kullanmıştır.

deneyimleri yapan, kadınların toplum içerisindeki konumları ile kişisel sorunları arasında bağlantı kuran, kadınların özel ihtiyaçlarına cevap veren, sosyal çalışmacı ve hizmet sunduğu özneler arasında eşitlikçi ilişkiler kuran, yapısal eşitsizlikleri tanımlayan eleştirel bilinç ve eylemliliğe odaklanmaktadır (Dominelli, 2002, s. 170). Bu nedenle Türkiye’de neoliberal kentleşme projelerinin sosyal politikayla kesiştiği noktalarda yoksul kadınlar için ne tür baskılar yarattığını anlamak ve bu baskılarla mücadelede yoksul kadınların güçlenmesini sağlayacak alternatif uygulama projeleri geliştirmek feminist sosyal çalışma açısından önemli bir sorun alanıdır.

3. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, neoliberal kentleşme süreciyle dönüşüme uğrayan Aktaş mahallesinde yaşayan yoksul kadınların yoksulluk, güvenlik ve katılım deneyimlerinden hareket etmektedir. Yoksul kadın deneyimlerini ise, Yuval-Davis (2006)'ın kullandığı anlamda iktidar ilişkileri ve bu ilişkiler içerisindeki mücadelelerle biçimlenmiş heterojen bir kadın kategorisi üzerinden, neoliberal kentleşme projelerini anlamanın bir yolu olarak kullanmaktayım. Böylece kadınların mikro düzeydeki deneyimlerinden yola çıkmayı ve bu deneyimleri içinde bulunduğu sosyo-ekonomik, kültürel ve politik yapıyla ilişkili olarak analiz etmeyi hedefliyorum. Bir başka deyişle araştırmada Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme projesinden etkilenen yoksul kadınların yoksulluk, güvenlik ve katılıma ilişkin deneyimlerinden yola çıkarak, kentleşme politikası bağlamında yurttaşlık ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini etkileyen makro dinamikleri anlamaya çalışıyorum. Bu anlama çabası ise, bireysel deneyimlerle makro sosyo-ekonomik, kültürel ve politik süreçler arasındaki bağlantılara işaret eden bir yöntemsel yaklaşımı gerektirmektedir. Böyle bir analiz düzeyi için, Dorothy Smith (2005)'in 'feminist bakış açısı kuramı'nın sınırlarını ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyeti içerecek şekilde genişleterek geliştirdiği, 'kurumsal etnografya'³³, elverişli yöntemsel öneriler sunmaktadır. Smith (2005)'e göre, kadınların gündelik yaşam deneyimleri sosyal bilim araştırmalarında başlangıç noktası olarak alınmalıdır. Ancak araştırmada gündelik yaşam deneyimlerini başlangıç noktası yapmak, araştırmanın gündelik yaşam 'sorunları' ile sınırlı kalacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü bireyler gündelik yaşam içerisinde konumlanmış öznelardir ve deneyimlerini 'konumlanmış' bakış açılarından yola çıkarak ifade ederler. Bu nedenle pratik, söylem ve yorumlama sürecinden geçmeyen, dolaysız ve evrensel bir deneyim yoktur. Bu çerçevede Bora (2011b)'ya göre deneyim, öznenin içerisinde bulunduğu bütün toplumsal bağlantıları onunla kurduğu bir süreç, toplumsal gerçekliğin belirli bir düzeyidir (s. 33).

³³Kurumsal etnografya, feminist antropoloji, uygulamalı antropoloji ve feminist sosyoloji alanındaki bilgilerden yararlanılarak geliştirilmiştir. Bu açıdan ben çalışmanın buradan sonraki kısmında bu yaklaşımı feminist etnografya olarak adlandırdım.

Bu çerçevede yoksul kadın deneyimlerini Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme sürecini anlamak için birincil bilgi kaynağı olarak ele alan bu çalışmada, feminist etnografya yöntemi kadınların gündelik yaşamlarındaki toplumsal konumlanışlarını dikkate alması açısından (Stoetzler ve Yuval-Davis, 2007 s. 315), tercih edilmiştir. Aktaş mahallesinde yaşayan kadınlar için gündelik yaşam, sınıf, din ve toplumsal cinsiyet eksenlerinde biçimlendiğinden, farklı kadınlık konumları ve deneyimleri de bu ekseninde inşa edilmektedir. Bu nedenle ben Aktaş'lı yoksul kadınların gündelik yaşam deneyimlerini, ilişki içinde oldukları toplumsal kurumlar, yaşam koşulları ve sınıf, din, toplumsal cinsiyetle ilişkili eşitsizliklerin yarattığı farklılıklar çerçevesinde -keşışimsellik bağlantılı olarak (Anthias, 2001, s. 368)-, ele almaktayım. Böylece feminist etnografyanın bana sunduğu katılım, gözlem ve derinlemesine görüşme gibi niteliksel araştırma tekniklerinden yararlanarak, kadınların konumlanmış bilgisine (stuated knowledge- Haraway, 1988'den aktaran Zavirsek, 2006, s. 125) ulaşmayı hedefliyorum.

Ayrıca feminist etnografyayı tercih etmemin nedenlerinden bir diğeri, feminist etnografyanın hem araştırma öznelerini hem de araştırmacıyı harekete geçirici kurgular olarak ele almasıdır. Bu açıdan feminist etnografya, araştırma öznelerinin sosyal çalışmanın bilgi üretim sürecine doğrudan katılımını sağlayarak etkili ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir yere sahiptir (Zavirsek, 2006, ss. 126-128; Gringeri ve Roche, 2010, ss. 337-340). Feminist etnografyada araştırmacı ve araştırmaya katılan özneler arasındaki ilişki -tıpkı feminist sosyal çalışmacı ve hizmet sunduğu özneler arasındaki ilişki gibi-, katılımcı, empatik, karşılıklı ve dolayısıyla 'dönüşümsel/düşünümsel' (reflexive)³⁴ bir ilişki olarak tanımlanmaktadır (Zavirsek, 2006, s. 128). 'Dönüşümsellik' ya da 'düşünümsellik' (reflexivity), çoğu zaman araştırmacının araştırma özneleriyle ilişki içerisindeyken elde ettiği deneyime dayalı bilgiyi araştırmanın tüm süreçlerine 'yansıtması' süreci (reflectivity)'dir (Sandelowski ve Barroso, 2002, s. 22). Dolayısıyla feminist etnografyaya dayalı araştırma süreci, araştırmacının araştırma konusunun belirlenmesinden

³⁴Bourdieu'ya göre 'reflexivity' kavramı, hem düşünümsellik hem de dönüşümsellik anlamlarını içerir. Türkçeye çevrilen kaynaklarda da (Wallace ve Wolf, 2004), kavramın dönüşümsel ve düşünümsel olmak üzere iki biçimde yer aldığını görürüz. Bu açıdan ben bu çalışmada iki kavramı da birlikte ele almanın önemli olduğunu düşünüyorum.

analizin tamamlanmasına kadar olan süreçte elde ettiği deneyime dayalı bilgi üzerinden yaptığı seçimlerle ilerlemektedir. Bu açıdan araştırmada öne çıkan konular, araştırma alanı, araştırma amacı ve soruları, araştırma öznelere ve bilgiye ulaşma sürecine ilişkin seçimlerimin belirlendiği bu keşif sürecinden bahsetmenin önemli olduğunu düşünüyorum.

3.1. KONUYA İLGİ VE ARAŞTIRMA ALANIYLA İLK BAĞLANTILAR

Feminist yöntemle dayalı niteliksel bir araştırma, genellikle, araştırmacıyı incelediği konuya ya da alana iten kişisel bir deneyime ve bu alana ilişkin kuramsal ya da gündelik yaşamla ilgili birkaç soruya dayanır. Ben doktora tezimi, Aktaş mahallesinde başlatılan dönüşümün yoksul kadınların gündelik yaşamlarına etkisi üzerine yapmaya karar verdiğimde öncelikli olarak beni bu konuya iten şey, Türkiye'nin hemen hemen tüm kentlerinde yoksul alanlara yönelik olarak başlatılan dönüşüm projeleri oldu. Doğrudan olmasa da, ailem Aktaş mahallesinin içinde bulunduğu yoksul bölgede yaşamış, ben de lise dönemine kadar bu bölgeye yakın bir mahallede oturmuştum. Sosyoloji ve sosyal çalışma disiplinlerine ilişkin bilgi temelim ve yüksek lisans tezim (Hatiboğlu, 2009) kapsamında bu bölgede yaşan yoksul kadınlarla kurduğum bağlantı, Çiçin-Aktaş hattında başlatılan neoliberal kentleşme projesine ilgimi yoğunlaştırmıştı. Feminizm, yurttaşlık ve toplumsal cinsiyet konularına ilişkin akademik ilgim her zaman vardı. Bu konuların Aktaş mahallesinde başlatılan dönüşümle olan yakın bağlantısı, yüksek lisans tezim sırasında edindiğim bilgi ve deneyimlerle birleşince araştırmayı da bu konuda yapmaya karar verdim. Bu çerçevede Aktaş mahallesinde yoksulluğun din ve köylülükle birleşerek, burada yaşayanları ciddi boyutlarda ötekileştirmiş olduğunu fark etmiştim. Dolayısıyla ötekileştirmenin ciddi boyutlarda deneyimlendiği Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme sürecinin özellikle yoksul kadınların gündelik yaşamlarında yarattığı dönüşümü, kadınlık deneyimleri üzerinden anlamamanın önemli olduğunu düşündüm.

Öncelikle mahalledeki kadınların genel profiline ilişkin bilgi edinmek amacıyla, 2012 yılının Ocak ayında, Aktaş mahallesi muhtarlığıyla bağlantıya geçtim. Bu süreçte, kadınların gündelik yaşamlarındaki önemli konu, ilişki, etkileşim ve etkinliklere ilişkin aldığım gözlem notları ve mahallelilerle gerçekleştirdiğim serbest görüşmeler aracılığıyla

birçok bilgi topladım. Bu aşamada mahallelilerle gerçekleştirdiğim görüşmeler için belirli sorulardan oluşan bir görüşme rehberi hazırlamadım. Amacım öncelikle mahalledeki yaşamı tanımak, mahallelilerin içerisinde yer aldığı dönüşüm sürecine ilişkin düşüncelerini öğrenmek, mümkün olduğu kadar toplumsal cinsiyete dayalı farklılıkları keşfetmek, araştırmada odaklanacağım deneyimleri ve araştırmada deneyimlerini temele alacağım kadınları belirlemektir.

Bununla beraber Altındağ Sosyal Hizmet/Çalışma Merkezi (2 kişi) ve Altındağ Belediye'sinin Kamulaştırma İşleri Müdürlüğü (1 kişi), Sosyal Yardımlar Müdürlüğü (1 kişi), Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü (1 kişi) ve buraya bağlı Aktaş Mahallesi Kadın Eğitim ve Kültür Merkezi'nde (1 kişi) çalışanlarla serbest görüşmeler yaptım. Bu görüşmelerde de belirli bir görüşme formu kullanmadan, mahallede yaşanan sürecin, mahallelilerle kurulan ilişkilerin, mahallelilere yönelik algının nasıl olduğunu ve toplumsal cinsiyete ilişkin farklılıkları anlamaya çalıştım. Bu süreçte Altındağ Belediyesi Kamulaştırma İşleri Müdürlüğü'nden bilgi almaya gelen mahallelilerle yapılan görüşmeleri gözlemleme şansı yakaladım. Aynı zamanda Toplu Konut İdaresi (TOKİ)'nde çalışan 1 ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nda çalışan 1 kişiyle serbest görüşmeler gerçekleştirerek, mahalledeki dönüşüm sürecinin nasıl işlediğini ve temel amacın ne olduğunu anlamaya çalıştım. Bu kurumlarda ve alanda yaptığım gözlem ve serbest görüşme notlarım ile Aktaş mahallesinde yaşayanlara ilişkin olarak edindiğim bilgiler, araştırmada hangi kadınların deneyimlerine kulak vereceğimi ve hangi sorulara odaklanacağımı keşfetmemde oldukça yardımcı oldu. İşte araştırmada odaklandığım sorulara ve deneyimlerine odaklanacağım öznelerle ilişkin kararlarım, 2012'nin Ocak ayında başlayıp Haziran ayının ortalarında kadar süren bu bağlatı ve keşif sürecinde edindiğim alan deneyimlerime, gerçekleştirdiğim serbest görüşmelere, bu süreçte elde ettiğim nüfus bilgilerine ve yaptığım kuramsal okumalarıma dayanmaktadır.

3.2. ARAŞTIRMA SORULARININ VE ÖZNELERİN KEŞFİ

Araştırma öznelerini belirlemeye çalışırken amacım, anlamaya çalıştığım kadınlık bilgisine dair deneyimleri, alanyazın ve araştırmacı kimliğimin getirdiği sınırlar içinde değil, kendi

bütünlüğü içinde ve farklı değişkenleri dikkate alarak görebilmekti. Bu çerçevede araştırma konusuyla bağlantılı akademik çalışmalar, resmi kayıtlar, alan gözlemleri, serbest görüşmeler ve (öz)düşünümsel/dönüşümsel değerlendirmelerim önemli bilgi kaynakları oldu.

Bu süreçte öncelikli olarak dikkatimi çeken şey, Aktaş mahallesinde yaşayan kadınların çoğunun sosyal yardımlardan yararlanan kadınlar olmasına rağmen projenin, kadınları – daha çok orta sınıf kadın kimliğiyle- homojen bir kategori olarak ele almasıydı. Örneğin Aktaş mahallesi güvenlik sorunlarıyla anılan, kadına yönelik şiddetin yoğun olarak yaşandığı ve ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkilerinin belirgin olduğu bir mahalleydi ve dönüşüm projesi de mahallenin bu imajı üzerinden kurgulanıyordu. Ancak projenin amaçları içerisinde kadın ve çocuklar için daha güvenli, iyi bir yaşama vurgu yapılırken, bu durumun uygulayıcılar tarafından sosyal yardımlara bağımlı yaşam ve devlet arazisinde kaçak ev sahibi olma konumu üzerinden yoksul kadınlara ilişkin bir sorun kategorisi olarak ele alındığını keşfetmiştim. Bu kurgu mağdur ve suçlu arasında yapılan katı karşıtlıklar üzerinden şekillenirken, yoksul ve orta sınıf kimliği dışında kalan kadınların ötekileştirilmesi söz konusuydu. Dolayısıyla yoksulluğun yanı sıra güvenlik konusu da, yoksul kadınların ataerkil ilişkilerle şekillenen gündelik yaşamında önemli bir konuydu. Bu açıdan hem araştırma özneleri hem de araştırmada dikkate alacağım soruları düşünürken, yoksulluğun ve güvenlik sorunlarının belirleyici bir konu olarak ele alınması gerektiğine karar verdim. Bununla birlikte feminist sosyal çalışmanın yoksulluk ve kadın arasındaki bağlantıyı önemsemesi ve yoksul kadınların dezavantajlı konumuna vurgu yapması (Dominelli, 2002), araştırmada sosyal yardımlardan yararlanan kadınların deneyimlerine odaklanmaya karar vermemde etkili oldu.

Ayrıca gerek mahalle muhtarlığındaki kadın ve erkeklerle gerekse devlet kurumlarındaki kişilerle yaptığım görüşmelerde, yoksulluk ve güvenlikle beraber hak sahipliği ve katılımın da gündelik yaşamda belirleyici bir konu olduğunu gördüm. Muhtarlıkta gerçekleştirdiğim gözlem ve görüşmelerden, erkeklerin ve kadınların söylem ve eylemlerinde, devlet kurumlarıyla kurulan ilişkiler ve katılım açısından, ciddi farklılaşmalar vardı. Erkekler yoksulluk, hak sahipliği ve güvenliğe ilişkin sorunlarda söylemi belirleyebilecek aktörler

olarak devlet politikasına ilişkin eleştiriler yaparken, kadınlar bu sorunların mahalle düzeyinde çözülmesinde aktif rol alabiliyorlardı. Nitekim kadınlar Aktaş mahallesinin dönüşümüne ilişkin süreçte ve yoksulluğun yönetiminde etkin olan çeşitli kurumlarla yakın ilişki içerisindeydiler. Erkeklerin söylemlerinde yer alan ‘çileyi çeken’, ‘çocukları, ailesi ve evi için çabalayan’ ya da ‘cahil olduğu için devlete daha kolay inanan’ kadın algısı da, yoksulluk, güvenlik ve katılım konularında kadınların dezavantajlı konumunu gösteriyordu. Bu çerçevede evinin dönüşüme uğraması için imza atıp evde huzursuzluklarla ve kurumlardaki olumsuz davranışlarla karşılaşan ya da evinin önündeki kavgaya müdahale ederken öldürülen kadınlara ilişkin birçok hikâye biriktirmiştım. Bu gözlemler, tapu sahibi olan ve olmayan hanelerdeki yoksul kadınların neoliberal kentleşme projelerine katılım sürecindeki deneyimlerinin farklılaştığını gösteriyordu.

Üstelik Altındağ Sosyal Hizmet/Çalışma Merkezi’nden ve Aktaş mahallesi muhtarından aldığım bilgilerden, mahallede başlatılan dönüşüm projesiyle ciddi bir nüfus hareketliliği olduğunu fark ettim. Tapu sahibi olma/olmama durumu ve parçalı-tapu sorunu ise, bu nüfus hareketliliğinde önemli bir etkiye sahipti. Mahallede tapu sahipliği koşulları, Aktaş mahallesinin Ankara’daki kaçak yapılaşmanın başlangıç noktası olma özelliğiyle şekilleniyordu. Cumhuriyet kurulmadan önceki dönemlerde mahalleye göç edenler, 1950’lerde yapılan bölge imar planıyla Menderes Tapusu ya da bölge halkı tarafından ‘has tapu’ olarak da bilinen tapularını almışlardı. Daha sonraki süreçte mahalleye yerleşen ve hala mahallede yaşayanlar ise, 1980 İmar Affı Kanunu’yla dağıtılan Tapu Tahsis Belgesi’ne sahipti. Altındağ Belediyesi Kamulaştırma İşleri Müdürlüğü’nden bilgi almaya gelenler de, evlerinin tapusu kendi üzerlerine olmasa da tapu sahipliği koşullarında olduklarından uzun süredir mahallede yaşamış olan kadınlardı. Dolayısıyla tapu kendi üzerlerine olmasa da, Aktaş mahallesinde kadınlar, aile birliği üzerinden kendilerini tapu sahibi olarak tanımlamakta ve projeye bu konum üzerinden katılım göstermekteydiler.

Aktaş mahallesi özelinde yaşanan neoliberal kentleşme sürecine ilişkin gözlem verileri ve topladığım bilgiler, kadınların gündelik yaşamının yeniden yapılanmasında yoksulluk, güvenlik ve katılım konularının toplumsal cinsiyet ilişkileriyle birlikte kurucu rolüne işaret ediyordu. Ayrıca bu konular Altındağ Belediyesi tarafından da Aktaş mahallesinde

başlatılan dönüşümün amaçları içerisinde ele alınan konulardı. Aktaş mahallesinin özgün koşulları içerisinde kadınların yoksulluk, güvenlik ve katılıma ilişkin deneyimlerinin sosyal yardım alma ve tapu sahipliği koşulları açısından değişmesi ise, araştırma öznelerini sosyal yardım alan ve tapu sahibi koşullarındaki yoksul kadınlar olarak belirlememi gerektirdi. Bu çerçevede, bütüncül bir değerlendirme yapmak amacıyla, hem yıkıntı ve harabe haldeki evlerinin yıkımını bekleyen hem de TOKİ evlerine yerleştirilmiş olan hak sahibi konumdaki ve sosyal yardımlarla geçinen yoksul kadınların deneyimlerine odaklanmaya karar verdim.

Hak sahibi konumundaki yoksul kadınların yoksulluk, güvenlik ve katılım çerçevesindeki gündelik yaşam deneyimlerini farklılaştıran bir diğer konu ise, mahalledeki yaşa ve anneliğe dayalı ataerkil eşitsiz ilişkilerin kadınların toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki belirleyici rolüydü. Örneğin annelik özelliği bulunmayan bekâr kadınlar pek sokakta görünmüyor, kamusal hizmet kurumlarıyla ilişki kurmuyordu. Bununla birlikte on dokuz yaşındaki genç bir annenin bebeğini evde yalnız bırakmadığı için kömür ve gıda yardımının gelmediğini muhtara haber vermek istemesiyle, kurumlarla kurulan ilişkilerin annelik içerisindeki yaşa dayalı bir hiyerarşiyle belirlendiğini de fark etmiş oldum. Anneliğin sunduğu olanaklar içerisinde genç olmak, hem kadının hem de çocuğun yaşıyla (ve sayısıyla) ilişkili düşük bir toplumsal konumdu. Bu konum, toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklarıyla bütünleştiğinde ise, genç annelerin yoksulluk yükü ile güvenlik ve katılıma ilişkin sorunlarını arttırabilirdi. Bu gözlemler sonucunda bekâr olmanın ve en küçük çocuğun kaç yaşında olduğunun mahalledeki kadınların sosyal konumlarını belirleyen önemli bir nokta olduğunu keşfettim.

Araştırmamda hangi kadınların deneyimlerini hangi konu ve sorular üzerinden ele alacağıma karar verdikten sonra, Aktaş mahallesinde yaşayan ve sosyal yardım alan hanelere ilişkin bilgileri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM)’nden aldığım liste ve Aktaş mahalle muhtarlığından aldığım bilgiler üzerinden derledim. Böylece yıkıntı ve harabe evlerde ve TOKİ evlerinde yaşayan, görüşebileceğim niteliklere sahip olan yoksul kadınları tespit ettim. Bununla beraber Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı SYGM’den aldığım listede yer alan kadınların

yönlendirmesiyle Altındağ Belediyesi'nden yardım aldığını tespit ettiğim kadınlarla da görüştüm. Böylece SYGM'den aldığım liste ve kartopu yöntemiyle amaca yönelik olarak belirlediğim 32 yoksul kadınla görüşmelerimi tamamladım. Bu çerçevede Aktaş mahallesinde başlatılan dönüşüm projesi kapsamında yıkıntı ve harabe haldeki evlerinin yıkımını bekleyen 17, TOKİ evlerine yerleştirilmiş olan 14 ve yerleştirilmiş olduğu TOKİ evinden borcunu ödeyemediği için atılarak tekrar kardeşlerinin yıkıntı ve harabe haldeki evine geçen 1 yoksul kadının gündelik yaşam deneyimlerine odaklandım³⁵.

3.3. DERİNLEMESİNE GÖRÜŞMELERE HAZIRLIK:

ARAŞTIRMA SORULARI VE OLASI CEVAPLAR ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Araştırma alanında -2012'nin Ocak-Haziran ayları arasında- geçirdiğim süre içerisinde, Aktaş mahallesindeki kadınların yoksulluk, güvenlik ve katılım deneyimlerine ilişkin kafamda birçok soru oluşmuştu. Öncelikle, TOKİ evlerindeki yaşamın yoksulluk koşullarındaki toplumsal cinsiyet rol ve sorumlulukları açısından farklı yaş grubundaki kadınlar tarafından farklı deneyimleneceğine ilişkin öngörülerim vardı. Deneyimlerin farklılığı noktasında, küçük yaşta çocuğa sahip olan anneler için TOKİ evlerindeki yaşamın çocuk bakımı ve diğer toplumsal cinsiyete dayalı etkinlikler arasında denge kurabilmek açısından rahatlatıcı bulunacağını düşünüyordum. Buna rağmen TOKİ evlerine geçişle artan borçlar nedeniyle genç ve bekâr kadınların istihdama katılımının aileler tarafından daha olağan karşılanabilmesi söz konusu olabilirdi. Bu durum ise, genç ve bekâr kadınların istihdama katılımları ile eğitimden kopma, istemedikleri işlere zorlanma gibi ekonomik şiddet biçimlerinin önünü açabileceği konusunu aklıma getiriyordu. Bununla bağlantılı olarak yoksul kadınlar için Aktaş mahallesinde yaşanan neoliberal dönüşüm süreciyle yeni ve güvenceli istihdam olanaklarının gelişip gelişmediği ya da yoksul kadınların ne tür istihdam olanakları talep ettiği aklıma takılan bir başka soruydu. Bununla beraber kadınların yoksullukla mücadelede şimdiye kadar gerçekleştirdikleri etkinlikler ve bu süreçte etkili olan sosyal ilişki ve dayanışma ağlarının fiziksel yer değiştirme ile yok olması söz konusu olabilirdi. Bu açıdan ben yıkım bekleyen ya da TOKİ evlerine geçen yoksul

³⁵Araştırmada deneyimlerine odaklandığım her bir kadının ayrı yaşam hikâyeleri üzerinden daha ayrıntılı tanıtımı Ek 2'de yer almaktadır.

kadınların sosyal ilişki ve dayanışma ağları ile geçime ilişkin etkinliklerindeki değişimin ataerkil ilişkilerden ve yaşa dayalı hiyerarşiden bağımsız olarak şekillenemeyeceğini düşünüyordum. Dolayısıyla mekânsal olarak yaşanan değişimin farklı yaşta çocuk sahibi olan yoksul kadınların geçime ilişkin etkinlikleri ve dayanışma ilişkileri açısından ne tür bir zorluk ya da kolaylık yarattığı konusu, ataerkil ilişkiler çerçevesinde incelenmeliydi.

Ayrıca neoliberal kentleşme projeleri ile yoksul kadınların kamusal alanla etkileşiminin artması mümkün olabilirdi. Buradaki asıl mesele ise, yoksul kadınların kamusal ve özel alanın kullanımında karşılaştığı güvenlik sorunlarının nasıl dönüştüğüydü. Gerçekten de belediye ve resmi kurumların söylediği gibi, kent içi yoksul alanların dönüşümü ile güvensiz alanlar tüm yoksul kadınlar için daha güvenli alanlar haline mi geliyordu? Yoksa farklı yaş grubundaki yoksul kadınlar için kamusal-özel alan kullanımı ve bu alanlardaki güvenlik sorunları değişiyor muydu?

Diğer yandan, yoksul kadınların TOKİ evlerinin üretim sürecine nasıl katıldıkları sorusunu aklıma geliyordu. Özellikle bu süreçte hem TOKİ evlerinde yaşayan hem de yıkımı bekleyen yoksul kadınlar açısından mülkiyet haklarıyla ilgili kayıplar söz konusu olabilir miydi?

Bu sorulardan yola çıkarak, öncelikli amacım, kadınların gündelik yaşamlarını neoliberal kentleşme süreci içerisinde anlamak, yoksulluk, güvenlik ve katılıma ilişkin hikâyelerini toplamaktı. Bunu yaparken ise, yoksul kadınların evlerine ve gündelik yaşamlarına yönelen neoliberal kentleşme projesine ilişkin hikâyelerini olabildiğince serbest şekilde anlatmalarını istiyordum. Bu amaçla önce yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırladım ve deneme amacıyla birkaç görüşme yaptım. Bazı soruları çıkararak, sırasını değiştirerek, yeni sorular ya da yardımcı sorular ekleyerek ilerleyen bu sürecin sonunda, derinlemesine görüşme formu (Ek 3) hemen hemen son haline ulaştı.

3.4. DERİNLEMESİNE GÖRÜŞMELER VE (ÖZ)DÜŞÜNÜMSEL SÜREÇ: ZORLUKLAR VE FIRSATLAR

Yaklaşık altı ay boyunca Aktaş mahallesi muhtarlığında üstlendiğim yarı katılımcı-yarı dışarıdan gözlemci rolü, mahalledeki bireylerin benim varlığıma alışmalarına, gözlem ve görüşme yapabilecek güveni sağlamama katkı sundu. Bu güven ilişkisinin kurulması ile birlikte araştırma özneleriyle bağlantıya geçip, yavaş yavaş katılımcı gözlemci konumuna kendimi dâhil etmeye çalıştım. 2012 yılının Haziran ayı sonlarından itibaren çoğunu daha önceden Aktaş muhtarlığı çevresinde görmüş olduğum kadınlarla görüşmelere başladım. Yaptığım görüşmelerin hepsini kadınların evlerinde, izinlerini alarak ve olabildiğince yalnız kalabileceğimiz bir ortamda gerçekleştirdim. Bazı görüşmeleri tek başıma bazılarını ise bir başka araştırmacının da desteğini alarak yaptım. Görüşmelerin kayıt altına alınması için yanımda bulunan ses kayıt cihazını, görüştüğüm kadınların çoğunun isteği üzerine çalıştıramadığımdan görüşme sürecinde hem soru sormak hem de not almak zorlayıcı oldu. Ancak bu durum, görüşme süresinin zaman zaman 1-1,5 saati aşmasına neden olsa da, görüşmeleri olumsuz etkilemedi. Her bir görüşmenin sonlanmasıyla sürece ilişkin notlar³⁶ aldığımdan, genellikle günde çoğu zaman bir bazen de iki görüşme yapabildim. Ayrıca görüşme yaptığım günün arkasından tekrar bir başka görüşme yapmak oldukça yorucu olduğundan, görüşmeleri 1 ya da 2 gün aralıklarla yapmaya çalıştım. Bu günleri, daha önce gerçekleştirdiğim görüşmeleri tekrar okuyarak ya da kayıtlıysa dinleyerek üzerine notlar alma ya da bilgisayar ortamına geçirme olanağı olarak değerlendirdim. Böylece hem kafama takılan sorular olursa kadınlarla tekrar bağlantı kurabiliyor hem de sıcaklığına okuduğum için başta dikkatimi çekmeyen noktaları keşfedebiliyordum.

Tabii bu süreç bu kadar kolay geçmedi ve kimi zorluklarla da karşılaştım. Bu zorlukların başında, mahallede güvenlik sorunları nedeniyle hissettiğim korku geliyordu. Bu korkuyu aşmak için yanımda cüzdan, fotoğraf makinesi ya da bilgisayar vb. taşımıyor, elimde sadece not defterimle alana gidiyordum. Ayrıca görüşmeyi planladığım yoksul kadınlarla

³⁶Görüşmeler süresince, evin ve çevresinin niteliği, evdeki eşyalar, aile üyeleri ve komşularla ilişkiler, görüşme yapılan ortam, görüşmecinin görünüşü, duygu durumu, istekliliği, görüşme sorularının anlaşılma durumu ve görüşme sürecinin verimliliğine ilişkin gözlem ve değerlendirme notları alınmıştır.

muhtar aracılığıyla haberleşiyor ve onların beni muhtarlıktan almalarını rica ediyordum. Bu süreçte görüştüğüm kadınların, sıklıkla, dikkatli olmamı söylediklerini ve yalnız dolaşmamam konusunda beni uyardıklarını belirtmeliyim. Dolayısıyla aslında alan gözlemlerimi görsel olarak destekleyecek fotoğrafları, çoğu ortam ve koşulda çekemedim.

Ayrıca kimi araştırma öznelerine, özellikle 18 yaş üstü bekâr genç kadınlara ulaşmam konusunda zorluklarla karşılaştığımı söylemeliyim. Çünkü Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nden aldığım sosyal yardım alan kadınların bulunduğu liste içerisinde yer alan hanelerde 18 yaş üstü bekâr genç kadınlar oldukça azdı. Bunun en önemli nedeni sosyal yardımların annelik üzerinden genellikle okul çağında çocuk sahibi olan kadınlara veriliyor olmasıydı. Bunun üzerine görüştüğüm yoksul kadınlara, yine sosyal yardım alan hanelerde tanıdıkları bekâr genç kadınların olup olmadığını sormaya başladım. Fark ettim ki Aktaş mahallesinde yoksul kadınlar genellikle 18 yaşına geldiğinde ya evlenmiş oluyordu ya da abisi ve babasının kızabileceğini söyleyerek görüşme yapmak istemiyorlardı. Bu nedenle hem Aktaş mahallesi muhtarının hem de görüştüğüm kadınların yönlendirmeleriyle, en azından annelerinin güvenini sağlayarak görüşebildiğim genç kadın sayısı azdır. Bununla beraber zorlukla ulaştığım genç kadınlarla gerçekleştirdiğim görüşmelerin, neoliberal kentleşme sürecinde özel ve kamusal alandaki eşitsizliğin farklı boyutlarını görebilmem açısından önemli ipuçları sunduğunu söyleyebilirim.

Görüşme sürecine ilişkin yaşadığım zorluklardan bir diğeri, yoksul kadınlarla yatay ve katılımcı bir ilişkinin baştan orta sınıf, sosyal hizmetler alanında eğitilmiş ve araştırmacı kimliğimle mümkün olamayacağına ilişkin düşüncemle ilgiliydi. Kendimi onlardan biri gibi sunma çabam, büyük ihtimalle anlaşıldığından, başlarda yapay bir iletişim biçiminin doğmasına neden olmuştu. Ancak kendi kimliğime ilişkin olabildiğince dürüst davranmaya karar vermemle, karşılıklı yardım ilişkisinin geliştiğini söyleyebilirim. Çünkü ben orta sınıf, sosyal çalışma alanında çalışan bir akademisyen kadın olarak, gerçekten yoksul kadınların gündelik yaşamlarına ilişkin 'kitabî' ve 'kurumsal olarak sunulan sosyal hizmetler'in bilgisine sahiptim ve bunu ilişki kurduğum kadınlar biliyordu. Bu nedenle araştırma özneleriyle ilişki kurarken, daha araştırmanın en başından yoksul kadınların sosyal hizmetlerle ilişkilenebilmesinde rol oynayacağına karar verdim. Bu sayede, yoksul kadınların da

kendi gündelik yaşamlarını içtenlikle anlatmaya başladığını söyleyebilirim. Bu karşılıklı yardım ilişkisi, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla gerçekleştirdiğim ve 1-1,5 saat süreceğini öngördüğüm görüşme süresinin esnekleşmesini de sağladı. Görüştüğüm kadınlarla ilişkim günün her saatinde iletişim haline geçebileceğimiz bir noktaya geldi. Böylece yoksul kadınların gündelik yaşamındaki gelişmelerden daha kolay haberdar olmaya başlamış, yeni gelişmeleri ve tesadüfleri araştırmaya yansıtabilme şansı yakalamıştım. Örneğin TOKİ evlerine yerleştirilmiş bir kadının evinden çıkarılması sürecini anlayabilme ve yarattığı sıkıntıları analiz edebilme şansını, karşılıklı yardım ilişkisi sayesinde yakalayabildiğimi düşünüyorum. Böyle bir ilişkinin sesi duyulmayan birçok farklı özellikteki yoksul kadına ulaşmamda etkili olduğunu biliyorum.

Tabii karşılıklı yardım ilişkisi içerisinde, orta sınıf bir kadın olarak yoksul kadınların ‘acımasız’ yaşam koşullarıyla yüzleşirken kimliğimin bana düşündürdüğü kavramların, hissettirdiği duyguların dışına çıkmak oldukça zor oldu. Bu nedenle alan araştırması süresince, kendi duygularımı paylaşabileceğim, benzer deneyimlerden öğrenebileceğim ve alan araştırması sürecinde yatay ilişki kurabilmenin yollarını keşfedebileceğim bir desteğin sürekli ihtiyacını hissettiğimi söylemeliyim. Bu açıdan katıldığım ‘Ben Alandayken’ isimli dijital hikâye grubu, orta sınıf akademisyen bir kadın olarak alan araştırmasında sürekli kafamı kurcalayan yatay ilişkinin kurulması sürecinde kendimle yüzleşmem ve hatta barışmam konusunda oldukça yardımcı oldu. Bununla beraber böyle bir çalışma içerisinde yer almanın kendi deneyimlerimden edindiğim bilgileri yoksul kadınların deneyimleriyle bütünleştirerek araştırmaya yansıtılabilmemde oldukça faydalı olduğunu söyleyebilirim.

Son olarak, benim için 2012 Ocak-Haziran aylarında ilk bağlantılarla gelişen ve 2012 Haziran ayının sonlarından başlayarak 2013 Mayıs ayına kadar devam eden alan araştırması süreci sadece görüştüğüm ve yaşamlarına tanık olduğum kadınların hikâyelerini toplamakla ilgili değildi. Bu süreç benim için, kadınların sosyal hizmetlerle bağlantısını kurma, anlam veremediğim durum ve koşullara ilişkin alanyazındaki tartışmalara başvurma ya da kendi yaşamımı ve kimliğimi gözden geçirerek yeni keşiflerde bulunma süreci olarak işledi. Bu açıdan araştırma süresince gözlem ve değerlendirmelerimi yazdığım günlüğü, zaman zaman

kendi içsel çelişkilerimi yazdığım ya da keşfettiğim bir günlük olarak da değerlendirebilirim.

3.5. ANALİZ SÜRECİ VE RAPORLAMA

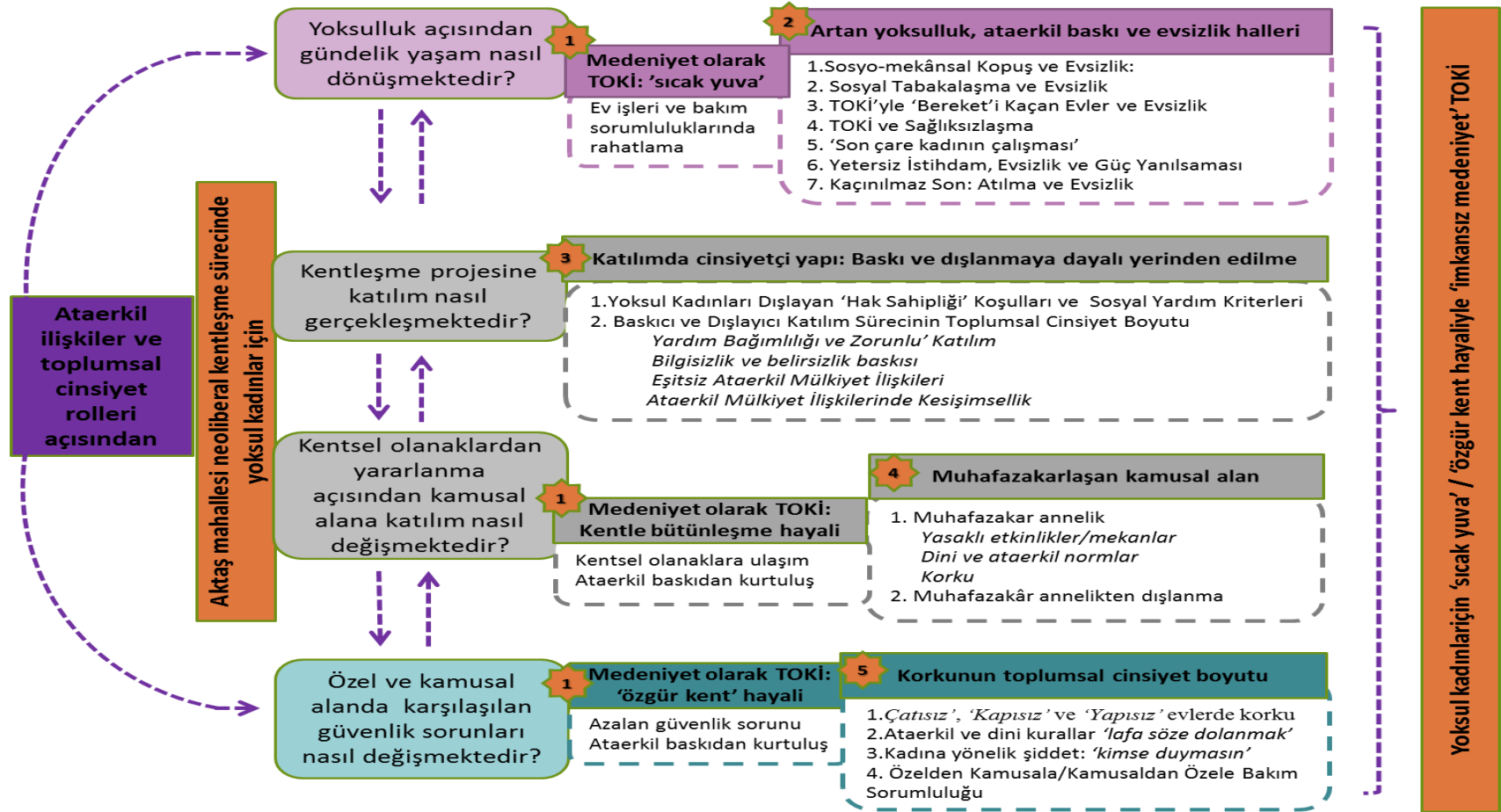
Bu aşamada amacım araştırma kapsamında topladığım tüm bilgi ve değerlendirmeleri bütün olarak analiz edebilmektir. Bu açıdan araştırma günlüğünde yer alan gözlemler, serbest görüşmeler, kişisel değerlendirme notları, derinlemesine görüşme dökümleri, kurumlardan aldığım belge, doküman ve haritalar ile alanda çektiğim fotoğrafları bir arada görebilmemi ve aralarında ilişki kurabilmemi sağlayan N-VIVO nitel veri analiz programından yararlandım. Araştırma alanında topladığım verilerin analizine, 1 Eylül 2013 - 1 Mart 2014 tarihleri arasında bulunduğum Almanya'da başladım. Alan bilgilerinin ve görüşmelerin dökümünü görüşmeler sırasında yapmıştım. Dolayısıyla 2013 Mayıs ayından Almanya'ya gideceğim 1 Eylül 2013 tarihine kadar, dökümlerin tamamlanarak düzenlenmesi, gözden geçirilmesi, bu çerçevede alanyazındaki yeni tartışma ve araştırmaların yeniden taramasını yapmış, alan gözlemleri ve görüşmelerin ilk okumalarını bitirmiştım.

Bu çerçevede verilerin analizine 1 Eylül 2013-1 Mart 2014 tarihleri arasında bulunduğum Almanya'da başlamış olmanın, hem avantaj hem de dezavantajını yaşadığımı düşünüyorum. Bir yandan araştırma alanından mekânsal olarak uzaklaşmak, hem analiz hem de raporlama aşamasında yeterli soyutlama düzeyine ulaşmamda yardımcı oldu. Diğer yandan ise, analiz sürecinde kafama takılan sorular için araştırma alanıyla bağlantı kurabilme şansım daha azdı. Bu dezavantajlılığı aşmak için, kafama takılan soruları not ederek bir buçuk ay aralıkla döndüğüm Ankara'da araştırma özneleriyle tekrar ilişki kurdum. Dolayısıyla araştırma alanı ve özneleriyle kurduğum ilişki, aslında analiz süreci bitene kadar devam etti.

Analiz sürecine tüm dökümleri baştan sona okuyarak ve araştırma sürecinde topladığım tüm materyalleri tekrar gözden geçirerek başladım. Daha önce gerçekleştirdiğim okuma sırasında aldığım notları bir kenara bırakarak gerçekleştirdiğim bu okuma sırasında dikkatimi çeken noktaları yeniden not ettim ve eski notlarımla karşılaştırdım. Daha sonraki

süreçte toplam 517 sayfalık araştırma dökümlerini cümle cümle kodlayarak (line-by-line/open coding), araştırma sorularıyla ilişkili olabilecek benzer ve farklı düşünce, duygu, etkinlik, süreç ve kavramları dikkate almaya çalıştım. Dökümlerde yer alan tekrar ve vurgular, yoksul kadınların gündelik yaşamlarıyla araştırma soruları ve ilgili kuramsal açıklamalar arasında ilişki kurmamda yararlı oldu. Ayrıca bu süreçte, yoksul kadınlar tarafından sık sık tekrarlanan davranış kalıpları, gündelik yaşamda bahsedilen temel konular ve içinde yaşanan yapıya ilişkin değerlendirmeler kadınların kendi kavramlarını anlamlandırmamda oldukça yardımcı oldu. Bu aşamadan sonra, daha önce belirlemiş olduğum yoksulluk, güvenlik ve katılım kavramları altında sınıflayabileceğim kod, kategori ve temaları keşfetmek de kolaylaşmıştı. Kavramsallaştırma biçimim birçok kez tekrar tekrar okuma ile oluşturduğum 58 kod üzerinden ulaştığım kategoriler arasında ilişki kurma ve temalara ulaşma biçiminde oldu (axial coding). Böylece daha önce belirttiğim dört araştırma sorusu üzerinden gerçekleştirdiğim analiz sonucunda, TOKİ evlerinin yoksul kadınlar için ‘imkânsız bir medeniyet’ olarak deneyimlendiğini gösteren ve analizde kullandığım başlıkları belirleyen beş temaya ulaştım. Analizde ortaya çıkan ve ‘imkânsız medeniyet’ ana temasına işaret eden kod, kategori ve alt temalara ilişkin görsel, Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1: 'İmkânsız medeniyet' ana temasına işaret eden alt temalar ve kategoriler

4. BÖLÜM

ANALİZE GİRİŞ

AKTAŞ MAHALLESİNDE YOKSUL KADINLAR

Aktaş mahallesindeki neoliberal kentleşme sürecinin, yoksulluk, katılım ve güvenlik bağlamında yoksul kadınlar tarafından nasıl deneyimlendiğini anlayabilmek için, öncelikle Aktaş mahallesinin sosyo-mekânsal yapısında yaşanan değişimi ve ayrışmayı ortaya koymak, Aktaş mahallesinde kadın olmanın ne anlama geldiğini anlamak gerekiyor. Böylece araştırma kapsamında deneyimlerine odaklandığım yoksul kadınların içerisinde yer aldığı sosyo-mekânsal, ekonomik ve kültürel yapının anlaşılmış olacağını ve bu anlaşılmanın daha sonra yapılan analizlere açıklık getireceğini düşünüyorum.

4.1. AKTAŞ MAHALLESİNDE SOSYO-MEKÂNSAL YAPI: DEĞİŞİM VE AYRIŞMA

Araştırma alanım olan Aktaş mahallesi, Ankara'nın Çiğir ve Yenidoğan semtleri arasında kalan yoksulluğun suç ve şiddetle bütünleştiği, kadınların yaşamı açısından oldukça tehlikeli bir alan olarak bilinir. Bu nedenle mahalleye ilişkin olarak batılı sosyal bilim alan yazınında yer alan 'sınıfaltı' (underclass) ya da 'ghetto' gibi tanımlamaların kullanıldığı görülmektedir. Wilson (2012)'a göre sınıfaltı ya da ghetto kavramları, bir zamanlar kentin merkezi olan alanların bu özelliğini kaybederek en yoksul kesimlerin yaşadığı, fiziksel ve sosyo-ekonomik olarak kötü şartlara sahip alanlara dönüşmesini ifade etmektedir. Ancak Aktaş mahallesi, Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana, dönemin en yoksul grupları tarafından kaçak yapılarla oluşturulmuş ve sonradan kent merkezine dâhil olmuş bir mahalledir (İmar ve İskân Bakanlığı, 1964a, 1964b, 1964c, 1964d, 1968; Kongar, 1974; Şenyapılı, 2004). Bu açıdan batılı alanyazın çerçevesinde tanımlanan sınıfaltı ya da ghetto tanımlamalarının dışındaymış gibi görünse de, Aktaş mahallesi, kuruluşundan bu yana ekonomik, sosyal ve kültürel olarak kentsel olanaklardan dışlanmış, şu an kentin tam merkezinde yer alan ve ghetto özellikleri taşıyan Altındağ tepesindeki yoksul bir mahalledir.

Aktaş mahallesinin kuruluşuna ilişkin alanyazın, Ankara'nın başkent seçilmesiyle birlikte savaş koşullarından, doğal felaketlerden ve kırsal yoksulluktan kaçanların -

1930'lara kadar hem denetimsiz bir alan hem de kent merkezi olan Ulus'a yakınlığı nedeniyle- Altındağ tepesine tek tük barakalar yaparak yerleştiğini göstermektedir (Şenyapılı, 2004; İmar ve İskân Bakanlığı, 1964a, 1964b, 1964c, 1964d, 1968; Karaosmanoğlu, 2006). Bununla beraber, Şenyapılı (2004)'ya göre, Altındağ'ın mahalle ölçeklerine gelmesinde 1930'larda uygulanan iskân politikaları etkili olmuştur. Nitekim bugün bölgeye ilk yerleşenlerin bir kısmı, hemşerilik ilişkileri ile istihdama katılarak ya da arsa ve konut piyasasının kendilerine sunduğu olanaklardan faydalanarak taşınmıştır³⁷. Ancak bölgeye yerleştirilen Arnavut ve Bulgar göçmenlerinin bir kısım çocuk ve torunları hâlâ Aktaş mahallesinde yaşamaktadır.

1950 ve 1960'lı yıllara gelindiğinde, gecekondu ve gecekondulaşmanın yasallaşmasıyla Altındağ Tepesi'ne yerleşen nüfusun giderek arttığı görülür. Bu dönemde deneyimli gecekondulular, kente yeni göçenlere konut yapımı ya da istihdama katılımları konusunda destek olmuş ve bundan rant sağlamıştır (Şenyapılı, 2004). Bu nedenle 1950'lerden sonraki dönem, özellikle de 1960'lar, gecekondu halkının işçileşmeye ve siyasallaşmaya başladığı bir dönem olarak anılmaktadır. Kongar (1974)'ın Altındağ araştırması'na bakıldığında, 1960'ların sonlarında bölgedeki nüfusun %20,9'unun nitelikli, %4,6'sının yarı nitelikli işçi olduğu, %12,7'sinin küçük esnaf, seyyar satıcı, %11,1'inin ise temizlik işçisi, hizmetçi, müstahdem, kapıcı, çöpçü, aşçı olarak çalışmaya başladığı görülmektedir. Geri kalan nüfus ise, hamallık, işportacılık, pazarcılık vb. gibi kayıtdışı işlerde çalışmaya devam etmektedir. İmar ve İskân Bakanlığı (1964a, 1964b, 1964c, 1964d, 1968)'nın bu bölgede yaptığı çalışmalar, Altındağ tepesindeki birçok mahallenin, en temel altyapı ve kentsel hizmetlerden dahi yararlanamadığını, burada yaşayanların sosyal güvencesiz ve eğitimsiz, yaşam alanlarının sağlıksız olduğunu göstermektedir. Bu bilgiler çerçevesinde bölge nüfusunun, tarihsel süreç içinde, sosyal politikayı oluşturan barınma, istihdam, sağlık, eğitim, sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik alanlarından dışlandığı görülmektedir. Şenyapılı (2004), bu dönemde bölgeye hiçbir belediye hizmetinin gitmemiş olduğunu ancak gecekondulaşmaya göz yumularak benzer nitelikli konutlardan dahi farklı miktarlarda vergi alındığını söylemektedir. Şenyapılı (2004)'nın devlet politikaları

³⁷1950'li yıllarda devlet memuru olabilenlerin, 1949'daki ilk imar affı ve 1970'lerle çıkan diğer aflarla birlikte, mahalledeki gecekonducularını kiralayarak ya da satarak, Aydınlikevler, Telsizler, Dikmen, İncirli ve Batıkent tarafına yerleştikleri söylenmektedir.

açısından yaşanan bu ikiliğe dikkat çekerek, bölgenin kentle olan yüzeysel bütünleşmesini görünür kıldığını söyleyebiliriz. İşte bölgenin kentle olan bu yüzeysel bütünleşmesi, 1970’lerde yoksul halkın kendi içerisindeki güç ilişkileriyle şekillenen arsa ve konut rantı üzerinden yoksullukta nöbetleşmesini yaratmıştır. Ancak 1980’lere gelindiğinde, Altındağ tepesinde eriyen konut stoku ve rant piyasası ile birlikte hemşerilik ilişkilerine dayanan yoksullukta nöbetleşme sisteminin kaybolmaya başladığı görülmektedir. Erman (2007)’ın Hıdırlıktepe ve Ersavaş (2009)’ın Gültepe Mahallesi’nde yaptığı çalışmalar, 1980 sonrasında, Altındağ tepesinin giderek kent içerisinde kalmış, yoksulluk kültürünün kuşaktan kuşağa aktarıldığı, eksik kentsel hizmetlerin, suç ve şiddetin yaygınlaştığı bir bölge olarak, klasik gecekondu³⁸ alanlarından farklılaştığını ve ‘ghettolaştığını’ göstermektedir. Dolayısıyla Altındağ kuruluşundan bu yana kent sınırlarının ekonomik, sosyal ve kültürel olarak dışında kalmış bir alandır. Bölgenin suç ve uyuşturucuyla anılmaya ve ‘varoş’ ya da ‘çöküntü mahallesi’ olarak tanımlanmaya başlanması ise, özellikle 1980 sonrasında -12 Eylül askerî darbesi ve neoliberal politikaların artan baskısı sonucu- gündeme gelmiştir. Bugün ise, bu kavramlar, yoksulların ahlaki, yapısal ve fiziksel bir çöküş içerisinde olduğu algısını beslediği için birçok kent araştırmasında eleştirilmesine rağmen (Erman, 2007; Uzunçarşılıgil-Baysal, 2010), Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme sürecinin rasyonel temellerini oluşturmuştur³⁹.

Böylece 2000’li yıllar, Aktaş mahallesinde yaşayan yoksullar için ciddi bir sosyo-mekânsal dönüşümün başlangıcı olmuştur. Aktaş mahallesinin dönüşüm hikâyesi, asıl olarak ‘Eski Altındağ Kentsel Dönüşüm Projesi I. Etap İmar Planı’ çerçevesinde mahalle sakinlerine konut üretimi amacıyla Altındağ Belediyesi ve TOKİ arasında 14.06.2005 tarihinde imzalanan protokolle başlar. 07/08/2006 tarihinde ise, 598 sayılı karar ile kabul edilen ‘Altındağ Belediyesi 2006 – 2009 Stratejik Planı’ (2006: 5) çerçevesinde

³⁸Bu açıdan Erman (2007), bölgedeki evlerin artık gecekondu değil, ‘viran evler’ olarak adlandırılabilirliğini belirtmektedir. Gerçekte de, her an yıkılmak üzere gibi duran ve eskimiş haldeki gecekondu, Aktaş mahallesinde yaşayan yoksul kadınlar tarafından ‘harabe’ ya da ‘yıkıntı’ evler olarak tanımlanmaktadır.

³⁹Aktaş mahallesine ilişkin bu olumsuz imaj, Aktaş mahallesinde oldukça yaygın olan ve neoliberal dönemde giderek beslenen ‘sosyal yardımlara bağımlı olma durumunun devlete bir yük olduğu anlayışıyla şekillenir. Nitekim neoliberal kentleşme projelerine ilişkin medya sunumları ve sosyal yardım veren kurumlarda görüştüğüm kişilerin söylemleri, çoğu zaman yoksulları, haksız yere ve havadan ev sahibi olan ve sosyal yardım alabilmek için yalana ve kandırma yoluna başvuran ‘işgalci’ ya da ‘suçlu’ kişiler olarak kurgulamaktadır.

'Altındağ'ın imar sorununun çözülüp, yaşanabilir bir çevre için kaçak ve çarpık yapılaşmanın yok edilmesi' ile bölge sakinlerine *'daha iyi'* ve *'güvenli'* bir yaşam sunmak amaçlarıyla Aktaş mahallesi *'dönüşüm alanı'* ilan edilmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda ise, *'alt ve üst yapı çalışmalarının yapılacağı'* (2. stratejik amaç) ve *'yoksulluğun azaltılması ve muhtaç durumda bulunan kişi ve gruplara etkin sosyal koruma sağlanacağı'* (7. stratejik amaç) belirtilmektedir. Bu açıdan Aktaş mahallesinde gerçekleştirilen neoliberal kentleşme projesi, Gültepe mahallesinde başlatılan kentleşme projesiyle birlikte Altındağ bölgesinde başlatılan ilk kentleşme projesi olma özelliği taşımaktadır.

2011 yılında, Aktaş mahalle sınırları, eskiden ayrı mahalle sınırları içerisinde yer alan Aktaş, Sokullu, Hürriyet, Özgürlük ve Cemal Bey mahallelerini içerecek şekilde genişletilmiştir. Yapılan bu düzenleme çerçevesinde Eski Aktaş mahallesi (1. etap) ve Sokulu mahallesinin bir kısmının (2. etap) 2006 yılında, 3. etap olarak geçen Sokulu Mahallesinin geri kalanının ise 2011 yılında yıkımı gerçekleştirilmiştir. Böylece TOKİ tarafından mahallede 3 adet 11 katlı, 6 adet 10 katlı ve 3 adet 10 katlı toplam 12 blokta 123 konutluk bir site ve cami inşa edilmiştir. TOKİ bloklarında bulunan daireler, brüt büyüklüğü 117 m²'lik 3 oda 1 salondan oluşmaktadır.

Etap hak sahipleri 2008 yılında, 2. Etap hak sahipleri ise 2011 yılında TOKİ evlerine yerleştirilmiştir. Yerleştirmeler ise, Altındağ Belediyesi ve TOKİ arasında 2005 yılında imzalanan protokole göre, inşa edilen TOKİ bloklarının %39'unda gerçekleştirilmiştir. Aktaş mahallesinde yaşayan ve Menderes tapusu ya da tapu tahsis belgesi olan herkes hak sahibi kabul edilmekle beraber, her hak sahibinin farklı m²'lerde arsalara sahip olması nedeniyle Altındağ Belediyesi, kendi hazırladığı ödeme/borçlanma planı çerçevesinde yerleştirmeleri gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede 150 m² arsası olan hak sahiplerinin hiçbir ücret ödmeden ev sahibi olacağı, daha az büyüklükte arsaya sahip olanların ise ayda 150 TL'den başlayan taksitlerle ve 10 yıl vade ile Altındağ Belediyesi'ne borçlu olarak TOKİ evlerine yerleştirileceği belirtilmiştir (Altındağ Belediyesi Tapu Kadastro Müdürlüğü'nde 27.01.2012 tarihli görüşme). Bununla beraber 2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanununun 73. Maddesi çerçevesinde, belediyelerin kentleşme projeleri kapsamında 100 m² üzerindeki arsalar için kamulaştırma bedeli ödeyerek ya da bu bedeli yeni alınacak konutun borcuna sayarak süreci yürüteceği

belirtilmektedir. Bu çerçevede kamulaştırma bedeli 100m² üzerindeki arsalar için ve arsa üzerindeki yapının yaşına bağlı olarak belirlenir. Bu süreçte belediyenin hak sahipleriyle anlaşma imzalaması öngörülmüştür. Hak sahiplerinin soru ve sorunlarına cevap verilmesi, ihtiyaçlarının karşılanması, alt yapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve mahalle sakinlerinin mağduriyetlerinin giderilmesi belediyenin sorumluluğu olarak ele alınmıştır.

Bugün Aktaş mahallesinin Altındağ tepesinin Ankara Hastanesine bakan yamacında, üç etap halinde yıkılan bu alanda yapılmış TOKİ binalarını görmek mümkündür. Bu binalara dışarıdan bakıldığında soluk ve renksiz oldukları dikkat çekmektedir. Binaların çevresinde bahçe düzenlemesi tam yapılmamıştır ve bu alanda yer alan çocuk parkındaki oyuncaklar kırık döküktür. Aktaş mahallesi Muhtarlığının olduğu alana gelindiğinde ise, çoğu 1950'li yıllarda yapılmış ve zamanla ekler yapılarak genişletilmiş biçimsiz ve tek katlı yıkıntı ve harabe halindeki evlerle karşılaşmaktadır. Bu evler genellikle az malzemeyle mahalle sakinleri tarafından yapıldığından, hemen hemen aynı dönemde yapılmış olmasına rağmen, kale etrafındaki eski Ankara evlerine benzememektedir. Yıkıntı ve harabe haldeki evlerden oluşan bu alana girişteki yolun kenarındaki evler görece daha düzgündür. Bunun nedeni 1995'te gerçekleştirilen yol yapımı sırasında evleri yıkılanların belediye desteğiyle yeni evlerini bu yolun kenarına yapmış olmalarıdır. Yıkıntı ve harabe haldeki bu evlerin pencerelerinden görünen TOKİ binaları ise, hemen yanlarında üst üste dizilmiş legolara benzer. Tepeye doğru çıkıldıkça ve içlere doğru girildikçe evler düzensizleşmekte ve bakımsızlaşmaktadır. Çoğu yıkıntı ve harabe evde tuvalet ve banyo dışarıda yer almaktadır. Zaman zaman tek kişinin geçebileceği darlıktaki sokaklar, yukarı, aşağı, sağa, sola kıvrılır ve bazen bir yokuşun sonunda çıkmaza girer. Sokaklarda genellikle erkekler vardır, bu sokakların başı ve sonu görülmediğinden insan her an karşısına birinin çıkabileceğinden endişe duyar. Gerçekten de, Aktaş'ın yıkıntı/harabe haldeki evleri arasında yapacağınız kısa bir gezinti, ilk anda yüzünüze çarpan yoksulluk, çaresizlik ve korkuyla birlikte hemen onun alternatifi gibi görünen TOKİ evlerinin kadınlar için nasıl daha 'iyi' ve 'güvenli' bir yaşamın sembolü olduğuna ilişkin imajı tazeleyecektir (Ek 4/Fotoğraf 1-9).

Ancak Aktaş mahallesi muhtarlığından (14.12.2011 tarihli görüşme) ve Altındağ Belediyesi Tapu Kadastro Müdürlüğü'nden (27.01.2012 tarihli görüşme), aldığım bilgiler, 2006 yılında başlatılan kentleşme projesiyle mahallede önemli ölçüde bir göç

hareketi yaşandığını ve dönüşüm kapsamındaki eski mahalle sakinlerinin TOKİ evlerinde yaşayamadığını göstermektedir. Bu bilgilere göre, 2006 yılında, 432 yıkıntı ve harabe haldeki evin yıkımı gerçekleştirilmiş ve bu evlerde yaşayan hanelerin 67'si borçsuz olarak, 299'u borçlandırılarak TOKİ konutlarına yerleştirilmiştir. Ancak 10.02.2012 tarihi itibarıyla Aktaş mahallesinde bulunduğunu tespit ettiğim 1432 hanenin 479 (%33,4)'u TOKİ evlerinde⁴⁰ yaşamasına rağmen, TOKİ evlerinde yaşayan hak sahibi hane sayısının 56 olduğu görülmektedir. Daha sonraki süreçte bir hak sahibinin borcunu ödemediği için TOKİ evinden atıldığı haberi ile edindiğim bilgiler de, TOKİ'lere yerleşim sonrasında devam eden bir soylulaşma/yerinden edilme sürecine işaret etmektedir. Dolayısıyla kadınlar için 'iyi' ve 'güvenli' bir yaşamın sembolü olduğuna ilişkin imaj⁴¹, Aktaş mahallesinde uzun süredir yaşayan yoksul kadınları içermemektedir.

Nitekim bugün hala TOKİ evlerinde yaşamaya devam eden eski mahalle sakinlerine bakıldığında, bu kişilerin genellikle konutların tapusunu borçlanmadan hak edebilenler olduğu görülmektedir. Yıkımların gerçekleştiği evlerde kira ödeyerek oturan mahalle sakinleri ise, hiçbir hak iddia edemeden başka bir eve taşınmak zorunda kalmıştır. Görüşülen kadınların anlatımlarına göre, kiracı olup evi yıkılan, parçalı tapu nedeniyle hakkını devreden, borcunu ödeyemediği için TOKİ evinden atılan ya da TOKİ evinde yaşamaktan vazgeçen hanelerin çoğu, ya Aktaş mahallesinde bir başka yıkıntı ve harabe haldeki eve ya da Ankara'nın ucuz semtlerine göç etmiştir. Mahallelilerce en çok tercih edilen semt ve bölgeler, Hüseyin Gazi, Ayvalı ve Sincan'ın Saraycık Köyü'dür. Ancak bugün bu bölgelerden bazılarının (Saraycık gibi) 'ikinci bir Çin'in olma' korkusuyla, yeniden dönüşüm kapsamına alındığı görülmektedir (Tekeci, 2012). Dolayısıyla yıkımlarla başlayan yerinden edilme süreci, konut sahibi olmayan yoksullar için farklı mekânlarda da devam etmektedir. Ayrıca Gümüşboğa (2009)'nın Aktaş mahallesinde gerçekleştirdiği araştırma, 2009 yılında 87 konutta 100 hak sahibiyle gerçekleştirilen yüz yüze görüşmelere dayanmaktadır. Dolayısıyla benim araştırma alanında olduğum

⁴⁰ Mahalle sakinlerinin 856 (%59,8)'sı hala yıkıntı ve harabe evlerde, 97 (%6,8)'si ise daha önce yapılmış olan bağımsız apartman dairelerinde yaşamaktadır.

⁴¹ Ayrıca bu imaj yoksul kadınların yaşamlarındaki eşitsiz ilişkilerin ve baskıların nasıl dönüştüğü ya da dönüşebileceği konusunda hiçbir şey söylememektedir. Bu açıdan ben burada 'gecekondu' kavramı yerine, görüştüğüm kadınların yaşadıkları eve ilişkin kullandıkları bir kavramı 'yıkıntı/harabe evler' kavramını kullanıyorum. Çünkü bu kavram, 'gecekondu' kavramına yüklenen homojenlikten uzaklaşmayı sağlayarak, hem kadınların içerisinde yer aldığı yoksulluk koşullarını hem de yaşadığı dönüşümü nasıl anlamlandırıp, deneyimlediklerini anlamada oldukça yardımcı olmaktadır.

2012 yılı içerisinde, bu konutlarda yaşayan eski mahalle sakinlerinin sayısının oldukça azaldığı görülmektedir. TOKİ evlerinde yaşayan nüfusun sosyo-demografik özelliklerine bakıldığında da (Aktaş Mahalle Muhtarlığı 19.02.2012 tarihli nüfus bilgileri), eski semt sakinlerinin yerine hemşirelerin, temizlik işçilerinin, öğrenci ve memurların taşındığı görülmektedir. Üstelik bu grupların büyük bir kısmı, son 5 yıl içerisinde ev sahibi olmuştur. Mahallelilerle gerçekleştirdiğim sohbetler çerçevesinde edindiğim bilgilere göre, eskiden 10-15 bin TL olan yıkıntı ve harabe evlerin yerine yapılan TOKİ evlerinin ortalama değeri 90 bin TL'ye çıkmış; 50-60 TL olan kira bedeli ise 350-400 TL olmuştur. Bu bağlamda Aktaş mahallesinde gerçekleştirilen neoliberal kentleşme projesiyle yoksulların mekânı, kendilerinden daha üstteki sınıflara yönelik olarak yeniden inşa edilmiştir.

Aktaş mahallesi kentleşme projesiyle yaşanan sosyo-mekânsal dönüşüm Aktaş mahallesinde yaşayan nüfusun farklılaşmasına neden olmuş olsa da, Aktaş mahallesinde yaşayanların çoğunun hala okuma- yazma, eğitim ve istihdam edilebilirlik düzeyleri düşük ve sosyal güvencesiz olduğu görülmektedir. Ancak bu durumun nedenini, mahallenin %59'unun kentleşme projesi kapsamında dönüşüme uğramamış olması ve eski mahalle sakinlerinin hala yıkıntı ve harabe evlerinde yaşamaya devam etmesi olarak ele almak eksik olacaktır. Çünkü Aktaş mahalle muhtarlığından alınan nüfus bilgilerine göre, nüfus hareketliliğinin sadece TOKİ evlerinde değil yıkıntı ve harabe evlerde de yaşandığı görülmektedir. Yıkıntı ve harabe evlerin bulunduğu alanda yaşayan Aktaş mahalleliler, genel olarak kiracılardan oluşmaktadır. Anlatılanlara göre özellikle son 10 yıldır, bu bölgede artan güvenlik sorunları nedeniyle ev sahipleri arasında ekonomik olarak görece daha iyi durumda olanlar evlerini satarak ya da kiraya vererek Ankara'nın ucuz semtlerine taşınmış, taşınanların yerine ise en yoksul gruptan olan kiracılar ya da 'işgalci'ler gelmiştir. Ancak hala bu bölgede, imar aflarıyla alınan Menderes tapusu ya da tapu tahsis belgesine sahip olan evlerde yaşayanların oranı %40 civarındadır. Kentleşme projesiyle birlikte bu bölgede yer alan ortalama bir yıkıntı/harabe evin değeri hala 10 – 15 bin TL, kira bedeli ise 50-60 TL arasında olmakla birlikte, evlerde kira ödemedi oturanların sayısı ve hane nüfusu artmıştır. Tepeye doğru çıkıldıkça ve içlere doğru girildikçe evler bakımsızlaştığından değerleri düşmekte, hanede yaşayan kişi sayısı da artmaktadır. Ayrıca bu iç alanlardaki arazilerde daha çok parçalı tapu durumuna rastlanabilmekte ve sahip olunan arazi büyüklüğünün düştüğü görülmektedir.

Dolayısıyla Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme projesi, TOKİ konutlarının ve yıkıntı/harabe evlerin bulunduğu iki ayrı bölgedeki sosyo-mekânsal ve ekonomik ayrışmayı derinleştirmiş görünmektedir. Bu çerçevede, bir tarafta orta sınıflaşmaya doğru bir nüfus hareketi görülürken diğer tarafta sınıfsızlık olarak da tanımlayabileceğimiz bir nüfus grubunun yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu ayrışmanın derinleşmesinin bir nedeni olarak, yeterli sosyo-kültürel ve ekonomik uyum programlarının geliştirilmemiş olduğunu söylemek mümkündür. Ekonomik olarak, TOKİ evlerinin yapılması ile yoksulluk koşullarında yaşanan zorluğun arttığı belirtilmektedir. Ayrıca TOKİ binalarının inşa edilmesiyle birlikte, cami, caminin hemen yanında küçük bir yeşillik alan, mahallelilerce pahalı bulunan iki market, Ankara Büyükşehir Belediyesi Halk Ekmek Büfesi ve Altındağ Belediyesi'ne ait Aktaş mahallesi Kadın Eğitim ve Kültür Merkezi gibi olanaklarla tanışan mahallede, sosyal-kültürel olarak kabul gören mekânlar sadece cami ve Ankara Büyükşehir Belediyesi Halk Ekmek Büfesi olmuştur. Kadın Eğitim ve Kültür Merkezi, özellikle mahalleli kadınlarca merak edilen bir mekan olmasına rağmen, 2013 yılının Mart ayına kadar hizmet vermemiştir. Gültepe ve Gökçen Efe mahallelerinde gerçekleştirilen TOKİ konut projesi kapsamında yapılan Gültepe İlköğretim Okulu, Sağlık Ocağı ve Altındağ Sosyal Hizmet/Çalışma Merkezi⁴² gibi mekânlar, dik yokuşlar ve kış aylarında toplu taşımın mümkün olmaması nedeniyle mahallelilerin kullanmakta zorlandığı mekânlar olmuştur. Aktaş mahallesinde yaşayanların çoğu, eskiden de olduğu gibi daha çok Cebeci merkezi ve çevresinde yer alan Ankara Hastanesi, Cebeci ilköğretim Okulu ya da Yenidoğan'da yer alan Merkez Cami ve Polis Amca İlköğretim Okulu gibi mekânlarla ilişki içerisinde.

Bununla beraber Aktaş mahallesi, Bulgar, Arnavut ve Kürt kimliklerinin bir arada yaşadığı ancak bu etnik kimliklerin birbirinden belirli sınırlarla ayrılmış mekânların kontrolünü sağladığı bir mahalledir. Bu etnik kimliklerin zaman zaman Aktaş mahallesinde sosyal yardımlardan yararlanma durumuyla ya da yaşanan şiddet olayları ve suç etkinlikleriyle de bağlantısı kurulmaktadır. Örneğin etnik farklılıklara -daha çok

⁴²Altındağ Sosyal Hizmet/Çalışma Merkezi, 2007 yılına kadar, mahalledeki konut biçimlerine benzer bir binada hizmet vermiş ancak bu tarihte TOKİ tarafından yenilenmiştir. Aktaş mahallesine uzak olması nedeniyle, mahallelilerce çok bilinmeyen Altındağ Sosyal Hizmet/Çalışma Merkezi'nin bu yeni binası, binanın bulunduğu çevrede de çok fazla bilinmemektedir. Örneğin Gökçen Efe mahallesinde Altındağ Sosyal Hizmet/Çalışma Merkezi'nin nerede olduğunu sorduğunuzda, *'eskiden sosyal hizmetlerin bir kurumu vardı ama artık TOKİ oldu'* diyenlere rastlamanız mümkündür.

Kürt ve Türk kimlikleri arasındaki farklılıklara- vurgu yapan şaka ve iğnelemelere, sosyal yardımlardan yararlanma ve suçla olan ilişkiler üzerine gerçekleştirilen (örn: sosyal yardımlardan yararlanma ve tutuklanma) günlük konuşmalarda sıklıkla rastlanabilmektedir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde madde bağımlılığı ve madde satışı, kapkaç, hırsızlık vb. gibi suçlar ve gençler arasındaki şiddet olayları çoğu mahallelinin gündelik yaşamında önemli bir etkiye sahiptir. Mahalle sakinlerine göre, Gültepe (Çinçin) kentleşme projesiyle yerinden edilenlerin Aktaş mahallesine yerleşmesi ve Aktaş mahalle karakolunun Gültepe'ye taşınması ile mahallede suç ve şiddet olayları genel olarak artmıştır.

Buna ek olarak Aktaş mahallesinde etnisite ve ırk üzerinden bir politikleşme ve ayrışmaya rastlanmamaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, Sünni İslami değerlerin mahalledeki baskınlığıdır. Nitekim mahalledeki çoğu erkek ve kadın çeşitli dini etkinliklere katılmaktadır. Bu etkinlikler erkekler tarafından genellikle kamusal alanda (cami, dergâh, dini vakıflar, kahve) gerçekleşirken, kadınlar için özel alanda (ev ya da komşu) zaman zaman dini vakıfların öncülüğünde gerçekleştirilen kuran okuma günleri biçimini almıştır.

Sonuç olarak Aktaş mahallesinde yaşanan sosyo-mekânsal değişime ilişkin olarak burada paylaşılan araştırma sonuçları, neoliberal kentleşme sürecinin yoksul kadınlar tarafından nasıl bir sosyo-mekânsal bağlamda deneyimlendiğini ve hangi koşullarda dönüşüm yarattığını anlamak açısından bir temel oluşturmaktadır. Bu noktadan sonra Aktaş mahallesinde yaşayan kadınların genel profilini ve araştırmada deneyimlerine odaklandığım yoksul kadınların özelliklerini ortaya koymanın anlama sürecini kolaylaştıracağını düşünüyorum.

4.2. AKTAŞ MAHALLESİNDE KADINLARIN GENEL PROFİLİ VE 'YOKSUL KADINLAR'

Aktaş mahallesinde, 18 yaş üzerindeki nüfusun çoğunluğu (%55) kadındır⁴³. Aktaş mahalle muhtarlığından elde edilen nüfus bilgileri, Aktaş mahallesinde 18-87 yaşları arasında 1742 kadının yaşadığını göstermektedir. Bu kadınların, %58,6'sı (1021 kadın)

⁴³ TÜİK (2013) verilerine göre kadınlar, Altındağ'ın genelinde toplam nüfusun %49,76'sını oluşturur.

yıkıntı ve harabe haldeki evlerde, %33,8 (590 kadın)'sı TOKİ evlerinde ve %7,6 (131 kadın)'sı bağımsız apartman dairesinde yaşamaktadır. Kadınların konut sahipliğine ilişkin Aktaş mahalle muhtarlığındaki nüfus bilgilerinin eksik⁴⁴ olduğu söylene de, mahallede yaşayanların çoğunlukla kiracı olduğu görülmekte (% 45), kiracı konumdaki kadınların %70'i ise yıkıntı ve harabe evlerde yaşamaktadır. Mahallede yaşayan kadınların çoğunun kiracılık koşullarında olduğuna ilişkin veri ve gözlemlerden yola çıkarak, mahallede başlatılan kentleşme projesiyle kadınların sosyo-demografik-kültürel ve ekonomik özelliklerinde sürekli bir değişimin yaşanabildiği öngörülebilir. Nitekim Aktaşlı kadınların genel profiline bakıldığında daha önce bu bölgede gerçekleştirilen araştırmalarla kimi benzerlikler ve farklılıkların olduğu görülmektedir. Özellikle TOKİ konutlarında yaşanan nüfus hareketi, Aktaş mahallesinde yaşayan kadınların genel profili açısından kimi farklılıklara neden olmuştur. Burada kısaca, Aktaş mahallesinde kadın olmanın ne anlama geldiğini belirleyen sosyo-demografik, kültürel ve ekonomik göstergeleri iki alt bölümde ele almak mümkündür.

4.2.1. Sosyo-Demografik ve Kültürel Göstergeler

Altındağ bölgesinde gerçekleştirilen diğer araştırmaların sonuçlarına benzer şekilde (Çamur-Duyan, 2007, s. 55; Şengül ve Ersoy, 2002, s. 287; Türkyılmaz, 2004, s. 149), Aktaş mahallesinde yaşayan yoksul kadınların büyük çoğunluğu 18 – 45 yaşları arasında (%63,7) annelik özelliklerine sahiptir ve mahallede erken yaşta evliliklerin oldukça yaygın olduğu gözlenmektedir. Erken yaşta evlilik özellikle yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan kadınlar için çok daha olağandır. Bu durum büyük oranda 17 yaşındaki kadın ve erkeklerin ailelerin izniyle nikâh yapabilmesinin yasal olarak mümkün olmasıyla ilişkilidir. Ancak yıkıntı ve harabe evlerin bulunduğu alanda evlilikler, genellikle önce imam nikâhı kıyılarak ve çocuk sahibi olunduktan sonra resmi nikâh yapılarak gerçekleşmektedir. Bu açıdan mahallede resmi nikâh ya da imam nikâhı olmadan erken yaşta gerçekleşen birlikteliklere ve bu birlikteliklerden doğan çocuklara oldukça sık rastlanmakta, zaman zaman yaş sınırının 14'e kadar indiği görülmektedir. Nikâhlı ve nikâhsız birlikteliklerin çoğu, Çamur-Duyan (2007, s. 57)'in araştırmasında ve

⁴⁴Aktaş mahalle muhtarlığında yer alan nüfus bilgileri içerisinde kimi hanelerin ev sahipliğine ilişkin bilgiler doldurulmamış olduğundan, bu konudaki verilerin %20'sinin eksik olduğu görülmektedir. Dolayısıyla var olan bilgiler doğrultusunda, mahallede yaşayan 1742 kadının % 35'i ev sahibi/hak sahibi ve %45'i de kiracı konumdadır.

Hatiboğlu (2009)'nın yüksek lisans tezinde de belirtildiği gibi, görücü usulüyle, yakın akrabalar ya da onların tanıdıklarıyla gerçekleşmektedir. Bu koşullar altında, yıkıntı ve harabe evlerde daha yoğun olmakla birlikte, 18 yaşın üzerinde bekâr olup ailesiyle yaşayan genç kadınların (%20,5) üzerinde ciddi bir evlilik baskısı vardır.

Evlilik ilişkileri ise genellikle gergindir. Altındağ Sosyal Hizmet/Çalışma Merkezi'nden alınan bilgilere göre (Yonca Topçuoğlu ile 25.01.2012 tarihli görüşme), kadına yönelik şiddet, madde kötüye kullanımı ve suç olaylarının yoğun olduğu bölgede başlatılan kentleşme projesiyle birlikte bazı erkekler tutuklanmış; bu erkeklerin eş ve çocukları dezavantajlı konuma düşmüştür. Mahallede boşanma genel olarak kabul edilmeyen bir durumken, yasal düzenlemelerde gerçekleştirilen iyileştirmelerle birlikte, şiddet, şiddetli geçimsizlik, eş tarafından terk edilme gibi olaylar nedeniyle boşanan kadınlara rastlanmaktadır. Bununla beraber, mahallede uzun süredir eşini görmeyen ve nerede olduğunu bilmeyen ancak hala resmi nikâhlı olan ya da eşi cezaevinde olan kadınlar da vardır. Boşanan, terk edilen ya da yalnız yaşamaya başlayan kadınlar genellikle mahalledeki kadın ve erkeklerin olumsuz davranışlarına maruz kaldıklarından, ya kök aileleriyle yaşamakta ya yeni bir evlilik yapmakta ya da eski/terk eden eşin ailesiyle yaşamaya devam etmektedir. Genel eğilim ise, Türkyılmaz (2004)'ın araştırmasıyla benzer biçimde, çekirdek aileyle birlikte yaşama biçimindedir. Gerek yıkıntı ve harabe alanda (55 kadın) gerekse TOKİ binalarında (22 kadın) tek başına yaşayan kadınlara rastlansa da, yalnız yaşayan kadın sayısı azdır. Bununla beraber, ataerkil ve dini değerlerin Doğu Anadolu'dan göç ederek mahalleye yerleşen kadınlar açısından daha baskıcı olduğu ve geniş aile olarak yaşamanın bu ailelerde daha yaygın olduğu görülmektedir. Bora (2011c, s.67)'nın araştırmasıyla benzer şekilde, yoksul kadınlar, yoksulluk koşullarında yardımlaştıkları akraba ve tanıdıklarından bahsetseler de, bu ilişkilerin güvenilmez olduğu ya da ilişkilerin tamamen koptuğu koşullarda yaşamaktadır.

Bu yapı içerisinde kadınların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin dikkat çeken bir başka özellik yaşlı kadınların yoğunluğudur. 65 yaş üzerindeki yaşlı kadınlar Aktaş mahallesinde yaşayan kadınların %10,4'ünü oluşturmaktadır. Yıkıntı ve harabe evlerin bulunduğu alanda ve TOKİ evlerinde yaptığım görüşmeler sırasında, kadınların yakınında oturan ve yemek, kıyafet, ısınma ya da temizlik gibi gündelik yaşam

ihtiyaçları mahallelilerce karşılanan 65 yaş üstü kimsesiz yaşlı kadınlara da rastladığımı belirtmem gerekir. Ancak Özmete ve diğ. (2012)'nin Ankara'daki yaşlı yoksulluğunu incelediği araştırma sonuçlarıyla benzer biçimde, Aktaş mahallesindeki yaşlı kadınların büyük çoğunluğu, bakımlarından sorumlu olan kız(lar)ı ve gelin(ler)iyle (%60) ya da eşleriyle (%38) birlikte yaşamaktadır. Bu durum, gerek yıkıntı ve harabe evlerde gerekse TOKİ evlerinde yaşayan eski mahalle sakinleri arasında yaygındır. Ancak, yıkıntı ve harabe evlerde görece hane halkından ayrı sayılabilecek bitişik odalarda yaşayan yaşlı kadınların TOKİ evlerine geçişle birlikte hane halkıyla daha içi içe bir yaşam sürdürdüğü; bu durumun ise bakım veren kadın tarafından şikâyet edilen bir durum olduğu görülmektedir.

Aktaşlı kadınların eğitim düzeylerine ilişkin veriler, Altındağ'daki yoksul mahallelerde farklı tarihlerde yapılmış olan çalışmalarla benzer şekilde (Şenyapılı, 1982; İlik, 1992; Şenol-Cantek, 2001; Çamur-Duyan, 2007), okuma yazma bilmeme ya da en düşük düzeyde eğitim seviyesine sahip olma gibi özelliklerin kadınların %70,5'i için geçerli olduğunu göstermektedir. Bununla beraber Altındağ ve çevresinde yakın tarihte gerçekleştirilmiş olan araştırma sonuçlarıyla karşılaştırıldığında, özellikle hiç eğitim görmemiş ve okuma-yazma bilmeyen kadınların durumunda kısmen bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Örneğin Çamur-Duyan (2007)'in araştırmasında Altındağ'da yaşayan kadınların okuma yazma bilmeme oranı %38 olarak bulunmuşken, Aktaş mahallesinde bu oranın %28'e düştüğü görülmektedir. Aktaşlı kadınların %42,5'i hala ilkokul mezunu olmasına rağmen, orta ve üst düzeyde eğitime sahip kadınlar 18-25 yaş aralığındaki ve genellikle TOKİ evlerinde yaşayan kadınlardır. Bu durumun büyük oranda TOKİ evlerine yeni yerleşenlerin orta ve orta-alt sınıfta yer almasıyla ve kız çocuklarının eğitimini destekleyen proje ve politikaların genç kadınların eğitim düzeyi açısından yarattığı olumlu gelişmelerle ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Genel olarak değerlendirdiğimizde ise Aktaş mahallesinde kadınların eğitim seviyesi, çok da ileri olmayan Türkiye ortalamasından hala oldukça düşüktür⁴⁵.

⁴⁵ Türkiye'de Kadının Durumu Raporu (2012)'na göre, okuma-yazma bilmeyenler nüfusun % 6'sını, okuma-yazma bilen ancak bir okul bitirmeyenler %20,6'sını ve ilköğretim/ilkokul mezunları ise nüfusun %20,7'sini oluşturmaktadır. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) 2011 yılı sonuçlarından yola çıkarak verilen bilgilere göre Türkiye'de okuma-yazma bilmeyenlerin %82,5'i, okuma-yazma bilen ancak bir okul bitirmeyenlerin %53,2'si ve ilköğretim/ilkokul mezunlarının ise % 50,8'i kadınlardan oluşmaktadır (ss. 12-13).

4.2.2. Sosyo- Ekonomik Göstergeler

Birçok kadın yoksulluğu araştırmasıyla benzer şekilde (Demir, 2003; Bora, 2011b; 2011c, Çamur-Duyan, 2007; Ocak, 2011), Aktaşlı kadınların çoğu kendisini ‘ev hanımı’ ve ‘anne’ olarak tanımlar ve mesleki bir uzmanlığa ya da beceriye sahip değildir. Bu nedenle kadınlar daha çok evde yaptıkları dantel, patik, bebek kıyafeti gibi el işlerini satarak ya da boncuk dikme işi ya da dikiş gibi evde yapılabilir ucuz ve güvencesiz işlerde çalışarak çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır. Mahallede kadınların ev dışında çalışması ataerkil ve dini normlara göre uygun görülmemektedir. Ancak TOKİ binalarına geçişle ya da geçebilme umuduyla, hanedeki erkekler evdeki görece daha eğitilmiş olan genç kızların çalışmasına izin verebilmektedir. Bu çerçevede daha çok TOKİ binalarına dışarıdan yerleşenler arasında olmakla birlikte, Aktaş mahallesinde sağlık ya da eğitim alanında güvenlik görevlisi, öğretmen, bakıcı, sekreter ya da hizmet sektöründe tezgâhtar, temizlik işçisi ve gündelikçi olarak çalışan kadın ve erkeklere rastlanmaktadır. Ancak genel olarak, mahallede yaşayan kadınların eşleri daha çok pazarcılık, hamallık, işportacılık, eskicilik, sezonluk inşaat ya da tekstil işçiliği, katı atık toplayıcılığı, temizlikçilik ve kapıcılık gibi güvencesiz işlerde çalışmaktadır. Kadınların eşlerine ilişkin bu bilgiler, 1970’lerde ve 2000’lerde bölgede gerçekleştirilen çalışmalarla benzerlikler taşımakla birlikte (örn: Kongar, 1974 ve Çamur-Duyan, 2007), Aktaş mahallesinde önceden beridir var olan yoksulluk koşullarının sarsılmaz olduğunu göstermektedir.

Bu sosyo-ekonomik yapı içerisinde kadınlar kendi kıyafetleri için para harcamamaya çalışmaktadırlar. Ev içerisinde genellikle basma etek, bluz ve ‘yaşmak’, dışarıda ise türban ve zaman zaman da kara çarşaf giyen kadınlar, kıyafetlerini rus pazarı, ulus pazarı gibi ucuz yerlerden ya da belediyeden ve dini yardım vakıflarından almaktadır. Çoğu yoksul kadın çocuklarının forma ya da ayakkabı gibi okul kıyafetlerini ve çanta, kitap, defter ya da diğer okul araç gereçlerini de belediye ve dini vakıflar aracılığıyla sağlamaya çalışmaktadır. Hem TOKİ evlerinde hem de yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınların evlerinde lüks eşyalara da pek rastlanmamaktadır. Evler daha çok belediyeden, vakıflardan ya da tanıdıklardan alınan toplama eşyalarla doludur. Ancak TOKİ evlerinde orta halli salon ve oturma odası takımlarına rastlamak da mümkündür. Bora (2011c)’nın da belirttiği gibi, yoksul kadınlar ailelerinin ve evlerinin

ihtiyaçlarını karşılamak için olmayan gelirin yerine birçok işe yarar kaynağı kullanılabilir hale getirmektedir. Bu süreç, özellikle dini yardım vakıflarının arttığı günümüzde, yoksul kadınların menzil tarikatına bağlı Semerkand Vakfı, kadiri tarikatına bağlı bir dergâh ve Nakşibendi tarikatına bağlı Muradiye Vakfıyla olan ilişkilerinin güçlenmesiyle sonuçlanmış görünmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'ndan 17.05.2012 tarihinde alınan veriler değerlendirildiğinde de, Aktaş mahallesinde yaşayanların %13,5'inin (236 kişi) ücretsiz sağlık hizmetlerinden ve %21,2'sinin (369 kişi) sosyal yardımlardan yararlandığı görülmektedir (Tablo 1). Belediye ve mahallede etkin olan dini yardım vakıflarının yardımlarını da dikkate alırsak, Aktaş mahallesinde bu oranların çok daha üstünde bir sosyal yardımlara bağımlılık durumunun olduğunu ve bu durumun dini öğelerle içiçe geçtiğini söyleyebiliriz.

Tablo 1: Aktaş mahallesinde ücretsiz Genel Sağlık Sigortasından (GSS) ve sosyal yardımlardan yararlananların cinsiyete göre dağılımı

AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI TARAFINDAN SUNULAN ÜCRETSİZ GSS ve SOSYAL YARDIMLAR	KADIN		ERKEK		TOPLAM	
	S	%	S	%	S	%
Ücretsiz GSS	69	29,2	167	70,8	236	100
Sosyal yardımlar	311	84,3	58	15,7	369	100
Aile yardımı	16	72,7	6	27,3	22	100
Gıda yardımı	25	54,3	21	45,7	46	100
Yakacak/Kömür yardımı	23	53,5	20	46,5	43	100
Şartlı Eğitim Yardımı	137	95,2	7	4,8	144	100
Şartlı Sağlık/Gebelik Yardımı	77	95,1	4	4,9	81	100
Eşi Vefat Etmiş (Dul)/ Eşi Ceza Evinde Olan Kadınlara Yönelik Yardım	33	100	0	0	33	100
TOPLAM	380	62,8	225	37,2	605	100

Mahallede sunulan sosyal hizmetlere ve sosyal yardımlardan yararlanma pratiklerine daha yakından bakıldığında, Bora (2008)'nin da vurguladığı toplumsal cinsiyete dayalı bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Aktaş mahallesinde, hane üyelerinin tüm bakım sorumluluğunu üzerine alan yoksul kadınlar için önceliğin kendi sağlıklarıyla ilgili hizmetlerden yararlanmak olmadığını söyleyebilirim. Birçok hastalıktan yakınsalar da kadınlar, kendileri için değil daha çok hasta yakınlarının, eş ve çocuklarının ücretsiz sağlık hizmeti olanaklarından yararlanmaları için başvuru yapmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'ndan elde edilen bilgiler ve alanyazındaki değerlendirmeler (Bora, 2008) de bu gözlemlerimi doğrular niteliktedir. Bu çerçevede Aktaş mahallesinde Genel Sağlık Sigortası (GSS) primi devlet tarafından ödenen ve sosyal yardımlardan

yararlanana ilifkin verilere bakıldığında (Tablo 1), 236 kişinin genel sağlık sigortası primi devlet tarafından ödenmesine rağmen bu kişiler arasında sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanan kadınların sayısı sadece 69'dur. Ancak sosyal yardımlardan yararlananların çoğu kadınlardan oluşmaktadır. Bora (2011c) kadınların yardım kuruluşlarındaki bu öncülüğünün, devlet kurumlarının baba ya da koca yerine geçecek şekilde kadınlara ve çocuklara sahip çıkması gerektiği düşüncesiyle bağlantılı olduğunu söyler (s. 72).

Sonuçta, genel olarak Aktaş mahallesinde kadın olmak, annelik ve bakım verme rolleriyle yaşamayı, dini ve ataerkil normlara uygun davranmayı, yoksulluk ve güvenlik sorunlarından daha fazla etkilenmeyi, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık ve istihdam alanlarından dışlanmayı ve sosyal yardım alanında öncülüğü nedeniyle devletle olan ilifkilerini paternalist bir biçimde sürdürmeyi ifade etmektedir.

4.2.3. Araştırma Özneleri: 'Hak Sahibi' 'Yoksul' Kadınlar

şüphesiz ki, araştırmada deneyimlerine odaklandığım kadınlar, Aktaş mahallesinde yaşayan diğer kadınlarla benzer sosyo-demografik, kültürel ve ekonomik koşullarda yaşayan kadınlardır. Bununla beraber araştırma öznelerini belirlerken dikkate aldığım koşullar nedeniyle deneyimlerine odaklandığım kadınların, Aktaş mahallesinde yaşayan diğer kadınlardan kimi özellikler açısından farklılaştığı görölmektedir.

Bu farklılıkların başında, araştırma öznelerinin Tablo 1'de yer alan sosyal yardımlardan yararlanabilmek için 2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu ile 1986 tarih ve 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu çerçevesinde belirlenen 'muhtaçlık kriterleri'ne uyduğunun tespit edilmiş olması gelmektedir. Bu çerçevede Tablo 2'de yer alan bilgilere bakıldığında, araştırmada deneyimleri dikkate alınan yoksul kadınların eşlerinin yoğun olarak kayıtdışı işlerde çalıştığı ve farklı kurumlardan alınan sosyal yardımlar olmaksızın yaşamlarını sürdüremeyeceği görölmektedir. Bununla beraber, araştırmada eşi ceza evinde olduğu için düzenli gelir desteği bağlanan kadınların deneyimleri yer almamaktadır.

Araştırma öznelerini Aktaş mahallesindeki diğer kadınlardan farklılaştıran bir diğer özellik, araştırma amacı kapsamında tapu sahipliği koşullarında olan 'hak sahibi'

konumundaki yoksul kadınların deneyimlerine odaklanılmış olmasıdır. Dolayısıyla kiracılık koşulları içerisinde yer alan yoksul kadınların, araştırma süresince edinilen travmatik yerinden edilme deneyimlerine ve yoksulluk koşullarına ilişkin bilgiler bu araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bununla beraber neoliberal kentleşme sürecinde yoksullukla mücadele açısından daha bütüncül bir kentleşme politikası için kiracı konumundaki yoksul kadınların deneyimlerinden yola çıkarak geliştirilecek sosyal hizmetlere ilişkin niteliksel bir araştırmaya acilen ihtiyaç duyulduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme projesi ile birlikte sonradan mahalleye taşınan ve TOKİ konutlarına yerleşen kadınların deneyimleri de bu araştırma kapsamı dışındadır.

Bu araştırmada Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme projesi öncesinde mahallede yaşayan, uzun süredir mahalleyi tanıyan ve dönüşümü deneyimleyen, hak sahibi olması dolayısıyla yasal olarak kentleşme projesine dahil olan farklı yaş grubundaki yoksul kadınların deneyimlerinden yola çıkılmıştır. Araştırma kapsamında deneyimlerine odaklandığım yoksul kadınların genel özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır. Tablo 2’de genel özellikleri verilen yoksul kadınların gerçek isimleri yerine çiçek isimleri kullanılmıştır. Genel olarak kadın ve çiçek ilişkisi sıklıkla geleneksel toplumsal cinsiyet ilişkileri içerisinde ve olumlu anlamda heterojen bir kadın kimliği üzerinden kurulur. Bu araştırmada ise yoksulluk koşulları ve güvenlik sorunları nedeniyle dışlanmış ve ötekileştirilmiş bir kadın grubundan bahsedilmektedir. Araştırma kapsamında edindiğim izlenimler çerçevesinde, sosyal yardımlardan yararlanmak ya da evle ilgilenmek daha çok kadının sorumluluğunda olduğundan, yoksul kadınların genellikle olumsuz kavramlarla ifade edildiğini söyleyebilirim. Bu noktada yarattığı ironi açısından, dışlanan, ötekileştirilen ve olumsuz kavramlarla anılan bir grup olarak yoksul kadınları tanımlamak için çiçek isimlerinin kullanılması uygun görülmüştür.

Tablo 2: Araştırma Öznelerine İlişkin Bilgiler

	Görüş. Kadın Grubu*	Görüş. Kadın	Medeni Durm.	Eğitim Durm.	Mah. Yaş. Süre	Yararlanılan Sosyal Yardım Türü / Kaynağı**	Hane Geliri*** / Kaynağı	Tapu – Borç durumuna ilişkin bilgi****
Yıkıntı/harabe evinde yaşamaya devam eden ve yıkım bekleyen	+18 yaş bekâr kadın	Gardenya	Bekâr	Lise	18 yıl	Gıda, Ş. Eğit. Yar./SYDV; Kömür, Eğit. Mat. Yar./ BELD.	100 tl/ 2 X Ş. Eğit. Yard. ve Belirsiz gelir/baba-işportacılık	Tapu tahsisli/ babasına tek hisseli/ m ² 'sini bilmiyor
		Kardelen	Bekâr	İlköğr.	33 yıl	Kömür/SYDV; gıda/ BELD.	Belirsiz/baba-işportacılık,	Menderes Tapulu/annesine / 90 m ²
	0-6 yaş çocuklu genç anne	Leylak	Resmi N.	İlköğr.	32 yıl	Gıda, kömür ve eğit. mat. Yard./ SYDV; Gıda/BELD.	846 tl/ eşi geçici işler	Menderes tapulu/eşine 3 hisseli/140 m ²
		Nazande	Resmi N.	İlköğr.	10 yıl	Gıda/ BELD.; kömür/SYDV	846 tl/ eşi geçici işler	Menderes tapulu/eşine 2 hisseli/60 m ²
		Reyhan	Imam N.	İlköğr.	9 yıl	Gıda ve kömür/ SYDV; Yaşl. Ayl.	425tl/ Kaynana Yaşl. Ayl.	Tapu tahsisli/ kaynanasına 3 hisseli/ 70 m ²
		Hanımeli	Resmi N.	İlköğr.	42 yıl	Gıda, kömür, Ş. Eğit. Yard./ SYDV	155 tl/ 3X Ş. Eğit. Yard.	Tapu tahsis/eşine 2 hisse/ 35 m ²
		Begonya	Resmi N.	Lise	33 yıl	Kömür/SYDV	Belirsiz/eşi hamallık	Tapu tahsis/ annesine 7 hisse/350 m ²
		Lavanta	Resmi N.	İlköğr.	19 yıl	Kömür/SYDV; Gıda/BELD.	Belirsiz/eşi şöforlük vb.	Tapu tahsis/kendine3 hisseli/60 m ²
	7-17 yaş çocuklu anne	Krizante m	Resmi N.	Yok	8 yıl	Gıda/SYDV	1200 tl/eşi sezonluk inş. işçisi	Bilmiyor/eşine tek hisseli/ 60 m ²
		Sardunya	Resmi N.	İlköğr.	32 yıl	Gıda/SYDV; kömür/ BELD.	1200 tl/eşi sezonluk inş. işçisi	Tapu tahsis/eşine tek hisse/ 50 m ²
		Yasemin	Resmi N.	İlköğr.	41 yıl	Gıda ve kömür/SYDV	1880 tl/eşi memur	Menderes tapulu/eşine tek hisse/90 m ²
		Defne	Resmi N.	İlköğr.	33 yıl	Gıda, kömür, Ş. Eğit. Yard./SYDV; Eğit. Mat. Yard. /BELD.	155 tl/ 3X Ş. Eğit. Yard. ve Belirsiz/eşi-toner dolum işi	Tapu tahsisli/ dedesine tek hisseli/ 70 m ²
		Manolya	Boşanm.	İlköğr.	45 yıl	Gıda, kömür, Ş. Eğit. Yard., Eğit. Mat. Yrd./ SYDV-BELD.; Yaşl. Ayl.	480 tl/ Kaynana Yaşl. Ayl. ve Ş. Eğit. Yard.	Menderes tapulu/kendine tek hisseli/40m ²
	Torun sahibi kadın	Açelya	Dul	Yok	64 yıl	Kömür-gıda/ BELD; Dul Yrd./SYDV	250 tl/Dul Yardımı	Menderes tapulu/ kendine tek hisseli/90m ²
		Kasımpatı	Dul	Yok	56 yıl	Kömür, gıda,Dul Yard./ SYDV	250 tl/Dul Yardımı	Tapu tahsisli/ kendine 7 hisseli/350m ²
		Mimoza	Dul	Yok	35 yıl	Gıda ve kömür/SYDV	425tl/ kendi Yaşl. Ayl.	Menderes tapulu// kendine tek hisseli/40 m ²
		Yenibaha r	Resmi N.	İlköğr.	38 yıl	Gıda ve kömür/ BELD.; Evde Bak. Ayl. /SYDV	765 tl/kendi Evde Bak. Ayl.	Menderes tapu/ kendine tek hisseli/120 m ²

*Araştırma kapsamında görüşülen kadınlar, sahip oldukları en küçük çocuğun yaş aralığına göre belirlenmiştir.

** Kullanılan kısaltmalar: Ş. Eğit. Yar.: Şartlı Eğitim Yardımı; SYDV: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı; Eğit. Mat. Yar.: Eğitim Materyalleri Yardımı; BELD: Belediye; Evde Bak. Ayl.: Evde Bakım Aylığı; Yaşl. Ayl.: Yaşlılık Aylığı; Dul yard.: Eşi Vefat Etmiş (Dul) Kadınlara Yönelik Yardım; KMÇ yard: Korunmaya Muhtaç Çocuk Yardımı; Dershane Yard.: Dershane Yardımı.

***Hane geliri, ilgili resmi kurumların asgari ücret, memur maaşları ve yardım tutarlarına ilişkin yaptığı açıklamalar ve görüşülen kadınların anlatımları karşılaştırılarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla tahmini bir tutarı ifade etmektedir. Hesaplama dini yardım kuruluşları gibi STÖ'lerden alınan yardımlar yer almamaktadır.

****Tapu durumuna ilişkin bilgiler, kadınların anlatımlarından yola çıkılarak derlenmiştir.

Tablo 2'nin devamı

TOKİ'ye yerleştirilen	+18 yaş bekâr kadın	Gelincik	Bekâr	Lise	19 yıl	Gıda/SYDV	3572 tl/ özürlü memur abi+ düzensiz işçi abi ve abla	Tapu tahsis/annesine tek hisseli 120 m²/ 10 yıl ayda 550 tl borçlu
		Gül	Bekâr	İlköğr.	32 yıl	Gıda, Evde Bak. Ayl. /SYDV	765 tl/ kendi Evde Bak. Ayl.	Tapu tahsis/2 hisse/156 m²/ 10 yıl ayda 265 tl borçlu
		Papatya	Bekâr	Lise	19 yıl	Gıda/SYDV	846 tl/kendisi düzensiz işçi	Menderes/annesine tek hisse/100 m²/12 yıl 375tl borç
	0-6 yaş çocuklu genç anne	Orkide	Resmi N.	İlköğr.	26 yıl	Gıda/SYDV	1000 tl/ eşi düzensiz işçi	Menderes/ eşine tek hisse/90 m²/ 15 yıl 250 tl borçlu
		Lale	Boşanm.	Lise	31 yıl	Gıda ve Ş. Eğit. Yard./ SYDV; KMÇ yard.; annesi Yaşl. Ayl.	905 tl/ annesinin Yaşl. Ayl. ve oğlu için KMÇ yard.	Menderes tapulu/ annesine tek hisseli/ 169 m²/ borçsuz
	7-17 yaş çocuklu anne	Sıklamen	Resmi N.	İlköğr.	40 yıl	Gıda/SYDV	Belirsiz/eşi/tamir, şöför vb.	Tapu tahsis/ kendi 7 hisse/ 375 m²/10 yıl 750tl borç
		Menekşe	Resmi N.	İlköğr.	17 yıl	Gıda; kıyafet; Eğit. Mat. Yard./SYDV	Belirsiz/eşi işportcılık, hamallık vb.	Menderes tapulu/ eşine tek hisseli/ 90 m²/10 yıl ayda 230 borçlu
		Sümbül	Boşanm.	İlköğr.	35 yıl	Gıda/SYDV ve BELD.; Ş. Eğit. Yard /SYDV; 2 yeğeni için KMÇ yard.	990 tl/ 2 yeğeni için KMÇ yard. ve Ş. Eğit. Yard.	Menderes tapulu/ babasına 5 hisseli/ 279 m²/ 15 yıl ayda 450 tl borçlu
		Akasya	Resmi N.	Yok	16 yıl	Gıda ve Ş. Eğit. Yard. /SYDV ve BELD.	140 tl/ 3 çocuk için Ş. Eğit. Yard.; eşi pazarcı, hamal.	Menderes tapulu/ eşine tek hisseli/ 70 m²/13 yıl ayda 250 tl borçlu
		Fulya	Resmi N.	İlköğr.	37 yıl	Gıda/ BELD. ve SYDV; kaynana Yaşl. Ayl.	450 tl/ KaynanaYaşl.Ayl. ve Belirsiz-eşi boyacılık,	Menderes tapulu/ eşine tek hisseli/ 90 m²/10 yıl ayda 375tl borçlu
	Torun sahibi kadın	Zambak	Resmi N.	Yok	37 yıl	Gıda/SYDV	3572 tl/ özürlü memur oğlu+ oğlu ve kızı-işçi	Tapu tahsisli/ kendine 2 hisseli/ 120 m²/10 yıl ayda 550 tl borçlu
		Nergis	Resmi N.	Yok	50 yıl	Gıda/ BELD. ve SYDV	1700 tl/ emekli eş ve işçi oğlu	Tapu tahsis/ eşine 6 hisse/100m²/ 13 yıl 450 tl borç
		Ciğdem	Resmi N.	Yok	42 yıl	Gıda/SYDV ve BELD.; Ş. Eğit. Yard. /SYDV; 2 torunu için KMÇ yard..	990 tl/ 2 torunu için KMÇ yard. ve Ş. Eğit. Yard.	Menderes tapulu/ eşine 3 hisseli/ 279 m²/15 yıl ayda 450 tl borçlu
		Karanfil	Resmi N.	Lise	34 yıl	Gıda,Ş. Eğit.Yard. /SYDV; Dershane Yard./BELD.	55tl/ Ş. Eğit. Yard Belirsiz/eşi inşaat işçisi	Menderes tapulu/ eşine 2 hisseli/ 100 m²/9 yıl ayda 450 tl borçlu
Atılan	0-6 yaş çocuklu anne	Kamelya	Resmi N.	İlköğr.	38 yıl	Gıda/SYDV	800 tl/ eşi düzensiz işçi	Menderes tapulu/ babasına tek hisseli/ 50 m²/ 10 yıl 750 tl borçlu iken atılmış

5. BÖLÜM

ANALİZ

YOKSUL KADINLAR İÇİN SICAK YUVA/ÖZGÜR KENT HAYALIYLE İMKÂNSIZ ‘MEDENİYET’ TOKİ

Bu bölümde Aktaş mahallesinde başlatılan dönüşüm süreciyle, yoksulluk, kamusal alana katılım, özel-kamusal alan kullanımında güvenlik sorunları açısından, yoksul kadınların gündelik yaşamlarının nasıl dönüştüğü ve neoliberal kentleşme projesine katılımlarının nasıl gerçekleştiği toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil ilişkiler çerçevesinde analiz edilmiştir.

Analiz sonuçları, neoliberal kentleşme sürecinin yoksul kadınlar tarafından ‘sıcak yuva’ ve ‘özgür kent’ olanağı olarak görüldüğünü ancak süreç içerisinde ‘imkânsız medeniyet’ olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu bölümde, ‘İmkânsız Medeniyet’ ana temasına ulaşmamı sağlayan beş alt temadan yola çıkılarak, yoksul kadın deneyimleri beş başlıkta ele alınmaktadır. Bu çerçevede, ilk olarak, neoliberal kentleşme süreciyle yoksul kadınların toplumsal cinsiyet rollerinde deneyimlediği rahatlama ve kentsel olanaklardan yararlanma ya da kentsel alana katılımı engel yaratan ataerkil ilişkilerden ve güvenlik sorunlarından ‘kurtuluş’ anlamında kullandığı ‘medeniyet’ koşulları analiz edilmiştir. Daha sonra ise, yoksul kadınların neoliberal kentleşme projesini ‘imkânsız medeniyet’ olarak tanımlamalarına neden olan, sırasıyla, yoksulluk, katılım ve güvenlikle ilgili sorunlar ele alınmaktadır. Bu açıdan ikinci olarak, neoliberal kentleşme projesiyle, yoksul kadınlar için toplumsal cinsiyet sorumluluklarının ağırlaştığı, içerisinde yer aldıkları ataerkil baskının arttığı yoksulluk ve ‘evsizlik’ halleri üzerinde durulmaktadır. Üçüncü olarak, yoksul kadınların neoliberal kentleşme projesine katılım açısından dışlanma ve yerinden edilme olarak deneyimledikleri cinsiyetçi ve baskıcı yapının dinamikleri analiz edilmiştir. Dördüncü başlıkta, neoliberal kentleşme süreciyle yoksul kadınlar için kamusal alana katılım açısından hem avantajlı hem de dezavantajlı bir konum olarak gündeme gelen muhafazakâr annelik kimliğinin kuruluşu ve neden olduğu dışlanma biçimleri üzerinde durulmuştur. Son başlıkta ise, yoksul kadınların özel ve kamusal alan kullanımında

deneyimlediği korkunun neoliberal kentleşme projesiyle değişmediğini gösteren güvenlik sorunları ve bu sorunların nasıl deneyimlendiğini gösteren toplumsal cinsiyete dayalı dinamikler analiz edilmiştir.

5.1. HANGİ KADIN İSTEMEZ ‘*PIRIL PIRIL*’, ‘*SICACIK*’ ‘*RAHAT*’ VE ‘*ÖZGÜR*’ TOKİ’Yİ

Bu bölümde yoksul kadınların ‘*medeniyet*’ olarak tanımladığı koşullar, iki alt başlıkta analiz edilmektedir. Birinci başlıkta, yaşamlarının çoğunu yoksulluk koşulları içerisindeki evlerinde geçiren kadınlar tarafından Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme sürecinin, yoksulluğun ağırlaştırdığı toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklarında bir ‘*rahatlama*’ olarak ele alınmasına neden olan koşullar ele alınmıştır. İkinci olarak ise, neoliberal kentleşme projesinin yoksul kadınlar tarafından kentsel hizmetlerden yararlanma ve kamusal alana katılım anlamında eşitsiz ataerkil ilişkilerden ve güvenlik sorunlarından ‘*kurtuluş*’ ve ‘*özgürlük*’ olarak değerlendirilme koşulları ortaya konmuştur.

5.1.1. ‘*TOKİ, kurucacık, sıcacık, tavanı desen akmaz, tertemiz*’

Yoksul kadınlar, gündelik yaşamlarının büyük bir kısmını evde, ev işleriyle uğraşarak geçirir. Bununla beraber Aktaş mahallesinde yoksulluğun ve suç ya da şiddet olaylarının yarattığı güvensizliğin aşırı biçimlerde deneyimlenmesi, yoksul kadınların eve ve ev işlerine yüklediği anlamı biçimlendirmiştir. Bu açıdan Aktaş mahallesinde yaşayan yoksul kadınlar için ev işleri, aynı zamanda evin güvenlik hissi sunan huzurlu bir mekân haline getirilmesi sürecinde yapılacakları da içermektedir. Yoksul kadınların ev içerisinde yüklendiği -ev işleri, evin düzenlenmesi, temizliği, aile üyelerinin bakımı ve kollanması gibi- rol ve sorumlulukların yerine getirilmesi açısından, ev ve çevresinin niteliği oldukça belirleyicidir. Nitekim yıkıntı ve harabe haldeki evlerin niteliksiz koşulları ile bu alanda suç ve şiddet olaylarından korunmanın daha zor olması, bu evlerde yaşayan yoksul kadınlar için ev içerisindeki rol ve sorumlulukların yükünü arttırmaktadır.

Örneğin duvarlarının sıvası dökülmüş evinde üst üste dizilmiş yatak ve yorganların arasında görüştüğüm ve okul çağındaki çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak için çabalayan

Yasemin, *'buranın imkânları hep kısıtlı'* diyerek, yıkıntı ve harabe haldeki evlerde temizliğin başlı başına bir *'dert'* olduğunu söylemektedir. Ev çevresindeki taş, toprak, akan çatı, duvarlardan giren su ya da sıvanın döküntüsü, zaman zaman teneke ve naylonlarla kaplanmış çatıdan dökülen böcek ve tozlar, sobanın isi ve yakacağın yarattığı toz, bu evlerin çabuk ve sık kirlenmesine neden olmaktadır. Evde elektrik süpürgesi varsa bile tasarruf için nadiren kullanılmakta ya da voltaj sorunu nedeniyle kullanılamamaktadır. Alt yapının yetersizliği nedeniyle suların donması ve sık yaşanan elektrik kesintisi ise, evlerin hiçbir zaman tam olarak temizlenememesi anlamına gelmektedir. Mutfak, banyo ya da tuvaletin dışarda olması ve soğuk kış günlerinde donan sular nedeniyle bulaşıkların ev içerisinde biriktirilmesi, tuvaletin temizlenememesi ya da banyo yapılamaması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu durum ise, çoğu zaman farelerin ev içerisinde gezinmesi anlamına gelir. Bu evler genellikle ısıtılması zor evler olduğundan banyo içeride olsa da, suların ve banyonun ısıtılarak hazırlanması oldukça zordur. Zaten yakacak malzeme pahalı ya da zor bulunur olduğundan idareli kullanılmalıdır. Dolayısıyla hem kendilerinin hem de hane üyelerinin temizliği, kadınlar için bir başka yük oluşturur. Kullanılan temizlik malzemeleri, deterjan, sabun ya da şampuanlar ise genellikle ucuza ya da sosyal yardımla gelen kalitesiz malzemelerdir. Ancak gerek evin gerekse evdeki diğer üyelerin temizliği kadınların temel sorumluluklarından biri olarak görüldüğünden, kadınlar için görülmesi ve hissedilmesi önemlidir. Bu nedenle yıkıntı-harabe evlerde yaşayan kadınlar, evlerin yapısıyla daha da artan *'yoksulluğun kokusu'*nu hem evlerden hem de bedenlerden çıkartmak için TOKİ evlerindeki kadınlardan daha çok çabalar. Bu konuda her an yıkılacakmış gibi görünen evinde yaşayan Defne, okul çağındaki çocukları ve kendisi için temizliğin anlamını şöyle ifade ediyor:

Yani ben temizliğe bakarım. En çok ter kokmayım diye isterim, yani yazın hep bundan ben her gün duş dökmesem de rahat edemem. Yani hep benim oradaki hanımlardan arkadaşlarım var. Yani çocuklarımı da hep üstünü temiz, ütülü yaparım da onları hep ezdirmeyim diye uğraşırım.

Ancak yıkıntı ve harabe evlerdeki kadınlar için sorumluluklar bu kadarla bitmemektedir. Sosyal yardımlardan gelen besin maddelerinin nemden ve farelerden saklanması için ayrı bir çaba harcanır. Evin ısıtılması, aynı zamanda akan çatının tamiri ya da su sızdıran

odaların yeniden düzenlenmesini de içerir. Sobanın kurulması ve temizlenmesinin yanı sıra yakacak malzemelerin hazır hale getirilmesi, genellikle alan darlığı ve yetersizliğinden tek bir oda içerisinde gerçekleştirilmektedir. Bu durum, yetersiz olan ya da mevsime göre kullanılamayan odalar nedeniyle genellikle tek bir odanın çocukların oyun oynadığı ya da ders çalıştığı, misafirin ağırlandığı, yemek yenilen, oturulan ve yatılan bir mekân olarak birçok kez yeniden düzenlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu evlerde bebek, okula giden çocuk, özürlü ya da yaşlı birinin olması ise, bu kişilerin ev ve çevresinin olumsuz koşullarından zarar görmemesi için kadınlar tarafından harcanan çabayı arttırmaktadır. Çünkü sürekli buz tutan kapı önünün ve bahçenin temizlenmesi, çocuk, yaşlı ya da özürlü kişilerin tuvalete götürülüp getirilmesi, yıkanması ya da hastalıklardan ve sakatlanmalardan⁴⁶ korunması kadınların sorumluluğundadır. Bu nedenle genellikle 0-6 yaş grubunda çocuğu olan ya da hasta ve yaşlı bakımından sorumlu olan yoksul kadınlar, bakım verdikleri kişiyi yalnız bırakmaktan çekinirler ve sürekli onlarla ilgilenmek zorunda kalırlar. Evde bulunan diğer kadınlar, bakım sorumluluğunu paylaşabilse de temel sorumluluk annede, gelinde ya da bekâr genç kadındadır. Üstelik çocuk sayısı fazla olan yoksul kadınlar için, çocukların farklı okul saatleri ile yıkıntı ve harabe evlerin yarattığı aşırı iş yükü arasında denge kurmak, oldukça ciddi bir çabayı gerektirmektedir. Evdeki üyelerden herhangi birinin hastalanması ve hastaneye götürülmesi ise, dar ara sokaklara arabaların girememesi ya da yaşlı ve özürlü bireylerin taşınması için gereken araçların (tekerlekli sandalye gibi) olmaması nedeniyle daha da zorlaşmaktadır. Bu konuda görüştüğüm yoksul kadınların anlatıları, TOKİ evlerinin gündelik işler, çocuk, yaşlı ya da özürlü bakımı gibi toplumsal cinsiyet rol ve sorumlukları açısından yıkıntı ve harabe evlerle karşılaştırılmaz derecede bir ‘rahatlık’ duygusu yarattığını göstermektedir:

Kardeşimin işleriyle uğraşırım. Mesela sabah kalktım mı bir kahvaltı hazırlarım, evin temizliğini tozunu alırım, kışsa sobayı kurarım, temizlerim. Bakkaldan alınacak varsa kardeşimi gönderirim. Yani belki onların dersleri olabilir diye onları çalıştırırım. Öğlen yine yemeği hazırlarım, bulaşıkları yıkarım, kirli varsa yıkamaya atarım. Bazen bu makinamız [bir ‘hayırsever’den alınan kullanılmış ve sürekli bozulduğunu belirttiği çamaşır

⁴⁶Her koşulda yıkıntı ve harabe haldeki evlerde yaşayan çocukların sobada yanma, yaralanma ya da sakatlanma riski TOKİ evlerinde yaşayan çocuklardan daha yüksektir.

makinasından bahsediyor] bozulursa kendim yıkamak zorunda kalırım. Birinin yemeği biter diğerinin başlar. Babaannem ilaç kullandığı için onun yemek saatleri de farklıdır yani. Bu evin işleri hiç bitmez yani. Ama TOKİ’lerde mesela bu annemin arkadaşları var. Ben de giderim kuran okumasına bazen. Hep güzel pırıl pırıl yani. Sonra buraya gelince insan içine kapanıyor. *(Yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden bekâr bir genç kadın olarak Gardenya)*

Buranın imkânları hep kısıtlı. Odan var yok gibi, çocuklarla iç içe yaşıyoruz yani. Halimizden memnun değiliz açıkçası bu. Kışın mesela bu büyük odayı da kullanamazsın, yokuşun oradan hep su sızar. Şimdi yine iyi bu sene ama geçen seneyi gör, göl içinde oturduk ...[]... Orası (TOKİ) öyle değil ama. Kurucacık, sıcacık, tavanı desen akmaz, tertemiz. İnsan hep imreniyor şimdi ne yalan söyleyeyim. *(Yıkılacak gibi duran evinde okul çağında çocuğuyla birlikte yaşayan Yasemin)*

TOKİ olsa mesela bu çocuk için her şey güzel olur, yollar güzel olur. Yani düşünüyor burada, insan korkuyor yani hep taş, hep yokuş. TOKİ’lerde yollar düz oluyor ...[]... Çocuk yani koşmak oynamak istiyor ama çopurun içinde kalıyor, yapacak bir şeyimiz yok yani. TOKİ olsa böyle olmaz ...[]... Yani çok küçük ya, hele kışın çok korkuyoruz, soba var, koşuyor yani, yapıştı iki kere hastaneye yetiştirdik. Yani hep bakacaksın ki sobada kalmasın. *(Okul öncesi çağdaki çocuğuyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşayan Reyhan)*

Tuvalet bahçedeydi, lavabo bahçedeydi. Yani oradan oraya kadar baya bir yol kat ediyordun ...[]... Lavaboya götürüyordum abimi, indiriyordum, götürüyordum. Gece üçte kaldırıyordum, terli terli yataktan kalkıyordum. Annem için de büyük zorluktu yani. Şimdi öyle değil. *(Bekâr bir kadın olarak özürlü abisinin ve yatalak annesinin bakımını üstlenen ve şu an TOKİ evlerinde yaşayan Gül)*

Ev içerisinde üstlenilen toplumsal cinsiyet sorumlulukları açısından TOKİ evlerine geçen yoksul kadınlar tarafından deneyimlenen ve yıkıntı ve harabe evlerde yaşamaya devam eden yoksul kadınlar tarafından umut edilen rahatlamanın, kadınların gündelik yaşam pratiklerinde gerçekçi temelleri olduğunu görmekteyiz. Bununla beraber sadece evin değil ev çevresinin de dönüşümü olarak deneyimlenen neoliberal kentleşme projesi, yoksul kadınların kamusal alan kullanımına ilişkin benzer bir rahatlama duygusu yaratmış ve kimi umutları gündeme getirmiştir.

5.1.2. ‘O TOKİ’lerde belki daha özgür kadınlar’

Aktaş mahallesinde yaşayan yoksul kadınlar, genellikle ev içerisinde olsalar da, çocukların okula, parka ya da hastaneye götürülüp getirilmesi, hasta ya da yaşlı hane üyelerinin hastane işleri, sosyal yardımların takibi gibi, gereken her durumda hane üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanması için kentsel alanı ve hizmetleri kullanmaktadır. Aktaş mahallesi, uzun yıllar kentsel hizmetlerin uğramadığı bir mahalle olmuştur. Bu açıdan kentsel alanda sunulan toplu taşıma ve ucuz alışveriş olanakları ya da park alanları, hastane ve okul yolunun güvenliğini sağlayan hizmetler, yoksul kadınlar için önemli kentsel hizmetlerdir. Dolayısıyla ilk defa mahallede başlatılan kentleşme projesiyle gündeme gelen ve vaat edilen bu hizmetlerin çok az bir kısmı gerçekleşmiş olsa da, bu süreç yoksul kadınlar için kentle bütünleşme olarak deneyimlenmiştir. Bununla beraber kadınların anlatıları, kentle bütünleşmenin yoksul kadınlar için eşitsiz ataerkil ilişkilerden ve güvenlik sorunlarından ‘kurtuluş’ ve kentsel alanın kullanımında ‘özgürlük’ anlamına geldiğini de göstermektedir.

Daha özgür ve ataerkil baskıcı ilişkilerden kurtulmuş bir yaşam deneyiminin, daha çok, borçsuz olarak ya da az borçla TOKİ evlerinde yaşamaya başlayan yoksul kadınlar tarafından dile getirildiği görülmektedir. Örneğin TOKİ evinde yatalak annesi ve özürli abisinin bakımını üstlenerek aldığı evde bakım aylığıyla geçimin kendisine ait olduğunu söyleyen Gül, hemen hemen hiç evden çıkmadığını söylese de, yol, aydınlatma ve toplu taşıma hizmetlerinin ‘medeniyet’le ilişkisini kurmakta ve sokakta kadınları görmenin kendisinde güven ve özgürlük hissi yarattığını şöyle anlatmaktadır:

Yani, daha rahatlığa gidiyor gibi geliyor bana ama bilemiyorum yani sanki o zaman her şey daha zordu. Koşullar şimdi rahat. Yani eskiden dolmuş yoktu burada, istediğin yere yaya gitmek zorundaydın ama şimdi dolmuşa binip ulusa gidebilirsin. Yani iyi bir şey, medeni bir şey ...[]... Yani özgür, yani daha özgür. Şimdi burada bakkala bile gidebilirim gece ama gecekonduda daracık sokaklarda gidemiyorum. Şimdi çıkıyım her taraf aydınlık, açık ama o zaman öyle değildi. Herkesin evleri, küçük küçük camları, o ara sokaklar. O sokaklardan geçmek bayanlar için zor oluyordu yani. Önüne kim çıkacak bilmiyordun ...[TOKİ’de]... Yani bi bakıyorum gece saat 12’de de markete gidenler var yani. Canı bir şey çekmiş çıkıp alıyor yani. Ben çıkmasam bir başkası çıkıyor.’

Bekâr bir kadın olan Gül'ün kentsel alanı kullanmasa da hissettiği özgürlük ve güven duygusu, yoksul kadınların içerisinde yer aldığı yoksulluk ve güvenlik sorunlarının baskıcı ataerkil ilişkilerle bütünleşmesiyle deneyimlenen çoklu baskının TOKİ evlerine geçişle kısmen hafiflediğini göstermektedir. Bununla beraber TOKİ evlerine geçtikten sonra anne ve abisinin bakımı üzerinden aldığı evde bakım aylığıyla birlikte ekonomik olarak kendine güveninin geldiğini söyleyen Gül'ün özgürlükle ilgili düşüncesi, evin geçimini ve evdekilerin bakımını sağlayan tek kadın rolünü üstlenmesiyle yakından bağlantılıdır. Nitekim Gül, yıkıntı ve harabe haldeki evinde birlikte yaşadığı sağlıklı abisinden para isteyemediği için çoğu zaman aç kaldığı koşulları ve sokağa çıkmasa da karşılaştığı güvenlik sorunlarını geride bıraktığını düşünmektedir. Bu durum, özgürlük deneyiminin, düzenli gelir ve erkeğin bulunmadığı hanelerde yaşamayla ilişkisini göstermektedir.

Bununla beraber yoksul kadınların birçoğu, Aktaş mahallesinde çocuklarının ve aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılama amacı dışında kamusal alan kullanımının dini ve ataerkil normlar çerçevesinde hoş karşılanmadığını belirtmektedir. Suç ya da şiddet olaylarının yarattığı güvenlik sorunlarıyla iç içe geçen bu dini ve ataerkil baskı, daha çok annelik kimliği ve bakım veren rolü dışında kalan, bekâr ya da boşanmış kadınlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede şu an TOKİ evlerinde yaşayan bekâr bir genç kadın olarak Gelincik ve boşanmış bir kadın olarak Lale, yıkıntı ve harabe evlerde içerisinde yaşadıkları ataerkil ilişkilerin toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle bütünleşen yapısını açık bir şekilde ifade etmektedir. Bu çerçevede ataerkil baskıyı en çok hisseden bu yoksul kadınların anlatımları, TOKİ evlerindeki yaşamın kentle bütünleşmiş, 'özgüvenli', 'özgür', ve 'kültürlü' bir kadın kimliğiyle birlikte ele alındığını göstermektedir:

Bizim gecekonduda altı odalıydı. Şimdi burası dar ya istemiyorduk, ama bence burası daha iyi oldu. Ne bileyim daha bir kültürlü oluyor insan, daha bir iyi oluyor. O zamanlarda gecekondular varken garip garip şeyler yapıyordu insanlar, kötü kötü şeyler. Esrarcılar, hapçılar vardı ...[]... İşte ne bileyim, daha bir farklı oluyorsun burada, daha bir kültürlü, özgüvenli. *(TOKİ evlerinde yaşayan bekâr bir kadın olarak Gelincik)*

Gecekonduda çok dedikodu olduğu için hiçbir yere çıkamıyordum. Burada istediğim şekilde istediğim şeyi yapıyorum. Şimdi istediğim zaman komşulara, akrabalarımıza gezmelere istediğimiz yere gidebiliyoruz ...[]...

Ne bileyim, kaç senedir hep baskı içinde olduğum için mi bilmiyorum ama insan kendini özgür hissediyor, kurtuldum mu zannediyor artık bilmiyorum neyse. *(Boşanmış bir kadın olarak okul öncesi dönemdeki çocuğuyla TOKİ evlerinde yaşamaya başlayan Lale)*

Bir sosyo-mekân olarak TOKİ evlerine yüklenen benzer bir sosyo-kültürel anlam, yıkıntı ve harabe haldeki evlerinde yaşamaya devam eden yoksul kadınlar tarafından da dile getirilmiş, TOKİ evleri kadınların daha özgür olduğu bir sosyo-mekânsal alan olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden ve okul çağında çocuğa sahip olan Sardunya, *'O Toki'lerde belki daha özgür kadınlar. Yani ben görüyorum hep apartmanın önlerinde, parka çocuğunu götüren gelinler bile var.'* demektedir. Böylece bir yandan yıkıntı ve harabe alanda olmayan park alanı kentle bütünleşme olanağı olarak görülürken diğer yandan özgürlük baskıcı ataerkil ilişkiler içerisindeki yaşa dayalı hiyerarşinin azalmasıyla ilişkilendirilmektedir. Okul öncesi dönemde çocuğu olduğu için yıkıntı ve harabe haldeki evinde çok fazla dışarı çıkamadığından bahseden Hanımeli ise, TOKİ evlerinde yaşayanlar için *'Yani daha bi insanlar medeni olur'* demektedir. Bu çerçevede Hanımeli'nin medeni olmayı özgürce istediği kıyafeti giyip, istediği zaman kamusal alana çıkabilmek ve kentle bütünleşmek olarak tanımladığını görmekteyiz: *'TOKİ'ye geçenleri de görüyoruz. Askılılarla da gezen var, istediği zaman dışarı çıkabilen de var. Çocuğunu parka götüren kadınları falan hep görüyoruz. Tabi daha bir kent'*. Gardenya ise, genç ve bekâr bir kadın olarak yıkıntı ve harabe evlerin bulunduğu alandaki yaşamını ve TOKİ evlerinde yaşamının ataerkil baskılardan kurtulma umudu taşıdığını şöyle anlatmaktadır:

Mesela ben gitmek isterim bu parka, diyelim komşular giderken. Çok izin vermezler. Bu kadın kültür merkezi varmış diyorum, bir nakış bir şey kursuna gitsem ama işte mahallemiz kötü sonuçta üç erkek var başımızda. Yani bu mahallenin çocukları da çok pistir yani. Lafını sözünü alır önü gider, sonra huzurumuz kaçır yani ...[TOKİ'de olsaydın]... O zaman daha bir güzel olurdu yani. Orada daha iyi insanlar var. Yani daha bir yola yakın ne bileyim, çıksan kapının önü park mesela. O kadarını da [ailemin daha kolay izin vereceğini de] tahmin etmiyorum ama belki [izin] verebilirlerdi.

Sonuç olarak, yoksul kadınlar için TOKİ evlerinin ve çevresinin niteliği, yoksulluğun ve dış dünyanın tehlikesiyle iç içe geçen ataerkil ilişkilerle kurulmuş bir kimliğin ve toplumsal

cinsiyet sorumluluklarının azalacağına ilişkin bir umut olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan yoksul kadınların özel ve kamusal alanda üstlendiği toplumsal cinsiyet rolleri ve içerisinde yer aldığı baskıcı ataerkil ilişkiler, görüşülen tüm kadınlar için geçerli olmakla birlikte, özellikle bekâr ve boşanmış yoksul kadınlar için yıkıntı ve harabe evlerdeki yaşamın yükünü arttırmaktadır. Dolayısıyla *'kadın ve çocuklar için daha güvenli bir yaşam'* söylemi üzerinden yürütülen neoliberal kentleşme süreci, görüşülen tüm yoksul kadınlar için toplumsal cinsiyet rol ve sorumlulukları nedeniyle yaşadığı sıkıntıların çözülmesi umudunu şekillendirmiştir. Annelik kimliği dışında kalan bekâr ve boşanmış yoksul kadınlar ise, bu süreçte en çok içerisinde yer aldıkları ataerkil baskılardan kurtulmayı ve özgürleşmeyi umut etmektedir. Nitekim TOKİ evlerinde yaşamaya başlayan yoksul kadınlar için bu umutların kısmen gerçekleştiği de görülmektedir. Bu çerçevede TOKİ evlerinde yaşamak, yoksul kadınlar için daha özgür bir yaşam umudu taşımaktadır.

5.1.3. Sonuç ve Değerlendirme

Yoksul kadınların neoliberal kentleşme sürecinde gündelik yaşamlarındaki dönüşüme ilişkin anlatımları analiz edildiğinde, kadınların gündelik yaşamlarını sürdürdüğü ev ve çevresinin fiziksel niteliğinde gerçekleşen iyileşmenin pratik toplumsal cinsiyet rolleri açısından iki boyutta olumlu etkisi olduğu görülmektedir. Bu boyutlardan birincisi, yoksul kadınlar için toplumsal cinsiyet rolleri gereği ev içerisinde yüklenilen -ev işleri, evin düzenlenmesi, temizliği, aile üyelerinin bakımı ve kollarlanması gibi- rol ve sorumlulukları yerine getirmenin yıkıntı ve harabe haldeki evlerde ve yetersiz alt yapı koşulları içerisinde çok daha zorlu olmasıyla ilişkilidir. Çoğu zamanını evde geçiren yoksul kadınlar, BM HABITAT (2008a)'ın farklı ülkelerde yaptığı araştırma sonuçlarına benzer şekilde, yıkıntı ve harabe haldeki evlerin yetersiz, niteliksiz, güvenliksiz ve sağlıksız koşullarından yoğun olarak etkilenmekte ve yoksulluğun yükünü daha fazla hissetmektedir. Bu nedenle yoksul kadınlar, TOKİ evlerini, yıkıntı ve harabe evlerde verili toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirme konusunda yaşadıkları zorluklar üzerinden değerlendirerek, ısıtılması ve temizliği kolay, çatısı ve bacası akmayan, çocukların ve hane üyelerinin sağlığı ve bakımına ilişkin etkinliklerin daha rahat gerçekleştirildiği evler olarak tanımlamaktadır. Yoksul kadınların anlatımlarında dikkat çeken bir diğer olumlu boyut, Aktaş mahallesi kentleşme projesinin

başlamasıyla geniş ve aydınlık yollar, toplu taşıma olanakları ve çocuk parkı gibi kimi kentsel hizmetlerin yoksul kadınların kentle bütünleşmesi ve kamusal alan kullanımı açısından yarattığı rahatlamayla ilgilidir. Bu açıdan yoksul kadınlar, çocuklarını okula, parka ya da hastaneye götürme, hasta ya da yaşlı hane üyelerinin hastane işlerini gerçekleştirme, sosyal yardımların takibini yapma gibi amaçlarla çıktıkları kamusal alanda kendilerini rahatlamış hissetmektedir. Yoksul kadınların hissettiği bu rahatlama, yıkıntı ve harabe evlerin bulunduğu alanda kadınların içerisinde yer aldığı ataerkil ilişkilerle bütünleşmiş olan yoksulluk ve güvenlik sorunlarının TOKİ evlerine geçişle kısmen hafiflemesiyle ya da hafifleyeceği umuduyla biçimlenmiştir. Bu noktada başta annelik kimliği dışında kaldıkları için ataerkil baskıyı daha yoğun hisseden bekâr ve boşanmış yoksul kadınlar olmakla birlikte, yoksul kadınların çoğu, TOKİ evlerini eşitsiz ataerkil ilişkilerden ve güvenlik sorunlarından *'kurtuluş'* ve kentsel alanın kullanımında *'özgürlük'* olarak tanımlamaktadır. Burada dikkat çeken nokta ise, yoksul kadınlar tarafından *'rahatlık'*, *'kurtuluş'* ya da *'özgürlük'* olarak tanımlanan *'medeniyet'* koşullarının, büyük oranda, yaşa ve anneliğe dayalı keskin kurallara ve baskıcı toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak biçimlenmiş olduğudur.

Fenster (2005) gibi feministlerin tartıştığı gibi, evin fiziksel niteliğine ilişkin iyileştirmeler ve ışıklandırma, ulaşım, altyapı vb. gibi kentsel hizmetlerdeki gelişmeler, kadınların özel ve kamusal alanda toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden gerçekleştirdiği etkinliklerde rahatlama yaratmaktadır. Bu durum bu hizmetlerin kadınlar için önemli kentsel hizmetler olduğunu göstermektedir. Ancak bu rahatlama kadınlar için *'yasaklı'* etkinlik ve mekânların *'izinli'* hale gelmesi anlamında özgürlük olarak deneyimlenebilse de, kadınların kamusal alan kullanımının özel alanı biçimlendiren dini kurallar ve geleneksel toplumsal cinsiyet rolleriyle biçimlenmesi söz konusudur (s. 220-223). Bununla beraber Dominelli (2002) kadınların, her zaman, içeridekiler ve dışarıdakiler rolü ile hem kamusal hem de özel alanda hissettikleri baskıya karşı durabilecekleri bir hareket alanı yaratma mücadelesi içinde olduğunu söylemektedir (ss. 55-56). Bu açıdan Koskela (1997) ve Young (1998)'ın belirttiği gibi, yoksul kadınların neoliberal kentleşme projesiyle gündeme gelen değişimi, bir *'keşif, olağandışılık ve işleyen düzeni bozabilme fırsatı'* olarak görmeleri şaşırtıcı

değildir. Nitekim bu durum, yoksul kadınların ekonomik rasyonellere sığmayan gerçekliklerine dikkat çeken Bora (2011b) tarafından, kadınlar için değişim imkânları sunabilecek müzakere olanaklarının keşfedilmesini gerektiren bir durum olarak ele alınmaktadır.

Sonuç olarak, Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme projesinin yoksul kadınların gündelik yaşamında pratik toplumsal cinsiyet ihtiyaçlarına cevap sunma noktasında yarattığı görece rahatlama, yoksul kadınlar tarafından ‘sıcak yuva’ ve ‘özgür kent’ anlamında ‘medeniyet’ olarak tanımlanmıştır. Ancak daha derine bakıldığında çoğu yoksul kadının neoliberal kentleşme projesiyle gündeme gelen ‘medeni’ yaşam koşullarını, yoksulluk, katılım ve güvenlikle ilişkili olarak karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların eşitsiz ataerki ilişkilerle belirlenen doğası nedeniyle ‘imkânsızlık’ olarak deneyimlediği görülmektedir. Bu durum kentsel hizmetlerin planlanmasında, yoksul kadınların ihtiyaçlarını değişim arzusu ve imkânları üzerinden bütüncül olarak değerlendirebilecek feminist bir bakış açısına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

5.2. NEOLİBERAL KENTLEŞME SÜRECİNDE YOKSULLUK VE KADINLARIN EVSİZLİK HALLERİ

Yoksul kadınların Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme projesiyle yaşanan dönüşüme dair anlatımlarında yer alan ‘imkânsızlık’, evsizlikle ilişkili farklı kadınlık halleriyle bağlantılıdır. Nitekim yoksul kadınların neoliberal kentleşme sürecinde dönüşen gündelik yaşam pratikleri, ataerki ilişkiler ve toplumsal cinsiyet rolleriyle belirlenen yoksulluk koşullarında birçok evsizlik haline işaret etmektedir. Bu çerçevede evsizliğin yoksul kadınlar tarafından sosyo-mekânsal, kültürel ve ekonomik bir kopuş olarak farklı boyutlarda ve travmatik biçimlerde deneyimlendiği görülmektedir. Bu bölümde kadınların evsizlik halleri, 1) Sosyo-mekânsal Kopuşla Şekillenen Evsizlik: Kapı Önünde Namus Kaygısı ve Eve Kapanma, 2) Yoksul Kadınlar İçin Sosyal Tabakalaşma ve Evsizlik, 3) TOKİ’yle Bereketi Kaçan Evler ve Evsizlik 4) TOKİ ve Sağlıksızlaşma: Kadın Bedenine Yansıyan Evsizlik ve Borçlanma Stresi, 5) Evsizlik ve Ataerki Ahlak Arasında Genç Kadınlar: ‘Son Çare Kadının Çalışması’, 6) Yetersiz İstihdam ve Evsizlik Koşullarıyla

Şekillenen Bir Güçlenme Yanılsaması ve 7) Kaçınılmaz Son (!) Olarak TOKİ'den Atılma ya da Evsizlik olmak üzere yoksullukla ilişkili yedi boyutta ele alınmaktadır.

5.2.1. Sosyo-mekânsal Kopuşla Şekillenen Evsizlik:

'Kapı önü'nde Namus Kaygısı ve Eve Kapanma

Yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınlar, yıkımlarla birlikte bir kısım komşu, arkadaş ve akrabalarının TOKİ evlerine ve kentin ucuz semtlerine taşınmasıyla sosyo-mekânsal bir kopuştan ve yalnızlaşmadan bahsetmektedir. Bu süreç, hem yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan hem de TOKİ evlerine geçen yoksul kadınlar tarafından eskinin rahatça hareket ettikleri '*kapı önü*'nde namus kaygısının artmasıyla deneyimlenmiştir.

Bu çerçevede yıkıntı ve harabe haldeki evlerinde yaşamaya devam eden yoksul kadınlar tarafından deneyimlenen namus kaygısının, taşınan komşu ve akrabalarının yerine güvenilir olarak görmedikleri '*yabancı*'ların gelmesi ve güvenlik sorunlarının artmasıyla gündeme geldiğini görmekteyiz. Örneğin kentleşme projesiyle mahallede artan güvenlik sorunlarından yoğun olarak etkilenen bekâr bir genç kadın olarak Gardenya, yıkıntı ve harabe evlerin bulunduğu alanda komşuluk ilişkileriyle güvenilir hale getirilen ve yarı-kamusal/yarı-özel bir alan olan kapı önünün, yeni gelenlerle yeniden güvensiz bir alan haline dönüştüğünü şöyle anlatıyor: '*Gecekonduhar yıkılmadan önce burada daha eğlenceler olurdu, komşularımız vardı ...[] ... Konu komşu birdik...[] ... Taşınanlarla falan eskisi gibi olmadı burası*'. Benzer bir süreçten bahseden ve yıkıntı ve harabe haldeki evinde okul çağındaki çocuklarıyla ilgilenen Sardunya ise, '*komşuluk hakkı*' dediği yardımlaşmaya dayalı dayanışmacı ilişkilerin yok olmasıyla '*eve tıkıldık oturduk*' demektedir. Yoksul kadınların birçoğu, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin artması ve kadınların '*namus kaygısı*' ile dışarı çıkamaz hale gelmesi biçiminde deneyimlenen bu süreci, kentin başka alanlarına yönelen göçün temel nedeni olarak ele almaktadır. Bu açıdan güvenlik sorunları nedeniyle artık yaşamlarını sürdüremeyecek hale gelen yoksul kadınlar için, mahalleden taşınmak bir kurtuluş olarak değerlendirilmektedir. Okul çağındaki çocuklarıyla yıkıntı ve harabe evinde yaşamaya devam eden Manolya'nın şu cümleleri, her geçen gün artan ve göçlere neden olan güvensizliğin ve bu koşullar içerisinde kadınlara yönelen şiddetin

boyutlarını çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Manolya, *'Zaman zaman da kavga çıkar ama bak mesela geçen Haymanalı bi kadını vurdular evinde, onun için Haymanalılar da buradan taşınmaya başladı.'* diyerek mahallede giderek yalnızlaştığından ve komşularının kalmadığından bahsetmektedir. Benzer şekilde okul çağındaki çocuklarıyla ilgilendiği için genellikle ev içerisinde olduğunu söyleyen Yasemin, yıkıntı ve harabe haldeki evinin çevresinde *'silah bile patlatıldı'*ğinden ve bu nedenle *'burada yaşamın bitti'*ğinden şöyle bahsetmektedir: *'Diyorsun bir hava alıyım, komşumla konuşayım. Yani yemin ediyom arabanın biri bir geliyor son gaz, yani komşular da sen de içeri giriyorsun'*. Bu nedenle yıkıntı ve harabe haldeki evlerinde yaşayan yoksul kadınların birçoğu için, birlikte erişte kestikleri, yemeklerini ve dertlerini paylaştıkları, ev işlerinde ve bakım sorumluluklarında yardımlaştıkları, birlikte pazara, hastaneye ve okula gittikleri ve güvendikleri komşuluk ilişkilerini sürdürdükleri *'kapı önü'* anlamını ve gerçekliğini yitirmiştir. Dolayısıyla neoliberal kentleşme projesiyle yıkıntı ve harabe evlerin bulunduğu alandaki komşuluk ilişkilerine ilişkin yoksul kadınların anlatımları, kadınların kamusal alandaki varlığında ve özel alandaki huzur ortamında önemli olan komşuluk ilişkilerinin mekânsızlıkla ilişkili olarak bozulduğunu göstermektedir.

TOKİ evlerine geçen yoksul kadınlar ise, yıkımlarla birlikte, yol parası veremedikleri için Ankara'nın farklı bölgelerine *'dağılan'* akraba ve komşularına *'gezme'*ye gidemediklerinden sıklıkla bahsetmektedir. Ayrıca TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınlar için daha önce çocuklarına, yaşlı ve özürlü bireylere göz kulak olarak ev işlerini komşularla birlikte yaptıkları ara mekânlar artık yok olmuştur. Bu konuda TOKİ evlerinde okul çağındaki çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak için uğraşırken *'eskiden komşularla en azından kapı önünde otururduk'* diyen Sümbül ve Akasya, *'Cımdızıl ortadasın', 'Binanın dibinde beton var. Oturuyoz kayıyoz gidiyoz, mecbur binanın önünde [ayakta] duruyoz'* diyerek eskinin yarı özel-yarı kamusal mekânı olarak *'kapı önü'*nün ve *'kapı önü'* komşuluğunun anlamını yitirdiğini vurgulamaktadır. Çocuklarını büyüttüğü için daha çok vakti olduğunu söyleyen ve torun sahibi olan Çiğdem ise, TOKİ evlerine geçişle birlikte komşuluk ilişkilerinin geliştirildiği ve *'namus kaygısı'*nın hissedilmediği yeni ara mekânlar bulma çabasını şöyle anlatmaktadır: *'Yani şurayı da çarşaf gibi açık yapmışlar. Var ya şu*

oturaklı çatılı yer yapmışlar, [kamelyadan bahsediyor] hep ortadasın, gelen giden, yediğini, içtiğini görüyor. Ondan biz hep bu bizim bir komşu var, arkaya bakıyor evi, aşağıda da, onun evinin önüne gideriz’. Dolayısıyla TOKİ evlerinde yaşayan kadınlar için ‘kapı önü’, ‘bir ayağın dışarda bir ayağın içerde’ olduğu, ‘çatı kapı’ komşuluğuyla karakterize olan, toplumsal cinsiyet sorumluluklarının ortaklaşa bir şekilde kolayca yapıldığı ve ataerkil baskıların daha az hissedildiği bir sosyo-mekân değildir artık.

Bununla beraber TOKİ evlerinin özel ve kamusal alanı keskin bir şekilde ayıran yapısı ve dikey konumlanması, burada yaşamaya başlayan yoksul kadınlar tarafından dayanışmacı komşuluk ilişkilerin yeniden kurulmasına engel olan bir diğer sosyo-mekânsal boyut olarak ele alınmaktadır. Bu konuda yoksul kadınların anlatımları, güvenilir komşuluk ilişkilerinin yeniden kurulamaması, yalnızlaşma ve eve kapanma sürecinde, hem ekonomik sıkıntıların hem de sosyo-mekânsal farklılaşmanın etkili olduğunu göstermektedir:

Komşuluk ilişkilerimiz daha güzeldi. Şimdi kapıyı çalıyorsun, yani kolunu böyle dayıyorlar kapıya, bir kere buyur demezse giremiyorsun. Ama eski komşuluğumuz öyle değildi, bir gün kahvaltıdasın bir gün şeyde. Yine bura bizim eski komşularımız, yine nazın sözün geçebiliyor burada. Ama yine de bir farklılık var, daireye giren çok farklı oldu yani ...[]... O zaman çatı kapı girebiliyordun. Şimdi aynı insanlar ama giremiyorsun, neden ben bilmiyorum. Evleri mi kıskanıyoruz artık ben bilmiyorum ki... (TOKİ evlerinde okul çağındaki çocuklarıyla yaşayan Sıklamen)

Yani burada baksana üst üste üst üste. Görsen kimi görürsün bu kattakini, onu da nasıl göreceksin, kapıyı açamazsın bile. Ama gecekonduda kapın zaten açık, kim gelmiş kim gitmiş görürsün. İstemesen bile konuşursun. Burada evlere kapandık, tepeden tepeden baykuş gibi bakıyorsun işte ...[]... [eskiden] sokakta oturursun, bahçeler vardır orda, hep bahçelerde buluşursun. Hele yaz akşamları çok güzel olurdu, komşu gezmelerinde gülüp eğlenirdik. Bak onu çok yapamazsın işte binada. Bahçe mi var ki zaten, o da ayrı yani. (TOKİ evlerinde okul çağındaki çocuklarıyla yaşayan Sümbül)

Ne güzel oturur, sohbetler eder güler eğlenirdik. Burası tepe üstüne tepe. Bir değişik oluyor insan. Bak 4 yılı bulmuştur bina yaşamım, ama alışamadım daha ...[]...Burası olana kadar orda kiraya çıktık. Bir yılı az geçti yani buraya geleli. O zaman dağılmıştık şimdi geri toplandık bir onun sevinci var yani ...[]... Ama herkes kendi evinin kapısını kapattı mı kendi içinde. Gecekonduda sabah olsun bir ayağın hep dışarıdadır. Kömürünü at, kapının önünü temizle. Komşun da öyle olunca, mecbur selam verirsin, muhabbetini

edersin. Burası öyle değil. Bir çay yaptın diyelim, zaten pencereden çağırırsan hop evde. Yemek yapsan, kek yapsan kokusu gider diye çağırırsın. Burada öyle değil. Belki herkesin geçimidir ondan, zorlukları da çok buranın yani ...[]...Gecekonduda her günse yani burada 2-3 günde bir komşuluğumuz var. Yine çok şükür bizim bura diğer binalardan da daha iyi ...[]... Ama dışarısı yok artık, içerisi var. *(TOKİ evlerinde yaşayan ve torun sahibi olan Çiğdem)*

Ayrıca TOKİ evlerine geçişle birlikte çoğu yoksul kadının deneyimlediği yalnızlaşma ve eve kapanma, borcun yarattığı yoksullaşma ile artan ataerkil baskıcı ilişkilerin daha yoğun hissedilmesine neden olmuştur. Özellikle TOKİ evlerine geçişle akrabalarıyla yaşamaya başlayan ve çocukları henüz küçük olan genç kadınların anlatımları, yaşa ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsiz ataerkil ilişkilerin yarattığı baskıyla deneyimlenen yalnızlaşma ve eve kapanma sürecini net bir şekilde görmemizi sağlamaktadır. Bir yandan okul çağındaki çocuklarıyla ilgilenen diğer yandan TOKİ evlerine geçişle kaynanasıyla yaşamaya başlayan Fulya ile eşinin kıskançlığı ve okul öncesi dönemdeki çocuklarının bakım ihtiyacı nedeniyle evden dışarı çıkamadığını söyleyen Orkide, TOKİ evlerine geçişle yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:

Gelirin aynı borcun artıyor. Sıkıntı yaşamaya başlıyorsun yani ben sinir hastası oldum. Eşimle hiçbir kavgamız olmazdı, gül gibi geçinirdik ama burada hem bu maddi sıkıntılar, ödemeler, hem kaynanamgillerle böyle olunca bana sıkıntı geldi. Orda sıkılsam bir komşuya gider gelirdim, burada o da olmuyor. Onun işi oluyor, bunun işi oluyor, evin içindesin sürekli yani *(Kaynanası ve okul çağındaki çocuklarıyla birlikte TOKİ evlerinde yaşamaya başlayan Fulya)*

İlk geldiğimde, komşu yok, kimse yok, tek başına dört duvar var. Çok daralmıştım ama şimdi alıştım. Şimdi kimseyle görüşemiyorum zaten. Benim eşim biraz çok kıskanç, o izin vermiyor öyle gezmelere falan. Herhalde böyle tek başıma olmaya alışmışım ki, pek de insanlarla anlaşılamıyorum artık zaten. Bilmiyorum ki, insanları sevmez oldum ...[]... Hep aynı yer, aynı şeyler yapmaktan, görmekten sıkılıyorum ben de ama çocuklardan dolayı bir şey de yapamıyorum. Bazı kadınların sonuçta kocası rahat oluyor ama benim eşim öyle değil. Çocuklar temiz olacak, uslu olacak, yemek hazır olacak, ev temiz kokacak, çay hazır olacak, yemek hazır olacak. *(Okul öncesi çocuklarıyla TOKİ evinde yaşamaya başlayan Orkide)*

Bunlara ek olarak, çoğu vaktini okul öncesi çağındaki küçük çocuğuyla birlikte TOKİ evinden neredeyse hiç çıkmadan geçirdiğini söyleyen Orkide, komşuluk ilişkilerdeki

travmatik kopuş ve apartman yaşamı nedeniyle, ev içerisinde kendisini huzursuz hissettiğinden de bahsetmektedir:

Buraya taşınınca insanlar birbirlerini, kendilerini kaybetmişler. [Eski yaşamım] Komşuluk bakımından, insanlık bakımından iyiydi. Burada böyle kapını kapatıyorsun, kimsenin haberi yok ne senden ne başkasından. Kızım bir gün bayıldı gibi oldu, ateşlenmiş, çok kötüydü. Komşuların kapılarına pat pat vurdum ama açmadılar bile. Yine gecekondudan gelenler hâlbuki. Önceden öyle olmasalar da, binaya geçince bir şeyler oluyor insanlara. ...[]... Eskiden bir tabak şekerin mi yok rahatlıkla isterdin komşudan, şimdi rahatlıkla isteyemiyorsun, rahatlıkla oturamıyorsun evlerde ...[]... Mesela gecekonduda yaptıklarımı şimdi yapamıyorum, alt komşu hemen gelir. Çocuk niye ağlıyor diye bile gelir.

Sonuç olarak, neoliberal kentleşme sürecinde yoksul kadınların gündelik yaşamları, eskisine oranla namus kaygısı ile ataerkil baskının daha yoğun olarak deneyimlenmesiyle yalnızlaşma ve eve kapanma biçiminde dönüşmektedir. Bu çerçevede yoksul kadınlar için sadece ‘kapı önü’ değil aynı zamanda binaların çok-katlı yapısı, apartman yaşamının gerektirdiği kurallar, ekonomik sıkıntılar ve ataerkil baskıcı ilişkiler nedeniyle evlerin içi de ‘huzursuz’ bir mekâna dönüşmüştür. Bu dönüşümle birlikte, hem TOKİ evlerinde hem de yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınlar açısından Aktaş mahallesi, artık daha az aidiyet hissedilen bir yaşam alanı haline gelmiştir. Ağır yoksulluk koşullarında dayanışma, sosyalleşme ve eğlenme ihtiyaçlarına cevap veremeyen hatta bu ihtiyaçların karşılanma olanaklarını kısıtlayan yeni yaşam alanı ise, yoksul kadınların eski evlerine olan özlemlerini dile getirmesine ve mekânsızlıkla şekillenen bir ‘evsizlik’ duygusuna neden olmaktadır.

5.2.2. Yıkıntı/Harabe Evlerde Yoksul Kadınlar için Sosyal Tabakalaşma ve Evsizlik:

‘Hak sahibiyiz, ev sahibiyiz ama kiracı gibi olduk’

Yoksul kadınların deneyimlediği ‘evsizlik’, aynı zamanda TOKİ evlerinde ve yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınlar arasında kopan sosyal ilişkilerin hiyerarşik bir şekilde sosyo-ekonomik ve kültürel olarak yeniden konumlanmasıyla bağlantılıdır. Bu çerçevede neoliberal kentleşme süreci, gerek TOKİ evlerinde gerekse yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınlar arasında sosyo-ekonomik ve kültürel bir ayrışma olarak deneyimlenmiştir. Örneğin Karanfil, yıkıntı ve harabe haldeki evi yıkılmadan önce ‘çok

yakın’ olduğu eski komşusunu özlediğini ancak görüşemediğini söylerken, bu durumun nedenini mekânsal bir kopuşun yanı sıra TOKİ evlerine yüklediği olumlu anlam üzerinden deneyimlediği bir sosyo-kültürel ayrışma olarak ele almaktadır:

Herkese nasip olmazdı ama benim komşum çok iyiydi ...[]... Şimdi ona hak düşmedi. Gitti başka bir gecekondu tuttu. Hala burada ama görüşemiyoz ki yani burada herkesin işi çok oluyor ...[]... Gelip gitmemiz pek kalmadı, gecekondu gibi de değil. O zaman sabah kalkarsın, komşunu görürsün. Burada sabah kalkıp iş görüyon. Bir sohbetin kalmıyor, olamıyor ...[]... Yani ister istemez [*TOKİ’ye geçince*] değişiyor insan, ben neysem oysam da. Evin değişik yani, belki gelmek istemez, gözüm değer diye gelemes. Belki öyle bir şey yani ...[]... Hepsi buradadır ama eskisi gibi olmaz, kapını açıp gördüğün gibi olur mu? (*TOKİ’de yaşayan torun sahibi bir kadın olarak Karanfil*)

Evin fiziksel özellikleri ve değişen yaşam koşulları üzerinden kurulan bu hiyerarşik ilişki, yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınların kendilerini ‘*en yoksul*’ grup olarak görmelerinde etkili olmuştur. Çünkü yoksul kadınlara göre, yoksulluk ‘*sıkıntı çekmek*’ olarak tanımlanmakta ve yıkıntı harabe evler yetersiz fiziksel yapısı nedeniyle yoksulluğun sıkıntısının en çok çekildiği evler olarak görülmektedir. Bu nedenle yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınlar, TOKİ evlerine yerleşen eski komşularını artık ‘*durumu daha iyi*’ olanlar olarak tanımlamakta ve artık yoksul olmadıklarını düşünmektedir. Ev üzerinden ‘*yoksullar*’ ve ‘*yoksul olmayanlar*’ olarak yoksul kadınların zihninde oluşan bu ayrışma, tıpkı zengin-yoksul ayrışmasında olduğu gibi birbirine mesafeli iki grup olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınlar, bir zamanlar aynı yoksulluk koşullarını paylaştıkları, evlerine hiç sormadan girip çıktıkları ve rahatça hareket ettikleri komşu ve akrabalarının evlerinde artık rahat edemediklerinden, aralarında hiyerarşik bir ilişki kurulduğundan ve hor görüldüklerinden bahsetmektedir. Yıkıntı ve harabe evlerde yaşamaya devam eden yoksul kadınların bu konudaki anlatımları, yoksul kadınlar için yıkıntı ve harabe haldeki evlerin düşük bir sosyal statüyü belirlediğini göstermektedir:

Yani mesela eltiler var orda oturan, yani bir değişim oluyor. Gelmesinler diye düşünüyodur gibi geliyor. Gecekonduyken hiç birbirimizden çıkmazdık mesela, ama oraya gitti gideli yani biz gittik o hiç gelmedi. Bir de temiz temiz buraya gelin diyor da, sanki burası temiz değil yani. Sanki kendi başka yerden

gitti de, yemeğini yememezlik etmeye başladı mesela burada. Gelince yok diyor fare mi o, yok bir şey, yani sanki bilmiyon da bana villadan gelmişin. Öyle bi değişim oldu yani. Hani mesela benim erkek kardeşimle annemin eltisigilin oğlanlar aynı yaşıt ama artık onlar bile görüşmüyor yani. *(Bekâr bir genç kadın olarak yıkıntı ve harabe evinde yaşamaya devam eden Gardenya)*

Benim mesela var TOKİ'den arkadaşlarım ama onlar da bir değişti, artık hor görmeler oldu. Artık eşyasına dokununca bakmalar, bir sana küçük görmeler. Değişti sanki buradan gitmemiş gibi oldular, kendini bir topladı, korkuyorlar mıdır bilmem bizden. Gidip gelmeler azaldı. Yukardan bakıyorlar artık. *(Okul öncesi çağda çocuğu olan ve yıkıntı ve harabe evinde yaşamaya devam eden Lavanta)*

Artık beğenmiyorlar, hor görüyorlar tabi. Zaten çok da komşuluk gezmesi yapılamıyor buralarda, yani evler küçük, yer yok ki, gelmezler onlar da ...[]... Ama soruyoruz işte geçenlere, parkın orda mesela, onlar da anlatıyorlar. Yaşamı iyi diyorlar. Grilerde var bizim birkaç eski komşu mesela onlar biraz daha soğudu bizden, evler değiştiği için yani havalandılar. Gidince anlatıyorlar işte, çocuğumun oyuncağını koyuyorum odaya, ben işimi yapıyorum diyorlar. Sizin evler kötü diyorlar bizimkiler için. Gecekondu der hor görür, öyle oldu buralar hep, yabancılaştık birbirimize. *(Okul öncesi çağda çocuğu olan ve yıkıntı ve harabe evinde yaşamaya devam eden Begonya)*

Anlatılarda da görüldüğü gibi, yoksul kadınlar TOKİ evlerinde ya da yıkıntı ve harabe haldeki evlerde yaşamayı, zengin-yoksul, iyi-kötü, çirkin-güzel, güvenli-güvensiz, temiz-kirli gibi karşıtlıklar üzerinden değerlendirmektedir. Bu çerçevede yıkıntı ve harabe evlerde yaşamak, 'evsizlik'le eş değerde görülen düşük bir sosyal statüyü ve güvensizlik koşullarını ifade edecek şekilde 'kiracı gibi olmak' ya da 'geride kalmak' şeklinde ifade edilmektedir:

Şimdi yıkılacak diye bir şey yapamıyoruz, öyle pisin içinde, sadece bir badanamızı sürüp oturuyoruz. Yani bazen onu bile yapamıyoruz. Ha yıkıldı yıkılacak, yani hani ne zaman yıkılacak. Hak sahibiyiz, ev sahibiyiz ama kiracı gibi olduk ...[]... Uyuşturucu işi yapmayan da maddi gücü olan durmaz yani, biz gitmeyen yani zor durumda kalanlarız. *(Okul çağındaki çocuklarıyla yıkıntı ve harabe evinde yaşamaya devam eden Yasemin)*

Çoğu komşumuz gitti, kendini kurtaran, çocuğu olan, genci olan. Buradan kurtarmak için de gitti, TOKİ olmasa da gitti. Başka temiz mahallelere gitti, hep gittiler. Biz kaldık, durumu olmayanlar var şimdi burada. *(Yıkıntı ve harabe evinde yaşamaya devam eden ve torun sahibi olan Açelya)*

Sonuç olarak yıkıntı/harabe evlerinde yaşayan yoksul kadınlar, kendilerini kültürel, duygusal, ekonomik ve sosyal olarak yerinden edilmiş, ‘*evsizlik*’ koşullarıyla belirlenen ve sosyal tabakanın en altındaki ‘*kiracı*’lar gibi görmektedir. Dolayısıyla şu an yaşadıkları yıkıntı ve harabe halindeki ev, kadınlar için güvenceli bir ev olmaktan çıkmış, her an taşınabilecekleri, ataerkil baskılara daha açık ve tam yerleşik olamadıkları ‘*kiralık*’ bir eve dönüşmüştür.

5.2.3. TOKİ’yle ‘*Bereket*’i Kaçan Evler ve Evsizlik:

‘Çocuklarımın ihtiyacını mı karşılıyorum evimin masrafını mı?’

TOKİ evlerinde yaşamaya başlayan yoksul kadınların birçoğu tarafından, TOKİ evleri ‘*bereketsiz*’ evler olarak tanımlanırken, yıkıntı ve harabe evler yarattığı tüm zorluklara rağmen ‘*bereketli*’ evler olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan TOKİ evleri, yoksul kadınlar için yoksullaştıkları, borçların yükü altında zorlandıkları, çocuklarının beslenme ve eğitim ihtiyaçlarını karşılayamadıkları, evden atılma korkusu yaşadıkları, eşleriyle ve çocuklarıyla ilişkilerinde huzursuzluğun arttığı ve psikolojilerinin bozulduğu bir mekân olmuştur. Bu nedenle ‘*eski evleri*’ni, yıkılmaya yüz tutmuş ve fiziksel olarak yetersiz olsa da, çocuklarına yeterli besini verebildikleri, evlerinin geçimini ve çocuklarının bakımını komşularıyla dayanışma içerisinde sağlayabildikleri kendilerine huzur sağlayan ve ‘*bereketli*’ bir ev olarak tanımlarlar. Bu çerçevede çocuklarını büyütmüş torun sahibi bir kadın olarak Zambak ve Karanfil, TOKİ evleriyle eski evlerini karşılaştırırken bereket-bereketsizlik ya da bolluk-zorluk kavramları üzerinden beslenme ve huzurun öneminden şöyle bahsetmektedir:

Gecekondu bak deyim ben bereket bereket. Herkese diyorlar, bak daireye git diye ama kurban olayım gecekonduya ...[]... önceden durum, bereket, Allah’ın her şeyi vardı, önceden işte bak böyle içerden suyun akardı, böyle bebeler hep perişan ama Allah senin üstünde duruyordu. Evinin bir eksigi kalmıyordu. Dolabın hep dolardı gecekondu da, ne ararsan bulurdun. Şimdi bulamazsın hiçbir şey. (*Torun sahibi bir kadın olarak TOKİ evlerinde yaşayan Zambak*)

Borcun yoksa beyin çalışıyorsa, çok güzel geçinebilirsin gecekondu da ama burada hep zorluk oluyor, hiçbir bolluğu göremedik daha buraya geçtik. Yani

o verdiğin borca keyif yapabilirsin ama sıkışıyor, daralıyor, ödemeye çalışıyor. Çok şükür şimdiye kadar da hallettik ama işte her ay böyle içime sıkıntı basar, mesela, ödeyebilecem mi, ödeyemeyecem mi? Kaç ailenin huzuru da bozulmuştur yani geçim derdinden hep yani karısıyla kızıyla. Çocuklarının isteklerinden kavgalar da çıkmıştır. *(Torun sahibi bir kadın olarak TOKİ evlerinde yaşayan Karanfil)*

Bununla beraber TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınlar için TOKİ evlerinin 'bereketsiz'liği, toplumsal cinsiyet sorumluluklarının paylaşıldığı, ataerkil baskıdan ve yoksulluğun sıkıntısından bir parça da olsa sıyrılmanın mümkün olduğu dayanışmacı komşuluk ilişkilerinin yeniden kurulamamasıyla ilgilidir. Bu çerçevede yıkıntı ve harabe evleri yıkılan yoksul kadınlar TOKİ evlerine geçene kadarki süreçte kiraya çıkmak zorunda kalmaları ve TOKİ evlerine geçtikten sonra her an evden atılma riski altında yaşamaları dolayısıyla kendilerini 'kiracı' gibi hissetmektedir. Çünkü evleri yıkıldıktan sonra TOKİ evlerine kiraya geçen kadınlar için burada yeniden kurdukları ilişkiler, kendi hakları olan TOKİ evlerine geçişle ve TOKİ borcunu ya da kiralarını ödeyemeyip gidenlerle tekrar tekrar bozulmuştur. Bu konuda okul çağındaki çocuğunun bakımında komşularıyla yardımlaştığından bahseden Sümül, TOKİ evlerinin bitmesiyle geçtiği yeni evinde eski komşularının bir kısmıyla buluşabildiği için kendini şanslı hissettiğini söyleyerek eklemektedir: *'Daha rahat ettik burada ama gelemeyenler de oldu. Hakkını verip gidenler de'*. Okul çağındaki çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığını her fırsatta dile getiren Fulya ise, TOKİ evlerine geçişle eskisi gibi olmasa da, zorlukla yeniden kurduğu ve ev/bakım işlerinde yardımlaştığı komşuluk ilişkilerinin 'evden çıkarılma'larla yeniden bozulduğunu şöyle anlatmaktadır: *'Bir tarhana açacaksan, sarma yapacaksan mesela birlik olunca daha eğlenceli oluyor, sohbet, eğlence hemen biter. Ama şimdi işte bir kaç komşum da taşındı buradan, yani hakkını devretti, ödeyemediler, belediyeden geldiler, çıkardılar'*. Benzer şekilde torun sahibi olan Nergis, yıkıntı ve harabe haldeki evi yıkıldıktan sonra kiraya çıktığı TOKİ evinde sınırlı da olsa yeniden kurduğu komşuluk ilişkilerini kendi hakkı olan TOKİ evine taşınınca yeniden kaybettiğinden ve artık kimseyle görüşemediğinden bahsetmektedir:

Yani o sarıya taşındık [yıkıntı ve harabe evi yıkıldıktan sonra kiraya çıktıkları sarı renli TOKİ binasından bahsediyor] oradaki komşularım çok iyiydi.

Şimdi biz dört daire oturuyoruz ya, benim karşımdaki çalışıyordu bayan. Cumartesi-Pazar bir kilim atardık oraya otururduk, çay içerdik, dolma sarardık, mantı sarardık ama burada kimse yok. Bir şu X'gile giderim, karşımdaki de kiraya vermiş evini. *[Burada]* kimseyle bir şeyim yok.

Dolayısıyla TOKİ evlerine geçen yoksul kadınlar, geçime ve bakıma ilişkin etkinliklerinde dayanışmacı ilişkileri taşınmalar ve atılmalarla sürekli kaybettikleri, *'kira gibi'* borç ödemek zorunda kaldıkları ve bu nedenle evde huzursuzluk yaşadıkları için TOKİ evlerini *'bereketsiz'* evler olarak görmektedir. Bu nedenle birçok yoksul kadının anlatımında, TOKİ evlerinden taşınma düşüncesine sıklıkla rastlanmaktadır. Ancak TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınların anlatımları, borçlarını zar-zor ödemelerine, birikim yapamamalarına, yalnızlaşmalarına ve evde huzursuzluk yaşamalarına rağmen TOKİ evlerinde kalabilmek için ellerinden geleni yaptıklarını da göstermektedir. Çünkü yoksul kadınlar, borçlarını ödememeleri durumunda *'evsiz'* kalmaktan ve *'evsizlik'* koşullarında sıkıntıların daha da artacağından çok korkmaktadır. Bu çerçevede birçok kadının, TOKİ borcunu ödemek için altınlarını bozdurarak mülksüzleştiği, borç bulmak ya da para kazanmak için aşırı çaba sarf ettiği ya da beslenme ve diğer ihtiyaçlarını kısıtlayarak ekonomi yapmaya çalıştığı görülmektedir. Kısacası, TOKİ evlerine geçişle daha da yoksullaşan kadınlar, eski evleriyle karşılaştırıldığında ağırlaşan yoksulluğun yükünü hala omuzlarında taşımaktadır. Bu durum, bir yandan, yoksul kadınların toplumsal cinsiyet rolleri gereği çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamamaktan dolayı kendilerini kötü hissetmesine, diğer yandan ise *'evsizlik korkusu'* nedeniyle stres yaşamasına neden olmaktadır. Örneğin TOKİ evine ayda 250 TL borçla geçen ve düzenli bir geliri olmayan Akasya, *'evsizlik korkusu'*yla borcunu ödemek için sarf ettiği çabayı ve okul çağındaki kızlarının *'ihtiyaçlarını karşılayamama'* durumunun yarattığı duygusal baskıyı şöyle anlatmıştır:

Burada üç ay ödememişim mesela, belediye uyarı verdi niye borcunu ödemiyorsun diye. Bir-iki ay daha ödemesek bizi çıkartıyorlar ...[.]... Biz öbür dünyaya bir şey götüremeyiz ama çocuklar var bir şey var, nasıl olur bilemiyorum. Geçen ben İstanbul'a gitmişim, akrabalarından biri 100, bazıları 200, 300 vermişler toplamışım, öyle kapatmışım borcu. İnan ki çok zordayım ...[.]... Evimizi yıktılar iki sene kira ödedik. Benim hep bileziklerim gitti orda. Ondan sonra bu arsayı parçaladı, yani sen belediyesin yaparsın, 26 milyar beni niye borcun altına koyuyon. Çocuklarıma 1 milyon veremiyom ki dolmuşa binip gitsinler. Bak geçen sene don, kar ama benim çocuklarım

yürüyor, mahvoluyorum. *(Okul çağındaki kızlarıyla TOKİ evlerinde yaşayan Akasya)*

Benzer şekilde okul çağındaki çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak ve evinin borcunu ödemek konusunda 'stres' içinde yaşadığını söyleyen Sıklamen, TOKİ evlerine geçişle 'kurtuluş, maddiyat sorunlarını getirdi' derken, TOKİ evinde en çok ekonomik olarak zorlandığını ve evden atılmaktan çok korktuğunu ağlayarak şöyle anlatmaktadır:

Yani çok zorlanıyoruz. Ben ömrümde görmedim, geçenlerde karakola gittim mal beyanında bulundum. Evi ödeyemediğimiz için yani ...[]... Şu anda bütün insanların 45 milyon [45 tl] aidatı var. Belki de insan bu aidatı çocuğunun harçlığından keserek veriyor. ...[]... Ben de o gün bir yemek yaparsam başka yemek yapmam, çorba yaparsam yemek yapmam, patates kızarttıysam başka bir şey yapmam ...[]... Bak mesela banyoda lavabonun altına bir leğen koyarım, oradan akan suyu klozete. Mesela çamaşır yıkayacam kovalara doldururum, tuvalete dökerim, o şekil ...[]... Geçen bak 30 milyona [30 tl] patik falan sattım, ben onla baya bir ekmeğimi falan alırım. Yani şey de istemiyorum, aman aman bir şey de istemiyorum ama benim evimi elimden almasınlar bitek o. *(Okul çağındaki çocuklarıyla TOKİ evlerinde yaşayan Sıklamen)*

Sonuç olarak yoksul kadınların TOKİ evlerini tanımlarken kullandıkları 'bereketsizlik' kavramı, yoksul kadınların toplumsal cinsiyet rolleri gereği bakımından sorumlu olduğu kişilerin ihtiyaçlarını karşılayamama ve evlerinin borcunu ödeme konusunda hissettikleri stres ve korkuyla ilişkilidir. Ayrıca kadınların anlatımları, yoksulluk koşullarıyla mücadeleleri ve bakım sorumlulukları açısından dayanışmacı komşuluk ilişkilerinin önemli olduğunu ancak bu ilişkilerin TOKİ evlerinde yeniden kurulabilmesinin sürekli deneyimlenen taşınmalarla mümkün olamadığını göstermektedir. Bu durum ise yoksul kadınların borçlanarak geçtikleri TOKİ evlerinde deneyimlediği aşırı borçlanma stresi ve evsizlik korkusunu sürekli olarak hissetmelerine neden olmaktadır.

5.2.4. TOKİ ve Sağlıksızlaşma:

Kadın Bedenine Yansıyan 'Evsizlik' ve 'Borçlanma Stresi'

Sağlık sorunları yoksulluk koşullarında kadınların karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan birisi olarak, yıkıntı ve harabe evlerin dönüşümü süreciyle birlikte ele alınması

gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim görüştüğüm birçok yoksul kadın yıkıntı ve harabe evlerinden TOKİ evlerine geçiş sürecini sağlık sorunlarının artmasıyla ilişkilendirerek ele almıştır. TOKİ evlerine geçiş ile sağlık sorunları arasındaki ilişkinin temelinde ise, kadınların '*borçlanma*' konusunda yaşadığı stresin yüksek olması yatmaktadır. Çünkü yoksul kadınlar, yarının kendileri ve ailelerine ne getireceği belli olmayan yoksulluk koşullarında sosyal yardımlarla ve kıt kaynaklarla önce ailelerinin sonra kendilerinin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadırlar. Yoksulluğun yönetimi olarak ele alınabilecek olan bu süreçte, yoksul kadınlar için en öncelikli ihtiyaç, aile üyelerinin bakımını sağlayabilmek ve bunun için gereken bir barınaktır. Ancak daha önce evleri için herhangi bir ücret ödemeyen yoksul kadınların, TOKİ evlerine geçerek '*evsizlik korkusu*'yla yaşamaya başladıkları görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, yoksul kadınlar için daha önce aile üyelerinin ısınma, beslenme ya da eğitim ihtiyaçlarını görece daha iyi karşılayabildikleri koşulların, TOKİ evlerine geçişle birlikte değişmesidir. Artık sosyal yardımlar ve yoksul kadınların geçime ilişkin gerçekleştirdiği küçük üretim etkinlikleri, evlerinin ve evdeki üyelerin bakım ihtiyaçları için yeterli olmamaktadır. Ayrıca yoksul kadınların TOKİ evlerinden atılan eski komşularının deneyimlerine ilişkin duyum ve gözlemleri, bu süreçte '*evsizlik korkusu*'yla birlikte yaşanan '*borçlanma stresi*'ni arttırmış, fiziksel ve duygusal durumlarını olumsuz etkilemiştir. Bu çerçevede yoksul kadınlar, bir yandan '*TOKİ borcu*'nun ödenememesi durumunda karşılaşılabilecekleri evsizlikten çok korkmakta ve '*TOKİ borcu*'nu ödemek için aşırı çaba harcamaktadır. Görüştüğüm birçok yoksul kadın, yıkıntı ve harabe haldeki evlerinin olumsuz fiziksel koşulları nedeniyle zaten sağlıklarının bozuk olduğunu belirtmiş olsa da, TOKİ borcunu ödemek için harcadıkları çabayla daha da sağlıksızlaşmakta ya da zaten sağlıksız oldukları için çalışamamaktan dolayı kendilerini daha yetersiz hissetmektedir. Tüm bu koşullarda sağlık hizmetlerinden yararlanamamak ise, yoksul kadınların sağlıklarının daha da bozulmasına neden olmuştur. Bu nedenle yıkıntı ve harabe haldeki evlerinde yaşamın daha kolay olduğunu söyleyen yoksul kadınlar, TOKİ evlerine geçişle birlikte artan '*borçlanma stresi*'yle birlikte aşırı yorgunluk, kanser ve şeker hastalığına yakalandıklarından ve psikolojilerinin bozulduğundan bahsetmektedir:

Dediğim gibi ben bu eski borcu ödesem yeniye bir yoluna koyarım ama işte ödeyemediğimde böyle hep korkuyla, hep hayallerle artık rüyalarımda olsun, hep sanki evimi elimden alacaklarmış gibisinden düşünüyorum. İşte şimdi de şeker çıktı. Sanki her an kapıma gelip evi boşalt diyecekler gibi ...[]... Üzüntüden rahim kanseri oldum ben, şimdi kollarım etlerim ağrıyor, şimdi göğsümde kitle var, gidip baktıramıyorum ...[]... Ailemden de utanıyorum artık, destek yardım istemekten. *(Okul çağındaki çocuklarıyla TOKİ evinde yaşayan Sıklamen)*

Bazen iki üç ay *[eşi için]* iş olmazsa işte o zaman çok zorlanıyoruz. Yani şekerim çıktı da, hastalıklar geldi bana. Ondan da artık çenemi de çok tutamıyorum yani. Çek çek çek, hep bir yere kadar diye geçiyor içimden. Sonra tövbe ediyorum ama şekerden oluyor hep. Yani bir iş tutsam bu yaştan sonra ne tutabilirim. Çocuk gibi bakım işi olsa mesela ama onu da yapamam artık gibi geliyor işte, bilemiyorum ki. Bazen çaresiz oluyor insan. *(Torun sahibi olan ve TOKİ evlerinde yaşayan Karanfil)*

Bu çerçevede yıkıntı ve harabe evlerin dönüşüm sürecinde, başta yıkıntı ve harabe evlerde uzun süre yaşamış, yeterli eğitime sahip olamayan, çocukları eğitim çağında ya da ergenlik döneminde olan, düzenli bir geliri olmayan ve çalışamayacak durumdaki genellikle belirli bir yaşın üzerindeki yoksul kadınların sağlıksızlaşma açısından daha dezavantajlı olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle okul çağında kız çocuğa sahip olan yoksul kadınlar, yoksulluk ve güvenlik sorunlarıyla birlikte artan ataerkil baskılar nedeniyle çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamamaktan ve *'evsizlik korkusu'*ndan dolayı aşırı stres altında yaşamaktadır. Nitekim TOKİ evlerine geçtiğinden beri okul çağındaki kızları için evsiz kalmanın yaratacağı toplumsal cinsiyete dayalı riskleri düşünmekten psikolojisinin bozulduğunu söyleyen Akasya, çaresizliğini şöyle anlatmaktadır:

Merdiven inemiyorum, tüm kemiklerim ağrıyor inan ki. Bazen ateşim de artıyor ...[]... Diyorum ya, bir de şeker hastasıyım, bazen ilaçlarımı bile alamıyorum. Yani hastalıkta zor şimdi, bazen mecbur gidiyorum *[merdiven silmeye]* artık ama iş yapamıyorum ki. Her yerim diken diken. Bak bu topuklarım da batıyor. Nereye gideyim nasıl yapayım bilemiyorum ...[]... Vallahi çok kötü oldu. Geçen işte bir arkadaş geldi dedi sen burada bir lokal varmış oraya git, psikolojin bozulmuş diye. Yani düşünüyorum hep biz ne olcaz, ödeyemiyoz, bizi dışarı mı atacaklar. Çocuklardan da korkuyorum hani kızlardan, Allah korusun olmaz mı, yoksulluk onların başına her şey gelir. Büyük kızıdan daha çok korkuyorum ...[]... Çocuğunu geçindiremiyorsun, borcunu ödeyemiyorsun. Tabi burası daha büyük odası fazla ama ben çocuklarımın isteklerini doyurabilsem. Büyüdüler de kızlar

artık. Ben onlara bir şey de veremiyorum. Çok korkuyorum, okulda arkadaşları var, yiyecekler var, alanlar var. İnan ki çok korkuyorum ben bu kızıdan. Anlamıyorum da bu ergenlik dönemi. Anne arkadaşlarım böyle yapıyor, şöyle yapıyor, böyle bir hayat yaşarlar diye çok korkuyorum. (*Okul çağında çocuğu olan ve TOKİ evlerinde yaşayan Akasya*)

Bununla beraber yoksul kadınlar, ‘borçlanma’ ve ‘evsizlik korkusu’nun yarattığı stres nedeniyle özellikle eşleriyle ilişkilerinin bozulduğunu, evde huzursuzluk yaşadıklarını ve üzerlerindeki ataerkil baskının arttığını sıklıkla belirtmişlerdir. Bu durumun, kadına yönelik şiddet riski açısından yoksul kadınların yıkıntı ve harabe evlerinin dönüşümü sürecinde yaşadığı sağlık sorunları açısından önemli bir boyut olduğunu belirtmek gerekir.

Sonuç olarak yoksul kadınların anlatımları, toplumsal cinsiyet rol ve sorumlulukları gereği kadınların TOKİ evlerine geçişle birlikte artan borcun ödenememesi ihtimalinden dolayı ‘korku’ hissettiklerini, bu nedenle yoğun bir stres yaşadıklarını, bu stresin evde huzursuzluklara neden olduğunu, çaresizliğin arttığını ve sağlıksızlaştıklarını göstermektedir. Bu durum yıkıntı ve harabe evlerden borçlanarak TOKİ evlerine geçmenin, borçlanmanın toplumsal cinsiyet boyutu dikkate alınmadığı sürece, yoksul kadınlar için daha sağlıklı bir çevrede yaşam fırsatı olarak görülemeyeceğini ve ‘evsizlik’le bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

5.2.5. Evsizlik ve Ataerkil Ahlak Arasında Genç Kadınlar:

‘Son çare kadının çalışması’

Yoksul kadınların çoğu, gerek TOKİ evlerine geçişle artan borçlarını ödeyebilmek gerekse TOKİ evlerine geçmek için birikim yapabilmek amacıyla, öncelikle evdeki erkeklerin çalışması gerektiğini düşünmektedir. Şimdiye kadar pazarlarda, inşaatlarda, marketlerde, bekçi, kasiyer, manav, hamal, işportacı ve şoför (kiralık tır, taksi) olarak güvencesiz işlerde çalışan erkeklerin iş piyasasında tutunamaması ise, yoksul kadınlar için artık sosyal yardım olarak başa çıkabilecekleri bir durum olmaktan çıkmıştır. Artık yoksul kadınlar için TOKİ evlerine geçebilmek ya da TOKİ evlerinde kalabilmenin tek yolu, evdeki erkeklerin iş girmesi ve düzenli bir gelir elde etmesinin yanı sıra kadınların da çalışmasıdır. Yoksul kadınların çoğu ‘hiç çalışmadım’ ya da ‘çalışamam’ derken, zaten yaptıkları ya da

yapabilecekleri ücret karşılığı merdiven slime, çocuk bakma, evde parça başı işler, dikiş-nakış ve örgü örme gibi gelir getirici etkinliklerden bahsetmemektedir. Kadınlara göre bu etkinlikler '*çalışma*' olarak değil '*aileye destek-katkı işleri*' olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede genel olarak '*çalışma*', düzenli gelir getirici işlere dâhil olmak anlamında ve çoğunlukla erkek tarafından yapılan etkinlikleri ifade etmektedir. Bu açıdan yıkıntı ve harabe alanda başlatılan dönüşüm sürecinin yarattığı '*borçlanma stresi*'yle beraber, yoksul kadınların '*çalışma*' tutumlarında bir değişim yaşandığı görülmektedir. Nitekim hem TOKİ evlerinde yaşayan hem de yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınların, '*borçlanma*'yla birlikte kadının çalışmasına ilişkin olumsuz algıların kırıldığı ve erkeklerin de çaresiz '*kadının çalışması*'nı kabul edebileceği düşüncesinde olduklarını görmekteyiz.

Bu durum, daha çok TOKİ evlerine geçişle birlikte gündeme gelmiştir. Örneğin TOKİ evinde yaşayan ve torun sahibi olan Karanfil '*borcun varsa mecbur artık çalışacak yani kadın da, çocuk da*' demektedir. Bununla beraber TOKİ evlerine geçişle birlikte kadınların çalışmaya başlaması, sadece TOKİ borcunu ödemekle ilgili olarak değerlendirilmemektedir. Bu konuda okul çağında çocuğu olan ve TOKİ evlerinde yaşayan Fulya, TOKİ evlerinde yaşamak için erkeklerin kadınların çalışmasına izin verme nedeninin büyük oranda borçlanma olduğunu söylerken TOKİ evlerine geçişle değişen ihtiyaçlardan şu şekilde bahsetmiştir:

Bulaşıkçıda şu aşağıda çalışıyor mesela benim bir komşum. Orda işi iyi, günlük alır, bazen gitmemesine de izin veriyorlarmış. Yani az ama harçlığı olsun, çocukların istekleri olsun karşılayabiliyor. Eşi de girdi işe, ikisi çalışıyor. Yani bu borcu anca da böyle karısını, çocuğunu işe sokarak ödeyebiliyorlar da ondan ...[yoksa]... Buranın kadınlarının çalışması iyi görünmez, ayıplanır yani. Ama burada mecbursun, gecekondudayken bir şekilde idare ediyorduk, ihtiyacımız da azdı yani. Kömürümüzü alırdık, ısımız oradan, yemeğimizi yine alıyoruz gıdadan ama burada yetiremiyorsun. Yeni eve girmişsin bir eski eşyan olmuyor, yeni almak istiyorsun ama onun için de borca giremezsin. Bak Allah için bak, bunlar hep bizim eski gecekonduda eşyaları, yani burada olmadı. Affedersin çüküne kelebek konmuş gibi, olmuyor. Haliyle de ihtiyacın artıyor yani.

Bununla beraber TOKİ evlerine geçiş, şu an yıkıntı ve harabe evlerinde yaşamaya devam eden yoksul kadınların da gündemindedir. Okul çağında çocuğu olan ve yıkıntı ve harabe

evinde yaşamaya devam eden Sardunya'nın belirttiği gibi, yıkıntı ve harabe evlerinin yıkımı sonrasındaki süreç ve TOKİ'ye geçiş için para biriktirmek isteyen hanelerde özellikle genç kadınların çalışması söz konusu olmuştur:

En çok kızlarımız bu mağazalarda tezgâh işi gibi işler oldu. Bazen bulaşıkçılık oldu, bazen temizlik işi çıktı ...[]... İnsan bir elinde para olsun istedi herhalde. Yani TOKİ gelse evini yıksa elinde birikmişin olması gerekir, masrafı da çok. Hadi TOKİ'ye geçtin, oranın da masrafı çok. Birikim amaçlı karılarını, kızlarını işe sokanlar oldu şimdi olmadı diyemem.

Ancak şu an yıkıntı ve harabe evlerde yaşamaya devam eden ve çoğu okul öncesi yaşta çocuğa sahip olduklarından ataerkil baskıyı daha yoğun hisseden yoksul kadınların anlatımları, *'kadının çalışması'*na ilişkin talep ve tutumların kadınların içerisinde yer aldığı dini ve ataerkil normlarla uyuşmadığını göstermektedir. Daha çok yıkıntı ve harabe evlerin bulunduğu alanda yaşayan bu kadınlar, *'kadının çalışma'*sıyla aile birliğinin güçleneceğini ve yoksulluk koşullarında ailenin kalkınacağını düşünseler de, en başta ataerkil eşitsiz ilişkileri şekillendiren dini ve kültürel normlar gereği *'açlıktan ölse de kadının çalışması'*nın *'ayıp'* ve *'günah'* olduğunu söylemektedir:

Kızların okulunda çaycılık işi vardı ona gideyim demiştim ama bizde ölsen de açlıktan, kadının çalışması ayıptır, günahdır ...[]... Kızını da işe sokan vardır yani aile birlik olunca binaya da geçerler, birikim olur. Bir kişinin getirmesiyle, evde üç kişinin çalışması çok fark eder. Aile olarak ilerlersin ama bize göre değildir, bizde doğulular olarak kadın evdedir, çalışmaz, ayıptır. Yani sen istersen açlıktan öl, kadın çalışmaz bizde. Doğulu olduğumuzdan öyle bir geleneğimiz var bizim. Kadın evin işini yapacak, erkek para kazanacak ama bakarsın erkekler burada hep işsiz, evde otur otur. Kadınlarla da kavga gürültü tabi olur. (*Okul öncesi çağda çocuğu olan ve yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden Lavanta*)

Mesela çalışmak ben isterim ama bizim köyün âdetinde yok, yani o yüzden ben çalışmıyorum. Mesela bu çocukların okulunda çaycılık var ya, mesela o vardı. İşte saat sekizden beşe kadar. İşte çocuklarla beraber gider gelirdim ama köyden laf ederler, bak görüyon mu çalışıyor, kim bilir orda ne yapıyor, yani o yüzden kadın çalışmaz ...[]... Öyle olunca açlıktan ölsek bile çalışmıyoruz, evde oturuyoruz. Adamın gururuna dokunabiliyor. (*Okul öncesi çağda çocuğu olan ve yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden Nazende*)

Yok burada kadınlarımız çalışmazlar, kaldıramazlar yani erkekler biraz. Aha bizim kızlar da [komşularından bahsediyor] mesela çalışıyorlardı ama burunlarından geliyordu. Yani baban da çalışmanı istemiyor kocan da ...[]... Tabi yani şimdi laf gelse ona gelecek en önce karısını işe yolluyor, takibini yapmıyor diye. Öyle şeyler yani, onlar da kaldıramıyorlar tabi ...[]... Öyle çalıştıran, yapan var yani ama bizimkinler çalıştırmazlar. İşte biri çalışıyım dedi, işte teyzemin oğlu iş bulmuş ama işte eşi nereye çalışıyorsun dedi, bir şey dedi. Bir de dövdü çocuğu, çocuğu da dövdü yani niye iş buluyorsun diye. *(Okul öncesi çağda çocuğuyla TOKİ evinden atıldığı için görümcesinin yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden Kamelya)*

Bu açıdan güvenlik sorunlarıyla bütünleşen dini ve ataerkil normlar, TOKİ evlerine geçmek ya da *'borçlarını'* ödemek isteyen birçok yoksul kadın için hem özel hem de kamusal alanda mücadele edilmesi gereken bir alana dönüşmüş görünüyor. Örneğin torun sahibi olup yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden Mimoza, güvenlik sorunları nedeniyle erkeklerin kadının çalışmasını istemediğini söylerken, TOKİ evlerine geçmeleri durumunda evde huzurunun kaçmasını göze aldığını şöyle ifade etmektedir: *'Ha işte o zaman [izin] vermezlerse, derim ki git sen çalış bak bana. Zorunlusun'*. Genellikle istihdam alanında iş bulamayan erkeklerle özel alanda girilen bu mücadele, yoksul kadınların artık güvenlik sorunları nedeniyle yaşanamaz hale gelen yıkıntı ve harabe evlerinden kurtulabilmeleri ya da TOKİ evlerinde tutunabilmeleri için başvurduğu *'son çare'* olarak ele alınmaktadır. Okul öncesi çağda çocukları olan ve yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden Hanımeli de *'son çare çalışmak zorundayım'* derken ev içerisinde yaşadığı huzursuzluğu şöyle anlatmaktadır: *'Ben çalışayım diyorum, iş de yok. Eşim ne diyecek derdi. Bizim bura çok berbat oldu, bir yol bulup çalışmazsak ne olacak bilmem. Hep huzursuzluk'*. Okul çağındaki çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak ve TOKİ evinin borcunu ödemek için çalışması gerektiğini söyleyen Sıklamen ise, artık erkeklerin kadının çalışmasını kabul etmek zorunda olduğunu ve bu konuda *'bir şeyler'* yapılması gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

Hani diyorum bi iş tutsam, bak çok güzel çocuk bakarım, iyi diyalogum var çocuklarla ama işe koymuyor işte eşim ...[]... Alt taraf dükkânlar yapıldı ya, orda yemek yapan var ama ona izin vermiyor eşim. Bir alt, vermedi. Öyle dedim, 700 sen alsan dedim, 700 ben alsam, borcumuzu öder iyi kötü geçiniriz. Yine belirli süre yardım alırız dedim. Kendin yarımısın ne yapacaksın dedi ...[]... Bayanlarımız çalışmaz değiller, çalışırlar ama

eşlerimiz de kendi şeylerindeler, kadınlar çalışmazlar gibi. Mesela eniştem hastaydı, karısı çalıştı şimdi işten almak istiyor ama çalıştı bir kere, artık parasını kazanıyor, bırakmıyor. Mesela işte bu eşleri yollamayanlar için bir şeyler olsaydı.

Yoksul kadınların içerisinde yer aldığı çaresizlikle beraber baskıcı dini ve ataerkil normlar, yoksul kadınların daha çok *'başında kocası olmayan'*, *'çocuklarını büyütmüş'*, *'boşanmış'* ve *'bekâr'* durumdaki yoksul kadınları *'çalışabilir'* olarak tanımlamasına neden olmuştur. Genç bekâr kadınların görece daha eğitilmiş (genelde lise düzeyinde) olması da, istihdam piyasasına daha kolay katılmalarını sağlamaktadır. Böylece Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme projesiyle birlikte birçok yoksul kadın, özellikle genç kadınların Saman pazarında, Ulus ve Kızılay'daki market, kafe, mağaza ve öğrenci yurtlarında tezgâhtar, kasiyer, garson, mutfakçı, temizlikçi, bulaşıkçı olarak çalışmaya başladığını söylemektedir.

Bu durum ise özellikle yıkıntı ve harabe evlerde yaşayıp *'çalışma'*ya başlayan ya da *'çalışmak'* isteyen genç kadınların üzerindeki ataerkil baskıyı ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti arttırmış görünmektedir. Örneğin okul çağındaki çocuklarıyla yıkıntı ve harabe haldeki bir evde yaşayan Manolya, mahalledeki genç kadınların çalışmaya başlamasıyla karşı karşıya kaldığı riskleri şöyle anlatmaktadır: *'Bir komşumuzun kızı var mesela yani o da çalışıyor ama babası alır gelir, çalışması bir dert. Çok kızı kaçırdılar burada hep'*. Bununla beraber, eğitimsizlikle karakterize olmuş bazı yoksul ailelerde çalışabilir konumdaki kişilerin sadece ortaokul ya da lise çağındaki *'kız çocukları'* olması, artan yoksulluk ve güvensizlik koşullarında *'çocuk işçiliği'*ne, *'kız çocuklarının eğitimden kopması'*na ve *'kadına yönelik şiddet'*e işaret etmektedir. Örneğin okul öncesi çağda çocuğu olduğu için çalışamayacağını söyleyen Hanımeli, henüz lise 2. sınıfta olan kızının yaşadıkları yıkıntı ve harabe haldeki evden kurtulmak için çalışmak istediğini, bu nedenle babasıyla gerginlik yaşadığını söylerken, *'Şimdi burada akşam olduğu zaman, burada hep kavgalar başlıyor. Yani bu çalışma işi de nasıl olacak bilmiyorum.'* diyerek kendisinin de içerisinde yer aldıkları güvensizlik koşullarından endişe duyduğunu ifade etmektedir. Benzer hikâyelerin TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınlar tarafından da belirtildiğini

görmekteyiz. Örneğin TOKİ evlerinde yaşayan Akasya, okul çağındaki kızlarının çalışmak istediğini ve bu konuda ısrarcı olduğunu şöyle anlatmaktadır:

Bazıları çalışıyor tabi, gidip geliyorlar ama iş de yok. Hem ben ne yapabilirim, hastayım, ayakta duramıyorum, ben ne yapabilirim. Ama olsa çok kadın çalışır yani mecbur ...[]... Benim küçük kız da diyor anne ben çalışayım. Büyük kız da öyle meraklı, çalışmak istiyor ki eli para görsün ama daha 14 yaşında. Kızım daha sen küçüksün [diyorum ama] bilemiyorum ki.

Sonuç olarak, Aktaş mahallesinde yaşayan yoksul kadınlar için neoliberal kentleşme süreci, bir yandan *'kadının çalışması'* konusunda tutum değişimini gündeme getirirken diğer yandan eşitsiz ataerkil ve dini normlar yoksul kadınlar için hem kamusal hem de özel alanda mücadele edilmesi gereken bir alan haline gelmiştir. Bu çerçevede ataerkil ve dini normların, *'kadının çalışması'* önünde ciddi bir engel olarak deneyimlendiğini ve en çok eğitilmiş ve çalışabilir konumdaki genç kadınlar üzerinde baskı yarattığını görmekteyiz. Dolayısıyla, yoksul kadınların anlatımları, neoliberal kentleşme sürecinde kadınlar için uygun istihdam koşullarının yaratılmasına ilişkin bir talebi işaret etmenin yanı sıra *'kadının çalışması'* durumunda ortaya çıkabilecek toplumsal cinsiyete dayalı risklerin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Bununla beraber bir sonraki bölümde tartışıldığı gibi, yoksul kadınların kendilerine uygun istihdam olanaklarına sahip olmadıklarından dolayı deneyimlediği *'evsizlik'*le ilgili korkular da, bu konuda dikkate alınması gereken bir diğer nokta olmaktadır.

5.2.6. Yetersiz İstihdam ve Evsizlik Koşullarıyla Şekillenen Güçlenme Yanılsaması

Daha çok genç ve bekâr kadınlar olmakla birlikte tüm yoksul kadınların, TOKİ evlerine geçişi bir çalışabilme olanağı, çalışmayı ise bir özgürlük ya da güçlenme potansiyeli olarak değerlendirdiği görülmektedir. Örneğin bekâr bir genç kadın olarak yıkıntı ve harabe haldeki evinden hiç çıkamadığını söyleyen Gardenya, TOKİ evlerine geçerlerse, *'Ben çalışabilirim mesela yani. Burada zor, gidip gelmen de zor. Mahalle kötü ama orda çalışabilirsin'* demektedir. Genç bekâr bir kadın olarak TOKİ evlerine geçişle çalışmaya başladığını, çok yorulduğunu ama para kazandığını belirten Papatya ise *'Burada daha özgürsün, istediğin zaman çıkıp gelebilirsin, çalışabilirsin yani daha özgürsün. Önceden laf*

söyleyecek olanlar bile burada daha az söyler. Biliyor çünkü çalışıyorsun, borcun çok' demiştir. Aslında genel olarak tüm yoksul kadınların '*çalışma*'yı, haklarını kullanması ve koruması, kendiyle ilgili karar verebilmesi ve kamusal alanda yer alabilmesi anlamında özgürlük ve güçlenme olarak ifade ettikleri görülmektedir. Örneğin okul çağındaki çocuklarıyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşayan Sardunya, kadının '*Bir işi olsa daha özgür olabilir*' demekle ve özgürlüğün anlamını, '*Cahil olmasa senin gibi, kararını alsın. Yani bizim kültürümüzden midir bilmem ama her şeyi kadın yapar ama yapmamış gibi de yapar*' diyerek açıklamaktadır. Benzer şekilde hem TOKİ evlerinin borcunu hem de okul çağındaki çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışması gerektiğini düşünen Akasya, aynı zaman da, '*İşi olmayanlar özgür değil, çünkü kadın çalışıp parasını kazansa yine özgür olabilir. Mesela bu hastalık olmasaydı çalışabilseydim, bu kadar şey olmazdım*' demektedir.

Yoksul kadınların hemen hepsi çalışan kadını, özgür kadın olarak görmektedir. Ancak yoksul kadınların '*borçlanma stresi*'yle gündeme gelen '*çalışma*' talep ve tutumları, baskıcı dini ve ataerkil normlarla belirlenen toplumsal cinsiyet rolleriyle ve eğitim ya da beceri düzeyleriyle belirlenmektedir. Bu açıdan çoğu eğitimsiz olan yoksul kadın, eşleriyle ya da evdeki diğer erkeklerle '*çalışmak*' için çatışmayı göze alsalar da, gerek yeterli beceri ve eğitime sahip olmadıklarından gerekse verili toplumsal cinsiyet rol ve sorumlulukları nedeniyle, '*kadına uygun işler*'i talep etmektedir. Bu konuda Menekşe ve Leylak'ın anlatımları, çalışılacak işin niteliğine ilişkin taleplerin çocukların ihtiyaçlarını karşılamak ile onları ihmal etmek arasında yaşanan duygusal gerilimle belirlendiğini göstermektedir:

Yani ben el işi olarak yaptığım şeyleri satabilmek için küçük bir dükkânım olsun veya benim yaptıklarımı alıp götüren ve satan birileri olsun veya benim evde yapabileceğim ufak tefek işler olsun, onu ben çok istiyorum ...[]... Yani ben evde olsun istiyorum çünkü çocuğu da evde yalnız bırakmak istemiyorum. Benim dışarıya çıkmama nedenimin en büyüğü bu. Yani bizim çevremiz biraz değişik yani çocuk her an bir tarafa akabilir, o yüzden ben istemiyorum. Çocuğu yalnız bırakmamak için evde olsun böyle bir şey istiyorum ...[]... Mesela çocuğun dershaneye gitmesi gerekiyor, onu karşılayamıyorum. Belki öyle olsa, belki onu dershaneye yazdırabilirim. Sonuçta benim için çok büyük bir şey olur böyle bir şey olsa. Sonuçta çocuğun geleceği var, hani çocuğum da çok zeki bir çocuk, sonuçta ben

çocuğumu olabildiğince desteklemek istiyorum. *(Okul çağındaki çocuğuyla TOKİ evinde yaşayan Menekşe)*

Sonuçta ben çalışan bir insanım mesela bana düzgün bir iş ortamı yaratıp, çocuklarımı hani bir kreş gibi mesela, ne biliyim, atıyorum sabah 8’de ben çocuğumu okula bırakıyım, atıyorum akşam gelirken alabileceğim gibi... Ama onun da okulu olsun yani. Öyle bir ortam yaratırsa ben de çalışırım, eşim de çalışır, çocuklarımda aklım kalmaz. O zaman ben de çok çok rahat geçinirim ama şu an benim bir iş imkânım yok. Ben mecburum çocuklarıma bakmaya, benim çocuklarım şu an çok küçük. Nerden baksan, 3-4 seneye kadar belki biraz kurtulacak ama bu 4 senede benim çocuğum 7-8 yaşında olacak, bu kız çocuğunu ben yine evde yalnız bırakamayacam. En azından hani bana bir şekilde ya bir iş ortamı tanınması gerekiyor ya da eşimi gerçekten daha iyi, maaşı daha bir düzgün olan... Düzgün... Çok bir şey istemiyorum zaten bir evi geçindirecek kadar olursa, bir iş imkânı sağlarsa, o zaman çok çok rahat ederim. Sonuçta iki çocuğum var, ben bırakıp çıkamıyorum benim eşimin durumu belli. Ben şu an kira ödemezken 800 milyonla geçinemiyorsam, ben TOKİ’ye çıktığımda, ben öldüm demektir. Yani ciddi öldüm demektir. *(Okul öncesi çağıdaki çocuğuyla yıkıntı ve harabe evinde yaşayan Leylak)*

Yoksul kadınların çocuklarının bakımını aksatmayacak, eve yakın ya da ev içerisinde gerçekleştirebilecekleri, çocuk bakımı, yemek, çaycılık ya da temizlik işi gibi nitelsiz işlere ilişkin talepleri ise, genellikle istihdam piyasası içindeki taleplerle uyuşmamaktadır. Bu durum yoksul kadınların çabalarında da, iş bulamamalarında ya da düşük nitelik ve ücretli işlerde uzun süre çalışamamalarında etkili olmuştur. Örneğin TOKİ evinde yaşayan ve ‘çalışmak zorunda’ olduğunu söyleyen Lale, okul öncesi çağıdaki çocuğunun ve hasta annesinin bakım sorumlulukları nedeniyle ve istihdam piyasasında sadece kayıtdışı ve düşük ücretli işlerde yer alabildiği için zorlandığını şöyle anlatmıştır:

İki sene avukatın yanında çalıştım. Zaten yemeğimi falan vermedi, aldığım para da elimde kalmayınca, çıkmak zorunda kaldım zaten. Yani 350 milyon maaş veriyordu. Sonra bir arkadaşım vardı temizliğe gidiyordu, onla gidiyorum temizliğe ...[]... Nere olursa tanıdıklara mesela Keçiören’e, Sincan’a giderim bazen, yani nerede çıkarsa. Şimdi işte annem hasta, çocuk var, onun okulu falan olunca yine gidemiyorum tabi ...[]... Çocuk esirgeme aslında bana araştıracaktı iş ama bir sonuç çıkmadı ...[]... Ben çalışmak isterim mesela. Maddi açıdan özgürlük kadın için önemli bence. Kendin istediğini harcarsın ama annem var çocuk var. Nasıl çalışabilirim onu da bilmiyorum. Bir de benim gibi, mesela annem için çocuk için evine bir

yardımcı verse, bana bir iş verse. Çocuğumla annemle ilgilenecek biri olsa ben çalışırım yani.

Yoksul kadınların çalışmak zorunda olduklarını söylemelerine rağmen çalışamamalarının bir diğer nedeni ise, yoksul kadınların girişimcilik konusunda beceri ve vasıflarının yetersiz olduğu inancı ve gerçeğidir. Yoksul kadınlar bu inanç ve gerçekte de sahip olmadıkları beceriler nedeniyle çalışmaya adım atmaya cesaret edememektedir. Kadınların istihdamına yönelik geliştirilen proje ve programların yoksul kadınların gerçekliklerine uymaması ise, yoksul kadınlar için bir güçlenme yanılsaması yaratmaktadır. Bu konuda yıkıntı ve harabe evlerinde yaşayan ve çocuklarının eğitimini desteklemek için çalışmak isteyen Manolya'nın KOSGEP desteklerini duyduğunu ancak başvurmak için cesaret edemediğini anlatırken kullandığı ifadeler, bu yanılsamayı ve yoksul kadınların özgüvenleri üzerindeki olumsuz etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır:

Yani bizde de var hani gitmiyoruz, duyuyoruz ama cesaret edemiyoruz. Yani ilkokul mezunusun, seni alacaklar mı?. Çekiniyoruz, yoksa 10 sene öncesine göre kadınlara hep güç verildi ama biz bir şey yapamıyoruz gibi geliyor bana. Yani daha çok şey yapabilirmişim gibi, yani yapsam olurmuş gibi ama cesaret de edemiyoruz, eğitimsiz olduğumuzdan herhalde.

Bu koşullar içerisinde çoğu yoksul kadın mahallede açılan Altındağ Belediyesi'ne bağlı Kadın Eğitim ve Kültür Merkezi'ne, yakındaki hastanelere, kapıcılık ya da apartman temizliği için TOKİ yönetimine ve yakın apartmanlara, çaycı ya da temizlikçi olarak çocuklarının okuluna başvurmuş ancak kendileri için herhangi bir iş olanağı olmadığını görmüştür. Bununla beraber TOKİ evlerinin yapımı sırasında bazı kadınların inşaat işçilerine yemek yaptıklarına ilişkin anlatılar olmasına rağmen, bu iş olanaklarının sürekli olmadığı görülmektedir. Bu konuda yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşayan bekâr bir kadın olan Kardelen, *'Sarı binalar yapılırken bazı mahalleden kadınlar vardı yemek yapıyorlardı. Ama bu yeni binalar, gri binalar yapılırken inşaatçıların kendi elemanları vardı. Geldiler, yaptılar, gittiler. Buradaki kadınlar için pek bir şey olmadı'* demektedir. Bununla beraber okul öncesi çağda çocuğuyla borcunu ödeyemediği için TOKİ evinden atılan Kamelya'nın anlatımı, bu süreçte *'yemek işi'*ne giren yoksul kadınların maaşlarını düzgün alamadıklarını göstermektedir:

O zaman yeni inşaatken falan babam bekçilik bile yaptı yani ...[]... Tabi 500 lira aylık verdiler, bir de yemek parası vardı 650 lira. Annem de yemekhanesindeydi, yemek yaptık ...[]... Tabi annem çekiyordu yani oranın başını, ama bir maaşını düzgün alamadık, koştuk hep peşinden ...[]... Ödemediler. Oranın sahibi bir kadındı. Yani bir aksattılar, bizimkiler işte alabildikleri kadar aldılar. Neler çektik yani, buranın bekçiliğini bile yaptık ama işte görüyorsun. Hiç daha biz Kuzey inşaattan olsun, ne belediyeden olsun bir faydasını görmedik.

Dolayısıyla yoksul kadınların çoğu, şu an, kendi becerileri ve konumlarına uygun istihdam fırsatlarına ulaşamayacakları, bu nedenle de TOKİ borcunu ödemekte zorluk çekecekleri ve ‘evsizlik’ riskiyle karşılaşabilecekleri bir yaşam alanıyla karşı karşıya olduklarını düşünmektedir. Bu durum ise, kent içi yoksul alanların dönüşümüyle yoksul kadınların zihinlerinde yer alan ‘çalışan, özgür ve güçlü kadın’ kimliğinin bir yanılsama olarak kadınların özgüvensiz ve çaresiz hissetmesine neden olduğunu göstermektedir.

5.2.7. Kaçınılmaz Son(!) olarak TOKİ’den Atılma ve Evsizlik:

‘Bir yandan çocuklar bir yandan babam, herkesi düşünmek zorundasın. O da çok ağır geliyor’

Okul öncesi çağda çocuğa sahip ve TOKİ evlerine borçlanmadan geçebilme şansını yakalamış olan Lale dışında, görüştüğüm tüm yoksul kadınlar, TOKİ borçlarını ödeyememe durumunda TOKİ evinden atılmaktan çok korktuklarını söylemiştir. Bununla beraber neoliberal kentleşme süreci, yoksul kadınların gündelik yaşamları açısından mekânsızlıkla birlikte artan namus kaygısı ve ataerkil baskı, bereketsizlik, aşırı borçlanma stresi, bu stresin yarattığı huzursuzluk, çaresizlik ve sağlıksızlık, çalışma talebinin ataerkil ve dini normlarla çatışması sonucu ortaya çıkan toplumsal cinsiyete dayalı birçok riski içermektedir. Bu riskler, yoksul kadınların söylemlerinde çoğunlukla ‘evsizlik’ ve ‘aidiyetsizlik’ duygusuyla birlikte ele alındığından, buraya kadar ele aldığım kadarıyla yoksul kadınların gündelik yaşamında deneyimlenen dönüşümü ‘evsizliğin kadınlık halleri’ olarak değerlendirdim. Ancak buraya kadar ele aldığım yoksul kadın hikâyeleri, TOKİ evinde okul çağındaki çocuklarıyla yaşayan Sümbül’ün ‘Çok daha kötüye gidecek her şey. Bak gör, çoğunun elinden evleri alınacak ...[]... Ama vallahi buradan ölüm çıkar diyenler var. Ben de öyle diyorum. Buradan ölümü çıkarırlar’ diyerek ifade ettiği sürecin sadece bir

parçasını anlamamızı sağlamaktadır. Nitekim okul öncesi çağıdaki çocuğuyla birlikte TOKİ evlerinden atıldığı günün ertesinde görüşebilme imkânı bulduğum Kamelya'nın hikâyesiyle, evsizliğin bir süreç olarak daha pek çok kadınlık haliyle şekillendiğini görmekteyiz.

Bu açıdan Kamelya'nın anlatımı, evsizliğin en başta zorunlu yıkıma karşı geliştirilen bir direnişle başladığını, bilgisizce gerçekleştirilen ve kandırılma olarak tanımlanan enformel bir anlaşma süreciyle devam ettiğini göstermektedir. Bu süreç, görüştüğüm diğer yoksul kadınların anlatımlarından sadece direnişle kazanılan bir kira yardımıyla farklılaşmaktadır. Nitekim görüştüğüm kadınlar arasında bir tek kira yardımı aldığını söyleyen Kamelya olmuştur. Bununla beraber Kamelya kira yardımı dışında enkaz parası almadıklarını ve kira yardımının enkaz parasına sayıldığını söylemiştir. Yıkım ve sonrası süreçte ise, toplumsal cinsiyet rolleri gereği kadınların yüklendiği taşınmanın tüm yüküne ilişkin bilgiler Kamelya'nın hikâyesinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu açıdan burada Kamelya'nın hikâyesini, eski yıkıntı ve harabe haldeki evinin yıkımı, TOKİ evlerine geçiş ve TOKİ evlerindeki yaşam ile TOKİ evlerinden atılma olarak üç boyutlu bir süreç olarak ele almanın önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü böyle bir ele alış, görüştüğüm tüm yoksul kadınların içerisinde yer aldığı baskıcı yapıyı daha bütüncül olarak görmemizi sağlamaktadır.

'Çamlık var ya orda TOKİ evinin orda, ordaydı, güzeldi canım evimiz' dediği eski yıkıntı ve harabe haldeki evinin yıkım sürecini *'biz o yıkımlarla anamızı verdik'* diyerek şöyle anlatmıştır Kamelya:

Bize de nasıl oldu biliyon mu, boşaltın diye haber gelmedi. Sabahın yedisiydi ha. Ben kalktım, bizim orda da yokuştı oradan çayı dökecem işte. Bir baktım polis dolu. Abimgil işe falan gidecekler, kahvaltı hazırlıyorum. Kahvaltı derken saat 8 oldu. Bir baktım giderek büyüyor polisler ...[]... Çevik kuvvet. Ondan sonra niye geldin, eve gelmiş. Uğraştılar yani o zaman da, abim direğe mireğe çıktı hani çıkarmasınlar diye. Zaten biz toplanmıştık hani de, hazırдық ama bize haber vermediler. Sabahın köründe öyle bir şey oldu ...[]... Ne biçim olduk yani biz. Orayı gördük şokunu da hala atlatamadık yani biz. Abim desen kendini ceyrana [*elektrik akımı*] katıyor, annem kiremitleri kafasına attı, yıkmasınlar diye yani ...[]... Direnme bir tek bizim orda oldu,

işte bizim bebeler, hepimiz direndik. Olaylı gecekondur diye hep haberlere çıktık ...[]... Baya direndik ama işte sonradan da anlaştık işte. O olmasaydı. Ta başkan yardımcısıyla görüştük o zaman ama kâğıt almadık. Tamam dedi size ev verecem dedi. TOKİ diye binalar yapacam dedi, siz de parasız geçeceksiniz dedi ...[]... Aslında bir kâğıt alaydık o zaman böyle sıkıntılar yaşamayacaktık ...[]... Biz orda büyük bir hata yaptık yani, kandırdılar hep. TOKİ TOKİ, bina bina dediler, Hep kandırdılar ...[]... Kiramızı aldık falan evimizi bulduk çıktık...[]... Üç kız kardeşiz ya bir de, her şey bize kalır yani, taşınmalarda olsun, çocukların bakımında olsun, o hengâmede bir de onları düşüneceksin yani. Aha bu gelin 16 yaşındaydı o vakit, yani o da mahvoldu o zaman. Kadın daha dertli, erkek ne yapacak, sen düşüneceksin. Al bunu iki dakika tut de çocuk için, sen diyelim taşınyon. Yok, o bir dakika sonra bu ağlıyor der getirir, yapamaz, her şey sana kalır ...[]... Sonra bir daha o yıkıldı, oradan da taşındık ...[]... Yine onu da gördük yani taşınmalarla geçti hep. Tekrar işte buraya geldik annem vefat etti işte o zaman. Hep bu ev işlerinden, üzüntüden kaybettik annemi yani. Sonra da TOKİ oldu oraya geçtik yani.

Kamelya'nın TOKİ evlerindeki yaşama ilişkin anlatımı ise, TOKİ evlerinde yaşamının - tüm diğer yoksul kadınların anlatımlarında yer aldığı gibi- aç ve soğukta kalma biçiminde deneyimlendiğini, aşırı borçlanma stresi ve evsizlik korkusuyla yaşama anlamına geldiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu açıdan Kamelya'nın hikâyesiyle, TOKİ evlerinden atılmanın önceki bölümlerde ele alınan '*evsizlik halleri*'nden biri olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Aktaş mahallesine ilk yerleşen Bulgar göçmenlerinden biri olarak Kamelya, '*atalarının toprakları*'ndan '*atılma*' olarak ifade ettiği yerinden edilme sürecini mahalledeki birçok yoksulun başına gelecek bir son olarak ele almaktadır:

Oraya [*TOKİ'ye*] geçtik geçeli bir gün yüzümüz zaten olmadı, yani çok yoksulluk çektik. Beş milyar anahtar parası var bilmem ne parası var ...[]... Şu parası, bu parası, asansör parası ...[]... Hem masrafı çok hem de zaten cezaevi gibi ...[]... Vallahi bura çok güzeldi, bahçeye çıkıyon yani bir hava alıyon bir merhaba diyon. Orda insanlar suratını asıp geçer, burada çıktığın an görüyon. O zaman bir çayını demliyon, bir yola bakınca arabalar geçiyordu. Yani o bile yetiyordu, ne güzeldi, ağaçlar vardı, yeşillik sarmaşık vardı, babam da güzelleştirmişti iyicene ...[]... Gececondumuz güzeldi, bereketliydi. Orası bana yani nasıl diyim morg gibi soğuk, eşyaların düdüğü gibi kaldı içinde. Böyle bir içim hiç ısınamıyordı oraya ...[]... Yani babam da biliyon mu kimseye yük olmak istemiyor. Yani soğukta yine de buralara gelmez, evde oturur. Ben bazen geliyordum yani tek başıma, ne yalan söyleyeyim. Çocuk da hasta olursa falan burada kalırım, kardeşim var onda kalırım. Bir zaman bir kar yağıyor, baba diyom sen de gel, yok diyor ben

rahat edemiyom. Yani ben bilirim, yani üç gün aç kaldığımı bilirim, babamın aç kaldığını bilirim ...[]... Çok çok yoksulluk çektik. İlk aylar hani, babam bekçiliğinden annem yemeğinden aldı da, TOKİ'ye geçende elimizde para vardı ama gelen para olmayınca nasıl olacak, bitti, ödeyemedik. Yani yemeğimizden kestik, ısıımızdan kestik, buz kesti çocuklarımız ama olmadı yani gelir olmayınca nasıl ödeyeceksin. Tek ocaklı donduk yani tüm kış, yerlere basılmıyor buz gibi. Yani zaten petek metek kullanmıyoz yani. Öyle öyle geldik ...[]... Doğduk doğalı burada oturuyoz yani, düşün ta babam burada doğmuş öyle. Yani Türkiye yokkenden buralardaydık biz, hiç böyle bir şey de görmedik. Bir atılmadığımız kalmıştı o da oldu ...[]... Hep bu bizim gibi insanları bunalıma soktular ...[]... Birçok insanımızı attılar yaka paça buradan. Yani bak bir kadın vardı onu da evden atmaya geldiler, en son kadın altıncı kattan aşağı attı kendini. Hani kadına bir şey olmadı ama baya bir yoğun bakımda yattı. Orası satılık yani şimdi, çıkarttılar yine ...[şimdi]... Valla gelininde mi oğlunda mı ne ...[]... Çok var yani ödeyemeyen. Al bak, XX var, ben de bir süredir ödeyemiyom dedi ama dinlemiyorlar, zora koşarım, çıkarırım diyor. Anlayamıyor ki insan tavırlarını, bilerek yapıyorlardır. Yani zaten öyle bir şey olsa var ya mesela sana ilk taksitini 600 diyor ya, ona her ay yükseltiyor taksiti. Komşumgile mesela önce 630du yani, şimdi ödemeye ödemeye 1030 ödüyorlar. Bir 700 veriyorlar bir 600 veriyorlar. [borcu tam ödeyemeyince] Faizi kalıyor. Hiç ödememiş gibi yani. Zaten burnundan geliyor, ödüyor ama ödememiş gibi yani, ana borç kalıyor. Zaten çalışan oğlanlardan biri pazarcı, biri de inşaatçı, bir alıyor bir almıyor yani, bir veriyorlar bir vermiyorlarmış yani ...[]... Ne olacak bak şimdi, onlar da bizim gibi kapı dışına atılacak, sonu o.

Kamelya'nın TOKİ evinden atılma sürecine ilişkin anlatımı ise, bu sürecin toplumsal cinsiyet rolleri gereği bakımından sorumlu olduğu kişilerin ve çocuğunun zarar görmesini engelleyemediği, evi ve ev eşyalarını koruyamadığı için hissedilen bir suçluluk ve utanma duygusuyla deneyimlendiğini göstermektedir. TOKİ evinden atılma sürecinde eve gelen memurlarla ve evden çıkarıldıktan sonra belediye'deki görevlilerle gerçekleştirilen görüşmelerde en önde yer alan ve gerekirse kendine zarar vermeyi göze aldığından bahseden Kamelya, '*yani mücadelemi de yapıyorum ama utanıyorum yani*' diyerek bir kadın olarak yaşadığı süreci şöyle anlatmıştır:

Çevik kuvvet bir de belediyeden adamlar geldi. Ben dedim işte yani ya benim ölümü çıkarırsınız buradan dedim, ya bıçak sokarım kendime ya da bir bidon benzin dökerim, yangın çıkarırım dedim. Anamı oturtmadınız, babamı da mı oturmayacaksınız dedim. Hepimizin sesleri kısık yani bağırmaktan kendimize zarar vermekten, evi nasıl götürüyorsunuz nasıl yapıyorsunuz diye bağırardım. Artık oranın amiri şey yapamadı yani benden, kelepçe vurun dedi. Neyine vuruyon

dedim. En son baygın gibi olmuşum. İşte o ara çocuklardı babamdı derken ...[]... Çocuğun da psikolojisi bozuldu ya dün eve polisler gelince, bizim oğlanlar da parçalayınca kendini. Ben de fenalaştım yani, baygınlık geldi yine. Sonra bi baktım çocukları göremiyom, annecim annecim dedim, o da annecim ben buradayım, demez mi, kapının arkasındayım diye. Hemen dedim çıkın dedim evden. Çocuk ne hale gelmiş korkudan. Hemen baktım ama işte perişan oldu o da. Yani kadın olunca, sen kendinden çok başkasını düşünüyon, içinden bağırmak kendini parçalamak geliyo ama çocuğu düşünüyon, babanı düşünüyon ...[]... Eşyalar da kırıldı hep parça parça fırlattılar zaten belediyeden de ...[]... Sonra ben biraz iyi oldum, işte karakola götürdü, sonra söz dedi abla seni götüreceğim ta başkana kadar ...[]... Götürür mü hiç adi adam. Çıktım işte insan, yani anlayışlı, yani altı ay olmuş geleli. Daha önce niye gelmediniz dedi, daha önce geldik dedim, ne bizi dinliyorlar dedim, bir 30 milyara [30 bin] takmışlar, bir 25 milyara [25 bin] takmışlar. Nasıl ödesin dedim, babamın durumunu anlattım. Bizim desen durumum yok, öbürünün desen durumu yok dedim hep. Zaten araştırın, biliyonz zaten durumumuzu dedim. Neyse adam anlayışlı çıktı işte. Beş milyar getirin dedi, işte borcunu aldı inceledi. 500 versen dedi, faizi kalıyor dedi. En son 730, 730, işte dedi hem faizini kapatır hem kendini. Ama işte nasıl olacak bilmiyorum. Zor yani çok zor durumda bıraktılar bizi, yani işte çıkaracak illa. Polisi görevlendiriyor. Vallahi polis bile üzülüyor ama ne yapsın görevini yapıyor. Yani vallahi ben bir baygınlık geçirince başıma da bir tane diktiler. Aman Kamelya aman Kamelya, kendine gel bak çocuk var diye diye. Hani utandım da bu sefer. Yani mücadelemi de yapıyom ama utanıyon yani ...[]... Hadi aylık 400 400 olsa, ellişerden toparım ama 730 nerden vereceğim yani ben ...[]... Ama bize polis dedi ki, biz dedi sizi kapıdan kovsak siz bacadan yine girersiniz dedi. Hani yani kapıyı kırıp otururum, gelsin yine çıkarsın. Benzini al eline yak, yani ne yapacan ya bebeleri toplayacan güzelcene yakacan, yani yapacağın o ya da yardımcı olacak. Vallahi indirecem yani gelsin o Tiryaki diyecem. Madem evimizi yıktı, sözünü verdi yıktı. Verecek yani ev ...[]... Vallahi gerekirse çadır kuracam öyle olacak ...[]... Vallahi bunlar anca bundan anlıyorlar. Bak Çinçin’de bir şey yapabildiler mi, hiçbir şey yapamadılar. Böyle böyle gerekirse gazeteye çıkacan da tehditle alacan, işte böyle yapacan, gerekirse yakacan yani. Yani dava açsan bile yine onlar kazanacak. Hiç kimseyi görmedim yani dava açan bilmem ne, korkudan, işte nasıl uğraşacan bunlarla diye başlarının çaresine bakıyorlar yani. De direnecen yani bunlara. Öyle kolay değil yani ...[]... Aslında yaparlar yani, isteseler yaparlar. Yani ev verse de yine aç kalıyon ki, zaten ödemiyo demiyoz, iş versin ödeyecez diyoz. Yani ya bırak evlerimizi yıkma, biz o zaman çok mutluyduk yani ...[]... Bize suç yeri diyorlar, zaten kendileri suç gibi olmuşlar. Yani 38 yaşındayım ama bak kocaman kadın gibiyim, yani gördüm, neyin ne olduğunu yaşadım, her şeyi gördüm yani. Bir de annem ölünce de iyicene her şey bana kaldı. En büyük olunca, yüküm de arttı. Şimdi ne olacak bak herkes benim gözümün içine bakar. Ben ne yapabilirim yani annem yine iyi direnmiş. Ben onun gibi yapamıyom da.

Kamelya'nın evden atılma sürecine ilişkin anlatımı, bu süreçte yoksul kadınların karşı karşıya kaldıkları '*evsizlik*' riski altında hissettikleri '*korku*', '*çaresizlik*' ve '*baskı*'yı anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Bu durumda Kamelya'nın anlatımından yola çıkarak, yoksul kadınların belediye karşısındaki korunmasız ve '*çaresiz*' konumunun '*baskıcı*' bir katılım sürecine neden olduğunu söyleyebiliriz. Bu baskıcı yapı karşısında kadınların hissettikleri korku ve çaresizlik ise, neoliberal kentleşme sürecinde yaşanan haksızlıklara karşı geliştirilecek mücadeleyi engellemektedir. Yoksulların büyük bir çoğunluğu, belediye karşısında kendilerini güçsüz hissetmekte ve haksızlıklara karşı hukuki süreci başlatmadan önce '*duygusal sömürü*'ye dayalı tüm enformel yolları kullanmaları gerektiğini düşünmektedir. Yoksulların daha çok enformel ilişkiler ve '*duygusal sömürü*'ye dayalı anlaşmalar yoluyla sorunlarını çözmeye çalışma eğilimi ise, toplumsal cinsiyet rolleri gereği yoksul kadınların '*evlerini*' savunmak için belediyeye karşı karşıya bırakılan bireyler olarak görülmesine neden olmuştur. Bu durum yoksul kadınların evsizlik korkusunu ve baskıyı daha fazla hissetmelerine neden olurken, evsizlik koşullarında da yalnız bırakılmalarına neden olmaktadır. Nitekim Kamelya'yla görüştüğüm sırada komşu kadınlardan duyduğum bir başka atılma hikâyesi, özellikle yaşlı yoksul kadınların '*evsizlik*' koşullarındaki dezavantajlı konumunu ve bu süreçte kendiliğinden ortaya çıkan çözüm yollarının işe yaramadığını göstermektedir:

Yaşlı bir teyze var yani bunun oğulları atmış, onu da bu hükümet oturtmuş. Yani bir oda bir giriş yani ...[]... Salon işte mutfak, banyo, tuvalet hep içinde. Kadına demişler ki, sen iki sene oturacaksın, iki sene sonra ödeyeceksin. Kadın da 5 senedir orda oturuyormuş. Kadının bir tek eşyası yokmuş. Yemin ederim bir ses bir ses, yani korktum da bakamadım ...[]... Ta saat akşam sekiz buçuk, yani kadının eşyalarını hep yüklemişler, hep bu size olduğu gibi kadını öyle dışarı atmışlar. Bana diyorlar sen al, dedim valla ben almam. Kadın bekliyor yani. Bilmem in mi, cin mi ...[]... Sen al dedim altımda oturan kadına, ben dedim alamam dedim. Yani ben ne alayım de mi ama ne alayım ...[]... Ama bir kadın varmış o almış artık evine götürmüş. Yani kadın dışarıda kalmış, o da eve götürmüş. Oğlu varmış, kızları varmış, işte onlar duymuşlar. Sonra niye bunu sen evine aldın demiş, sen evine almasaydın demiş öyle atamazlardı demiş. O da napayım kızım demiş, kadını atmışlardı, ben de aldım evime oturttum demiş ...[]... Kar yağmış da,

donsamıydı demiş ...[]... Valla 15-20 gün kalmış sonra hep kızları gelmiş, bi de karakolluk olmuşlar da almış götürmüş. O eve de öyle kilit vurmuşlar.

Sonuç olarak, '*evsizlik*' halinin fiziksel olarak gerçekleşmesi durumunda toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle yoksul kadınların karşı karşıya kaldığı sorunlara ilişkin anlatımlar, yoksul kadınların '*evsizlik korkusu*' ve '*aşırı borçlanma stresi*'ni neden bu kadar yoğun hissettiğini anlamamızı kolaylaştırmaktadır.

5.2.8. Sonuç ve Değerlendirme

Yoksul kadınların anlatımları, neoliberal kentleşme projesiyle gündeme gelen '*medeni*' yaşam koşullarının, artan ataerkil baskı, yoksullaşma ve bu çerçevede birbiriyle çatışan toplumsal cinsiyet rolleriyle birlikte kadınlar üzerinde farklı '*evsizlik halleri*'ne neden olduğunu ve '*imkânsızlık*' olarak deneyimlediğini göstermektedir. Bu çerçevede yoksul kadınların neoliberal kentleşme projesinden olumsuz etkilenmesine ve TOKİ evlerinin '*imkânsız evler*' olarak değerlendirilmesine neden olan yoksullukla bağlantılı ve birbiriyle ilişkili yedi '*evsizlik hali*' dikkat çekmektedir.

Evsizliğin kadınlık halleri olarak ele aldığım bu boyutlardan birincisi, neoliberal kentleşme projesiyle birlikte kadınların gündelik yaşam çevrelerinde deneyimlediği sosyo-mekânsal kopuş, namus kaygısı ve ataerkil baskıyla gündeme gelmiştir. Bu çerçevede hem yıkıntı ve harabe evlerde hem de TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınlar için, De Certeau (1984)'ın bahsettiği anlamda, tekrarlanan gündelik yaşam etkinlikleri üzerinden komşularla kurulan ve '*yabancılaşma*' duygusunun üstesinden gelebilmeyi sağlayan ilişkilerin yeniden kurulamadığı bir '*mekânsızlık*' söz konusudur. Pascal (1997)'a göre ev kadına ait bir mekân olarak tanımlanmasına rağmen, yoksul gruplara yönelik inşa edilen evler kadınların bakım rollerine uygun olmayacak şekilde, yüksek apartmanlar biçiminde tasarlanmakta ve izole edilmişlik duygusu yaratmaktadır (s. 138). Aktaş mahallesinde de benzer şekilde, yoksul kadınların çocuklarına, yaşlı ve özürlü hane üyelerine göz kulak olduğu, ev işlerini komşularla birlikte yaptığı bir ara mekân olarak kapı önü artan '*namus kaygısı*' nedeniyle kullanılamaz hale gelmiştir. Bununla beraber, binaların çok-katlı yapısı, apartman yaşamının gerektirdiği kurallar, ekonomik sıkıntılar ve ataerkil baskıcı ilişkiler nedeniyle

yalnızlaşan kadınlar için evler ‘*huzursuz*’ bir mekâna dönüşmüştür. Fenster (2005), ev içerisinde hissedilen rahatsızlık ve huzursuzluğun kadınların eve ilişkin aidiyet duygularının gelişiminde belirleyici olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede neoliberal kentleşme projesiyle birlikte, hem TOKİ evlerinde hem de yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınlar için Aktaş mahallesinin, artık daha az aidiyet hissedilen, yoksulluğun ve evsizliğin deneyimlendiği bir yaşam alanı olarak ifade edildiği görülmektedir.

Neoliberal kentleşme süreciyle gündeme gelen bu ‘*mekânsızlık*’ ve ‘*aidiyetsizlik*’le yakından bağlantılı olarak ele alınabilecek olan diğer boyut, ‘*evsizlik*’ koşullarıyla belirlenen bir sosyal tabakalaşma süreciyle ilişkilidir. Bu çerçevede yıkıntı ve harabe evlerinde yaşayan yoksul kadınlar ile TOKİ evlerine yerleşen eski komşuları arasında sosyal tabakalaşmaya dayalı bir kültürel, duygusal, ekonomik ve sosyal kopuş/yerinden edilme gerçekleşmiştir. Bu kopuş ise, travmatik bir biçimde, yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınların kendilerini ‘*geride kalan*’, ataerkil baskılara ya da yoksulluk ve güvenlikle ilgili sorunlara daha açık olan, sosyal tabakanın en altındaki ‘*kiracı*’lar olarak görmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda kentleşme projesi ile mahalleye sonradan gelen kiracılarla kendilerini aynı sosyo-ekonomik koşullarda gören hak sahibi yoksul kadınlar, dışlandıklarını düşünmekte ve mahalleden olabildiğince çabuk taşınmak için üzerlerinde baskı hissetmektedir. Bu durum, bir parça, ilk defa Marcuse⁴⁷ (1986) tarafından öne sürülen ve kentleşme projeleriyle öncelikle kiracıların deneyimlediği söylenen ‘*dışlayıcı yerinden edilme*’ ve ‘*yerinden edilme baskısı*’sıyla benzerlikler göstermektedir (Marcuse’tan aktaran Bernt ve Holm, 2009, ss. 312-317). Bu durum, Young (1998) tarafından yurttaşlık hakları açısından önemli bir boyut olarak ele alınan harekete geçme ve farklı sosyal bölünmeler

⁴⁷Yerinden edilme kavramına ilişkin farklı boyutların dikkate alınması gerektiğini gösteren ilk çalışma Marcuse’un 1986 yılında yayınladığı ‘New York Kentinde Soylulaştırma ve Terk’ (Gentrification and Abandonment in New York City) isimli makalesi olarak ele alınmaktadır. Marcuse (1986)’un yerinden edilmenin boyutlarını ele aldığı bu makalede, öncelikle kiracıların bölgeyi terk etmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. Fiziksel yerinden edilmenin ilk aşaması olarak ele alınan bu süreçte ise, eski bölge sakinlerinin bölgedeki ekonomik yapı, hizmet, etkinlik vb. gibi yapıları artık kendilerine uygun olmayan yapılan olarak düşünmeye başladığı görülmektedir. Bununla beraber Marcuse (1986) kiracıların yerinden edilme sürecinin, konutlarını terk etmeye zorlanmalarına neden olan bir ‘yerinden edilme zinciri’ ile tamamlandığını vurgulamaktadır. Bu çerçevede, yerinden edilmenin fiziksel ve ekonomik boyutuna, ‘*dışlayıcı yerinden edilme*’ ve ‘*yerinden edilme baskısı*’nı da eklenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Bernt ve Holm, 2009.

üzerinden dayanışma gösterme kapasitesi açısından, yoksul kadınların anlamlı sosyal ilişkilerini kaybetmesine neden olmuştur.

Bununla beraber TOKİ evlerinde yaşamaya başlayan yoksul kadınlar için geçerli olan, evsizlikle ilişkili olarak değerlendirilen bir kiracılaşma ve bununla bağlantılı olarak bir sağlıksızlaşma sürecinin birbiriyle ilişkili iki boyut olarak deneyimlendiği görülmektedir. Bu çerçevede TOKİ evlerinde yaşayan kadınlar kendilerini, TOKİ evlerine geçene kadarki süreçte kiraya çıkmak zorunda kalmalarıyla başlayan ve TOKİ evlerine geçtikten sonra her an evden atılma korkusuyla devam eden süreçte anlamlı komşuluk ilişkileri kuramayan *'kiracılar'* olarak görmektedir. Bu çerçevede yoksul kadınlar, TOKİ evlerini *'bereketsiz evler'* olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, yoksul kadınların toplumsal cinsiyet rolleri gereği bakımından sorumlu olduğu kişilerin ihtiyaçlarını karşılayamama ve evlerinin borcunu ödeme konusunda hissettikleri stres ve korkuyla ilişkilidir. Evsizlik korkusu nedeniyle kadınlar, TOKİ borcunu ödemek için altınlarını bozdurarak mülksüzleşmekte, borç bulmak ya da para kazanmak için aşırı çaba sarf etmekte ya da beslenme ve diğer ihtiyaçlarını kısıtlayarak ekonomi yapmaya çalışmaktadır. Toplumsal cinsiyet rol ve sorumlulukları gereği kadınların ev borcunun ödenememesi durumuna ilişkin olarak hissettikleri *'korku'* ise, kadınlar tarafından deneyimlenen evsizliğin bir başka boyutu olarak, aşırı strese, evde huzursuzluklara, çaresizliğe ve sağlıksızlaşmaya neden olmaktadır. Beneria ve Floro (2006)'nın Bolivya ve Ekvador'da mikro kredi desteği alan yoksul kadınlarla yaptığı araştırma sonuçlarıyla benzer şekilde, Aktaş mahallesinde yaşayan yoksul kadınlar da TOKİ evlerine geçişle birlikte deneyimledikleri rahatlık hissini sürdürebilmek için borçlarını ödeme konusunda aşırı stres yaşamaktadır. Benzer şekilde Alınacak (2008)'ın Paşabahçe'de ve Sakızlıoğlu (2007)'nin Tarlabası'nda yaptığı araştırmanın sonuçları da, neoliberal kentleşme projeleriyle kadınların yoksulluğun yarattığı sorunlara daha açık hale geldiğini göstermektedir.

Hem yıkıntı ve harabe evlerde hem de TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınların evsizlik hali olarak ele alınabilecek olan bir başka boyut, TOKİ evlerine geçebilmek ya da TOKİ evlerinde kalabilmek için *'kadının çalışması'* gerektiği düşüncesiyle ilişkilidir. Bu düşüncenin kadının çalışması konusunda bir tutum değişimini gündeme getirmesiyle,

ataerkil ve dini normlar, yoksul kadınlar için hem kamusal hem de özel alanda mücadele edilmesi gereken bir alan haline gelmiştir. Bu durum, özellikle eğitilmiş ve çalışabilir konumdaki genç kadınlar üzerinde baskı yaratmakta ve kimi toplumsal cinsiyete dayalı şiddet biçimlerine işaret etmektedir. Baskı ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet riskinin ise, yıkıntı ve harabe evlerde yaşamaya devam eden genç kadınlar tarafından çok daha ciddi boyutlarda olduğu görülmektedir. Sahraaltı Afrika ülkelerinde yapılan araştırmalar, ekonomik krizlerle kadının çalışmasının gereklilik haline geldiği durumlarda benzer sonuçların ortaya çıktığını göstermektedir (Hassim, 2006). Benzer şekilde Honduras, Yunanistan ve Kenya’da kadınların çalışmaya başlamasıyla erkeklerin ev içerisindeki otoritelerini arttırdıkları ve şiddete yönelebildikleri görülmüştür (Sofillios-Rothschild’den aktaran Chant ve Gutmann, 2002, s. 272-276). Bu çerçevede kadına yönelik şiddeti önlemeye yönelik sosyal politika ve hizmetlerin neoliberal kentleşme projeleriyle bütüncül bir şekilde ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bununla beraber, kadının çalışma koşulları ve evsizlikle ilişkili bir başka boyut, yoksul kadınların kendi becerileri, eğitim ve konumlarına uygun istihdam fırsatlarına sahip olmamasıyla ilişkilidir. Bu nedenle hem yıkıntı ve harabe evlerde hem de TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınlar, TOKİ borcunu ödemekte zorluk çekecekleri ve ‘*evsizlik*’ riskiyle karşılaşabilecekleri bir yaşam alanıyla karşı karşıya olduklarını düşünmektedir. Bu durum ise, ‘*çalışan, özgür ve güçlü kadın*’ kimliğinin bir yanılsama olarak deneyimlenmesine ve kadınların kendilerini özgüvensiz ve çaresiz hissetmesine neden olmaktadır. Bu koşullarda Hassim (2006), kadınların daha istenmeyen, katkısı düşük kayıtdışı istihdam alanlarında –örneğin evde dikiş işi- yer alma riskine dikkat çekmiştir (ss. 109-115). Benzer şekilde, MacKenzie (1984)’e göre kadınların toplumsal cinsiyet rolleri gereği gündelik yaşamda üstlendiği sorumlulukları ve içerisinde yer aldığı ataerkil ilişkileri dikkate almayan istihdam koşulları ve toplu taşıma olanakları, yoksul kadınların kendine güvenlerinin düşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla sıklıkla tartışıldığı üzere, Aktaş mahallesinde de, toplumsal cinsiyete dayalı olarak ayrılmış olan özel-kamusal alan ikiliği, cinsiyet körü politika ve planlama tercihleri, yoksul kadınların ihtiyaçlarına gerçek anlamda cevap vermeyen bir kentleşme sürecini sürekli olarak yeniden üretmektedir (Kemp, 2001; Fenster, 2005; Pacall,

1997; Dominelli, 2002). Bu açıdan Buğra (2005)'ın Avrupa modelinde dikkat çeken ve sosyal haklar ve siyasi sorumluluk üzerinden şekillenen politika yaklaşımının yoksullukla mücadelenin istihdam için sürekli beceri ve eğitimin geliştirilmesi vb. gibi yollarla sağlanabildiği vurgusunun önemli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, Buğra (2005)'nın vurgusuyla Türkiye koşullarında yoksullukla mücadelenin hayırseverliği öne çıkaran bir sivil toplum anlayışıyla geliştirilmiş olması, neoliberal kentleşme sürecinde yoksul kadınların bu ihtiyaçlarını dikkate almayan bir süreci doğurmuş ve yoksulluğun sorumluluğunu kadınlara yüklemiş görünmektedir.

Son olarak, TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınlar tarafından hissedilen '*evsizlik korkusu*'nun fiziksel evsizlik olarak TOKİ evlerinden atılma biçiminde deneyimlenmesi, evsizliğin bir başka boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede fiziksel evsizlik olarak yaşanan süreci, 1) bilgisizce gerçekleştirilen ve kandırılma olarak tanımlanan enformel bir anlaşma ile yıkıntı ve harabe haldeki evlerin zorunlu yıkımı, 2) TOKİ evlerine geçişle deneyimlenen yoksulluk ve 3) TOKİ evlerinden atılma olarak üç boyutlu bir baskı süreci olarak ele almak mümkündür. Dolayısıyla TOKİ evlerinden atılmanın, TOKİ evlerine geçişle birlikte deneyimlenen '*evsizlik halleri*'nin bir parçası olduğunu ve yoksul kadınlar için çaresizlik, suçluluk ve utanma duygularıyla birlikte deneyimlendiğini söyleyebiliriz. Çünkü yoksulların daha çok enformel ilişkiler ve '*duygusal sömürü*'ye dayalı anlaşmalar yoluyla sorunlarını çözmeye çalışma eğilimi, toplumsal cinsiyet rolleri gereği yoksul kadınların '*evlerini*' savunmak için belediyeye karşı karşıya bırakılan bireyler olmasına neden olmuştur. Bu durum yoksul kadınların evsizlik korkusunu ve baskıyı daha fazla hissetmesine neden olurken, evsizlik koşullarında da yalnız bırakılmalarıyla sonuçlanmaktadır. Bu açıdan özellikle yaşlı yoksul kadınların '*evsizlik*' açısından dezavantajlı bir konumda olduğu ve bu koşullarda kendiliğinden ortaya çıkan çözüm yollarının işe yaramadığı görülmektedir.

Görüldüğü gibi, Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme sürecinde kadınların yaşadığı yoksulluk sorunları, BM HABITAT (2008a) tarafından da belirtildiği üzere, evsizlikle ağırlaşan toplumsal cinsiyet sorumlulukları ve baskıcı ataerkil ilişkilerle bağlantılıdır. Bu durum Altındağ Belediyesi'nin, yoksullukla mücadele amacını

gerçekleştirebilmek için eşitsizliğe neden olan ataerkil ilişkilerde ve toplumsal cinsiyet rollerinde dönüşümü dikkate alması gerektiğini göstermektedir. Nitekim yoksul kadınların birçoğu, ne TOKİ evlerine ne de yıkıntı ve harabe haldeki evlerine kendilerini ait hissetmektedir. Onlar, başlarını sokabilecekleri ‘*iyi*’ fiziksel koşullara sahip, yaptıkları temizliğin görüldüğü ve bakım işlerinde kolaylık sağlayan bir evin yanı sıra çocuklarına ve hane üyelerine yeterli besini sunabilecekleri, ‘*güvenceli*’ ve ‘*ekonomik*’ bir evleri olsun istemektedir. Evin huzurlu olması ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak onlar için her şeydir, bu huzuru ve bereketi sağlamayan bir ev yoksul kadınlar için ‘*uygun*’ değildir. Bu açıdan neoliberal kentleşme projesi, yoksul kadınların artan toplumsal cinsiyet sorumlulukları ve baskıcı ataerkil ilişkilerle şekillenen yoksulluk koşullarında ve evsizlik hallerinde bir dönüşüm yaratamadığı sürece imkânsız bir ‘*sıcak yuva*’ ve ‘*özgür kent*’ hayali olmanın ötesine geçememektedir. Sonuç olarak, Aktaş mahallesinde, eşitsiz ataerkil ilişkiler ve toplumsal cinsiyet rolleri açısından bir değişim arzusu/umudu olarak gündeme gelen ‘*sıcak yuva*’ ve ‘*özgür kent*’ imkânını yok eden ve yoksul kadınları çaresizliğe düşüren ‘*evsizlik halleri*’yle mücadele feminist sosyal çalışma açısından bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.3. KENTLEŞME PROJESİNE KATILIMDA CİNSİYETÇİ YAPI:

BASKI VE DIŞLANMAYA DAYALI YERİNDEN EDİLME

Yoksul kadınların Aktaş mahallesinde başlatılan kentleşme projesine katılımına ilişkin gerçekleştirilen analiz çerçevesinde, yoksul kadınların projeye katılımında baskıcı ve dışlayıcı bir yapıyla karşı karşıya kaldıklarını görmekteyiz. Ayrıca yoksul kadınların anlatımları, bu baskıcı ve dışlayıcı yapının toplumsal cinsiyete ilişkin boyutlardan bağımsız olmadığını göstermektedir. Bu çerçevede, yoksul kadınların dışlanarak yerinden edilmesine yol açan iki nedenin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Burada, öncelikle, ‘*hak sahipliği*’ koşulları ve kentleşme projeleri kapsamında sunulan sosyal yardım kriterlerinin yoksul kadınların içerisinde yer aldığı sosyo-mekânsal ve ekonomik koşullarla olan uyumsuzluğu üzerinde durulmaktadır. Daha sonraki bölümde ise, yoksul kadınlar tarafından deneyimlenen bu baskıcı ve dışlayıcı sürecin toplumsal cinsiyet boyutu ele alınmaktadır.

5.3.1. Yoksul Kadınları Dışlayan ‘*Hak Sahipliği*’ Koşulları ve Sosyal Yardım Kriterleri

Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme projesi kapsamında, bölgede yaşıyıp Menderes tapusu ve tapu tahsis belgesi bulunan herkes ‘*hak sahibi*’ olarak tanımlanmış olmasına rağmen, yoksul kadınlar, kendilerini ya ‘*hak sahipliği*’ koşullarında görmemekte ya da ‘*sınırlı ve zorunlu*’ bir hak sahipliğinden bahsetmektedir. Bunun en önemli nedeni, ‘*hak sahipliği*’ koşullarının ve konut/kira yardımı kriterlerinin yoksul kadınların genellikle parçalı ve küçük hisseler halindeki tapu sahipliği koşullarına uymamasıdır. Bu konuda yoksul kadınların anlatımı, yaşam alanlarına ilişkin olarak gerçekleştirilen müdahale konusunda söz söyleme haklarının olmadığını ve belediyenin dayatıldığını göstermektedir.

Örneğin şu an yıkıntı ve harabe evinde yaşamaya devam eden genç ve bekâr bir kadın olarak Gardenya, yıkıntı ve harabe evlerinin dönüşümünde kendilerinin müteahhitle anlaşmak istediğini ancak mahallelerinin dönüşüm bölgesi ilan edilmesi nedeniyle böyle bir hakları olmadığını şöyle ifade etmektedir: ‘*Biz hep müteahhit istedik ama belediyeninmiş bizim buralar. Tapumuz onlarda yani, onun için olmuyor, hakkın yok. Ben sordum da öyle dediler, hakkınız yok dediler. Belediye ne derse, ne verse kabul etmek zorundayız*’. Bu durum özellikle tapu tahsis belgesine sahip olan hanelerdeki yoksul kadınlar tarafından çok daha sıklıkla belirtilmiş; kadınların yaşadıkları dışlanmanın nedenini tapu durumuyla bağlantılı olarak değerlendirmesine neden olmuştur. Örneğin okul çağındaki çocuklarıyla yıkıntı ve harabe evinde yaşamanın zorluklarından her fırsatta bahseden ve ‘*Buranın kurşunundan ölmeden kurtulmak için herkes’in ‘can attığını*’ söyleyen Manolya, ‘*Sözleşme de yokmuş ki burada, öyle dediler...[]... Yani tapu da bir işe yaramayandan, tahsislisi ...[]... Yazıyor yani. Belediye ne derse o olur, hakkın yok ...[]... Biz tabi müteahhit istiyoruz, yani sen müteahhitle anlaşsan belki bir daire verir ama TOKİ izin vermiyormuş*’ diyerek sürecin tamamen kendi kontrolü dışında işlediğini vurgulamaktadır. Menderes tapusu olan ‘*hak sahibi*’ konumdaki ailelerde yaşayan yoksul kadınlar için de benzer bir dayatma söz konusudur. Çünkü Aktaş mahallesinde yaşayanlar, ister menderes tapusu ister tapu tahsis belgesine sahip olsunlar, ancak belediyeye anlaşma koşuluyla ‘*hak sahibi*’

olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla yoksul kadınların kendi yaşam alanlarına ilişkin olarak deneyimledikleri dönüşüme ilişkin söz söyleme hakları yoktur.

Bununla beraber Altındağ Belediyesi tarafından 150 m² arsası olan '*hak sahipleri*'nin hiçbir ücret ödmeden TOKİ evlerine borçsuz geçebileceğine ilişkin hazırlanan yasal çerçeve Tablo 2'de yer alan tapu sahipliği durumu üzerinden ele alındığında, yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan çoğu yoksul kadın için borçlanmaksızın TOKİ evlerine geçişin mümkün olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla çoğu parçalı ve çok hisseli olan arazi tapularına sahip olan ailelerde yaşayan yoksul kadınlar için bu koşul, dışlanmaya dayalı bir yerinden edilme sürecine işaret etmektedir.

Ayrıca yoksul kadınların anlatımları, oldukça az sayıda olsa da arazisi 150 m² ya da daha fazla olan mahalle sakinlerinin bile '*arazi kesintisi*', '*arazi kayması*' ve '*çok hisseli tapu*' nedeniyle borçla TOKİ evlerine geçirildiğini göstermektedir. Yoksul kadınların '*arazi kesintisi*' olarak bahsettikleri süreç, Altındağ Belediyesi tarafından yapılan imar planı kapsamına giren arazi bölümlerinin kamulaştırılmasını ifade etmektedir. 2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesi çerçevesinde, ödenecek kamulaştırma bedelinin 100 m² üzerindeki arsalar için geçerli olması ve genellikle kamulaştırılan alanın bu büyüklükten az olması nedeniyle, çoğu yoksul kadın için bu süreç '*kesinti*' olarak adlandırılmıştır. Görüştüğüm kadınların ve mahalle sakinlerinin çoğu, arazilerinin 100m²'den küçük olması ya da parçalı tapuya sahip olmaları gibi nedenlerle farklı farklı ve çok düşük değerlerde kamulaştırma bedeli ('*yıkım parası*') aldıklarını ya da hiç alamadıklarını ve bedelin neye göre belirlendiğini bilmediklerini söylemektedir. Ayrıca TOKİ evlerinde yaşayan hak sahipleri anlaşma imzalamadıklarından şu an haklarını arayamadıklarını, Altındağ Belediyesi tarafından yıkım sonrası süreçte herhangi bir kira/konut yardımı verilmediğini de belirtmektedir. Bu durum, çoğu zaman, yoksul kadınlar tarafından '*hakkını alamama*' ya da '*belediyenin hakkını vermemesi*' olarak değerlendirilmiştir.

Bu koşullar içerisinde 150 m²'den fazla arazisi olan ve TOKİ evlerine borçsuz geçebilme hakkı olduğunu söyleyen yoksul kadınların bile, '*arazi kesintisi*' nedeniyle TOKİ evlerine

borçla geçiştiklerini görmekteyiz. Nitekim görüştüğüm kadınlar arasında, annesi üzerine tek tapulu olan 240 m²'lik araziden kesinti yapılsa da TOKİ evlerine borçsuz geçebilme imkânı yakalamış olan Lale'nin bu sürece ilişkin anlatımı, yaşananların yoksul kadınlar tarafından haksızlık ve adaletsizlik olarak deneyimlendiğini göstermektedir:

Tapumuz vardı ya bizim arsa çok büyüktü zaten. Ama söyleyeyim bak, bizim arsamız 260 metreydi, şeye kestiler, işte okul, yol payı derken yarı yarıya düştü arsalar. Bize de burayı verdiler ...[]... Aslında, 1,5 ev vereceklerdi demişlerdi ama vermediler. Burası oldu, o da tesadüf yani. Kura çekildi işte şansımıza burası çıktı.

Yoksul kadınların neoliberal kentleşme sürecinde '*haksızlık*' ve '*adaletsizlik*' olarak deneyimlediği bir diğer süreç '*arazi kayması*' olarak ele alınmaktadır. '*Arazi kayması*', Aktaş mahallesinin düzensiz arazi ve tapu yapısıyla ilgili olarak, üzerinde yaşanan arazi ile tapuda görünen arazi alanının farklı olması anlamında kullanılmaktadır. Bu durum kimi yoksul kadınların, dönüşüm alanı içerisinde oturmalarına rağmen dönüşüm alanı dışında bir arazi tapusuna sahip görünmeleri nedeniyle yıkıma karşı çıkamamalarına ya da sözleşme imzalamamalarına neden olmuştur. Örneğin şu an TOKİ evlerine yerleşmiş olsa da okul çağındaki çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamakta ve evinin borcunu ödemekte zorlandığını söyleyen Menekşe, '*arazi kayması*' nedeniyle yıkıma karşı çıkamadığı ve sözleşme imzalamadığı için belirsizlik ve stres içerisinde geçen yerleşim sürecini şöyle anlatmıştır:

Tapularımız bizim elimizdeydi de ne oldu. Mesela bizim tapumuz birinci ada parseldeydi ama belediye onu 5. ada parselde yöneltmiş. Bizim tapumuz oradan çıkıyor ama evimiz burada. Öyle olduğu için biz belediyeye gidip de, bizim evimiz burada biz evimizi yıktırıyoruz diyemedik. Diyorlar ki sizin eviniz 5. parselde. Biz gidiyoruz ki orda hiç tanımadığımız bir insan oturuyor. Dolayısıyla bu arsa benim deme imkânımız yoktu. 84'te bir tapu verilme olayları olmuş sanırsam, o zaman bunlar olmuş artık kasıtlı mı değil mi hiç bilemiyorum. Yani işte bizim arsamız Yenidoğan'ın baya uzak bir mahallesinde çıkıyormuş. Yani bize sizin arsanız oradan çıkıyor, oraya yıkım gelene kadar sizin beklemeniz gerek diyebilme şansı da vardı ama yapmadı bunu da, yalan söyleyemem ...[]... Sözleşme yapılmış olsaydı insanlar bunu bilirdi ama biz evlerimiz yapılan kadar bunu bilmiyorduk ...[]... Mesela gelen akrabalarımız bakarlardı derlerdi sizin en azından bir 40-50 milyar borcunuz olur derlerdi, en az diye bir söylenti olurdu. Bu da bizde büyük bir stres yapardı. Biz de bunları bilmeden işte bu işe gittik diyeyim ben size. Benim bildiğim kadarıyla sözleşme bunu giderir ama yoktu bizde bu.

Evlerimiz yapıldı bitme noktası yaklaştığı zaman bu bize o zaman söyledi aradan 1-2 sene geçmişti yani ...[]... Hep evler yapılacak yok yapılmayacak, yok 5 yıl sürecek. O süreçte çok karmaşalar çıkıyordu. Yani, bu insanı çok bunaltıyordu bu süreçte. Hemen başlıyorlardı filan hanım belediyeye gitmiş de, bu yıl yapılmayacakmış, belediye işte arsalara el koyacakmış. Yani öyle çok söylenti çıktı ki, insanı psikolojik olarak çökertiyordu. Hani evler yapılip da belediye toplantı yapana, hani evler şöyle bir gölgelenmeye başlayana kadar çok ağır bir süreç yaşadı buradaki insanlar.

Benzer şekilde torun sahibi olan ve şu an yıkıntı ve harabe evinde özürlü oğlu üzerinden aldığı bakım yardımıyla yaşamaya çalışan Yenibahar, *'keşke hakkını verseler ama vermiyorlar'* diyerek, uzun süreli borçlanmanın bakım yardımının kesilmesi durumunda sorunlu olacağı konusundaki endişesini şöyle anlatmaktadır:

Burası 120 metre kare ama burası çoktu, 170 falandı, çok kestiler çok. Keşke hakkını verseler ama vermiyorlar. Ben işte tapuya gittim ya o gün, orda dedi ki burada okulun yakınlarında çıkmış bizim arsa. Burada oturuyorum ama arazi orda yani oraya gelirse TOKİ hakkın olacak. Diyorlar ki, gücün yeterse ödersin yetmezse satarsın ...[]... Ama ben burada istiyorum, buraya olsun diye herkes yerinden istiyor diye dilekçe verdim yani. Yani ben burada benim yerim, alışmışım. Şimdi geldiler hep binanın içinde 15 kişi var ya, benim adım da baktık var içinde. Sonra gittik belediyeye, hak sahibiyim ya onun için. İşte hak sahibi diyor ama sana borç yapıyor, taksitlendirecek, onu ödediğin müddetçe mal sahibi olacan. Yani ben ödeyemem ...[]... Şimdi bana taksitlenme yapar, taksite de gücümüz yetmez. Hiç ödemem. Yani ödeyemem çünkü niye ödeyemem, kocam çalışmıyor. Şimdi bir bakım parasıyla zor idare ediyorum. Az az. Yetiremiyorum. Benim oğlanın masrafına oluyor, bezini alıyorum bir şeyini yapıyorum ...[]... Bir de bu TOKİ'de şimdi 10 yıl hep uzun süre yaparsa.. Çocuğa bir şey oldu ben nasıl yapacam.

Bu koşullarda arazileri 150 m²'den büyük olsa da birden fazla hisseye bölünmüş olan arazi yapısı nedeniyle, şu an TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınların çoğu yeni evlerine borçlu olarak geçmiştir. Örneğin bekâr ve genç bir kadın olarak Gül, tapu tahsis belgesine sahip oldukları ve kesintilerle 156 metrekareye düşen arazileri iki hisseli olduğu için TOKİ evlerine 10 yıl süreyle ve ayda 265 TL borçlu olarak geçebilmiştir. Sıklamen ise, 375 metrekarelik menderes tapusu olan arazilerinin yedi kardeş üzerinde hisseli olması nedeniyle, 10 yıl ayda 750 borçla TOKİ evlerinde yaşamaya başlamıştır. Tablo 2'de de görüldüğü gibi, kesintilerle beraber küçülen arazi büyüklüğünün yanı sıra tapu ne kadar çok

hisseli ise, yoksul kadınların TOKİ evlerine o kadar çok borçla geçmesi mümkün olmuştur. TOKİ evlerine geçişle borçlanan ve düzenli bir geliri olmayan ailelerde yaşayan yoksul kadınların birçoğu, borçlarını zamanında ödeyemedikleri için 10 yıllık süre ile ödeyecekleri borçlarının birikerek faize girdiğinden bahsetmektedir. Bu çerçevede Tablo 2'ye bakıldığında 'yapılandırma' ile borç süresini uzatan ancak ailelerinin hiçbir geliri olmadığı için borçları giderek artan ve ödemesi 'imkansız'laşan yoksul kadınlara rastlanmaktadır. Nitekim Kamelya en son ayda 750 TL ödemesi gereken bir borcu ödeyemediği için TOKİ evlerinden atılmıştır.

Bugün yıkıntı ve harabe evlerde yaşamaya devam eden ailelerin sahip olduğu arazi büyüklüğü hisselerine bölündüğünde, yoksul kadınların hiçbirinin TOKİ evlerine borçsuz bir şekilde geçebilecek durumda olmadığı görülmektedir. Bu çerçevede eşi çalışmadığı için okul öncesi çağıdaki çocuğunun bakımını sağlamakta zorluk çeken ve SYDV'den kömür yardımı alarak yaşamaya çalışan Lavanta, 60 m²'lik arazisinin üç hisseli olduğunu söyleyerek, *'Bina olmaz bize pek de, yine gecekondur buluruz. Ne olacak, durumun belli, binaya geçemeyeceğin belli. Değişen bir şey olmaz. Gider aynen yaşamımız olur. Başka yere geçer yaşıyoruz'* demektedir. Dolayısıyla TOKİ evlerine borçla geçebilme dışında başka bir alternatif sunmayan bu 'hak sahipliği' koşulu, yoksul kadınların içerisinde yer aldıkları yoksulluk koşullarıyla uyumamaktadır. Bu durum hane üyelerinin bakımı, güvenliği, temizliği ve beslenmesinden sorumlu olan yoksul kadınlar için TOKİ evlerinin, en başından ulaşılamaz koşullardaki evler olarak görülmesine neden olmuştur. Özellikle şu an hala yıkıntı ve harabe haldeki evlerinde yaşamaya devam eden yoksul kadınların anlatımlarına bakıldığında, yoksul kadınların içerisinde yer aldığı yoksulluk koşullarına uygun olmayan borçlanma ve küçük parçalı ya da çok hisseli tapu koşulları nedeniyle TOKİ evlerine geçemeyeceklerini düşündükleri görülmektedir:

Zaten bu semtte TOKİ düşmüyor, karometresi azdır. Ortak olunca zor, enişte, eşi... Bize düşmeyecek. Tapu benim adamın üzerine ama haksızlık olmaz bizde, borçlanırsak da olmaz. TOKİ pahalı, burası semt merkezinde ya pahalı yaptılar, 120-130 diyorlar. Eşim ister ben istemem normal daire. Çocuklar da sever ama ben istemem. Buranın kirası yok rahat. *(Okul çağındaki çocuklarıyla yıkıntı ve harabe evinde yaşayan Krizantem)*

Yani buralarda zor da, ama mesela 550 değil de 350 olsa taksiti oraya geçebiliriz. Yani aslında, bizim için 250 milyon olsa daha iyi olur. Çünkü üç tane çocuk var. Yani belki siz de bilirsiniz, yani bir çocuğunuz varsa bir anneyseniz, yani masrafları da çok. Çok zor, yani bir kişi çalışıyor, yani aldığımız parayı oraya yatırıyoruz. Yani böyle kalsan zor, gitsen zor. *(Okul çağındaki çocuklarıyla yıkıntı ve harabe evinde yaşayan Sardunya)*

...Ama 35 metrekare, ne yapacaklar gerisine borç takacaklar ...[]... Kaymakamlık bana, ayda 200, 200 bana banka şeyi açtı. Öyle öyle büyüttüm çocukları bu zamana kadar. Şimdi de eşimin beyninde kılcal damarları tıkalı çıktı. Ondan bir tedavi görüyor, öyle bir lokantada iş buldu sevindik ama ertesi güne gözünün suyu aktı. Bir baktım bembeyaz olmuş, az sonra gelince sen de görebilirsin, öyle de işten çıktı mı. Biz okuldan şimdi on günlüğüne izin aldık, gidip okula da sorabilirsin, ne yapacağımızı bilmiyoruz. Öyle zor durumdayız ki, TOKİ'ye nasıl geçebilirsin, borçla. Biz aynı kiracı gibiyiz burada, hakkımız yok yani *(Okul öncesi çağda çocuklarıyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşayan Hanımeli)*

Benim eltimin bak orda iki gecekondu falan vardı yani. Tam hakkını da vermiyor belediye ...[]... O mesela 60 milyar falan da borçlandırdı, yani buradaki insanlar hep elinde olmayanlar, bir ton borcunun altına koyuyor. Yani iki üç kişi evde çalışmazsa da olmaz, elektrikmiş, aidatmış, bak onlar da 3-4 kızları, gelinleri var, torunları var, yani 15 kişiye yakın evde kalıyorlar. Onun iki oğlu çalışıyor, biri de işte gündelik işlere gidiyor da anca oluyor, yani yine de yetiştiremiyorlar yani. Yani pek yoksulluğu anlayan yok. *(Okul öncesi çağda çocuklarıyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşayan Reyhan)*

Dolayısıyla arazilerin tapu üzerinde başka alanlarda görünmesi ve arazilerde gerçekleştirilen kamulaştırma kesintileri, çoğu parçalı ve küçük hisseler halindeki tapu sahipliği koşullarında olan yoksul kadınların '*hak sahipliği*' koşulları dışında kalmasına neden olmuştur. Bu koşullar içerisinde torun sahibi olan ve şu an yıkıntı ve harabe evinde yaşamaya devam eden Açelya'nın '*Ne yapacaklarına bağlı. Burası 85 metrekare ya, ne kadar borç yapar, yerin dibine mi sokar bilemezsin. Eğer çok borç olursa, oralar çok uygun. Hüseyin Gazi mesela çok güzelmiş*' biçiminde ifade ettiği gibi, kimi yoksul kadınlar için kentleşme projesi '*sınırlı bir hak sahipliği*' üzerinden kendileri için yapıldığı söylenen TOKİ evlerine değil ancak daha ucuz olduğunu düşündükleri evlere geçebilme şansı olarak görülebilmektedir. Ancak arazilerinin 100 m²'den küçük olması, dönüşüm alanı içerisinde görünmemesi ya da hisseli tapu gibi nedenlerle farklı farklı ve çok düşük değerlerde kamulaştırma ve enkaz bedeli alınabilmesi ya da hiç alınamaması söz konusudur. Yoksul

kadınların birçoğu ise, enkaz parasıyla birlikte alınan kamulaştırma bedellerinin, arsa büyüklüğü ve arsa üzerindeki yapının niteliğine göre, 1000-5000 TL arasında değiştiğini söylemektedir. Dolayısıyla birçok yoksul kadın için belediyenin zorunlu bıraktığı yıkım sonrasında, *'sınırlı olan haklarını'* devretseler de kendileri için uygun nitelikte bir konuta yerleşme olanağının olmadığını ve TOKİ'ye geçebilmeyi umut etmekten başka bir seçenek sunulmadığını söyleyebiliriz.

Bununla beraber yoksul kadınların bu koşullarda tahliye, kira yardımı, kredi desteği ve diğer sosyal yardımlardan yararlanabilme olanaklarının da kısıtlı olduğunu görmekteyiz. SYDV'ler sosyal konutlara ilişkin başvuru, değerlendirme, teslim vb. konularda yetkili kurum olarak tanımlanmasına rağmen, özellikle kent içi yoksul alanlara yönelik olarak geliştirilen kentleşme projeleri kapsamında kira/konut yardımı ve kredi desteği gibi geçici ve düzenli bir yardım sunmamaktadır. 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun (2012) kapsamında yer alan neoliberal kentleşme sürecinde hak sahipleri ve kiracılara yönelik olarak sunulacak tahliye, kira yardımı, kredi desteği ve diğer sosyal yardımlardan yararlanabilme kriterleri ise yoksul kadınlara uygun değildir.

6360 sayılı Kanuna dayanarak hazırlanmış olan 2012 tarih ve 28410 sayılı Dönüşüm Projeleri Özel Hesabı Gelir, Harcama, Kredi ve Kaynak Aktarımı Yönetmeliği'ne göre, yoksul veya dar gelirli olarak kabul edilenlere verilecek krediler, 1966 tarihli 775 sayılı Gecekondu Kanunu ve 1959 tarihli 7296 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun'da belirtilen usul ve esaslar uyarınca borçlandırma suretiyle verilebilmektedir (md. 19). Bu çerçevede 1966 tarihli ve 775 sayılı Gecekondu Kanunu'na göre şahıslara yapılacak yardımlar, *'Kendisinin, eşinin veya ergin olmayan çocuğunun; (1) Herhangi bir belediye sınırı içinde ev yapmaya müsait arsa veya herhangi bir yerde bir ev veya apartmanın ayrı bir dairesine karşılık olan payına sahip olmaması, (2) Müracaat ve tahsis tarihinde başvuruda bulunulan konut yapı kooperatifi dışında herhangi bir yapı kooperatifine üye olmaması, c) Daha önce 775 sayılı Gecekondu Kanunu ile Sosyal Güvenlik Kurum ve Kuruluşlarının herhangi birinden arsa, konut ve konut kredisinden yararlanmamış olması'* kriterlerine göre sunulmaktadır.

Dolayısıyla 1966 tarihli ve 775 sayılı Gecekondu Kanunu kapsamında belediyenin konut kredisi olanaklarından yararlanan yoksul kadınlar için bu kapsamdaki aynı yardım, teknik yardım ve konut/kira yardımı gibi sosyal yardım olanaklarından yararlanmak mümkün görünmemektedir.

Sonuç olarak ‘Altındağ Belediyesi 2006 – 2009 Stratejik Planı’ (2006: 5) çerçevesinde sağlanacağı belirtilen *‘yoksulluğun azaltılması ve muhtaç durumda bulunan kişi ve gruplara etkin sosyal koruma’*, neoliberal kentleşme projesiyle birçok evsizlik haliyle karşı karşıya kalan yoksul kadınları içermemektedir. Üstelik Aktaş mahallesindeki yıkıntı ve harabe evlerin dönüşüm sürecine ilişkin yoksul kadınların anlatımları, sürecin başlangıcından bu yana yoksullar için baskıcı ve dışlayıcı bir süreç olarak deneyimlendiğini göstermektedir. Şüphesiz bu süreç, sadece kadınlar tarafından değil yoksulluk koşulları içerisindeki tüm bireyler tarafından olumsuz bir şekilde deneyimlenmiştir. Ancak yoksul kadınlar, içerisinde bulundukları ataerkil ilişkiler ve üstlendikleri toplumsal cinsiyet rolleri gereği bu süreci farklı baskı ve eşitsizlikler üzerinden deneyimlemiştir. Dolayısıyla neoliberal kentleşme sürecine katılımda yoksul kadınların dışlanmasına neden olan yapının cinsiyetçi boyutlarını ayrı bir başlık altında ele almak, yoksul kadınları içerecek bir katılım sürecinin geliştirilebilmesi için önemli olan eşitsizliklere dikkat çekme olanağı sunmaktadır.

5.3.2. Baskıcı ve Dışlayıcı Katılım Sürecinin Toplumsal Cinsiyet Boyutu

Bir önceki bölümde ele alındığı üzere yoksul kadınların neoliberal kentleşme sürecine katılımı, kentleşme projesinin dayatmacı bir şekilde Aktaş mahallesindeki düzensiz, küçük parçalar halindeki ya da hisseli arazi/tapu yapısını ve sosyo-ekonomik koşulları dikkate almadan gerçekleştirilmesi nedeniyle, baskı ve dışlanma olarak deneyimlenmiştir. Bu sürece toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil ilişkiler çerçevesinde bakıldığında ise, bu baskıcı ve dışlayıcı katılım sürecinin yoksul kadınlar tarafından toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerle birlikte deneyimlendiği görülmektedir. Bu çerçevede yoksul kadınlar açısından Aktaş mahallesi neoliberal kentleşme projesine katılım sürecinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin nedenleri, birbiriyle ilişkili dört boyutta ele alınmaktadır. Bu boyutlar, kısaca, yardım bağımlılığı üzerinden kentleşme sürecine ‘zorunlu’ katılım,

bilgisizlik ve belirsizliğin yoksul kadınlar üzerinde yarattığı baskı, eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkilerinin bekâr, dul, boşanmış ve yaşlı kadınlar için yarattığı mülksüzlük riski ile ayrımcılığa ve baskıya neden olan ataerkil mülkiyet ilişkilerinde kesişimsellik olarak ifade edilebilir.

Yardım Bağımlılığı Üzerinden Kentleşme Sürecine ‘Zorunlu’ Katılım

Yoksul kadınların devletle kurdukları ilişkinin sosyal yardım bağımlılığıyla biçimlenen paternalist yapısı, yoksul kadınların yıkıntı ve harabe evlerin dönüşüm sürecine ‘zorunlu’ olarak katılımına neden olmuştur. Bunun en önemli nedeni, sosyal yardım almanın daha çok kadının rolü olarak görülmesi ve Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme sürecinin yoksul kadınların sosyal yardımlar üzerinden ilişkide olduğu belediye tarafından yürütülmesidir. Çünkü okul çağındaki çocuğuyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşayan Manolya’nın ifadesiyle bu mahallede ‘evle ilgili her şeyi kadın’ yapmaktadır. ‘Evle ilgili’ üstlenilen sorumluluklar, -çoğu zaman kentteki diğer olanaklardan yararlanma ve evle ilgili karar verme konusunda kendini eğitimsiz, yetersiz, bilgisiz hisseden- yoksul kadınların, sosyal yardım kurumlarıyla ilişkiye geçen, yoksulluğun yarattığı olumsuz etkileri çözecek mekanizmaları bulan ve devreye sokan kişiler olmasına neden olmuştur⁴⁸. Ancak sosyal yardım sisteminin yapısından dolayı sosyal yardımın ne zaman geleceği ya da ne kadar süreliğine verileceği hiçbir zaman bilinmemektedir. Belediye ve SYDV’nin vereceği kararlar, yoksul kadınların yaşamları için bağımlı oldukları sosyal yardımların kesilebilmesi an meselesidir.

Yoksul kadınların belediyeyle ilişkisini belirleyen bu bağımlılık ise, hem bir belirsizlik halini hem de yıkıntı ve harabe evlerinin dönüşümü sürecinde kadınların toplumsal cinsiyet rolleri gereği üstesinden gelmek zorunda olduğu baskıcı koşulları yaratmıştır. Özellikle kadınların içerisinde yer aldığı ataerkil ilişkileri ve yardım bağımlılığının yarattığı etkileri

⁴⁸ Çünkü yoksullukla birlikte bakım, beslenme, giyinme, ısınma vb. gibi kadınların temel sorumluluklarını gerçekleştirebilme koşulları tehlikeye düşmektedir. Erkeklerin eve para getiremediklerinde hissettikleri suçluluk, kadınlar için çocuklarına harçlık veremedikleri, yeterli besini sağlayamadıkları ve bakımlarını destekleyemediklerinde gündeme gelmektedir. Bu nedenle sosyal yardımları araştırmak, bulmak ve devreye sokmak erkekler için kendilerinden beklenen toplumsal cinsiyet rollerini yerine getiremedikleri anlamına gelirken kadınlar için kendilerini kötü hissettikleri bir durum olmamaktadır (Bora, 2011c).

dikkate almayan uygulamalar, kadınların yıkıma ve sonrasındaki yaşama dair söz söyleme haklarını engellemiş ve yaşamlarındaki belirsizliği artırmıştır. Evdeki erkeğe ve devlete bağımlılıkla şekillenen bu belirsizlik hali, yoksul kadınların çoğu zaman yıkıntı ve harabe haldeki evlerinin dönüşümünde asıl söz sahibi olan belediyeye ‘zorunlu olarak güven’ duymalarına neden olmuştur. Nitekim yıkım öncesi ve yıkım sürecine ilişkin anlatımlara bakıldığında, yoksul kadınların belediyenin kendi durumlarını bildiğini, yıkıntı ve harabe evlerini yıkarak kendilerine daha yaşanabilir bir ev vereceğini düşündükleri görülmektedir. Duyumlar tıpkı sosyal yardımlarda olduğu gibi ya muhtarlığa yazı olarak ya da mahalleli komşularından gelmiştir. ‘*TOKİ geldi ev verecek herkese*’ denmektedir ancak ne zaman geleceği ve nasıl olacağı belirsizdir. Bu koşullarda yoksul kadınlara tıpkı sosyal yardımlardan yararlanmak için yaptıkları gibi belediyeye güvenmek, haksızlıkları görmemek ve sabırla beklemek düşmektedir. Bu koşulların özellikle birinci ve ikinci etap yıkımlarında, yoksul kadınların yıkıma karşı çıkamayacaklarını düşünmelerine, devlet karşısında kendilerini güçsüz hissetmelerine ve sözleşme imzalamadan yıkımı kabul etmelerine neden olduğu görülmektedir:

Şöyle söyleyeyim, belediyeyle uğraşamayacağını düşünen... Öyle bir şey vardı mahallede. Ee karşıdaki devlet, sen ne yapabilirsin. Devletin kestiği parmak acımaz, sen ne yapabilirsin gibi bir şeyler vardı. Belediye de, misal diyordu ki, işte ocak ayının sonuna evlerinizi boşaltın diyordu. İnsanlar da tabi bir ev arama telaşına düşüyorlardı. Kimse kimseye söylemiyordu belki ev aradığını, ev bulduğunu falan ama herkes öyle bir telaşa düşüyordu. Çünkü belediyeye karşı gelemeyeceğini düşünüyordu ...[]... Ben şöyle söyleyeyim, bizim o zaman ne maddi ne de manevi olarak hakkımızı arama şansımız için gücümüz bile yoktu. Kime gidecez, kimden bilgi alcaz, bizi kim yönlendirecek ondan bile haberimiz yoktu bizim. (*Okul çağındaki çocuklarıyla TOKİ evine yerleşmiş olan Menekşe*)

Ben bazen [*belediye*] doğru söylemiyor gibi düşünüyorum ama cahilliğimizle bir şey de yapamayız. Yine verdi bak evlerini insanlara, haksızlık yapmaz gibi geliyor bana ya da öyle inanmak istiyoruz da ondan. (*Okul çağındaki çocuklarıyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden Sardunya*)

Biz hiçbir şey fark edemedik bile. O zaman ben ne diyeyim kendimi bile vermek zorunda hissettim. Devlet gelmiş sana yapacak başka şeyin yok diyor, zaten yoktu ki. Bizi zorunlu bıraktılar, yardım yapacağız dediler, o da yok.

Nasıl ödenebilir ki bu borç, yeme içme borç öde. Yani kimse hakkını da helal etmiyor bakarsan ama hala da bir şey demezler işte, ya bir gün yaparsa diye.
(Okul çağındaki çocuklarıyla TOKİ evine yerleşmiş olan Sümbül)

Dolayısıyla Aktaş mahallesinde başlatılan kentleşme süreci, uzun zamandır sosyal yardımlardan yararlanarak yaşamlarını sürdüren yoksul kadınlar tarafından içerisinde yaşadıkları yoksulluk koşullarını bildiğini ve karşı çıkamayacaklarını düşündükleri Altındağ Belediyesi ile kurulmuş olan paternalist ilişkiler üzerinden deneyimlenmiştir. Bu durum bir yandan yoksul kadınlar için belirsizlik koşullarını yaratmıştır. Diğer yandan ise, evle ilgili olarak verilecek kararlarda yoksul kadınların üzerlerinde hissettiği baskının artması söz konusu olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak toplumsal cinsiyet rolleri gereği yoksul kadınların sosyal yardımlar üzerinden belediyeyle kurduğu ilişki, yoksul kadınların neoliberal kentleşme sürecine katılımının ‘zorunlu güven’ üzerinden gerçekleşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla hem TOKİ evlerine geçen hem de yıkıntı ve harabe haldeki evlerinde yaşamaya devam eden yoksul kadınlar için, bu süreç, haksızlıklarla mücadele anlamında baskıcı bir süreç olarak deneyimlenmektedir. Bununla beraber yoksul kadınların Aktaş mahallesi neoliberal kentleşme projesine katılım sürecinde hissettiği baskı, belediyeyle kurulan paternalist ilişkiyle yakından bağlantılı olan bilgilendirme yetersizliği ve belirsizliğin kadınların toplumsal cinsiyet rolleri açısından yarattığı zorluklarla ilişkilidir.

Bilgisizlik ve Belirsizliğin Yoksul Kadınlar Üzerinde Yarattığı Baskı:

‘Bu belirsizlik stres yapıyor ‘

Mahallede gerçekleştirdiğim sohbetler ve görüştüğüm kadınlardan aldığım bilgilere göre, yıkıma ilişkin bilgilendirme evlere gelen resmi yazı ya da memurlar aracılığıyla gerçekleşmiş, mahalleliler evlerinin yıkılacağını bir hafta, on beş gün ya da yaklaşık bir ay öncesinde öğrenmiştir. Ayrıca mahallede gerçekleştirdiğim sohbetler, kimi görüşmeler ve Altındağ Belediyesinden alınan bilgiler çerçevesinde, mahallede yıkım öncesinde ve anahtar teslim sürecinde olmak üzere iki toplantı yapıldığı görülmektedir. Yoksul kadınlar açısından dikkat çeken nokta, birçoğunun bu toplantılardan haberdar olmaması ve haberdar olanların da sadece anahtar teslimine katılmış olmasıdır. Bu durum, büyük oranda, ilk

toplantının Cuma Namazı sonrasında Cami’de gerçekleştirilmiş olmasıyla ilgilidir. Nitekim yoksul kadınların birçoğunun, yıkım ve sonrasına ilişkin olarak yapılan bilgilendirmelere katılmadığı ve evlerine gelen memurlar aracılığıyla yıkımı öğrendiği görülmektedir. Bitmiş olan TOKİ binalarındaki toplantı salonlarında yapılan anahtar teslimi ise, yoksul kadınların kimisi tarafından genellikle yaşça büyük kadınların katılım sağladığı ve her şey olup bittikten sonra gerçekleşen bir toplantı olarak değerlendirilmektedir. Genel olarak mahalledeki hak sahipleri de, bu toplantılarla yeterli bilgilendirmenin yapılmadığını belirtmektedir. Bu durum, yıkım sonrasındaki süreçte mahallelilerin kendi başlarının çaresine bakmaları için yalnız bırakıldıkları duygusuna neden olmuştur. Yoksul kadınların anlatımları ise, bu sürecin yoksul kadınlar için toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklarıyla bağlantılı birçok farklı baskı, stres ve soruna neden olduğunu göstermektedir.

Öncelikle eğitim düzeyinin düşük olması nedeniyle bilgi edinme sürecinde dezavantajlı konumda olan yoksul kadınlar için yıkım sürecine ilişkin yeterli bilginin verilmemesi, daha en başından yoksul kadınların süreçte yaşadıkları baskı ve stresin artmasına neden olmaktadır. Nitekim bu bilgisizlik ortamında yapılan sözleşmeyi, devlette kurdukları paternalist yardım ilişkisine güvenerek ve yıkıntı/harabe evin yarattığı sıkıntıdan kurtulma düşüncesiyle imzalayan yoksul kadınların, daha sonra yaşanan adaletsizlik ve haksızlık karşısında eşleri ya da diğer hane üyeleri tarafından suçlanan konuma düştüğünü görmekteyiz. Bu durum büyük oranda Aktaş mahallelerinde yoksul kadınların, yıkıntı ve harabe evden kurtulmak için can atan, açgözlü ve cahil olarak kurgulanmasıyla ilgilidir. Şu an TOKİ evinin borcunu ödemek ve okul çağındaki çocuklarının ihtiyacını karşılamak için çok zorlandığını söyleyen Sıklamen, imza attığı için çok pişman olduğunu ve eşiyle ilişkisinin bu nedenle bozulduğunu belirterek, bilgisizliğin yarattığı çaresizliği, baskıyı ve stresi şöyle anlatıyor: *‘Ben dışarı görmedim gerçekten. Ne bileyim bilemiyoruz ...[]... Kaç kere Belediyeye gittim dedim ki. Dediler sen işini hallet, başkan bugün Almanya’da şurada burada, belki halimi söyleseydim ama söyleyemedim’*. Eski evlerinin yıkılması için sözleşmeyi imzaladığı için çok pişman olduğunu ve TOKİ’ye geçtikten sonra okul çağındaki çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamaz hale geldiği için sürekli kendini

suçladığını söyleyen Akasya ise, bu süreci kandırılma ve zorlama olarak gördüğünü şöyle anlatmıştır:

Benim eşim evde değildi, geldiler, imzalattılar. Eşim hala der vermeseydin der ...[]... Eşim bana deseydi gelirlerse bak dikkat et diye. Hani konuşuluyordu ama biz o kadar çabuk beklemiyorduk. Sonra işte geldiler eşim evde yokken, kandırdı beni ...[]... Siz mecbur çıkmak zorundasınız buralar yıkılacak dediler. Enkaz hatta kiranız ödenecek dediler bize, sonra bizi çıkardılar zorla.

Bununla beraber yıkıntı ve harabe haldeki evlerinin yıkılacağına ilişkin bilginin dayatmacı bir şekilde çok geç gelmesi ve yıkım sonrası sürece ilişkin sağlıklı bilgi alınamaması gibi nedenlerle yoksul kadınlar için yeni ev bulmak, taşınmak ve TOKİ evlerine yerleşim oldukça zorlu olmuştur. Nitekim bugün hala yıkıntı ve harabe haldeki evlerinde yaşayan yoksul kadınlar, yıkımların ne zaman ve nasıl olacağına ilişkin olarak belediyeden bilgi almanın zor olduğunu söylemektedir. Bu çerçevede okul öncesi çağda çocuğu olan ve yıkıntı ve harabe evinde yaşamaya devam eden Begonya, doğru bilgiye ulaşmak için sürekli belediyeye gittiğini söyleyerek, *'Belli olmaz diyor onlar da. Bu sene içinde de olabilir, 5 sene sonra da olabilir. Yani bu belirsizlik stres yapıyor'* demektedir. Okul çağındaki çocuklarının geleceğini düşünmek zorunda olduğunu söyleyen ve şu an yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşayan Sardunya ise, belediye tarafından verilecek sağlıklı bilginin önemini şöyle ifade etmektedir: *'Gelsin bir söylesin ama öyle 1 hafta önceden söylemesin. Ona göre hazırlığımızı yaparız, borcumuzu biliriz, planımızı yaparız.'*

Benzer bir süreci daha önce yaşamış olan ve şu an TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınların anlatımları da, belediyeye sık sık bilgi almak için gidilmesine rağmen bir türlü sağlıklı bilgiye ulaşamadığını ve bu durumun kadınlar üzerinde baskı yarattığını göstermektedir. Bu baskı nedeniyle, birçok yoksul kadın, daha önce ilişki içerisinde olduğu belediyenin haksızlık yaptığını düşünmekte ve bu haksızlığa karşı belediyeyle mücadeleci/ısrarcı bir ilişki geliştirmektedir. Genellikle belediyeyle ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesinde benimsenen bu mücadeleci/ısrarcı tutum ise, zaman zaman yoksul kadınların olumsuz ve ayrımcı davranışlarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede yoksul kadınların anlatımları, uzun süren yeniden yerleşim sürecinde sağlıklı bilgiye

ulaşamamanın, muhatap alınmamanın ve belediye desteğini hissetmemenin yoksul kadınlar üzerinde yarattığı baskı ve strese, kadınların karşılaştığı ayrımcı tutumlara, adaletsizlik ve kandırılma duygusuna işaret etmektedir:

Bizim bu binanın yapımı çok geç oldu yani. Bize 1,5 yılda biter demiřti. 1 yıl oldu baktık hala arsalarımız boş, o zaman hep korktuk iřte. Dedik kiraya da dūřecekmiřiz ...[]... Hep gittik [*belediyeye*], komřular da gitti, abim kavgalar da etti. Yani bařka tūrlūřu olmayacaktı diye dūřūndük. Sonra gōlgeleri gōrūnūnce rahatladık ama yavařtan aldılar yani, bezdirmek istediler. Ama bizim de yapacaęımız bir řey yoktu hep sorduk soruřturduk ...[]... Yani bir bilgilendirme yoktu hiç. Geldiler dediler yıkılacak, 1,5 yıla alırsınız evinizi, o kadar. Ama hiç de öyle olmadı, çok řükūr aldık ama çok da ile çektik ...[]... Hep birilerinden duy duy, git belediyeye sor. Yani affedersin sanki köpek kovar gibi kovdular bizi kaç kere. (*Genç ve bekār bir kadın olarak TOKİ evinde yařayan Papatya*)

Bizle hiç sözleşme yapmadılar, bizi hep kandırdılar, yani, bir ay kadar süre verdiler ister çıkın ister çıkmayın yıkılacak dediler. Sonra evik kuvveti topladılar geldiler, hiçbir řey yapamadık, yıktılar ...[]... 2 senede bitecek dediler, 3,5 4 sene bekledik, sürekli baskı yapa yapa yani iřte bıktılar bizden ...[]... Kira parasını vermezse insanların zorlanacağını da biliyordu, ne bileyim, yani belediyenin bütūn yardımı yapması lazımdı ama hiçbir řey yapmadı, hep kendini geri çekti ...[]... Biz oraya gittik, bizi terslediler terslediler yolladılar, bağırdılar, çağırdılar yolladılar. Bir de bana çekilişte diyor iřte bak değdi mi bağırıp ağırdığına. İyi de ben o zaman diyordum yani ne zaman olacak, durumumuz kötü diye. Yani kirayı ödeyemeyecek duruma gelmiştik, yani masraf da çoğalmaya başlamıştı. Annemin bezi falan oluyordu, sonradan onu Altındağ belediyesi verdi de iyi oldu ama çocuktu, kiraydı, faturalardı. Yani yemek alacak paramız olmuyordu. Hiçbir yere ıkamıyorduk. Ee babamın da belirli bir iři yoktu. Ama beni hep böyle tersliyordu, ben de bekliyordum yani ...[]... Hep bizi dinlemediler, muhatap bulamadık ki, azarladılar gönderdiler. Siz gelmişsiniz, dinlediniz, insan anlatmak istiyor. (*Okul öncesi çağda çocuğu olan ve řu an TOKİ evinde yaşayan Lale*)

Çoğu belediyeye güvendi, o zaman dediydi hep evinize ev verecem dediydi. Hep kandırdı yani ...[]... Borç üşüne borç bindi, herkes şimdi çok pişman evimizi aldılar diye ...[]... Kira [*yardıımı*] falan da almadık ama alan vardı diyorlar. Kime verdiler, niye bize yok, onlara var bilemiyorum ...[]... Hiç adaletli olmadı, resmen bizi buradan atmak istedi. (*Torun sahibi olan ve şu an TOKİ evinde yaşayan iğdem*)

Yani toprakları aldıysa da para istemeyecekti. Buradaki insanlar burada doğup büyüyen, buranın insanları. Bak mesela ben burada doğdum büyüdümse de, annem buraya gelin gelmiş Hıdırlıktan. Yani o da buralı sayılır doğma büyüme. Şimdi bakıyorsun, bu grileri yaptı mesela hep dışarıdan insanlara sattı. Hâlbuki buranın insanına biraz daha kolaylık yapabilirdi, yapmadı. Yani belediye TOKİ'ye çok yer verdiyse bizi borçlandırmayacaktı bu kadar, anlaşıyordu TOKİ'yle. Bir soracaktı bize ne kadar ödeyebilirsin diye. Kafasına göre yaptı bitirdi. Hayır sormasa da bilebilirdi bence ama bakıyorsun hala da rant yapma peşinde. Ev verdim size diyor, tamam ev verdin de, bir sor bakalım evin içinde neler oluyor. Bu insanlar bu borçla bu evde yaşayabiliyor mu, nasıl yaşıyor. Bizim ta dedelerimizden gelen topraklarımıza geldin gözünü diktin. *(Okul çağındaki çocuklarıyla TOKİ evinde yaşayan Sümbül)*

Son olarak görüştüğüm birçok yoksul kadın, Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme sürecinde deneyimlediği baskı, zorluk ve stresin belediye tarafından anlaşılmasını, bilgisizlik ve belirsizliğin yarattığı baskının azalmasını istemektedir. Bu çerçevede yoksul kadınlar, katılabilmeleri için toplantıların evlerine yakın, para vermeden ulaşılabilir, çocuklarının okul sorumluluklarını ve okul saatlerini dikkate alan, dinlenildikleri, hor görülmedikleri ve düşüncelerini ifade edebildikleri yüz yüze ve güvenilir ilişkilerle şekillenmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Kadınların birçoğu hala kendilerinin dinlenip dinlenmeyeceğinden şüpheli olduklarından ve kendi isteklerinin evdeki erkeklerden farklı olduğunu düşündüklerinden sadece kadınlarla yapılan bir toplantının daha iyi olabileceğini belirtmişlerdir. Örneğin yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşayan genç ve bekâr bir kadın olarak Gardenya, sadece kadınların olduğu bir toplantıda sosyal yardım talebinin daha kolay dile getirilebileceğini vurgulayarak şöyle söylemektedir: *'[baba] O da haklı, nasıl ödeyebilirim diye istemez ama ben olsam isterim. Derim yani, yardım yapın derim, bir şey derim, dinlerler mi bilmem ama.'* Bu çerçevede yoksul kadınlar, kendileri için uygun olan toplantı, yer, zaman ve biçimini rasyonel gerekçeleriyle şöyle ifade etmiştir:

Yani böyle evlere gelebilir. Bizim nasıl dışarı çıkacaz, çoluk çocuk zaten zor. Anca Pazar günü mesela 12 gibi olsa toplantı ben öyle gidebilirim. TOKİ'lerin orda olsa toplantı, *[iyi]* olur mesela ...*[.]*... Muhtar da var ya orda işte, orası hepimizin, kadınlarımızın gidebileceği bir yer ama belediyeye, kaymakamlığa çağırsalar gidemeyiz ki, yol parası oluyor, çocuk oluyor, ondan yani ...*[.]*... Bize bir kulak verse, olur yani hor görmese, sonuçta burası

bizim evimiz, yıllarca vergisini ödemiştir. Yani hakkımızı gasp etmesin. *(Okul öncesi çağıdaki çocuğuyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden Lavanta)*

Öğlen olursa giderim, yani 12, 12,5, 1 gibi olursa gidebilirim. Ama sabah olsa gidemem. Annemin ekmeğini ilacını vericem, ablam da anca gelebilir çağırırsam ...[]... Bir kere tek başına gelmesi gerekiyor. Yani kalabalık oluyor sonra kimse hiçbir şey anlamıyor, onun için bir kişi gelsin, otursun, senin konuştuğun gibi böyle tane tane anlatsın. O zaman olur. *(Bakıma muhtaç annesiyle yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşayan genç ve bekâr bir kadın olarak Kardelen)*

Yani bizim gitmemizin kolay olacağı bir yer olsa, kadınlar da gidebilirlerdi toplantılara ama bir de bizi dinlemeleri lazım. Biz orda gidip oturacaz, kendileri sadece konuşacak, bizden hiçbir fikir şey almadan kendileri konuşacaksa, ben o toplantıya niye katılayım. Ben o toplantıya katılmak istemem ...[]... Belediye başkanları en çok kendileri konuşuyordu. En son söz alabilecek bir iki insan varsa onlarla konuşuluyordu. Onlar da kendi sorununu konuşuyordu yoksa öyle bir şey söyleyecek imkânımız olmadı bizim ...[]... Yani herkesin uygun saati farklı olabilir. Mesela kiminin çocuğu öğlenci, kiminin sabahçı, çalışan hanımlar var. Benim için Cumartesi-Pazar olursa, ben çocuğumu alıp gidebilirim. Hafta içi olacaksa da, benim çocuğum öğlenci, öğleden sonra gidip katılabilirim mesela ...[]... *[kalabalıkta kendimi ifade ederken]* biraz zorlanırım tabi, yani böyle şeyler birebir konuşurken daha kolay oluyor. *(Okul çağındaki çocuğuyla TOKİ evinde yaşayan Menekşe)*

Sonuç olarak, yıkıma ve sonrasına ilişkin bilgi alamamanın yıkım sonrasında ev bulma, taşınma, yerleşme, yeni evin tamirâtı ve düzenlenmesi gibi süreçlerde yoksul kadınların zorlandığını ve kendisini baskı altında hissettiğini göstermektedir. Bununla beraber, bilgisizlikle belirlenen bu belirsizlik hali, yoksul kadınların özel ve kamusal alanda birçok olumsuz durum ve dışlanma biçimiyle mücadele etmesini gerektirmiş ve deneyimlenen baskı ve stresin artmasına neden olmuştur. Bu açıdan yoksul kadınlar, Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme sürecinde deneyimledikleri zorlukları paylaşacakları ve dışlanmalarına neden olan bilgisizliği giderecekleri bir muhatap aramaktadır.

Eşitsiz Ataerkil Mülkiyet İlişkilerinin Bekâr, Dul, Boşanmış ve Yaşlı Kadınlar için Yarattığı Mülksüzlük Riski

Yoksul kadınların yıkıntı ve harabe evlerin dönüşüm sürecine katılımının bir dışlanma ve baskı olarak deneyimlemesinin toplumsal cinsiyetle bağlantılı nedenlerinden bir diğeri, ataerkil kurallara göre biçimlenen eşitsiz mülkiyet ilişkileridir. Zaten parçalı ve küçük hisselere sahip olan ailelerdeki kimi yoksul kadınlar için, TOKİ evlerine geçebilmek en baştan mümkün değildir. Bu nedenle bir grup yoksul kadın, parçalı tapu, aile içinde çıkan anlaşmazlıklar ve arsaların küçük olması nedeniyle haklarını devretmek ve kentin başka bölgelerine taşınmak zorunda kalmıştır. Bu süreçte ise tapu mülkiyetinin genellikle ailedeki erkekler üzerinde ve çok hisseli olması, yoksul kadınların mülkiyet hakları açısından eklemlenmiş bireyler olarak farklı risklerle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır.

Bu çerçevede genellikle mülkiyet hakları hiçbir zaman tanınmamış yoksul kadınlar dezavantajlı konumda olmuşlardır. Örneğin tapu hissesine sahip akrabalarıyla ve aile üyeleriyle anlaşarak TOKİ evlerine geçebilen ailelerdeki yoksul kadınlar, borçların ödenmesi konusunda tüm sorumluluğu kendi ailelerinin aldığını ancak borçların bitimiyle alınacak olan tapunun ortaklar arasında paylaşılacağını söylemiştir. Bu durum, TOKİ evleriyle artan yoksulluk koşullarından olumsuz etkilenen yoksul kadınların, eşleri ya da babaları aracılığıyla da olsa ‘*ev sahipliği*’ koşullarında yer alamama riskini göstermektedir. Bununla beraber yoksul kadınların bir kısmı TOKİ evlerine geçebilmek için mülkiyet ortaklığı nedeniyle erkek kardeşleriyle ya da eşinin akrabalarıyla birlikte yaşamaya başlamış; ailedeki yaşlıların, özürlülerin ve çocukların bakımını da üstlenmiştir. Bu koşullardaki yoksul kadınların bakım yüklerinin arttığını ve bu sorumluluğu üstlenerek mülkiyet hakkına erişme pazarlığının gündemde olduğunu söyleyebiliriz. Hâlbuki borçların bitmesi durumunda mülkiyetle ilgili kararlar tamamen aile büyüklerinin ve erkeklerin takdirine bırakılmış durumdadır.

Bu koşullar içerisinde dezavantajlı gruplardan biri, ataerkil mülkiyet ilişkileri içerisindeki konumları gereği genç ve bekâr kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü genç ve bekâr kadınlar, TOKİ evlerine geçişle birlikte artan borçların ödenmesi konusunda çalışarak

ailelerine destek sunsalar da mülkiyet talep etme gibi bir hakka sahip değildir. Bununla beraber genç ve bekâr kadınların da, mülkiyet konusunda ailelerinden böyle bir hak talebi ve beklentisi olmadığı, daha çok aile büyüklerinin çabalarını görerek mülkiyetin kullanımı konusunda ayrıcalık kazanabileceklerini düşündükleri görülmektedir. Örneğin TOKİ evlerine geçişle borçlarını ödeyebilmek için çalışmaya başlamış ve annesiyle yaşadığı TOKİ evinin tüm geçimini üstlenmiş genç ve bekâr bir kadın olarak Papatya, *'Annemin üzerine olur yani annem de diyo sen ödedin hep, senin üzerine olsun ama ona daha çok var. Borcu bitirelim de abimle de oturur konuşuruz'* diyor. Yine genç ve bekâr bir kadın olan Gül, yatalak annesi ve özürlü abisinin bakımı üzerinden aldığı bakım yardımıyla TOKİ evinin borcunu tamamen üstlenmiş durumdadır ve tapunun şu an başka bir şehirde oturan büyük abisi üzerine olacağını *'ailesine ve abisine olan güven'*i üzerinden şöyle ifade etmektedir:

Yani öyle mal abimin benim öyle bir fark yok. Yok yani işte diğer kardeşlerim, Allah korusun onlara bir şey olsa, bana bakmamak gibi hani öyle bir durumları olmaz hani kesinlikle. O da hani bize bıraktı, maddi durumu olmadığı için biz oturuyoruz, biz ödüyoruz.

Bu çerçevede genç ve bekâr kadınlar, kendilerini birey olarak değil daha çok aileleriyle ortak mülkiyet koşulları içerisinde değerlendirmekte ve bu durumu aile büyüklerine ve ailedeki erkeklere *'güven'*le birlikte ele almaktadır. Bu durum içselleştirilmiş eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkileri içerisinde yer alan genç ve bekâr kadınların hem aileleriyle ilişkilerinin bozulması durumunda karşı karşıya kalabileceği *'yaşamboyu mülksüzlük riski'*nin hem de kadınların aileye eklemli bireyler olmalarından dolayı karşılaşılabilecekleri diğer risklerin görülmesine engel olabilmektedir.

Nitekim kadınların ataerkil mülkiyet ilişkileri içerisindeki aileye eklemli olan bu konumları, *'başlarında erkeğin olmaması'* anlamına gelen boşanma ve dul kalma durumlarında yoksul kadınların farklı risklerle karşılaşmalarına neden olmaktadır. Örneğin çok az sayıdaki ve genellikle *'ortada kalmasın'* diye miras yoluyla yıkıntı ve harabe haldeki evlerinin mülküne sahip olan ancak başlarında erkek bulunmayan yoksul kadınların, yıkıntı ve harabe evlerinin dönüşümü gündeme gelince erkek akrabaları tarafından tapunun paylaşımına

zorlandıkları görülmektedir. Boşandığı için okul öncesi çağıdaki çocuğuyla birlikte annesiyle yaşayan ve annesine ait olan yıkıntı ve harabe haldeki evinin dönüşüm süreciyle tamamen kendisi ilgilenen Lale, bu süreçte akrabalarının evden hak istediğini şöyle anlatmaktadır:

Bu mahalleye geldik geleli hep buradayız. Ev de ananemin üzerineydi, zamanında annemin üzerine satış gösterip ona vermiş. Diyaliz hastasıydı, o yüzden de annemin üzerine yapmış, bana bir şey olursa sen ortada kalırsın diyerek annemi korumuş işte. Ama 4 kardeşi var, işte dava edeceğiz sizi biz de bu evde hak istiyoruz diyorlar, bozdurmak istiyorlar yani. İşte tabi önceden gecekonduydu da şimdi daire oldu ya. Ama ananem anneme satış göstermiş de vermiş. Yani ne olur bilmiyoruz ama onlar da bir rahat vermiyorlar.

Benzer şekilde okul çağındaki çocuklarıyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden Yaseminin anlatımı, özellikle başlarında tapu işleriyle uğraşacak erkek bulunmayan dul, yaşlı ve kimsesiz yoksul kadınların '*mülksüzlük*'le bağlantılı dezavantajlı konumuna dikkat çekmektedir:

Böyle kocası olmayanlar, çalışmayanlar varsa, aile birliği olmayanlar hep devretti de gittiler, dağıldılar. Anlaşmazlıklar da çok oldu, yani ilk başlarda böyle kavgalar çok oldu. Hisselerini satsın diye mesela ...[]... Çoluğu çocuğu varsa onları da aldılar ama yoksa kendi başına kalan kadınlarımız da oldu hep. Onlar yine gecekonduya geldi ...[]... Bu yaşımız işte şurada oturuyor şimdi. O yaşında evinin yıkımını gördü, kötüledi de yani, kendi yapmış düşün bak, hep buradaymış. Şimdi çok kötü bir eve geçti de ev sahibi Allah için kira almaz. Öyle ben götürürüm yemek bir şey de öyle yaşar kimsesi de yok yani.

Son olarak, yıkılan evin ve eski arsa mülkiyetinin kadında olduğu birçok durumda dahi var olan eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkileri nedeniyle, TOKİ evlerine geçişle mülkiyetin yoksul kadınlar aleyhine el değiştirmesi riski söz konusudur. Nitekim görüştüğüm birçok yoksul kadın, eskiden mülkiyeti kendi üzerlerine olan yıkıntı ve harabe evlerinin yıkılmasıyla TOKİ borcu bittikten sonra alınacak yeni tapunun kimin üzerine olacağı konusundaki kararı eşlerinin, babalarının ya da aile büyüklerinin vereceğini söylemektedir. Yoksul kadınların bu düşüncesi, eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkilerinin içselleştirilmiş olduğuna ve yoksul kadınların kendilerini ailelerinden bağımsız bir birey olarak görmediğine işaret etmektedir. Aileye ve ailedeki erkeklere '*güven*' olarak rasyonalize edilmiş olan bu durum, özellikle

bekâr, dul, boşanmış ve yaşlı kadınların ‘mülksüzlük’le bağlantılı olan dezavantajlı konumlarını ve karşılaşılabilecekleri riskleri görünmez kılmaktadır.

***Ayrımcılığa ve Baskıya Neden Olan Ataerkil Mülkiyet İlişkilerinde Kesişimsellik:
Etnisite, Din, Mülkiyet ve Toplumsal Cinsiyet***

Aktaş mahallesinin Türk, Bulgar, Arnavut ve Kürtlerin bir arada yaşadığı ancak bu etnik kimliklerin birbirinden belirli sınırlarla ayrılmış mekânların kontrolünü sağladığı bir mahalle olması, eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkilerinin yarattığı ayrımcılık ve baskının etnik farklılıklarla bütünleşerek deneyimlenmesine yol açmıştır. Bu çerçevede yoksul kadınların anlatımları, yıkıntı ve harabe evlerin dönüşüm sürecine katılımda hem topluluk hem de yerel yönetim/belediye düzeyinde dışlanma ve baskı olarak deneyimlenen eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkilerinin etnisiteyle kesiştiğini göstermektedir.

Nitekim TOKİ evlerinde yaşayan boşanmış bir kadın olarak Lale’nin ve genç ve bekâr bir kadın olarak Gelincik’in anlatımı, farklı etnik özelliklere sahip olmanın topluluk ve yerel yönetim/belediye düzeyinde yarattığı baskı ve ayrımcılıkla eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkileri arasındaki bağlantıyı net bir şekilde ortaya koymaktadır. Örneğin yıkıntı ve harabe evinde yaşarken çoğu komşusunun Kürt olduğunu söyleyen Lale, o dönem deneyimlediği yoksulluk ve güvenlik sorunlarının etnisite, din, mülkiyet ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerle kesiştiğini şöyle anlatmıştır:

O zaman çocuğumu bırakıp çıkamıyordum, korkuyordum çocuğuma bir şey yapacaklar diye. Şimdi gerçekten yobaz bir mahallenin içerisindeyiz. Bunlar hep Erzurumlu, Karslıydı, hep akrabalar. Bir de affedersiniz çok namussuz insanlardı. Gelir gider küfür ederlerdi. O kadar iftiracılar ki ...[]... Çok kötüydü. Hep Erzurumlulardı. Bizi buradan çıksın gitsin diye çok uğraştılar. Onlar Türkü kabul etmiyorlar, babaannem biraz Kürt’tü de ondan yani biraz babamı kabul ediyorlardı, bizi hiç kabul etmiyorlardı yani. Ama hep onlar Kürt olsun, biz çıkıp gidelim onlara bırakalım evi diye uğraştılar. Kendi akrabalarıydı zaten hep. Yani dine çok düşkünlerdi ama dedikoduyla kavga olsun ona da çok düşkünlerdi. Şimdi biraz daha korkuyorlar polisten falan ama o zamanlar çok kötüydü. O evi sahiplenmek için yapmadıklarını bırakmamışlardı. Onların yerleri tapusuz olunca bize satın diyorlardı. Bize asıl ondan şeylik yaptılar. Vallahi daha biz taşınmasak ya da gecekondumuz yıkılmasaydı cinayet olacaktı, ya onlardan ya bizden birileri ölecekti yani, o

şekil. Ortalık çok karıştıydı. Bir de o Cemal Bey mahallesinin erkekleri gerçekten namussuz. Benim çocuğumla bile bana silah çektiler, arabalarına binmedim diye yolun ortasında çocuğumla birlikteyken bana kaç kere silah çektiler. Ha benden bir şey görselerdi bizi gerçekten dördörtlük tutarlardı ama benden hiçbir şey görmediler. O yüzden de bize hiç dirlik vermediler. Bir de evi falan almaktı, dedikodusuydu iyice üstümüze geldiler. Bizim yiyeceğimizi bile kestiler. 5 sene *[yardım]* almadık o zaman. Gitmişler Altındağ Belediyesine şikâyet etmişler. O zaman annemin raporu da yoktu, annem çalışıyormuş, ben çalışıyormuşum, evdeki herkes çalışıyormuş, durumumuz iyiymiş. Bir görüştük ki, iki gün sonra yardımımız geri geldi, dediler siz muhtaçsınız. Sonrada yine şey dediler, yok kızı gitti de torpil yaptı da yine yardım geldi dediler. *(TOKİ evlerinde okul öncesi çağıdaki çocuğuyla yaşayan ve boşanmış bir kadın olan Lale)*

Bununla beraber Gelincik'in hikâyesi, daha çok enformel ilişkilerin hakim olduğu topluluk düzeyinden formel ilişkilerin hakim olduğu yerel yönetim ve belediye düzeyine çıkıldığında, etnisiteye bağlı olarak tam tersi bir baskı ve ayrımcılık deneyiminin olduğunu göstermektedir. Bu açıdan evde mülkiyet hakkını savunacak ve tapu işleriyle uğraşacak erkeklerin bulunmaması durumunda, farklı etnik özelliklere sahip olan yoksul kadınların yıkım ve TOKİ evlerine geçiş sürecinde toplumsal cinsiyet rolleri gereği karşılaştıkları haksızlıklara ve ayrımcı tutumlara ek olarak etnisite engeliyle de karşılaştıkları görülmektedir. Örneğin TOKİ evlerinde yaşayan genç ve bekâr bir kadın olarak Gelincik, TOKİ evlerine geçiş sürecinde annesinin yerel yönetim/belediye düzeyinde karşılaştığı sorunlara karşı verdiği mücadelenin zorluklarını şöyle anlatmaktadır:

Ön cephelerden birleri onlara ev falan vermeyin çok kalabalık demişler ailemiz için. 9 çocuklulara ev falan vermeyin demişler. Bunu annem anlatıyor, işte bir adam demiş. Belediyeye bir adam gelmiş altınları yığmış, bu evi bana verin diye. Belediyedeki adam da bunlar ne yapacak demiş, onların hakkı demiş ...[]... Sonra işte sizin hakkınızda dedikodu yapıyorlar dediler, işte Kürtlere ev vermeyin falan diye. Sonra biz de karar verdik. Öyle kötü niyetli çekemeyen insanlar çok diye biz de geçmeye karar verdik. Babamın işte ağzı var dili yok biliyon mu. Hep annem uğraştı, çabaladı didindi, çok çekti ama şu an bu durumdaysak hep annemin sayesinde.

Sonuç olarak, özellikle arazi mülkiyetinin sorunlu olduğu ve mekânsal kontrolün belirli etnik grupların elinde toplandığı Aktaş mahallesi gibi kent içi yoksul alanlara yönelen kentleşme projelerinin, eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkilerinin etnik farklılıklarla iç içe

geçerek kesişebileceği ve yoksul kadınların projelere katılımında engel yaratabileceği boyutları değerlendirmesi gerekmektedir.

5.3.3. Sonuç ve Değerlendirme

Yoksul kadınların neoliberal kentleşme sürecine katılımının toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil ilişkiler çerçevesinde nasıl gerçekleştiğine ilişkin olarak yapılan analizin sonucunda, yoksul kadınları dışlayan baskıcı bir yapıyla karşılaşmakta ve bu yapının yoksulların yerinden edilmesiyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Yoksul kadınların bu baskıcı ve dışlayıcı yapıya ilişkin anlatımları, kentleşme projesine katılımın birçok haksızlık ve adaletsizlikle deneyimlendiğini, haksızlık ve adaletsizliğin ise toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil ilişkilerin yarattığı baskı ve dışlanmadan bağımsız olmadığını göstermektedir.

Bu çerçevede bakıldığında, öncelikle, neoliberal kentleşme projelerinin bir yandan dayatmacı bir biçimde gerçekleştirildiğini, diğer yandan, katılımı belirleyici olan '*hak sahipliği*' koşullarının ve konut/kira yardımı kriterlerinin yoksulları içerecek şekilde düzenlenmemiş olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle birçok yoksul kadın, yaşam alanlarına yönelik dönüşüm sürecine ilişkin söz söyleme hakları olmadığını düşünmektedir. Yoksul kadınların anlatımlarına ya da sosyo-mekânsal ve ekonomik özelliklerine bakıldığında, '*arazi kesintisi*', '*arazi kayması*' ve '*çok hisseli tapu*' nedeniyle TOKİ evlerine borçla geçişin mümkün olduğu, bu durumun ise yoksul kadınlar tarafından baskı biçiminde deneyimlendiği görülmektedir. Bununla beraber, Aktaş mahallesinde arazilerin genellikle 100 m²'den küçük olması, dönüşüm alanı içinde görünmemesi, tapuların düzensiz, küçük parçalar halinde ve çok hisseli olması gibi nedenlerle kamulaştırma ve enkaz bedelinin alınamaması ya da çok düşük değerlerde alınması söz konusudur. Bu durum yoksullar için '*sınırlı olan haklarını*' devretseler de, uygun nitelikte bir konuta yerleşme olanağının olmadığını ve yerinden edilmelerle gündeme gelebilecek bir evsizlik riskini göstermektedir. Üstelik 1966 tarih ve 775 sayılı Gecekondu Kanunu kapsamında belediye tarafından sunulan konut kredisi desteğinden yararlandıkları için, yoksul kadınlar kentleşme projeleri kapsamında sunulan ayni ve teknik yardım ya da konut/kira yardımı gibi desteklerden de

yararlanamamaktadır. Bu nedenle birçok yoksul kadın deneyimledikleri dışlanma sürecini *'haksızlık'* ve *'adaletsizlik'* olarak değerlendirmektedir. Nitekim kimi yoksul kadınlar, dönüşüm alanı içerisinde oturmalarına rağmen tapuda belirtilen arazi alanının dönüşüm alanı içinde görünmemesi nedeniyle sözleşme imzalamaksızın ve zorunlu olarak sürece dâhil olmuştur. Bu durumun yarattığı belirsizlik süreci ise, yoksul kadınlar üzerindeki stres ve baskıyı arttırmıştır.

Dolayısıyla Aktaş mahallesinde yaşanan süreç, tamamen fiziksel boyutta bir dönüşüme odaklanmış, sosyal politika ve toplumla ilişkisi kurulmamış, yerinde dönüşümü sağlamayan, halkın katılımına olanak vermeyen ve cinsiyetçi boyutlarla şekillenen bir kentleşme süreci olarak deneyimlenmiştir. Genel olarak neoliberal kentleşme sürecinde adaletsizliğe dikkat çeken Harvey (2003) yoksulların, kent merkezinden uzaklaştırılarak refah sistemi dışına itildiğini ve dışlanma süreçlerinin hızlandırıldığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda kentleşme sürecinin sosyal adalet düşüncesi odağında yeniden düşünülmesi ve sosyal planlamanın bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiği söylenmektedir. Bu çerçevede Aktaş mahallesi örneğinden yola çıkarak, öncelikle, yoksul alanlarda başlatılan neoliberal kentleşme sürecinden yoksul kadınların dışlanmasını önleyecek yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Genel olarak, yoksulları dışlayan bu yapı, yoksul kadınlar tarafından toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerle biçimlenen ve birbiriyle bağlantılı dört boyutta deneyimlenmektedir. Birbiriyle ilişki içerisindeki bu boyutlardan birincisi, yoksul kadınların devletle/belediyeyle sosyal yardım bağımlılığı üzerinden kurduğu ilişkinin paternalist doğasıyla bağlantılıdır. Çünkü yoksul kadınların evdeki erkeğe ve devlet yardımlarına bağımlılığıyla şekillenen bu ilişki, yoksul kadınların çoğu zaman yıkıntı ve harabe haldeki evinin dönüşümünde söz sahibi olan belediyeye *'zorunlu olarak güven'* duymalarına neden olmuştur. Bu durum ise, yoksul kadınlar için hem bir belirsizlik halini hem de toplumsal cinsiyet rolleri gereği üstesinden gelinmesi gereken baskıcı koşulları yaratmıştır.

Yoksul kadınların neoliberal kentleşme sürecinde hissettiği baskının nedenlerine ilişkin olarak ortaya çıkan ve belediyeyle kurulan paternalist ilişkiyle yakından bağlantılı olan bir

diğer boyut, bilgilendirme yetersizliği ve belirsizliğin kadınların toplumsal cinsiyet rolleri açısından yarattığı baskıyla ilişkilidir. Yoksul kadınların anlatımları, Aktaş mahallesi kentleşme projesi kapsamında gerçekleştirilen bilgilendirmenin yeterli olmadığını ve kadınlar için uygun olmayan yer ve zamanlarda gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu durum ise, yoksul kadınlar için toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil ilişkilerle bağlantılı birçok baskı, stres ve soruna neden olmuştur. Evle ilgili etkinliklerin kadınların sorumluluğunda olduğu düşüncesi nedeniyle, belirsizlik içerisinde ortaya çıkan haksızlıklarla ilk karşılaşanlar ve yaşanan haksızlıklardan dolayı suçlananlar yoksul kadınlar olmaktadır. Yoksul kadınlar *'evlerine gelen memurlara güvenerek'* sözleşme imzaladıkları için aileleri tarafından suçlanmışlar ya da TOKİ evlerine geçişle yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle kendilerini suçlamışlardır. Ayrıca yıkıma ve yıkım sonrası sürece ilişkin belediye tarafından verilen bilginin dayatmacı bir şekilde sunulması ve yetersiz olması, yoksul kadınların ev bulma, taşınma, TOKİ evlerine yerleşme süreçlerinde zorlanmasına neden olmuştur. Bu süreçte belirsizliğin kadınlar üzerinde yarattığı baskı ise, yoksul kadınların belediyeyle ısrarcı/mücadeleci bir ilişki geliştirmesi ve bu nedenle ayrımcı davranışlarla karşılaşmasıyla sonuçlanmıştır. Yoksul kadınların bu konudaki anlatımları, ani yıkımların, uzun süren yeniden yerleşim sürecinde sağlıklı bilgiye ulaşamamanın ve belediye desteğini hissetmemenin yoksul kadınlar üzerinde baskı ve stres yarattığını, ayrımcı davranışlarla karşılaşmalarına neden olarak adaletsizlik ve kandırılma biçiminde deneyimlendiğini göstermektedir. Bu nedenle birçok yoksul kadının evlerine yakın, para vermeden ulaşabilecekleri, bakım sorumluluklarını dikkate alan ve düşüncelerini ifade edebildikleri yüz yüze ve güvenilir ilişkilere dayalı bir bilgilendirme ve katılım süreci talep ettiği görülmektedir.

Yoksul kadınların yıkıntı ve harabe evlerinin dönüşüm sürecinden dışlanmasının nedenlerinden biri olarak ele alınabilecek olan diğer boyut, eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkilerinin bekâr, dul, boşanmış ve yaşlı kadınlar için yarattığı mülksüzlük riskiyle bağlantılıdır. Aktaş mahallesinde tapu mülkiyetinin çok hisseli ve küçük parçalar halinde olması, yeterli arsa mülkiyetine sahip olmayan ailelerdeki yoksul kadınların kentleşme projesine katılımını daha en baştan engellemiştir. Tapu mülkiyetinin genellikle ailedeki

erkekler üzerinde olması ise, bir kısım yoksul kadının kentleşme projesine eklemlenmiş bireyler olarak ve aileleri üzerinden katılım sağlayabilmesine neden olmuştur. Bu çerçevede neoliberal kentleşme sürecine katılım konusunda en dezavantajlı grup, evde tapu işleriyle uğraşacak erkeklerin bulunmadığı, düzenli geliri olmayan, yaşlı, bekâr, dul ya da boşanmış kadınlar olmaktadır. Bununla beraber birçok yoksul kadının eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkilerini aileye ve ailedeki erkeklere '*güven*' üzerinden rasyonalize ederek içselleştirmiş olduğu görülmektedir. Bu durum ise, özellikle bekâr, dul, boşanmış ve yaşlı kadınların '*mülksüzlük*'le bağlantılı olan dezavantajlı konumlarını ve karşılaşılabilecekleri riskleri görünmez kılmaktadır. Örneğin yoksul kadınların aileye eklemli olan bu konumları, '*başlarında erkeğin olmaması*' anlamına gelen boşanma ve dul kalma durumlarında akrabaları tarafından tapunun paylaşımına zorlanabilmelerine neden olmaktadır. Nitekim yoksul kadınların anlatımları, yıkılan evin ve eski arsa mülkiyetinin kadında olduğu birçok durumda dahi TOKİ evlerine geçişle mülkiyetin yoksul kadınlar aleyhine el değiştirmesi riskine dikkat çekmektedir.

Bununla beraber eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkileriyle bağlantılı olarak yoksul kadınların yıkıntı ve harabe evlerinin dönüşüm sürecinden dışlanmasına neden olan bir diğer boyut, ayrımcılığa ve baskıya neden olan ataerkil mülkiyet ilişkilerinin etnik farklılıklarla bütünleşerek kurulmasıdır. Bu çerçevede yoksul kadınların anlatımları, eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkilerinin yıkıntı ve harabe evlerin dönüşüm sürecine katılımı hem topluluk hem de yerel yönetim/belediye düzeyinde etnisiteyle kesişerek dışlanma ve baskı olarak deneyimlendiğini göstermektedir.

Sonuç olarak yoksul kadınların anlatımları, Altındağ Belediyesi tarafından öne sürülen '*Toplumcu belediyeciliğin bir koşulu olarak katılım*' iddiasının, neoliberal kentleşme projesi kapsamında kadınlar açısından bir yurttaşlık hakkı ihlali olarak deneyimlendiğini göstermektedir. Kadınlar açısından bir yurttaşlık hakkı ihlali olarak deneyimlenen bu süreç, yoksul kadınların kentleşme projesine katılımı çerçevesinde, Aktaş mahallesinin sosyo-mekânsal olarak hisseli/düzensiz mülkiyet yapısının ve yoksulluk koşullarının yanı sıra toplumsal cinsiyete ve etnisiteye dayalı olarak deneyimlenen farklı baskıların dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

5.4. NEOLİBERAL KENTLEŞME SÜRECİNDE YOKSUL KADINLAR İÇİN MUHAFAZAKÂRLAŞAN KAMUSAL ALAN: ‘MUHAFAZAKÂR ANNELİK’ VE FARKLI KADINLIKLAR

Yoksul kadınların kamusal alan kullanımına bakıldığında, kadınların özel alandaki konumlarının ve özel alanda kurulan ataerkil ilişkilerin belirleyici olduğu görülür. Bu durum genel olarak tüm kadınlar için geçerli olsa da, Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme projesi, yoksul kadınların kamusal alana katılımında muhafazakârlaşmanın artmasıyla sonuçlanan önemli değişimlere neden olmuştur. Bu açıdan Aktaş mahallesindeki yoksul kadınlar için kamusal alan kullanımını belirleyen sınırlar, neoliberal kentleşme projesiyle mahalledeki dayanışmacı komşuluk ilişkilerinin zayıflaması, yoksulluğun ve güvenlik sorunlarının artmasına bağlı olarak gelişen korku ve bu korkuyla bütünleşen ataerkil ve dini normlarla çizilmektedir. Bu çerçevede yoksul kadınlar için kamusal alanda var olabilmek izinli-yasaklı kimi etkinlikleri ve muhafazakâr bir annelik kimliğini gerekli kılmıştır. Neoliberal kentleşme projesiyle kentsel olanaklardan yararlanma açısından yoksul kadınlar için kamusal alana katılımın toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil ilişkiler çerçevesinde nasıl değiştiğine ilişkin analiz sonuçları, muhafazakâr anneliğin kuruluşu ve bu süreçte dışlanan farklı kadınlıklara ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır.

5.4.1. Neoliberal Kentleşme ve Muhafazakâr Anneliğin Kuruluşu

Çoğu zaman annelik ve bakım rolünü kutsayan ataerkil ve dini ilişkiler, yoksul kadınların kimliklerini çocukları ve aileleri için didinen, çocukları olunca kendine güvenleri artan ‘gizli kahraman’lar olarak kurmalarında ve kamusal alanda bu kimlikle yer almalarında etkili olmaktadır. Örneğin TOKİ evinde yaşayan Sıklamen okul çağındaki çocukları ve ailesi için didinen, bakım veren anne kimliğinin, çocuğunun öğretmeni tarafından ‘gizli kahraman’lık olarak görülmesinden gurur duyarak şöyle bahsetmektedir:

Kızımın öğretmeni hep şey diyor, Sıklamen hanım sen kaç senedir gizli şey mi oynadın diyor. Mesela sınıf annesi başkasıydı ama ben de iş olunca gider yapar gelirdik. Mesela öğretmen her sene bize para verir, hamur işlerini hep

ben yaparım. Öğretmen de hep bunları öbür arkadaş sınıf annesi olan yapar zannedermiş. Arkadaş da demiş ki bir gün, ben bilmiyorum tabi rahatsızım, öğretmenim demiş bunları hep Sıklamen hanımla yaptık, onun yardımı hep vardı demiş. Öğretmen de bana sen gizli kahraman mıydın hep dedi. Çocuklara mesela bir şeyler alınacak, hep ben koşarım, çevrem çoktur ...[]... Hep derdim şurada şu var burada bu var diye arkadaşlara. O yüzden öğretmen bana öyle der, gizli kahramansın.

Bununla beraber yoksul kadınların bakımından sorumlu oldukları kişiler için evde bakım aylığıyla desteklenmesi, bakım rolünün kutsanmasıyla yakından bağlantılıdır. Örneğin TOKİ evlerine geçişle evde bakım aylığı almaya başlayan ve içselleştirilmiş bakım rolleriyle uyumlu olarak kendini annesi ve abisinin bakımına adanmış evin en küçük bekâr genç kadını olarak Gül, eğitimini tamamlayamasa ve bakım rolü gereği evliliği asla düşünemeyeceğini söylese de kendini değerli hissettiğini söylemektedir. Bu çerçevede Gül, sıklıkla, çevresinin dini ve kültürel normlarına uygun işi yapmaktan dolayı *'Allah razı olsun, sen anneme bakıyorsun, abime bakıyorsun diye'* dua aldığından bahsetmiştir. Yine yıkıntı ve harabe haldeki evinde okul öncesi çağıdaki çocuğuyla imam nikâhlı olarak yaşayan Reyhan, annelikle birlikte kadının kamusal alandaki statüsünün de arttığını ve resmi nikahın ancak çocuk sayısının artmasıyla mümkün olabileceğini *'Yani bizim tabi imamı kocam da. Daha şimdi 1 çocuk var, 18 yaşındayım ya. Daha çok bilmiyorum öyle şeyleri. Yani olsun derim ama şimdi çok cahilim daha, bir çocuklar artarsa belki'* diyerek ifade etmektedir. Torun sahibi olan ve TOKİ evlerinde yaşayan Karanfil de, mahallede var olan ataerkil kültürel kabulün, annelik ve yaşa dayalı hiyerarşiyle şekillendiğini şöyle anlatmaktadır: *'Burada yani değişiktir adetler. Kız gelin gider hakları olmaz yani. Anca çocuğu olur da biraz sözü geçer, okula gider, yardıma bakar, dışarı çıkar'*.

Ancak yoksul kadınların anlatımları Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme projesiyle birlikte artan yoksulluk ve güvenlik sorunlarının, aile üyelerinin bakım ihtiyaçlarını karşılamak üzere annelik kimliği üzerinden kazanılan kamusal alan kullanımındaki serbestinin kısıtlandığını göstermektedir. Örneğin torun sahibi olan Karanfil TOKİ evlerine geçişle birlikte yoksulluğun daha yoğun hissedildiğinden bahsederken, *'Marketler pahalı bir de gıdamız geliyor ya alışverişimiz de olmuyor artık'* diyerek, artık çok fazla dışarı çıkmadığını söylüyor. Benzer şekilde marketlerin pahalı olduğunu her

fırsatta belirten ve okul çağındaki çocuklarıyla TOKİ evinde yaşayan Akasya, eskiden hiç olmazsa *'hava almak'* için *'kapı önü'*ne çıkabildiğini, ancak TOKİ evlerine geçişle artık onu da yapamadığını belirtmiştir. Yoksul kadınların birçoğu sadece, evlerinin önüne kadar gelen sokak satıcılarından ve *'çürükçü'*den alışveriş yapmakta, para harcamamak için dışarı çıkmamakta ve ev içerisinde kendilerine göre ekonomi yapmaya çalışmaktadır (Ek 4/Fotoğraf 12). Daha önce de bahsedildiği gibi TOKİ evlerinde yaşayan çoğu yoksul kadın için bu süreç, eve kapanma ve toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklarına sarılma olarak deneyimlenmiştir. Yıkıntı ve harabe evlerinde yaşamaya devam eden yoksul kadınlar için ise, kamusal alanın kullanımında komşuluk ilişkilerindeki kaybın yanı sıra artan yoksulluk ve güvenlik sorunları çok daha etkili olmuştur. Nitekim daha önce fatura, alışveriş gibi etkinlikleri kendilerine eşlik edecek komşu ve akrabalarla birlikte gerçekleştiren yoksul kadınlar, güvenlik sorunlarının artması ve komşuluk ilişkilerinin kopması nedeniyle, bu etkinliklerin artık eşleri ya da erkek çocukları tarafından gerçekleştirildiğini söylemektedir. Dolayısıyla hem TOKİ evlerinde hem de yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınlar için, neoliberal kentleşme süreci, kamusal alanı kullandıkları birçok etkinliğin sınırlanmasıyla deneyimlenmiştir. Ancak yoksulluk koşulları ağırlaştığı ve *'erkekler utandığı'* ya da *'tembel'* olduğu için sosyal yardımları ve çocukların eğitimini takip etmeye ilişkin etkinliklerin, hala yoksul kadınların temel sorumluluğu olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Bu çerçevede çoğu yoksul kadının senede bir ya da iki kere sosyal yardım kuruluşlarına gittiğini düşündüğümüzde, yoksul kadınlar için kamusal alan kullanımında en yaygın olarak dikkat çeken etkinliğin çocukları okula götürüp getirmek olduğunu görmekteyiz.

Annelik kimliği üzerinden kamusal alana çıkabilen yoksul kadınlar, kamusal alandaki sosyal hizmetlere, yardımlaşma ilişkilerine ya da kimliklerini şekillendiren yeni fikirlere bu sayede ulaşabilmektedir. Dolayısıyla okul ve çevresi yoksul kadınlar için ayrı bir önem taşımaktadır. Gerçekte de birçok yoksul kadın, özel alanda deneyimlediği huzursuzluk ya da şiddetle ve gündelik yaşamlarını etkileyen yoksulluk koşullarıyla ilgili sorunlarını, en sık gittikleri okul ve çevresindeki ulaşılabilir kurumlarla çözmeye çalışmaktadır. Bu açıdan okul ya da çocukların eğitimiyle ilgilenmek, yoksul kadınlara kamusal alana çıkmanın bir

yolunu sunarak güçlenme ve özgürleşme potansiyeli taşımaktadır. Ancak okul içerisinde ve çevresinde sosyal hizmetlerin sunulmaması ya da yetersiz kalmasının yanı sıra yoksul kadınların içerisinde yer aldığı ataerkil ve muhafazakâr ilişkilerin, kamusal alan kullanımının yaratacağı güçlenme ve özgürleşme potansiyelinin önünde ciddi bir engel yarattığını söyleyebiliriz. Nitekim görüşülen yoksul kadınlar arasında kamusal alan kullanımını güçlenme ve özgürleşme olarak deneyimleyen kadınların, genellikle ataerkil baskıdan görece sıyrılabilmiş okul çağında çocuğu olan ya da evde erkeğin bulunmadığı boşanmış, ‘*evde bakım ücreti*’ olarak ya da çalışmaya başlayarak evin geçimini üstlenmiş genç kadınlar olduğunu görmekteyiz. Bununla beraber çok az sayıda yoksul kadının okul ve çevresindeki sosyal hizmetlerle ilişki kurabildiğini belirtmek gerekir. Bu durum, gerek sosyal hizmetlerdeki yetersizliğin gerekse sosyal hizmetleri sunmakla sorumlu kurumların sayıca az olmasının yarattığı bir dışlanma olarak ele alınabilir. Özellikle sosyal hizmetlerin sunumundan sorumlu kurumların yoksul kadınlara ulaşamaması ya da yoksul kadınlar tarafından bilinmemesi önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada en çarpıcı örnek, yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden Açelya’nın beraber yaşadığı ve Korunmaya Muhtaç Çocuk kapsamına giren torununun eğitim ve yaşam masraflarını karşılayabilmek için sosyal hizmetlere değil dini vakıflara umut bağlamasıdır. Bu noktada eğitim kurumunun bu durumla ilişkili olarak sosyal hizmetlerle hiçbir bağlantı kurmayıp Açelya ile ilgili bilgileri paylaşmaması, sosyal hizmetlerden yararlanabilecek durumdaki birçok yoksul kadın ve çocuğun sosyal hizmetlerle yakından bağlantılı ihtiyaçlarını farklı ağlar üzerinden karşılamak zorunda kaldığını göstermektedir.

Bu koşullar içerisinde yoksul kadınlar daha çok, içerisinde yer aldıkları dini ve ataerkil normlara uygun olarak okul çevresindeki cami ya da dini vakıfları, çocuklarını okula bıraktıktan sonra gidebilecekleri ‘*yakın*’ ve ‘*güvenli*’ kamusal mekânlar olarak görmektedir. Kadınların birçoğu, özellikle kış aylarında çocuklarının okuldan çıkmasını beklerken okulun yakınında bulunan bu mekânlarda ücretsiz kuran kursu ve dini sohbetlere katılarak zamanlarını değerlendirmektedir. Çoğu zaman ‘*soğuk*’, ‘*bakımsız*’, ‘*eksik ve kötü*’ eşyalarla dolu olan evlerine dönmektense, buralarda zamanlarını geçirmeyi tercih eden yoksul kadınlar, akrabalarıyla, komşularıyla ve okuldaki diğer annelerle buralarda bir araya

gelmektedir. Bu bağlantılar, evlerine döndüklerinde komşularıyla gerçekleştirdikleri '*kuran toplantıları*' ve '*sohbetler*' biçimini almaktadır. Dolayısıyla kent içi yoksul alanların dönüşüm süreciyle bozulan enformel '*kapı önü*' komşuluk ilişkileri yerini formel '*kuran toplantıları*' ve '*dini sohbet*' toplantılarına bırakmaktadır. Bu etkinlik alanları ise, yoksul kadınların geçimlerine ilişkin küçük yardımlaşma ağları kurdukları, eşleri, çocukları ve çevreleriyle ilişkilerinde yaşadıkları sorunlara dini referanslarla cevap aradıkları sosyo-mekânlar olarak, muhafazakâr annelik kimliğinin kurulmasında önemli bir yere sahiptir.

Böylece birçok yoksul kadın için sadece kamusal alanın kullanımında değil özel alanın kullanımında da muhafazakâr annelik kimliğinin öne çıktığı görülmektedir. Örneğin Leylak ve Krizantem yıkıntı ve harabe evinde bazen televizyonda '*dini hoca*'yı, okul çağındaki çocuklarının bakımı, beslenmesi, eğitim ihtiyaçları gibi nedenlerle izleyemediğini; '*okul zamanı*' '*çocuklar ders çalışsın*' ya da '*uyusun*' diye evde '*kuran dersleri*'ne çalışmadığını ve '*kendine ayıracak zaman*'inin olmadığını belirtmektedir. Kamusal alanda ise, yanlarına mutlaka bir akraba, komşu ya da çocukları bulunan yoksul kadınlar, genellikle kapalı kıyafetler giyinmiş çocuklu, orta yaşlı ya da yaşlı kadınlardır. Aktaş mahallesindeki yoksul kadınlarla genellikle ya camiye, kuran kursuna, dergâha, kuran toplantıları için komşularına, sosyal yardım alabilecekleri kurumlara, muhtara giderken ya da çocuklarını, yaşlı ya da bakımından sorumlu oldukları özürülleri parka, hastaneye ve en çok okula götürürken karşılaşmaktadır (Ek 4/Fotoğraf 11).

Bununla beraber TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınlar yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan kadınlara göre, ev içerisinde kıyafet açısından daha rahat ve modern giysileri tercih etmelerine rağmen, yoksul kadınların genel olarak kamusal alana çıkarken kıyafetlerine dikkat ettiklerini söyleyebiliriz. Bu konuda yıkıntı ve harabe evinde yaşayan genç ve bekâr bir kadın olarak çok fazla dışarı çıkmadığını söyleyen Kardelen'in anlattıkları, kamusal alan kullanımında hissedilen ataerkil baskıyı ve muhafazakâr kıyafetlerle olan ilişkisini göstermektedir:

Ben zaten açık biri değilim, türbanlı biriyim. Bol da giyiniyorum yani. Güvende olma değil de, yani hiç değilse dikkat çekmem yani. Ama ister istemez yani birinin yüzüne baktın mıydı hissediyorsun yani, o bakışlar

benim üstümdeymiş diyorsun yani. Yani bilmiyorum ya, ben çok nefret ediyorum erkeklerden.

Benzer şekilde çoğu yoksul kadının anlatımı, kadınların özel ve kamusal alanda güvende olmak ve erkek şiddetinden korunmak için annelik ve bakım rollerine sarıldığını, kapalı ve muhafazakâr kıyafetleri tercih ederek kamusal alanda izinli-yasaklı mekânlar, etkinlikler ve zamanlar içerisinde yer aldığını göstermektedir:

Hiç yalnız gitmem gideceğim yere, bakkala dahi gitsem alırım kızı ya da komşuyu öyle. Akşam olur 7, kilitleriz kapıyı üzerimize geçip otururuz, başka da ne yapabilirsin. Dışarı çıkarken böyle biraz tesettür gibi kapatırım her yerimi. Zaten para çok almam yanıma, kullanacağım kadarını. Zaten çok da çıkmam da yani çocukları da yalnız bırakamam öyle evde. Ya onlarla giderim, giderken bir komşuma el ederim bakıverir biz gelenceye. O kadar yani, pek bir çıkmamız da olmaz. *(Okul çağındaki çocuklarıyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşayan Sardunya)*

Şu var burada, kadın dediğin akşam ezanı deyince evde olacak. Yanında birisi olursa öyle gezebilir. Bir de evin işleri, elektrik su var, onları da hep kadınlar yapar. Kadın alır yanına çocuğunu komşusunu, yardım yardım koşar durur. Çocuğuna bir ayakkabı için bile 8-24 sokakta olabilir ama öyle kendi için gezemez. *(Okul çağındaki çocuklarıyla TOKİ evinde yaşayan Sümbül)*

Zaten tek başıma çıkamam ben. Biraz bu bizim mahallemiz bozuldu, yani korkarsın mesela tek başına. Bir de hiç alışmamışım, ben hep bacılarımla gider gelirdim. Şimdi de ya onlara haber ederim, ayarlarız ya da komşumla kızımınla giderim, yani öyle tek başıma pek çıkmam da. Çıkarken bir giyimine dikkat edersin. Hani biraz böyle bir tesettür gibi giyinirsin, kapalı. Yanına çok para almazsın yani öyle. *(Okul çağındaki çocuklarıyla TOKİ evinde yaşayan Fulya)*

Sonuç olarak neoliberal kentleşme projesiyle artan yoksulluk, güvenlik sorunları ve ataerkil baskı yoksul kadınların kamusal alana ataerkil ve dini normlar çerçevesinde kısmen bir rahatlama sağlayan muhafazakâr annelik kimliği üzerinden katılım göstermesine neden olmuştur. Bu durum, özellikle annelik kimliğine sarılan yoksul kadınlara yönelik sosyal hizmetlerin yetersiz olması ve yoksul kadınların ihtiyaçlarına cevap verebilir konumdaki dini vakıfların yaygınlığı ile ilişkilidir. Bu çerçevede kurulan annelik kimliği, birçok izinli-yasaklı etkinliği, uygun-uygunsuz zaman ve mekânları içermesi açısından yoksul kadınlar için hem bir fırsat hem de baskıyı ve yetersizliği ifade etmektedir. Bu noktada muhafazakâr

annelik kimliğinin, hem bu kimliğin içinde yer alan kadınlar açısından kentsel olanaklardan yararlanma ve kamusal alana katılım anlamında sınırlılıklar içerdiğini hem de bu kimliğin dışında kalmış farklı özellikteki kadınları dışlayarak kurulduğunu belirtmek gerekir. Nitekim özellikle muhafazakâr annelik kimliği dışında kalan farklı özellikteki yoksul kadınların, ataerkil şiddete daha açık olduğu görülmektedir.

5.4.2. Muhafazakâr Annelik Kimliği ve Dışlanan Kadınlıklar

Yoksul kadınların anlatımları, boşanmış, bekâr, yeni evli ya da çocuğu okul öncesi çağda olan yoksul genç kadınların muhafazakâr annelik kimliği dışında kalmaları nedeniyle ataerkil baskılara daha açık olduğunu, bakım sorumlulukları gereği kamusal alanı kullanmaktan ya da diğer kadınlarla bir araya gelmekten çekindiğini göstermektedir. Bu dışlanmanın yıkıntı ve harabe alanda başlatılan kentleşme projesiyle daha da arttığını ve güvenlik sorunları nedeniyle en çok yıkıntı ve harabe evlerinde yaşayan kadınları etkilediğini söyleyebiliriz. Bu açıdan TOKİ evlerine geçen genç yoksul kadınlar, yıkıntı ve harabe evlerinde yaşadıkları dışlanma süreçlerinden kurtuldukları için memnun olduklarını belirtirken, hala muhafazakâr annelik üzerinden kurulan ataerkil baskıların varlığından bahsetmektedir. Örneğin okul öncesi çağdaki çocuğuyla TOKİ evlerinde yaşamaya başlayan Lale, yıkıntı ve harabe evinde yaşarken boşanmış bir kadın olarak üzerindeki baskıdan kurtulduğu için mutlu olduğunu ancak TOKİ evlerinde de ‘*kuran toplantıları*’na katılmaktan ve komşularla yakın ilişki kurmaktan ‘*boşanmış*’ olduğu için çekindiğini şöyle anlatmaktadır:

Bir de orada [*yıkıntı ve harabe evinde*] faaliyetlerim yoktu. Gecekonuda çok dedikodu olduğu için hiçbir yere çıkamıyordum ...[]... Bir de boşandığım için çok dedikodu olurdu, yani kapıdan şöyle çıksan ismin kötüye çıkıyordu. Aktaş’ı eskiden severdim de şimdi [*yıkıntılarla*] çok kötü oldu. Çok çektim buradaki insanlardan, nefret düzeyine gelmişim ...[]... Yani bu mahalle rezil aslında, ben isterim ki herkes kendi yaşamını yaşasın ama öyle değil. Onlar nasılsa sen de onlar gibi olmanı bekliyorlar ...[*burada*]... Kadının hakkı yoktur. Boşanmak mesela olmaz onlarda, çekecektir kadın. Ben boşandım mesela, hemen bir hatan mı oldu, bakmadın mı kocana derler, hemen kötü gözle bakarlar. Bak mesela ben de toplantılara giderdim, artık gitmesem gitmem ...[*toplantılarda*]... Kuran konuşmaları yaparlar, vaaz veriliyor işte nasıl davranıcan, kocana ailene diye ...[*şimdi*]...

İşte uzaktan uzağa merhaba merhaba. Pek girmiyorum evlere dışarıdan dışarıdan, korkuyorum yine.

Benzer şekilde çocukları okul öncesi çağda olan genç bir anne olarak Orkide ve Reyhan'ın anlatımları, muhafazakâr annelik kimliği dışında kalan yoksul kadınların özel ve kamusal alanda hissettiği ataerkil baskıya ve deneyimlediği dışlanmaya işaret etmektedir:

Gecekinduda kız olarak çok zor. Şimdi evlendim eşimden dolayı daha güvendeyim ama gecekinduda dalaşsalar sana sen ağzının payını versen bile baş edemezsin ...[*Şimdi*]... Benim eşim biraz çok kıskanç, o izin vermiyor öyle gezmelere falan. Çevre çok kötü diye düşünüyor, çevreden korkuyor hep, ben de dört duvar arasında kalıyorum işte. (*Okul öncesi çağdaki çocuklarıyla TOKİ evinde yaşamaya başlayan Orkide*)

Genç olduğumdan başıma bir şey gelebilir her an. Her şey yani bıçak sokabilir, içmiştir üstüne atlayabilir yani kadın olarak güçsüzsün, bir şey yapamazsın ...[.]... İki tane üç tane [*çocuğun*] oldu mu çıkarsın ya da çocukların büyük oldu mu çıkarsın. Yani başında büyük oldu mu işte. Yani benim teyzemin oğlu oluyor, görücü usulü oldu. Dediler bana bizim adetlerimiz böyle diye. Yani ben de biliyordum böyle olduğunu. Dedim, ben de XX [*etnisitesini belirtiyor*] siz de XX'siniz dedim. Yani katlandım. (*Okul öncesi çağdaki tek çocuğuyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde kaynanasıyla yaşamaya devam eden Reyhan*)

Henüz bekâr bir genç kadın olarak TOKİ evlerine geçişle kendisini daha özgür hisseden Gelincik'in anlatımı da, genç kadınların içerisinde yer aldığı ataerkil ve dini normlar çerçevesinde deneyimlediği baskıyı göstermektedir:

Büyükler bazen bizi çok kısıtlıyor, yok oraya gitme, bunu yapma, sevdiğin olmayacak, onla gezemezsin, bir şey yapamazsın. Bazıları sevdiğine verir bazıları vermez. Bazen hani açık giyinme, ailene yakışır şekilde giyinmen gerekir diyorlar. Okul konusunda da öyle tabi, bizimkiler ne oldu ki sen okuyup ne olacan diye, yani engeller oluyor hep.

Sonuç olarak, muhafazakâr annelik kimliği dışında kalmış olan farklı özelliklerdeki kadınların anlatımları, muhafazakâr annelik kimliğinin ataerkil ve dini normlar çerçevesinde yoksul kadınlar üzerinde baskı yaratarak kurulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, farklı kadınlık özellikleri içerisinde yer alan yoksul kadınların bu baskıyı daha

yoğun hissettiği, kentsel olanaklardan yararlanma ve kamusal alana katılım açısından daha dezavantajlı olduğu görülmektedir.

5.4.3. Sonuç ve Değerlendirme

Yoksul kadınların neoliberal kentleşme süreciyle kamusal alana katılımlarında gerçekleşen dönüşüme ilişkin analiz, annelik ve bakım rolünü kutsayan ataerkil ve dini ilişkiler ve bu çerçevede geliştirilen evde bakım aylığı gibi sosyal yardımlarla anneliğin, yoksul kadınlar için kamusal alana katılımıda önemli bir kimlik olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Ancak özellikle neoliberal kentleşme projesiyle birlikte artan yoksulluk ve güvenlik sorunları, annelik kimliğiyle kamusal alana katılımıda kazanılan serbestinin kısıtlanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede çocukların okula götürülüp getirilmesi ve çocukların ihtiyaçlarının karşılanması, yoksul kadınların neredeyse tek kamusal alana katılım biçimi haline gelmiştir. Dolayısıyla yoksul kadınların kısıtlanan kamusal alan kullanımı, okul ve çevresinde yetersiz kalan sosyal hizmetler nedeniyle daha çok dini ve muhafazakâr yardım vakıflarıyla bağlantı biçimini almıştır. Bu durum ise, gerek özel gerekse kamusal alanda muhafazakâr bir annelik kimliğinin kuruluşunda etkili olmuştur.

Bu koşullar içerisinde yoksul kadınlar, özel ve kamusal alanda ataerkil ve dini normlara göre belirlenen izinli-yasaklı, uygun-uygunsuz etkinlikler, mekânlar ve zamanlar çerçevesinde yer almaktadır. Kemp (2001), kadınların kamusal alandaki konumlarını, toplumsal cinsiyetlendirilmiş kimlikler -annelik ve bakım rolleri- ve sosyo-mekânsal faktörler üzerinden şekillendirdiğini söylemektedir (ss.7-20). Bu açıdan Gilbert (1998)'e göre, yoksul kadınların katılım sağladığı gündelik yaşam alanları, toplumsal cinsiyet sorumluluklarıyla ve ataerkil ilişkilerle belirlenen sınırlı bir coğrafyada sınırlı etkinliklerle tanımlanmaktadır (Gilbert'ten aktaran Kemp, 2001, s. 7-30). Fenster (2005)'a göre, bu durum en başta yoksul kadınların yurttaşlık haklarında ihlallere neden olmaktadır (ss. 224-226). Bu çerçevede Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme projesinin de, yoksul kadınların kamusal alan kullanımını sınırlandıran ve bu bağlamda yurttaşlık haklarını çiğneyen bir süreç olarak ortaya çıktığı söylenebilecektir. Bu durum özellikle yoksul alanlara yönelen neoliberal kentleşme projelerinde yoksul kadınların kurumsal

sosyal hizmetlere ulaşımının sağlanması ve bu süreçte toplumsal cinsiyete dayalı boyutların dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Bununla beraber Aktaş mahallesinde, annelik kimliğine sahip olan yoksul kadınlar için kimi izinli hallerle birlikte muhafazakâr baskı koşullarında kurulan muhafazakâr annelik, aynı zamanda, annelik kimliği dışında kalan ya da henüz bu kimliğiyle kabul edilmemiş yeni anneler tarafından daha ciddi bir ataerkil baskı biçiminde deneyimlenmektedir. Bu durum Fenster (2005)'ın da ifade ettiği gibi, kadın bedeninin ve kadına ilişkin temsillerin ataerkil ve dini biçimleriyle gündeme gelmekte, kent hakkından toplumsal cinsiyete dayalı dışlanmanın bir biçimi olarak deneyimlenmektedir (s. 226). Benzer şekilde Yuval-Davis (2000), erkek ya da yaşlı kadınların kılık, kıyafet ya da belirli davranış kalıpları ve bunlara ilişkin kurallarla kendileri gibi olmayanların mekândaki hareketini engellemesi olarak işleyen 'sınırlayıcı kurallar'dan bahsetmektedir. Dolayısıyla Fenster (2005) tarafından kent hakkından toplumsal cinsiyete dayalı dışlanma olarak tanımlanan bu dışlanmanın biçimi, güvenlik sorunları, yaş, medeni durum, sınıf, ırk ve etnisite gibi faktörlere göre değişebilmektedir. Aktaş mahallesinde de benzer şekilde deneyimlendiği gibi, bu durum, dini ve ataerkil normlarca kabul görmüş kadın kimliği dışında kalan kadınların kamusal alan kullanımında farklı sınırlılıkları aşmak için daha fazla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

5.5. NEOLİBERAL KENTLEŞME SÜRECİNDE YOKSUL KADINLAR İÇİN DEĞİŞMEYEN 'KORKU'NUN TOPLUMSAL CİNSİYET BOYUTU: GÜVENLİK SORUNLARI BAĞLAMINDA ÖZEL-KAMUSAL İLİŞKİSİ

Neoliberal kentleşme projesiyle yoksul kadınların özel ve kamusal alan kullanımında karşılaştığı güvenlik sorunlarının, toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil ilişkiler çerçevesinde nasıl biçimlendiğine ilişkin analiz sonuçları, değişmeyen bir korkuya işaret etmektedir. Çünkü yoksul kadınlar için özel ve kamusal alan birbirinden bağımsız alanlar değildir ve her iki alan da ataerkil ilişkiler tarafından belirlenmiş kurallar ve verili toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde 'güvensiz' alanlar olarak görülmektedir. Bu çerçevede neoliberal kentleşme sürecinde yoksul kadınlar tarafından değişmediği söylenen 'korku', özel ve

kamusal alanda toplumsal cinsiyetle bağlantılı dört boyutta deneyimlenmektedir. Bu bölümde, bu boyutlar, ev ve çevresinin fiziksel yapısı ve güvenlik sorunları, yoksul kadınların içerisinde yer aldığı ataerkil ve dini toplumsal yapı, kadına yönelik şiddete ilişkin ataerkil kabuller ve özel alandan kamusal alana uzanan bakım sorumluluğu çerçevesinde ele alınmaktadır.

5.5.1. Ev ve Çevresinde Güvenlik Sorunları:

‘Çatısız’, ‘Kapısız’ ve ‘Yapısız’ evlerde ‘Allaha emanet’

Yoksul kadınlar *‘kendi güvenliklerini korumak için’* ya da *‘korktuğu için’*, genellikle erkeklerin baskın olduğu kamusal alanda görünmekten ya da kamusal alanı kullanmaktan çekinmektedir. Yoksul kadınların anlatımları da, mahallede karşılaştıkları güvenlik sorunlarının ya da hissettikleri korkunun erkeklerle (öldürülme, taciz, tecavüz) ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu noktada, özellikle yıkıntı ve harabe alanda, sokakların başının sonunun görünmemesi, ışıklandırmanın olmaması, sokakta erkeklerin madde kullanımı ve satışına ilişkin etkinliklerde bulunması, çevrede tanıdık ve güvenilir komşuların kalmaması, atılan kurusıkı ve gerçek silahlar ve hızla geçen arabalar korkunun temel nedenleri olarak ele alınmaktadır. Bu açıdan yıkıntı ve harabe evlerin çevresine ve pencerelerine örülen duvarlar ya da demirli kapılar, bir parça bu korkunun özel alanda da hissedildiğini göstermektedir. Bununla beraber benzer ancak daha çok dışarıdaki güvenlik sorunlarıyla şekillenen bir korkunun TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınlar tarafından da dile getirildiğini görmekteyiz. Dolayısıyla gerçekleştirilen analiz sonuçları, hem TOKİ evlerinde hem de yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınlar için hem özel hem de kamusal alan güvenli olmayan alanlar olarak tanımlanmaktadır.

Özel alanın kullanımına baktığımızda çoğu yoksul kadının, bakım sorumlulukları nedeniyle yoksulluk koşullarındaki, çoğu zaman yetersiz, *‘eksik ve kötü’* yapı ve eşyalarla yaşamak zorunda kalmalarını güvenlik sorunlarıyla bağlantılı olarak ele aldığı görülmektedir. Bu çerçevede evin ve çevresinin yapısızlığı, hem TOKİ hem de yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınlar tarafından, benzer biçimde, *‘korku’* üzerinden değerlendirilmiştir. Her an yıkılmak üzere gibi duran evinde görüştüğüm ve okul çağında çocuğu olan Defne,

‘Geçen yağmur yağdı ya, dedim acaba göçer mi ki. Sonra işte neyse o yanda biz yatmıyoruz, işte, kendi kendine kandırmaca yapıyorum. Bir de işte o gün dedim şu elektrik acaba suya gelir mi ki. Çünkü o gün naylondan hep sular akmış’ diyerek, yıkıntı ve harabe evlerin fiziksel olarak yetersiz olan yapısından dolayı hissedilen korkuyu anlatmaktadır. Benzer şekilde yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınların birçoğu, neoliberal kentleşme süreciyle artan güvenlik sorunlarından dolayı *‘çatisız’, ‘kapısız’, ‘yapısız’* ve *‘bacasız’* evlerde korku içerisinde *‘Allaha emanet’* yaşadıklarından bahsetmektedir:

Yani burada hep eksik kötü parçalarla yaşıyoruz. Yani alamıyoruz böyle temiz eşyalar. Mesela yeni bir şey alsam, teyzemlere gitsem hemen aklıma geliyor, acaba hırsız girdimi evime. Yani burada o yüzden de hep bu eşyalarla yaşamak gerek ama TOKİ’de bir güven olabiliyor. Kapını kilitleyebiliyorsun mesela. *(Okul öncesi çağda çocuk sahibi olan ve yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden Nazende)*

Yani paran varsa güvende değilsin. Buranın hep yoksulluk çeken insanlar. İnsanları, onun için, para için, eve de girerler adam da vururlar. Evde bir şey bulundurmazsın yani girse de bir şey bulamasın diye, ne bir şey yaparsın ne bir şey alırsın. Öyle bir oğlanın bilgisayarını var işte. Onu da Eğitim Vakfı veriydi, işte ondan korkuyoruz yani. *(Okul çağında çocukları olan ve yıkıntı ve harabe evinde yaşamaya devam eden Manolya)*

Allaha güveniyoruz işte, kapıyı kilitlemeden de oturmamız zaten, kaçarken falan bizim eve girebilirlerse. Çünkü polisler falan çok dolanıyor buralarda, yani kaçarken nereye girdikleri belli değil, buraya da girerler diye düşünür insan. Mesela geçen hafta mıydı ondan önceki hafta, bir çatışma oldu işte aşağıda. Kadının biri de ne oluyor diye kapıyı açmış, tutmuşlar kadını vurmuşlar. Kadın ölmüş. Ne olduğu belli değil, Teksas’ı geçti burası. *(Yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşayan bekâr ve genç bir kadın olan Kardelen)*

Yani tabii şimdi TOKİ’de iki kapı var. Aşağıdan girse üsttekini açmazsın. Herkes de giremez ama burada öyle değil. İstese herkes girer yani buraya. Kapı desen iteklesen açılır. Her yerde hapçı, esrarcı. TOKİ tabii ki daha güvenlidir daha temizdir. Eşim varsa çocuklarım varsa evimde güvendedim ama yoksa tek başıma korkarım. Her an herkes girebilir, hırsız, katil gelebilir yani. *(Okul çağında çocuklarıyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden Defne)*

TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınlar ise genellikle TOKİ evlerinin yıkıntı ve harabe haldeki eski evlerine oranla çok daha güvenli olduğunu söylediler de, ev dışındaki güvenlik

sorunlarından dolayı hala çok korktuklarını belirtmektedir. Bununla beraber TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınlar da, TOKİ apartman kapısının, asansörlerin ve apartman otomatlarının çalışmaması gibi nedenlerle evde ve apartmanda kendilerini güvende hissetmemektedir. Üstelik ev ya da apartmandaki eksikliklerin tamamlanabilmesi için maddi durumlarının olmaması, içinde yaşadıkları fiziksel koşulların giderek kötüleşmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede okul çağındaki çocuklarıyla TOKİ evinde yaşayan Sıklamen, *‘Yani bi yeni oturduğun bina akar mı? Tuvalet banyo akıyor, komşunun mutfak dolabı devrildi ...[]... Fazla bir şey koyamıyorsun, düzgün hiçbir şey yok’* dediği TOKİ evinde, *‘bizim gibi mağdurlar kaldı’* diyerek *‘hep Allaha emanet’* yaşadığını söylemektedir. Benzer şekilde okul çağından çocuk sahibi olan Fulya, bir yandan TOKİ evlerinin yetersiz ve eksik yapısından diğer yandan ise apartmandaki güvenlik sorunlarından şikâyet ederken, kalabalık apartman yaşamının ve yabancı çevrenin yarattığı korkudan bahsetmektedir:

Vallahi bak bu mutfak dökülür, tepene bile gelebilir. Banyo akıyor. Asansör var demi şimdi burada, hep bu lambaları patlar. Bak gördün mü sen hiç, yani 2 günde bu haldeydi ...[]... Kırdılar, döktüler, ampullerimizi söktüler. Aşağı kapımız hep açıktı, bak sen gelirken bir ne tesadüfse kapalıymıştı. Bir kameramız yok, hani bir görsem ben seni aşağıdan yani kimsin kimin nesisin. Çat açıyoruz, öyle bir havası var işte buranın.

Bununla beraber okul çağındaki çocuklarıyla TOKİ evlerinde yaşayan Sümbül ve Akasya’nın anlatımları, TOKİ evlerinin dışarıdaki hırsızlık, silahlı çatışma gibi tehlikelerden korunmak için yetersiz bulunduğu ve özel alanda hissedilen korkunun kamusal alanla ilişkisine işaret etmektedir:

Şimdi bu apartman boşluklarına merdivenlere tanımadık kişiler geliyor, onlardan korkarız bazen. Ne yapmaya geldikleri de belli, ya fuhuştur ya uyuşturucu çekerler. Yani önceden hiç ayakkabımız falan çalınmazdı gecekondu, burada her gün koy her gün götürürler. Yani ta içeri kadar girebiliyorlar, kapımıza kadar geliyorlar demek ki. Geçen sene mesela komşu halılarını aşağıda yıkarken, vallahi iki dakikalığına yukarı çıkınca halıları alıyorlar. Yani kim alıyor bilmiyorum ama bulamıyorsun. Kimse de birbirini ispitlemez *[ispiyonlamaz]* burada. Herkes malına kendi göz kulak olacak, önlemini alacak yani. Kim almıştır desen, düşündüğüm kişiler olur ama yani ben niye suçlayayım şimdi. Sonucu bana patlar. Burası böyle, koymayacaksın ya da göz kulak olacaksın. Gerçi bana güven olmaz yani, görsem de söyleye de bilirim. Asansörler bozuk zaten hep. Artık ne yapıyorlar ben bilmiyorum,

oyun mu oynuyorlar, bilerek mi bozuyorlar anlamadım. (TOKİ evinde okul çağındaki çocuklarıyla yaşayan Sümbül)

Çok güvensiz korkuyoruz. Asansör çalışmayınca bu merdivenlerden korkuyoruz. Orda var ya yangın merdiveni, orda da içiyorlar, çocuklarımıza örnek oluyorlar, orda öpüşüyorlar içiyorlar ...[]... Yani etrafımız açık. Ne yapacaksın, bazen sizin gibiler yani erkek olarak geliyorlar. Yani ben inanırım mı, inanmayım mı. Kapıyı açmasan vuruyor. Şimdi evde adam olmasa, ben seni alamam yani içeri, korkarım. Yani yanlış anlama, etraf kötü, her pislik var.' (TOKİ evinde okul çağındaki çocuklarıyla yaşayan Akasya)

Dolayısıyla, zamanının çoğunu ev içerisinde geçiren yoksul kadınların deneyimlediği güvenlik sorunları, evin fiziksel olarak kalitesiz ve dışarıdaki hırsızlık, silahlı çatışma gibi tehlikelerden korunaksız yapısından kaynaklanan korkularla beslenmektedir. Bu çerçevede yıkıntı ve harabe alandaki güvenlik sorunlarının daha ciddi boyutlarda deneyimlendiğini ancak TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınların da bina içi ve çevresinde kendilerini güvende hissetmediğini, yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan kadınlarla benzer bir korkuya sahip olduğunu söyleyebiliriz.

5.5.2. Ataerkil ve Dini kurallar Çerçevesinde Güvenlik Sorunları:

‘Çok dışarıda görünmemen gerekir, lafa söze dolanırsın, ailenin huzuru kaçır.’

Yoksul kadınların özel ve kamusal alan kullanımına ilişkin korku, sadece ev ve çevresinin fiziksel yapısı ve mahalledeki güvenlik sorunlarıyla ilişkili değildir. Yoksul kadınların birçoğu, aynı zamanda, evlilik kararı, eş seçimi, çocukları ve eşleriyle ilişkileri, evin düzenlenmesi ya da evde ve sokakta nasıl davranacakları konusunda aile büyüklerinin ve dini kuralların baskısı altında hareket etmektedir. Örneğin okul öncesi çağda çocuğu olan Kamelya'nın ifadesiyle, Aktaş mahallesinde *‘erken evlilikler normal’*dir ve evlilik *‘öyle sevmeye değil büyüklerin kararı’*yla gerçekleşmektedir. TOKİ evinde okul çağındaki çocuklarıyla yaşayan Sıklamen ise, evinin nasıl düzenlenmesi gerektiği konusunda *‘annem bana dese ki bu koltuk olmamış buraya çevir, ben oraya çeviririm’* diyerek, ev içerisinde yaşa dayalı eşitsizlikleri belirleyen ataerkil kurallara olan saygısından bahsetmektedir. Yıkıntı ve harabe haldeki evlerinde kaynanasıyla yaşayan ve okul öncesi çağda çocuğu olan genç bir anne olarak Reyhan da, *‘ben veremem kararını, onu büyükler verir. Onu yani*

kaynanam ve kayınbabam düşünebilir' diyerek, evle ilgili her türlü kararda kendisinin söz hakkı olmadığını kabul etmektedir. Dolayısıyla yoksul kadınların karşılaşabileceği güvenlik sorunları, büyük oranda, içerisinde yer aldıkları bu ataerkil ve dini kurallar çerçevesinde belirlenmektedir. Örneğin TOKİ evlerinde yaşayan genç ve bekâr bir kadın olan Gelincik, kendi güvenliği için evde ve sokakta nasıl davranması gerektiğini şöyle açıklamaktadır:

Dinimize bağlıyızdır, kuranımızı okuruz, orucumuzu tutarız, saygı sevgiyi biliriz büyüklerimize. Büyükler gelince ayağa kalkarız, misafiri iyi ağırlarız, evde ne var ne yok misafirin önüne sereriz ...[]... Ama ağabeylerimiz bize güvenir neyse ki, gezeriz, görürüz. O konuda biz daha iyi durumdayız tabi, çünkü biliriz de, sevdiğin insan diye bir şey olmaz.

Dolayısıyla TOKİ evlerine geçen ve hala yıkıntı ve harabe evlerinde yaşamaya devam eden yoksul kadınların aynı baskıcı ataerkil ilişkiler içerisinde yer alması, kadınların hissettiği korkunun neoliberal kentleşme süreciyle değişmemesinin önemli nedenlerinden biridir. Çünkü tüm yoksul kadınların kamusal alan kullanımı ve ilişkileri, ataerkil ve dini normların namusla kurulan ilişkisi üzerinden ortaya çıkan korkuyla kısıtlanmaktadır. Bu korkuyu ise, özellikle bekâr genç kadınlar, ergenlik çağında kız çocuğu olan anneler ve yeni evli genç anneler çok daha yoğun bir şekilde deneyimlemektedir. Yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan Reyhan ve Nazende'nin anlatımları, bekâr genç kadınlar ve yeni evli genç anneler için kamusal alan kullanımının özel alanda yarattığı korkunun ataerkil ve dini normlar üzerinden namusla kurulan ilişkisini ve bu korkuyla kısıtlanan kamusal alan kullanımını açık bir şekilde göstermektedir:

Yani çıkmayı fazla sevmiyom, hani yeni gelinim, belki eşim kızar. Biz de çıkmak ayıp ya o yüzden. Yani laf söz oluyor. Bak bak gelini dışarıda hep derler diye ...[]... Şimdi acaba ne yapıyor, kime bakıyor diye iftira da atarlar. Bırakmaz yani kaynanam. Merak etmem yani kimseyi. Dışarı çıkacaksan çok izin olmaz, ayıp olur. Çok dışarıda görünmemen gerekir, lafa söze dolanırsın, ailenin huzuru kaçar. *(Okul öncesi çağda çocuğuyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde kaynanasıyla yaşayan Reyhan)*

Evde mesela kendine dikkat edersen, mesela dışarıya gidersen, kimseyle konuşmadan gelirsən güvende olabiliyon. Ama mesela bakkalcı var, bir şey var, iki kelime konuştun mu, o da güvensiz olabiliyor. Kapalı olacak hep içerde ya da evin önünde işte komşularla, öyle etrafta çok görünmeyecen, hep içerde olacan. O zaman evde de güvenli olabilirsin ama iki laf edince ev de

tehlikeli. Yani laf çıkarsa evinde huzur kalmaz. Laf edenlerden korkarsın. Öyle yani, hep huzurumuzu düşünmek zorundayız. *(Okul öncesi çağda çocuğuyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşayan Nazende)*

Benzer şekilde genç ve bekâr bir kadın olarak TOKİ evinde kendini daha güvende hissettiğini belirten Papatya, aile üyelerine zarar gelmemesi üzerinden kurulan ve genellikle genç kadına düşen ailenin namusunu sürdürme sorumluluğunun yıkıntı ve harabe evlerde çok daha zor olduğunu şöyle anlatmaktadır:

Yani gecekondlu erkekleri de çok pislik yani. Bulaşsalar zor kurtarırsın kendini. Benim abim vardı da, onun arkadaşları falan yani ondan bir şey olmazdı bana. Rahattım yani ama sorumluluğun çok. Laf gelmesin başı derde girmesin diye düşünürsün ...[]... Hani bazen evde olduğumu bilmesinler diye, ben çıkmazdım dışarı. Yani bir takılırlarsa da abim, arkadaşları, yani başa dert olur diye kendimi çekerdim. Şimdi o olaylar kalmadı burada, bir tek duyduğumuzla. Yani silahlar hep patlar yine korkarız ama evimizdeyse, kapımız kitliyse bir şey olmaz deriz otururuz.

Bu koşullar altında, özellikle yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan genç kızlar için eğitime devam etmenin riskli ve korku yaratan bir durum haline geldiğini görmekteyiz. Örneğin yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan ve lise çağında iki kızı olan Hanımeli, namus baskısı nedeniyle kızlarının eğitimden kopmaması için verdiği mücadeleyi şöyle anlatmaktadır:

Adam diyor bu okula gidiyor da, kim bilir kimlerle dolanıyor, kimlerle ilgileniyor diye. Ne yapıyor, bu niye ikide bir üstünü değiştiriyor diye, kafayı takmıştı. Dersleri de kötü geldi ya. Buralar çok kötü oldu, korkuyoruz kızlardan ...[]... Neler neler oldu, kaçırıldılar birinin kızını burada. Bu pislikler her şeyi de yapar. Hep diyorum aman kızım sakın şöyle yapmayın, böyle yapmayın, bunlara kanmayın diye. Hemen bitince okuldan gelirler zaten öyle çok salmayız. Babası da izin vermez, zaten sinirlidir, çok çıkmazlar da. Ama ben diyorum okuyun da belki bir yolunuzu bulursunuz, burada ite sapa kalmazsınız ...[]... Benim yalvarmalarım okursa okuyacak ama nasıl, bir de o var. Bilmiyorum, korkuyor insan.'

TOKİ evlerinde yaşayan genç ve bekâr bir kadın olarak Gelincik'in anlatımı ise, Aktaş mahallesinde yaşanan neoliberal kentleşme süreciyle birlikte genç ve bekâr yoksul kadınlar üzerindeki namus baskısının değişmediğini göstermektedir. Bu koşullarda, kamusal alanla bağlantılı ilişkilerin özel alanda yarattığı huzursuzluk nedeniyle genç ve bekâr kadınların özel alanda şiddet riskiyle karşılaşması ya da kamusal alanda karşılaştıkları güvenlik

sorunlarını saklama yoluna gitmesi söz konusu olabilmektedir. Gelincik'in bu konuyla ilişkili anlatımı, genç kadınların kamusal alanda karşılaşabileceği güvenlik sorunlarına karşı yeterli kamusal güvenlik önleminin alınmaması durumunda ortaya çıkabilecek riskleri düşünmemize neden olmaktadır:

Mesela o gün kız kardeşimi biri aradı, abim de sinirlendi. Sen kimsin dedi, adresini ver geliyorum dedi. Evde böyle bir cümbüş oldu. Sonra bu kim dedi XX *[ablasından bahsediyor]* dedi abim, kim bu. Üzerine de yürür her şeyi de yapar, sonuçta erkek sinirlenmiş çünkü gözü de dönebilirdi. Kimle ne yaptın dedi, sonra o da olayı düzeltti neyse ki. O da tanıımıyormuş. Telefonunu arkadaşları vermiş. Vallahi dedi, billahi dedi öyle atlattık yani. Şimdi rahatsız etmiyor çok şükür ama abimlere asla söylemem yani bir şey olsa. Ya kendi kendimize, ablamla işte yoluna koymaya çalışırız ya da polise güvenliğe gideriz. Çok zorda kalırsak anneme söyleriz ama.

Benzer bir korku, evde okul çağında kız çocuğu olan anneler için de geçerlidir. Bu çerçevede yıkıntı ve harabe evlerden TOKİ evlerine geçişle birlikte görece daha güvende olduklarını söyleseler de Fulya ve Menekşe'nin anlatımları, ataerkil ve dini normlar çerçevesinde hissettikleri namus baskısının değişmediğini göstermektedir:

Bu çevre çok berbat, yani biraz dandini insan çok. Şimdi eşim de haklı, diyelim dışarı çıksan başına bir şey gelse ilk ondan sorulur. Bak kızın olsa diyecem anlarsın. Ben de izin vermem mesela kızlara öyle çok sokakçı derlerse diye, laf söz çıkarsa korkusu çok. *(Okul çağında kızları olan ve TOKİ evinde yaşayan Fulya)*

Çevredeki art niyetli insanlardan erkekler daha çok çekindiği için, biraz o konuda baskılı oluyor erkekler. Tamam diyor ben sana güveniyorum diye mesela, ama benim eşim, ama ben öbür insana güvenemem diyor. Herkes diyor art niyetli olabilir diyor. O yüzden diyim yani erkekler çekingen oluyor diyim ...[.]... Yani çok dışarıya çıkmasını istemez erkek. Dediğim gibi çevreden art niyetli insanlardan çekinir. *(Okul çağındaki çocuğuyla TOKİ evinde yaşayan Menekşe)*

Sonuç olarak, neoliberal kentleşme projesiyle, birçok yoksul kadının ailenin huzurunun kaçmaması için ataerkil ve dini normlar dışında kamusal alan kullanımından çekinmesine neden olan koşulların değişmediği görülmektedir. Bu durum, yoksul kadınların özel ve kamusal alanda hissettiği korkunun mekânsal olarak birbiriyle iç içe geçmiş bir biçimde, ataerkil ve dini normlar çerçevesinde deneyimlenmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla yoksul

kadınların içerisinde yer aldığı ataerkil ve dini ilişkilerin yarattığı baskı değişmedikçe, hissedilen korku da değişmemektedir.

5.5.3. Kadına Yönelik Şiddete İlişkin Değişmeyen Algı:

‘Aman kimse duymasın, derlerse karısı karılık mı yapmadı’

Yoksul kadınların içerisinde yer aldığı ataerkil ve dini ilişkiler, yoksul kadınların hem özel alanda hem de kamusal alandaki güvensiz konumlarını göstermektedir. Bununla beraber yoksul kadınların bir kısmı TOKİ evlerine geçişle kadına yönelik şiddetin azalacağını düşünseler de, kadına yönelik şiddet hem TOKİ evlerinde hem de yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınlar için ciddi bir risk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu riskin en önemli göstergesi, yoksul kadınların kadına yönelik şiddetin aile içerisinde çözülmesi gereken bir sorun olduğuna ilişkin düşüncelerinde bir değişimin olmamasıdır. Yoksul kadınların birçoğu, kadına yönelik şiddeti normal karşılamakta, şikâyet etmemekte ve kadının ne olursa olsun erkeğini memnun etmesi gerektiği anlayışıyla hareket etmektedir. Bu anlayış, yoksul kadınların kök ailesindeki kadına yönelik şiddet deneyimleriyle, genellikle annenin evdeki konumuyla kuşaktan kuşağa öğrenildiğinden, yoksul kadınların kadına yönelik şiddetin görünür ve konuşulur olmasından rahatsızlık duymasına neden olmaktadır. Örneğin yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden ve okul çağında çocuk sahibi olan Defne, özellikle genç kadınlar için ciddi bir korku ve aile içi bir sorun olarak değerlendirdiği kadına yönelik şiddetin duyulmasından rahatsız olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Oluyor tabi. Şimdi ben kendimin evimin içini bilinmesinden şey etmem. Ondan da yani, belki başkası da olsa bilmem. Ama bak genç olursa daha çok olur. Şimdi şimdi böyle biraz oturaklı olunca daha rahat olabilirsin ama genç kızken hep gözler üstünde olur ya, onun derdi var. Ailenin de hakkı var, korkulur.

Benzer koşullarda yaşayan ve okul öncesi çağda çocuk sahibi olan Hanımeli ise, kadına yönelik şiddet ev içerisinde ve özel alanda olduğundan kimsenin bir şey yapamayacağını söyleyerek, deneyimlediği şiddeti ve çaresizliğini şöyle anlatmaktadır:

Yani şimdi. İşi yok adamın, sinir hastası. Esrar da içebilir yani bilemezsin. Sinirli oluyor artık insanlar. En ufak şeyde kavga oluyor, kadınlara da oluyor yani çocuklara da oluyor. Bazen bu benim ikizlere adam bir giriyor anlamazsın yani. Sen bilemezsin, biz burada canımız burnumuzda yaşıyoruz. Adam da sinirli olunca her şey olabilir. Geçen yıl karısını öldüren de oldu, çocuğunu vuran da, yani çok korkuyoruz ...[]... Tabi kadınlar olarak, ne yapabilirsin ki sen kadın olarak, bir erkekle nasıl başa çıkabilirsin, baştan yeniksin zaten ...[]... Sessiz duruyorsun, sinirinin geçmesini bekliyorsun, çocukları susturuyorsun, başka ne yapabilirsin ...[]... Bak ama şöyle, tabi artık korku da var erkeklerimizde. Haberlerde görüyoruz şiddet suç diye, kadının da hakları var diye. O yine korkutuyor ama kim ne yapabilir. Evin içinde olana kim ne yapabilir. Sahipsiz olursan kim ne yapabilir ...[]... Sessiz kalırsın, çocuklarını düşünürsün, dayanırsın, sabredersin, bir şey yapamazsın.

Bununla beraber TOKİ evlerine geçişle artan ekonomik sıkıntılarla beraber evde huzurlarının kaçtığını söyleyen ve okul çağında çocukları olan Sıklamen'in anlatımı, TOKİ evlerine geçişle birlikte kadına yönelik şiddetin, kadını haksız gören '*zihniyet*' ve öğrenilmiş çaresizlik nedeniyle 'normal' kabul edildiğini göstermektedir:

Misal ben desem ki, hadi çok zulüm görüyor şiddet görüyor diye. Gidip desem, komşum böyle böyle diye, diyebilirim ama mesela muhtarlıkta o gün biri anlatıyordu. Ben çocuğuma sarılıp o şekil uyuyorum eşim geliyor ağzımdan dâhil burnumdan dâhil sokuyor içeceksin, yapacaksın diye. Ben polise şikâyet ettikten sonra bu kadın ne diyebilir. Alan memnun satan memnun da var, yani korkaklık da var. Yani bu lüks yerlerde de artık öyle, aman kimse duymasın derlerse karısı karılık mı yapmadı, el ne der. Bu zihniyet bayanlarda çok. Onlar ne bileyim yani, zihniyetimiz çok farklı ...[]... Bak mesela hep annemle de ilgili. Mesela babam annemin parmaklarına kadar kırdı, hala annem her gün babamı giydirir, ayak tırnaklarını el tırnaklarını keser, onları zımparalar. Ayaklarını yıkardı mesela o artık bu sene yok. Ben de hep annemden gördüm, eşimle kötü olmadım ama işte tek sorun ödemeler.

Benzer şekilde genç ve bekâr bir kadın olarak Gelincik, TOKİ evlerinde kadınların kadına yönelik şiddetle ilgili şikâyetler karşısındaki '*inkâr etme*' tutumunun değişmediğini şöyle anlatmaktadır:

'Ablam mesela sitede o kadar dayak yese bile, kolu böyle simsiyah olup geliyordu, ama komşular şikâyet etse bile, ablam size ne dedi hep. O zaman da işte çekersin yani. Komşular gecekonduda da duyardı, çok koruyanlar vardı mesela polise haber verirdik, polis gelirdi ama gecekondudayken daha

az şikâyet eden olurdu. Kim etti hemen anlaşılır diye korkarlardı ama burada binada daha çok haber veriliyor. Polisi ara, aramamış gibi yapabilirsin sonrasında ama işte kadın inkâr ediyor, size ne diyor.

Sonuç olarak, yoksul kadınların anlatımları, kadına yönelik şiddet konusunun özel alanla ilgili ve gizlenmesi gereken bir konu olduğuna ilişkin algının neoliberal kentleşme sürecinde değişmediğini göstermektedir. Bununla beraber neoliberal kentleşme projesi kapsamında TOKİ evlerinde geçen yoksul kadınlar, artan ekonomik borçlar nedeniyle ev içerisinde eşleriyle huzursuzluk yaşadıklarından sıklıkla bahsetmişlerdir. Dolayısıyla yoksul kadınlar, neoliberal kentleşme projesi ile özel alanda huzursuzluk olarak ele aldıkları kadına yönelik şiddet riskinden hala çok korkmaktadır. Bu durum, kadına yönelik şiddet riskinin kentleşme projeleri kapsamında dikkate alınması gereken bir konu olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

5.5.4. Özelden Kamusal-Kamusalda Özele Bakım Sorumluluğu:

‘Diyelim okula gitti gelecek mi geriye’

TOKİ evlerinde ya da yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınların özel ve kamusal alandaki güvensizlik algısını şekillendiren korkunun bir diğer nedeni ise, tüm yoksul kadınların bakım sorumlulukları gereği kamusal alana çıkan hane üyelerinin güvenliğinden duydukları endişedir. Bu çerçevede kamusal alanda değişmeyen güvenlik sorunları, yoksul kadınların çocuklarının, eşlerinin ya da diğer hane üyelerinin güvenliğinden duydukları endişe nedeniyle özel alandaki güvenlik algısını etkilemektedir. Örneğin yıkıntı ve harabe haldeki evinde okul öncesi çocuğuyla birlikte yaşayan Nazende’nin *‘diyelim okula gitti gelecek mi geriye’* diye *‘insanın içinde bir korku oluyor’* diyerek ifade ettiği korkuyla TOKİ evlerinde yaşayan ve torun sahibi olan Nergis’in oğlunun işten gelmesini beklerken yaşadığı korku aynı anlama sahiptir:

Bura daha güvenli yani burada evin içindesin, oralarda çok olay kavgalar olurdu. Buralarda da oluyor yani, geçen işte oğlan işten gelecekti. Ben de işte balkona çıkayım dedim. Mutfığa bir geldim şak şak şak. Silahları attılar, oyana buyana koştular. Allah’ım dedim, oğlan bir gelseydi, yani değişen bir şey olmadı. Ama işte evin içinde olunca burası gecekondur gibi değil, daha güvenli gibi ...[]... Ama buralar senelerdir de pek güvenilir de değildir.

Gecekondu da hep böyle evin içinde otururdum ben, yani orda da hırsızlık olurdu, burada da olur.

Ancak yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınlar, evin güvenlik hissi sağlayan -aile üyelerini dışarıdaki suç ve şiddet olaylarından koruyan- bir mekân olarak kurulması sürecinde, TOKİ evlerinde yaşayan yoksul kadınlara göre çok daha fazla zorlanmaktadır. Bu nedenle yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınların çoğu-özellikle de genç ve boşanmış kadınlar- haklı olarak, yıkıntı ve harabe evleri güvensiz, TOKİ evlerini ise daha güvenli bulmaktadır. Örneğin yıkıntı ve harabe alanda yaşayan yoksul kadınlar genellikle evin içerisinde tek başına kalmaktan çok korksalar da, çocuklarının karşısında ‘en korkmayan’lar olarak davranmak durumunda olduklarını düşünmektedir. Bu konuda Krizantem, yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaptığım görüşmede, evini çocuklarının eğitim ihtiyaçları ve eşinin dinlenme ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmenin zorluklarından bahsederken bir yandan da *‘Korkmam ben, ışığı yakarım, kapımızı kitleriz otururuz. Bazen silah sesleri gelir, kız korkar oğlanlar da korkar. Ama ben korkmam ki onlar da korkmasın’* demektedir. Yine okul çağında çocuklarıyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden Sardunya, eşinin çalıştığı zamanlarda geç geldiğini, bu durumda çocuklarının çok korktuğunu belirtmekte ve *‘onları oyalasan nasıl oyalayabilirsin şuncacık evde’* diyerek üstlendiği korkusuz anne rolünün yıkıntı ve harabe evlerde daha zor olduğunu vurgulamaktadır. Genç ve bekâr bir kadın olan Gardenya ise, yıkıntı ve harabe haldeki evinden güvenliği için neredeyse hiç çıkmadığı halde çok korktuğunu anlatırken, *‘bir de kardeşimin korkusunu yenmesi için çalışıyorum’* demektedir.

Sonuç olarak, yoksul kadınların hane üyelerinin bakımı konusunda üstlendiği toplumsal cinsiyet sorumlulukları, kadınların sadece özel alanın güvenliğini sağlamak konusunda değil kamusal alandaki güvenlik sorunları nedeniyle de endişe duymasına neden olmaktadır. Dolayısıyla neoliberal kentleşme sürecinde yoksul kadınların kamusal alanı günün her saatinde rahat ve korkusuzca kullanabilecekleri koşullar oluşturulmaksızın, kadınlar ister TOKİ evlerinde ister yıkıntı ve harabe haldeki evlerde yaşasınlar kendilerinin ve hane üyelerinin güvenliği konusunda korku duymaya devam edeceklerdir. Bu koşulların

oluşturulabilmesi ise, yoksul kadınların içerisinde yer aldığı baskıcı ataerkil ilişkilerin dönüşümünü gerektirmektedir.

5.5.5. Sonuç ve Değerlendirme

Neoliberal kentleşme projesiyle yoksul kadınların kamusal alanda karşılaştıkları güvenlik sorunlarının nasıl dönüştüğü üzerinden gerçekleştirilen analiz, güvenlik sorunlarının yoksul kadınlar tarafından baskıcı ataerkil ilişkiler ve bakım rolleri çerçevesinde, özel-kamusal etkileşimi üzerinden anlam bulduğunu göstermektedir. Bu çerçevede yoksul kadınlar için özel ve kamusal alanda değişmeyen bir korkunun varlığı dikkat çekmektedir. Neoliberal kentleşme sürecinde yoksul kadınlar tarafından değişmediği söylenen bu korkunun ise, özel ve kamusal alanda toplumsal cinsiyetle bağlantılı dört boyutta deneyimlendiği görülmektedir.

Birinci boyutta, yoksul kadınların, erkeklerle ve erkeklerin gerçekleştirdiği etkinliklerle - öldürülme, taciz, tecavüz- ilişkili olduğu söylenen güvenlik sorunlarından ev ve çevresinin yetersiz fiziksel özellikleri nedeniyle korunamamaları ve deneyimlenen korku yer almaktadır. Bu korkunun nedenleri yıkıntı ve harabe alanda sokakların güvensiz yapısı, ışıklıdırmanın olmaması, erkeklerin madde kullanımı ve satışına ilişkin etkinlikleri, atılan kurusıkı ve gerçek silahlar, hızla geçen arabalar ve güvenilir komşuluk ilişkilerinin kaybı olarak ele alınmaktadır. TOKİ evlerinde ise apartman kapısının, asansörlerin, apartman otomatlarının çalışmaması nedeniyle apartmanda hissedilen tehlikeli kişi ve durumların varlığı korkunun nedenleri olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, çoğu yerde olduğu gibi, Aktaş mahallesinde yaşayan yoksul kadınlar için kamusal alan genellikle erkeklerin baskın olduğu ve kontrol ettiği bir alandır. Bu nedenle görüştüğüm birçok yoksul kadın, kendi güvenliğini sağlamak istediği ya da korktuğu için kamusal alanın kullanımından çekindiğinden bahsetmiştir. Bu noktadan hareketle Fenster (2005), kentsel alanın toplumsal cinsiyete ilişkin duyarlılıklara dikkat etmeksizin yapılandırılmasını ve kadınlar için kullanılmayan mekânlar olarak üretilmesini *'planlı bir tuzak'* olarak tanımlamaktadır. Üstelik Fenster (2005)'e göre kentsel alanın tasarımı ve kent planlaması genellikle mekânsal bir konu olarak görüldüğünden, sosyal boyutta kadınların yaşadığı dışlanma ve

korku görünmez kılınmaktadır. Böylece kadınların kent alanlarını kullanabilmesindeki sınırlılık, bir kent yapısı sorunu olarak değil kadınların kendi eksiklikleri olarak görülmektedir (s. 224). Bu çerçevede Madge (1997), ışıklandırma, geç saatte ulaşım olanakları vb. gibi hizmetlerin kadınların kamusal alandaki korkularını azalttığını söylemiştir. Bu noktada yürüyüş alanları ve parkların kent planlaması açısından önemli bir kadın hizmeti olduğu belirtilmektedir. Çünkü kadınlar özellikle yaşlı, engelli ve çocukların bakım sorumluluklarını üstlendiğinden, parkların, tekerlekli sandalye ve yaşlılara uygun, çocuk oyun alanları ve yeterli oturma alanlarıyla, kadınların diğer kadınlarla bir araya gelebileceği güvenli yerler olarak tasarlanması önemlidir (s. 237-250). Habraken ve Brans (2004) ise bu tartışmalara, kamusal mekânların yüksek duvarlar ya da kör noktalar içermesi durumunda kadınların güvenlik duygusunun olumsuz etkilendiğini eklemiştir.

Yoksul kadınların güvenlik sorunlarıyla bağlantılı olarak deneyimlediği korkunun nedenlerinden biri olarak alınabilecek ikinci boyutta, neoliberal kentleşme süreciyle TOKİ evlerine geçen ve hala yıkıntı ve harabe evlerinde yaşamaya devam eden yoksul kadınların içerisinde yer aldığı baskıcı ataerkil ilişkilerin değişmemesi yer almaktadır. Bu çerçevede hala birçok yoksul kadının ailenin huzurunun kaçmaması için ataerkil ve dini normlar dışında kamusal alan kullanımından korktuğu görülmektedir. Vallentine (1989), kadınların kentsel alana sosyo-mekânsal varlıklar olarak hangi çevrenin ne kadar güvenli ya da güvensiz olduğuna, kimlerle ve ne zaman kullanabileceğine dair ataerkil ve dini inançlar çerçevesinde katıldığını söylemektedir (Valentin'den aktaran Kemp, 2001, ss. 7-30). Dominelli (2002) ise korkunun, farklı özellikteki kadınlar için başka anlamlara gelebileceğini ve kamusal alanın kullanımında yaşanan toplumsal cinsiyete dayalı dışlanmanın farklı biçimler alabileceğini belirtmiştir (ss. 71-76). Bu çerçevede Aktaş mahallesinde, özellikle ataerkil baskıyı yoğun olarak hisseden bekâr genç kadınların, ergenlik çağında kız çocuğu olan ve yeni evli genç annelerin çok daha ciddi güvenlik sorunlarıyla karşılaştığı görülmektedir.

Bu çerçevede yoksul kadınlar tarafından deneyimlenen güvenlik sorunlarını belirleyen korkunun üçüncü boyutu, neoliberal kentleşme sürecinde kadına yönelik şiddete ilişkin düşüncelerin değişmemesiyle ilişkilidir. Yoksul kadınların birçoğu, kök ailesindeki

deneyimleriyle kadına yönelik şiddeti normal karşılamakta, şikâyet etmemekte, kadının ne olursa olsun erkeğini memnun etmesi gerektiği anlayışıyla hareket etmekte ve kadına yönelik şiddetin görünür ya da konuşulur olmasından rahatsızlık duymaktadır. Bu durum yoksul kadınlar tarafından özel alanda huzursuzluk olarak ele alınan kadına yönelik şiddet riskinin kentleşme projeleri kapsamında dikkate alınması gereken bir konu olduğunu göstermektedir. Nitekim Fenster (2005)'ın yoksul kadınların ev düzeyindeki katılım hakkıyla ilgili olarak gerçekleştirdiği araştırma sonuçlarına göre, ev içerisinde deneyimlenen şiddetin ve ataerkil baskının, yoksul kadınların eğlenme, çalışma, temsil edilme, biçimlendirme, oturma ve dinlenme gibi ev mekânını anlamlandıran etkinlikleri korkusuzca yapmalarını engellemektedir. Benzer şekilde Brown (1981)'un yaptığı araştırma, özel alanda yaşanan kadına yönelik şiddet olaylarının yoksul kadınların güvenceli barınma hakkıyla doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir (Brown'dan aktaran Pascall, 1997, s. 80).

TOKİ evlerinde ya da yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan yoksul kadınların özel ve kamusal alandaki güvensiz halini şekillendiren korkunun bir diğer boyutu ise, tüm yoksul kadınların bakım sorumlulukları gereği kamusal alana çıkan hane üyelerinin güvenliğinden duydukları endişe olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla neoliberal kentleşme sürecinde yoksul kadınların değişmeyen toplumsal cinsiyet sorumlulukları, hane üyelerinin güvenliği konusunda deneyimledikleri korkunun değişmemesi anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak yoksul kadınlar için güvenlik sorunları, sadece kamusal alan ya da özel alandaki güvenlik sorunlarıyla şekillenmemektedir. Kadınların içerisinde yer aldığı ataerkil ilişkiler ile evin ve aile üyelerinin bakımı konusunda üstlendiği sorumluluklar, güvenlik algısının özel-kamusal etkileşimi içerisinde biçimlenmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede kamusal güvenlik koşulları sağlanmadığı sürece kadınlar, evleri ister yıkıntı ve harabe halde isterse daha güvenli görünen binalar içinde olsun, kendilerinin ve bakımından sorumlu oldukları kişilerin güvenliğinden endişe duymaktadır. Çünkü güvensizlik halini belirleyen korku ortaktır ve yoksul kadınların ne kamusal ne de özel alana ait olmadıklarını göstermektedir. Bu noktadan hareketle güvenlik sorunları, kadınların kentsel alanı kullanma, politik ve karar süreçlerine katılma ve kentsel alandaki sosyal hizmetlerden

yararlanma konularından dışlanması olarak da ele alınabilir. Tam da bu nedenle Aktaş mahallesindeki yoksul kadınların deneyimlediği güvenlik sorunlarıyla mücadele, neoliberal kentleşme projeleri kapsamında feminist kent politikası ve sosyal çalışma açısından sosyal adaletin geliştirilmesi boyutunda önemli bir yer tutmaktadır.

6. BÖLÜM

GENEL SONUÇ VE ÖNERİLER

Feminist etnografik bir çalışma olarak tasarlanan bu araştırmada, neoliberal kentleşme süreci, yoksul kadınların ev ve kent mekânında -yoksulluk, güvenlik ve katılımı ilişkili olarak- karşılaştığı eşitsizlik koşullarını arttıran aile ilişkilerinden kamusal hizmet biçimleriyle olan ilişkilere kadar uzanan ataerkil ilişkiler ve bu ilişkilerle biçimlenen toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden analiz edilmiştir. Bu anlamda Aktaş mahallesi özelinde ele aldığım yoksul kadın deneyimleri, genel olarak, kent politikası ve feminist sosyal çalışma arasında kadınların yurttaşlık hakları üzerinden kurulacak bağlantılara ilişkin önemli ip uçları sunuyor. Bununla beraber Aktaş mahallesinin ve burada yaşayan yoksul kadınların kendine özgü özellikleri, kentleşme politikası ve feminist sosyal çalışma açısından sadece bu araştırma sonuçlarına bağlı olarak ortaya konabilecek kimi önerilere işaret etmektedir. Bu açıdan bu araştırmayla elde edilen sonuçlar üzerinden geliştirilen kimi önerilerin, bir başka dönüşüm alanı için uygun olmayabileceği akılda tutulmalıdır. Dolayısıyla burada sunulan sonuç ve önerilere ilişkin çerçeve, kent politikası ve feminist sosyal çalışma açısından genellenebilecek bilgiler sunsa da, her bölgenin öznelliğine uygun olarak çeşitlendirilmelidir.

Araştırma soruları üzerinden gerçekleştirilen analiz sonuçları, genel olarak, neoliberal kentleşme sürecinde yoksul kadınların içerisinde yer aldığı ve içselleştirdiği ataerkil normların ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının yoksul kadınlar üzerinde yoksulluk, katılım ve güvenlik açısından yarattığı eşitsizliklere ve baskılara işaret etmektedir. Bu çerçevede yoksulluk ve güvenlik sorunlarının eşitsiz dini ve ataerkil ilişkilerle bütünleştiği Aktaş mahallesi gibi kent içi yoksul alanlarda başlatılan kentleşme projelerinin, kadınların içerisinde yer aldığı eşitsizlikleri dikkate almadığı sürece kadınlar üzerindeki baskıyı daha da arttıracığı unutulmamalıdır. Bununla beraber araştırma sonuçları, yoksul kadınların sadece toplumsal cinsiyet sorumluluklarında yarattığı rahatlama açısından değil eşitsiz ataerkil ilişkilerden kurtulma açısından da bir umut/arzu olarak ele aldığı kentleşme projesinin '*imkânsızlığını*' göstermektedir. Bu durum ise, yoksul kadınlar için kentleşme

projesiyle güvenceli barınma hakkı üzerinden gelişebilecek bir özgürleşme potansiyelinin engellendiğini göstermektedir. Nitekim yoksul kadınlar, çeşitli umut ve arzularla bekledikleri kentleşme projesiyle zaman zaman eskisinden çok daha güvensiz koşullarda ve artan ataerkil baskı altında yaşamaya başlamıştır.

Bu noktadan hareketle yoksul kadınlar için '*sıcak yuva*'- '*özgür kent*' arzu ve imkânını yok eden, kadınları çaresizliğe düşüren ve üstlerindeki ataerkil baskıyı arttıran koşullarla mücadelenin, öncelikle yoksul kadınların içerisinde yer aldığı çoklu eşitsiz ilişkileri kırmayı hedeflemesi gerekmektedir. Çünkü yoksul kadınlar hem sosyal yardımlardan yararlanmaları açısından devletle paternalist bir ilişki içerisinde hem de eşitsiz ataerkil ilişkiler içerisinde içselleştirilmiş toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına sahiptir. Bu açıdan yoksul kadınların genellikle kendilerini birey olarak değil de, aileye eklemli bir topluluk üyesi olarak gördüklerini söylemek mümkündür. Dolayısıyla yoksul kadınlar kentleşme projesi kapsamında karşılaştıkları haksızlıkları doğrudan ve formel bir biçimde dile getirmemişler, müzakere olanaklarını daha çok aileleri –çoğu zaman da çocukları- üzerinden ve enformel biçimlerde oluşturmuşlardır. Bu çerçevede yoksul kadınların gündelik yaşam deneyimleri, kadının özel alanda bağımlı olduğu ilişkilerden özgürleşebilme ve kendi yaşamıyla ilgili kararlara katılabilme kapasitesinin ataerkil baskı ortamında giderek daraldığını göstermektedir. Bu durum kadını aile içerisinde değil de aileden bağımsız bir birey olarak ele almanın mümkün olmadığı koşulları yarattığından, yoksul kadınların gündelik yaşam çevrelerine katılımı yurttaşlık hakları arasındaki bağlantının yeniden kurulması açısından ciddi bir sorundur.

Bu nedenle feminist sosyal çalışma açısından gerçekleştirilecek dönüşümün ve mücadelenin, dört alanda etkili olmak için gerek devlet içerisinde müzakere yolları bulabilecek gerekse devletle ilişkisini koparabilecek feminist bir örgütlenme üzerinden geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu feminist örgütlenmenin baskı ve ayrımcılık karşıtı bir çerçeveye oturtulması, güçlenmeyi ve savunuculuğu vurgulaması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre dönüşümün ve mücadelenin odaklanması gereken bu alanlar, kentleşme projesiyle birlikte gündeme gelen 1) yoksullaşma ve evsizlik, 2) katılım sürecinin cinsiyetçi yapısı, 3) kamusal alanda muhafazakârlaşma ve 4) kadınların

özel ve kamusal alanda hissettiği korkuyla mücadeleyi içermektedir. Bu dört alan Aktaş mahallesiyle benzer özellikler taşıyan kent içi yoksul alanlarda başlatılan ya da başlatılacak olan kentleşme projeleri açısından temel bir çerçeve sunmaktadır. Ancak burada bu çerçeve üzerinden sunulan öneriler daha çok Aktaş mahallesinin özgün koşullarından yola çıkarak geliştirilmiştir.

İlk olarak yoksullaşma ve evsizlikle mücadelede güvenceli barınma hakkına duyulan ihtiyaç ve bu ihtiyacın karşılanabilmesi için feminist sosyal politika ve sosyal çalışma açısından geliştirilen öneriler aşağıdaki gibidir:

- a. Çocuk, yaşlı, engelli bakımına ilişkin sosyal hizmetlerin, ortak çamaşırhane, ortak mutfak ve ortak bahçelerin, okul, park, sinema, tiyatro, kütüphane, ucuz alışveriş merkezi ve sağlık merkezi gibi kamusal alanların inşasını dikkate alan bir sosyal konut politikası, yoksul kadınların hem özel-kamusal alanda üstlendikleri toplumsal cinsiyet rollerinde rahatlama yaratacak hem de kamusal alan kullanım olanaklarını geliştirecektir. Özellikle bu ortak mekânlarda yoksullukla mücadelede dayanışma olanaklarını geliştirecek ve toplumsal cinsiyet konusunda bilinç değişimini sağlayacak çalışmaların bireysel, grup ve topluluk düzeyinde geliştirilmesi, yoksulluk koşullarında ataerkil ilişkilerin yarattığı baskıyla mücadelede yeni yollar keşfetmeyi sağlayacaktır. Bu konuda etkili sosyal yardım ve hizmetlerle bütünleştirilerek Diyarbakır’da kurulan ortak çamaşırhaneler ya da farklı ülkelerde kurulan ortak mutfak ve ortak bahçelere ilişkin örnekler fikir açıdır.
- b. Kentleşme projesinin tapulu ya da tapusuz olarak dönüşüm alanında yaşayan herkesi -kiracı ve ev/arsa sahiplerini- içeren bir yasal düzenleme temelinde yürütülmesi, dönüşüm alanının arazi yapısı ve parçalı tapu durumu nedeniyle yaşanabilecek haksızlıkları, evsizlik koşullarını ve yoksullaşmayı önlemek açısından gereklidir. Bu çerçevede, hem hak sahibi hem de kiracı konumdaki yoksul kadınların aynı olumsuz koşullarda yaşadığı dikkate alınarak, yıkıntı ve harabe alanda güvenceli barınma hakkı üzerinden topluluk düzeyinde savunuculuğu, arabuluculuğu, güçlenmeyi ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten korunmayı temele alan çalışmalara acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca yoksul kadınların kentleşme sürecinde deneyimlediği

ayrışmanın sosyal nedenlerini anlamaları ve biraraya gelerek bunlara yönelik olarak ortak çözümler geliştirmelerini sağlayacak şekilde örgütlenmelerine öncülük etmek gerekmektedir.

- c. Konutların ısınma, tamir, su ve elektrik tüketimi açısından masrafsız, ödenebilir niteliklere sahip, ödeme koşulları esnek ve seçenekli olması, borçlanmanın kadınlar üzerinde yarattığı baskıyı azaltacaktır. Bu çerçevede yoksul kadınların ve beraber yaşadığı bireylerin barınma, ulaşım, beslenme, eğitim, bakım ve sağlık ihtiyaçlarına yönelik konut/kira yardımı, ayni ve nakdi sosyal yardım ve hizmetlerin sunulması gerekmektedir. Böylece bir parça da olsa yoksul kadınların TOKİ evlerinden atılmaya ilişkin olarak deneyimlediği 'korku'nun önüne geçilerek, kadınların çevrelerini olumlu yönde dönüştürebilmelerinin önü açılacaktır.
- d. Kentleşme projeleri kapsamında barınma hakkını güvence altına alan yasaların çıkması, yoksul kadınların evsizlikle ilgili hissettiği belirsizliği gidererek kaygı ve stres düzeylerini düşürecektir. Bu çerçevede sunulacak ayni/nakdi sosyal yardımların ve sağlıkla ilgili hizmetlerin, feminist sosyal çalışma çerçevesinde geliştirilen ve toplumsal cinsiyet sorumluluklarında kadın-erkek eşitliğini amaçlayan programlarla desteklenmesi, yoksul kadınların borçlanmayla hissettikleri stresin nedenlerini anlamlandırmalarında etkili olacaktır. Yoksul kadınlara yönelik olarak geliştirilecek sağlık hizmetleri açısından kadın hastalıkları ve üreme sağlığına ilişkin proje ve programların geliştirilmesi gerekmektedir. Bununla beraber, bölgesel olarak geliştirilecek sağlık hizmetlerinin özellikle erkeklerin sağlık sorunları üzerinden, asabiyet, şeker hastalığı, psikolojik rahatsızlıklar nedeniyle kadına yönelen şiddeti önlemeye yönelik proje ve programlarla desteklenmesi önemlidir.
- e. Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri gereği üstlendiği sorumlulukları dikkate alan güvenceli istihdam koşullarının mahallenin kent merkeziyle olan bağlantısını sağlayacak yaya ve toplu taşıma olanakları, bakım kurumları ve sosyal hizmetlerle desteklenmesi, kadınların ev ve iş sorumluluklarının yükünü hafifleterek yeni yaşama uyumunu destekleyecektir. Bu noktada kadınlar için uygun istihdam koşullarının yaratılmasını, mesleki eğitim, girişimcilik, beceri ve özgüven gelişimini

sağlayacak sosyal politika ve hizmetlerin, toplumsal cinsiyete ilişkin duyarlılık ve bilinç değişimini temele alan proje ve programlarla birlikte geliştirilmesi gerekmektedir. Bununla beraber barınma ihtiyacını karşılamak için çalışmak isteyen kadının bu talebini olumsuz karşılayan ataerkil ve dini normlarda dönüşüm yaratacak ve erkeklik krizinin yaratabileceği toplumsal cinsiyete dayalı riskleri azaltacak, erkeklere yönelik beceri gelişimi çalışmaları ve istihdam olanaklarının yaratılması gerekmektedir. Bu çalışmaların pro-feminist sosyal çalışma proje ve programlarla desteklenmesi önemlidir. Yine bu çerçevede daha çok eğitilmiş ve çalışabilir konumdaki genç kız ve kadınlar açısından şiddet ve okuldan kopma riski taşıyan durumların tespiti ve bu koşullardaki yoksul kadın ve kız çocuklarının korunmasına yönelik acil olarak adımların atılması gerekmektedir. Dolayısıyla kadına yönelik şiddeti, çocuk işçiliğini ve kız çocuklarının eğitimden kopmasını önlemeye yönelik sosyal politika ve hizmetlerin, neoliberal kentleşme projeleriyle bütüncül bir şekilde güvenceli barınma hakkı ve eşitsiz ataerkil/dini normlarda dönüşüm yaratacak çalışmalarla bütünleştirilmesine ihtiyaç vardır.

- f. Kentleşme projelerinin yaratacağı artan borçlanma nedeniyle çoğu eğitimsiz ya da düşük eğitilmiş, yeterli beceri ve özgüvene sahip olmayan kadınların katılabileceği kayıtdışı istihdam alanlarının tespit edilerek, bu alanlara yönelik alternatif bir sosyal güvence sisteminin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Ayrıca yoksul kadınların neoliberal kentleşme projesi içinde kalabilmeleri için uygun istihdam koşullarının yaratılmasını, mesleki eğitim, girişimcilik, beceri ve özgüven gelişimini sağlayacak sosyal politika ve hizmetlerin toplumsal cinsiyete ilişkin duyarlılık ve bilinç değişimini temele alan sosyal çalışma projeleriyle desteklenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede yoksul kadınların beceri gelişimini, istihdam edilebilirlik düzeylerini ve istihdam piyasasına katılımlarını desteklemeye yönelik olarak örgütlenmelerini sağlayacak kooperatif çalışmaları etkili olabilir. Bu açıdan mesleki eğitimlerin yoksul kadınların güçlerini keşfettikleri, yaşadıkları ayrımcı ve baskıcı koşulları dönüştürebilmelerini sağlayacak şekilde geliştirmeyi amaçlayan feminist sosyal çalışma bakış açısıyla planlanması önemlidir.

- g. Neoliberal kentleşme projesinden çıkışları/atılmaları ve yoksul kadınlar üzerinde yarattığı çaresizlik, suçluluk ve utanma duygusunu engellemek için feminist sosyal çalışma açısından güvenceli barınma hakkının savunulmasına yönelik baskı ve ayrımcılık karşıtı feminist sosyal çalışma yaklaşımının benimsenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede yoksul kadınların karşı karşıya kalabilecekleri adaletsizlikleri önleyecek hak savunuculuğunu temel alan topluluk düzeyinde örgütlenme çalışmalarıyla birlikte yoksul kadınların deneyimledikleri travmatik süreçlerde yalnız olmadığını hissetmesi önemlidir. Bunun için yoksul kadınların evden atılmayla sonuçlanan evsizlik sorunları karşısında örgütlenmesine, uluslararası ve ulusal düzeyde kent içi yoksul alanlara yönelen kentleşme projeleri kapsamında birbiriyle bağlantı kurmasına ve deneyimlerini paylaşmasına öncülük etmek gerekmektedir.

İkinci olarak kentleşme projelerine katılım sürecinin cinsiyetçi yapısıyla mücadelede, yoksulları dışlayan yapıları ve eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkilerini dikkate alan katılım mekanizmalarının geliştirilmesi için feminist sosyal politika ve sosyal çalışma açısından önemli olan öneriler şu şekildedir:

- a. Kentleşme projesine katılımı belirleyici olan ‘hak sahipliği’ koşulları ve konut/kira yardımı kriterleri yoksul kadınları içerecek şekilde yeniden düzenlenmelidir. Bu açıdan öncelikle Aktaş mahallesi gibi kent içi yoksul bölgelerde başlatılacak kentleşme projeleri için, 2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda kamulaştırma bedelinin 100 m² üzerindeki arsalar için geçerli olduğunu belirten 73. Madde’de parçalı ve düzensiz tapu koşullarında hak kayıplarını önlemeye yönelik bir düzenlemeye ihtiyaç vardır. Bu çerçevede arazi sahipliğinin garanti altına alınması, arazi hakkının devredilmesi ve kamulaştırılması süreçlerinde hak ihlallerine yol açabilecek koşullara ilişkin önlemlerin alınması, güvenceli barınma hakkı açısından acil gerekliliğe sahiptir. Ayrıca konut/kira yardımı, ev bulmada kefil ve danışmanlık desteği ve taşınma sürecinde sunulacak destekler ve sosyal yardımlar, özellikle artan borç nedeniyle kadınların deneyimlediği yoksullaşmanın yükünü ve yeniden yerleşim sürecinde deneyimledikleri sorunları azaltacaktır. Bu

nedenle 1966 tarih ve 775 Gecekondu Kanunu kapsamında sunulabilecek sosyal yardımlardan yararlanacakları belirleyen ve ‘ev ve arsa sahipliği’ üzerinden ele alınan ‘yoksul ve dar gelirli’ tanımının, kadın yoksulluğunda belirleyici olan toplumsal cinsiyete dayalı pratik ve stratejik ihtiyaçlar çerçevesinde yeniden ele alınmasına ihtiyaç vardır. Bu noktada sosyal yardımların yoksul kadınların yıkım, yeniden yerleşim öncesinde bekleme ve yeniden yerleşim sürecinde farklılaşan ihtiyaçları dikkate alınarak geliştirilmesi ve sunulması gerekmektedir.

- b. Kentleşme sürecine katılımda paternalist ilişkilerin yoksul kadınlar üzerinde yarattığı baskıyla mücadele etmek ve katılımda gönüllülüğü temele almak için, herkesi hak sahibi olarak kabul etmenin yanı sıra mülkiyetin eşit paylaşımını ve kadınların ev/konut piyasasına eşit katılımını sağlayacak yasal düzenlemeler, yoksul kadınlara yönelik sosyal konut hizmetleri, huzur evleri ve sığınma evleri önemli adımlardır. Bununla beraber topluluk düzeyinde kadın hakları üzerinden örgütlenen sivil mekanizmalar, toplumsal cinsiyet rolleri ve içselleştirilmiş ikincil konumları gereği kadınların dönüşüm projelerine ‘eklemlı’ bireyler olarak katılımından kaynaklanan hak kayıplarını engelleyecek ve ayrımcı tutumlarla mücadelede fırsatlar sunacaktır.
- c. Muhtarlıklarda, okullarda ve Belediyelerde kurulacak kadın danışma birimleri, kadınların önceliklerinin belirlenmesinde, ihtiyaçlarını tespiti ve karşılanmasında olduğu kadar kentleme projesi sürecinde belirsizliğin yarattığı baskıdan kurtulmalarında da etkili olarak projelere katılımlarını arttıracaktır. Ancak yoksul kadınların belediyeyle paternalist bir ilişki içerisinde olması, savunuculuk ve arabuluculuk çalışmalarının önemine işaret etmekte, bireysel ve grup düzeyinde kadınların yurttaşlık haklarına ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin bilinç değişimine odaklanılmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede yoksul kadınların, içerisinde yer aldıkları bilgisizlik ve belirsizlik koşullarına ilişkin taleplerini güçlü bir şekilde dile getirmiş olması, feminist sosyal çalışma açısından güvenilir ilişkiler üzerinden kadınların güçlü yönlerine odaklanan bu tür proje ve programların geliştirilmesinde önemli ipuçları sunmaktadır.

- d. Bekâr, dul, boşanmış ve yaşlı yoksul kadınların eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkileri içerisindeki dezavantajlı konumunu dönüştürmeye yönelik olarak, mülkiyetin el değiştirmesi durumunda ekstra vergilendirme ya da mülkiyetin eşit paylaşımını ve kadınların ev/konut piyasasına eşit katılımını sağlayacak yasal düzenlemeler, kadın üzerine yapılan mülkiyette vergi indirimi, ödeme kolaylığı ve konut desteği sunmak etkili adımlardır. Bununla beraber kentleşme projesi kapsamına sığınma evi ve huzur evi hizmetlerinin eklemlenmesi, eşitsiz ataerkil ilişkilerde dışlanan kadınların deneyimleyebilecekleri toplumsal cinsiyete dayalı risklerden korunmasını sağlayacaktır. Bunlara ek olarak, yoksul kadınların kentleşme sürecinde ortaya çıkan mülkiyet hakkı ihlallerinin toplumsal cinsiyete dayalı nedenlerini anlaması, ataerkil mülkiyet ilişkilerini dönüştürmeye yönelik çözüm yollarını keşfetmelerini sağlayacaktır. Bu nedenle yoksul kadınların birey, grup ve topluluk düzeyinde mülkiyet, yurttaşlık hakları ve sorumluluklarına ilişkin bilgi edinmesini ve harekete geçmesini sağlayacak sosyal çalışma proje ve programlarının, erkeklerin de dâhil edildiği kadına yönelik şiddetle mücadelede koruyucu önlemlerle desteklenmesi önemlidir.
- e. Aktaş mahallesi gibi farklı etnik grupların birarada yaşadığı, ataerkil ve dini kuralların şiddet koşullarıyla bütünleştiği kent içi yoksul mahallelerde, kentleşme projeleri farklı arazi ve mülkiyet biçimlerinin etnisite ve toplumsal cinsiyet üzerinden yaratabileceği dezavantajlılıkları dikkate almalıdır. Bu çerçevede kiracıları da dâhil edecek bir dönüşüm sürecinde, herkesi hak sahibi olarak kabul etmenin yanı sıra katılımın şeffaf olması, hak ve sorumlulukların net bir şekilde tanımlanması, yolsuzluğun engellenmesi ve ayrımcılıkla mücadelede etkili mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan mülkiyet ve tapu işleriyle ilgilenen yoksul kadınların farklılıkları nedeniyle karşılaşılabileceği ayrımcılıklarla mücadelede gerçekleştirilecek savunuculuk çalışmaları ve bilinç dönüşümüne yönelik çalışmalar önemlidir. Ayrıca feminist sosyal çalışma açısından önemli bir yer tutan ayrımcılık karşıtı yoksullukla mücadele programlarının ve yoksul kadınların dayanışma ve örgütlenme kapasitesini güçlendirmeye yönelik sosyal politika ve hizmetlerin geliştirilmesi yararlı olacaktır.

Üçüncü olarak kentleşme projeleriyle artan yoksulluk, güvensizlik ve ataerkil baskının kamusal alanda yarattığı muhafazakârlaşmayla yoksul kadınlar açısından dezavantajlılık yaratan koşulların dönüştürülmesinde feminist sosyal politika ve sosyal çalışma açısından geliştirilen öneriler aşağıda sunulmaktadır:

- a. Yoksul kadınlar için kamusal alanda var olabilmenin bir biçimi olarak kurulan muhafazakâr annelik kimliği, izinli-yasaklı etkinlikleri, uygun-uygunsuz zaman ve mekânları içermesi açısından yoksul kadınlar için hem bir fırsatı hem de bir baskıyı ifade etmektedir. Bu açıdan yoksul kadınların kamusal alan kullanımında dikkat çeken etkinliklerin neredeyse tamamen çocukların okula götürülüp getirilmesi ve okul çevresindeki etkinlikler olması, okulların kentleşme projesi kapsamında yoksul kadınların güçlenmesinde etkili birer sosyal çalışma/hizmet merkezi olarak yapılanmasına duyulan ihtiyacı göstermektedir. Bu mekânların ise, çocukların eğitim, beslenme ve gelişim ihtiyaçlarına ilişkin destek ve danışmanlık hizmetlerinin yanı sıra, yoksul kadınların istihdama katılımını ve girişimciliği destekleyen, toplumsal cinsiyet eşitliğini, kadına yönelik şiddetle mücadeleleyi, kadın haklarının gelişimini amaçlayan eğitimlerle ve kadın sağlığı konusundaki hizmetlerle donatılmış olması önemlidir. Bununla beraber, kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve baskıyla mücadelede güçlendirmeyi ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik dönüşüm yaratmayı amaçlayan kadın örgütlerinin okul ve çevresinde yoksul kadınların pratik ve stratejik ihtiyaçlarını birlikte ele alması önemlidir. Bu çerçevede muhafazakâr annelik kimliğiyle gündeme gelen baskı ve eşitsizliklere karşı ayrımcılık ve baskı karşıtlığını temele alan feminist sosyal çalışma bakış açısıyla yoksul kadınların stratejik ihtiyaçlarını karşılamayı incelemek, yoksullukla mücadelede toplumsal cinsiyet eşitliğini temele alan bir kent politikası açısından öncelik olmaktadır.
- b. Okul ve çevresinin yoksul kadınlara yönelik bir sosyal çalışma merkezi biçiminde donatılmasıyla, sadece annelik kimliğine sahip yoksul kadınlara değil bu kimlik

dışında kaldığı için kamusal alana çıkma konusunda baskı yaşayan boşanmış, bekâr ve yeni evli yoksul kadınlara da ulaşmayı sağlayacak sosyal programların geliştirilmesi önemlidir. Bu açıdan bu hizmetlerle bütünleştirilerek sunulacak düşük ücretli alternatif barınma olanaklarının geliştirilmesi, yoksul kadınların toplumsal cinsiyete dayalı şiddet koşullarından sıyrılarak dönüşüm yaratabilmeleri açısından önemli bir hizmet olacaktır. Bununla beraber özellikle okul çağında olan genç kızların karşılaşılabileceği risklerin tespiti, bu risklerle mücadelede koruyucu, önleyici, bilinç dönüşümünü ve güçlenmeyi temele alan birey, aile ve topluluk düzeyinde geliştirilecek sosyal hizmetler önemlidir. Bu hizmetlerin ise sadece kız çocuklarına yönelik olarak değil erkek çocuklarını da içerecek şekilde planlanması gerekmektedir. Amerika’da orta öğretim birimlerinde uygulanan ‘erkek, şiddeti/tecavüzü durdurabilir’ (‘Man Can Stop Rape’) isimli sosyal program önemli bir örnektir.

Dördüncü ve son olarak, yoksul kadınların güvenlik sorunlarıyla ilişkili olarak deneyimlediği korkunun özel-kamusal sınırlarını aşan boyutlarıyla mücadelede kentleşme projeleri çerçevesinde feminist sosyal politika ve sosyal çalışma açısından geliştirilen öneriler şöyledir:

- a. Evlerin nitelikli fiziksel özelliklere kavuşturulması, yakın çevreyi oluşturan apartmanın, bahçe alanlarının ve sokakların kadınlar tarafından günün her saati kullanabilecek şekilde tasarlanması, taciz, tecavüz, cinsel saldırı ve şiddetten korunmalarını sağlayacak yeterli aydınlatmanın ve geç saatte ulaşım hizmetlerinin sunulması ve güvenlik önlemlerinin alınması, yoksul kadınların güvende olma hissini yaratacak koşulları sağlamak için gereklidir. Bu noktada ortak mekânların güvenlik hissi yaratan mekânlar haline getirilmesi sürecinde, taciz eden ya da şiddet uygulayan erkeklere yönelik önleyici ve şiddete maruz kalan kadınlara yönelik olarak birey, grup ve topluluk düzeyinde geliştirilecek pro-feminist ve feminist bilinç değişimi çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede özellikle ataerkil baskıyı yoğun olarak hisseden bekâr genç kadınların, ergenlik çağında kız çocuğu olan ve yeni evli genç annelerin karşılaştığı güvenlik sorunları konusunda acilen önem alınması gerekmektedir.

- b. Düşük ücretli alternatif barınma olanaklarının, sığınma evi ve huzur evi hizmetlerinin kentleşme projeleri kapsamında güvenceli barınma hakkıyla birlikte ele alınması, kadına yönelik şiddetle mücadelede, kadınların şiddet koşullarından sıyrılarak dönüşüm yaratabilmeleri için yoksul kadınlara fırsat sunacaktır. Bu çerçevede yoksul kadınların şu an ya da kök ailesinde deneyimlediği, gözlemlediği şiddetin normal karşılanmasına neden olan ataerkil kabullerin birey, grup ve topluluk düzeyinde dönüşümünü sağlayacak sosyal çalışma uygulamalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla beraber kadına yönelik şiddetle mücadelede, caydırıcı cezaların ve koruyucu politikaların varlığı, yoksul kadınların kadına yönelik şiddet riskinden kısmen de olsa korunmalarını sağlayarak, kadınların deneyimlediği korkunun azalmasına neden olacaktır.
- c. Yoksul kadınların sokakları, istedikleri zamanlarda korkmadan kullanabilmesini sağlayacak olanaklar ve hizmetler, büyük oranda yoksul kadınların hane üyelerinin sokakta karşılaşacağı güvenlik sorunlarından dolayı duyduğu endişe ve korkunun azalmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkar, Z. M. (2006). Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye, *Planlama Dergisi*, 2, erişim: http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/2aee86157b4a40b_ek.pdf.
- Akyüz, İ. (2008). *Türkiye'de Muhafazakar Yardım Kuruluşları*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Alkan A. (2000). *Yerel Politika ve Kadın*. Ankara: KASAUM yayınları.
- Alkan, A. (2005). *Yerel Yönetimler ve Cinsiyet: Kadınların Kentte Görünmez Varlığı*, Ankara: Dipnot yayınları.
- Alınışık, A. (2008). *After Deindustrialization in the Midst of Urban Transformation: The Case of Paşabahçe*. Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Altındağ Belediyesi 2006 – 2009 Stratejik Planı.
- Anthias, F. (2001). The Material and the Symbolic in Theorizing Social Stratification: Issues of Gender, Ethnicity and Class. *The British Journal of Sociology*, 52(3), 367-390. doi: DOI: 10.1080/00071310120071106.
- Antonopoulos, R. (2009). Promoting Gender Equality Through Stimulus Packages and Public Job Creation: Lessons Learned from South Africa's Expanded Public Works Programme, *Jerome Levy Economics Institute of Bard College Public Policy Brief*, no: 101, ss. 91-98. Erişim: http://www.levyinstitute.org/pubs/ppb_101.pdf.
- Arıkan, Ç. (1990). *Alt Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Boşanmış Kadınların Psiko-Sosyal Sorunları*. H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara
- Atasü Topçuoğlu, R. (2007). *Türkiye'deki İnsan Ticareti Mağduru Kadınların Sosyal Hizmet Gereksinimleri*. H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Atauz, S. (1978). *Köyden Kente Göç ve Kentlileşme Olgusuna Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*. H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

- Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçeleme Üzerine Uzman Grubu Sonuç Raporu (2005). *Gender Budgeting*. Strasbourg: Directorate General of Human Rights. erişim: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GB\(2004\)RAPFIN_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GB(2004)RAPFIN_en.pdf).
- Badcock, B. (2002). *Making Sense of Cities: A Geographical Suvey*, London: Arnold.
- Benería, L. ve M. S. Floro (2006). Labour Market Informalization, Gender and Social Protection: Reflections on Poor Urban Households in Bolivia and Ecuador. Razavii, S. ve Hassim, S. (ed.), *Gender and Social Policy in a Global Context Uncovering the Gendered Structure of 'the Social'* içinde (ss. 193-216). New York: Palgrave Macmillan.
- Berger, T. (2006). *Slum Areas and Insecure Tenure in Urban Sub-Saharan Africa: A conceptual Rewiev of African Best Practices*. Uppsala Üniversitesi Konut ve Kent Çalışmaları Master Tezi, Uppsala.
- Bernt, M. ve Holm, A. (2009). Is it, is not?: The Conceptualisation of Gentrification and Displacement and Its Political Implications in the Case of Berlin-Prenzlaver Berg, *City*, 13 (2-3), 312-324. doi: 10.1080/13604810902982268.
- Bilan, S. (2006). *Gecekonduvan Varoşa Kadının Değişen Statüsü: Bayramtepe Örneği*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.
- Bircan, İ. (2002). Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar, Y. Özdek (ed.) *Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları* içinde (ss. 119- 127). Ankara: TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.
- BM Binyıl Bildirgesi (2000). http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/mill_decl_turkce.pdf.
- BM Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi (1948). <http://www.ihd.org.tr/index.php/san-haklarylgeleri-mainmenu-96/156-insan-haklari-evrensel-beyannames.html>.
- BM Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi-CEDAW (1979).http://www.unicef.org/turkey/cedaw/_gi18.html.

- BM Kalkınma Programı (UNDP) (2005). *En Route to Equality: A Gender Review of National MDG Reports*. New York: United Nations Development Programme (UNDP).
- BM HABITAT (1997). *Gendered Habitat: Working with Women and Men in Human Settlements Development*. Nairobi: United Nations Centre for Human Settlements (UNCHS).
- BM HABITAT (2000). *Policy Paper on Women and Urban Governance*. London: United Nations Centre for Human Settlements (UNCHS).
- BM HABITAT (2002). *Expert Group Meeting on Urban Indicators: Secure Tenure, Slums and Global Sample of Cities*. Revised Draft Report, Nairobi: United Nations Centre for Human Settlements (UNCHS).
- BM HABITAT (2004). *Urban Land for All*. Nairobi: United Nations Human Settlements, (UNCHS).
- BM HABITAT (2008a). *State of the World's Cities 2008/2009: Harmonious Cities*. Kenya: United Nations Human Settlements, (UNCHS).
- BM HABITAT (2008b). *Housing the Poor in Asian Cities, Land: A Crucial Element in Housing the Labour Poor*, Quik Guide for Policy Makers 3, Thailand: UNESCAP.
- BM HABITAT (2008c). *Local Finans Facilities: What They Are, Why They Are Important and How They Work, Slum Upgrading Facility*. Working Paper 8, Nairobi: United Nations Human Settlements, (UNCHS).
- Bora A. (2004). Feminizm: Sınırlar ve ihlâl imkânı, *Birikim Dergisi*, 184 – 185 (Ağustos-Eylül 2004), Ankara.
- Bora, A. (2008). *Sivil Toplum Kuruluşları İçin Toplumsal Cinsiyet Rehberi*. Ankara: STGM Yayınları.
- Bora A. (2011a). Bir Hafıza Mekanı Olarak Ev. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi ve Kaos GL, 5 Mart 2011 (düzenleyen), *Kent ve Mekan Ekseninde Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları Paneli*. Ankara.

- Bora A. (2011b). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası (4. Baskı)*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Bora, A. (2011c). “Olmayanın nesini idare edeceksin?": Yoksulluk, Kadınlar ve Hane. A. Bora, K. Can, A. Çiğdem, N. Erdoğan, Ö. Laçiner, E. Ocak ve M. (derl.), Şen, *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri (2. Baskı)* içinde, Ankara: İletişim Yayınları.
- Brownill, S. (2000). Regen(d)eration: Women and Urban Policy in Britain. Darke, J., Ledwith, S. ve Woods, R. (eds), *Women and the City: Visibility and Voice in Urban Space*, (ss. 114–129). Basingstoke: Palgrave Publishers.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003). *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi*. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı için hazırlanan proje raporu [Adobe Digital Baskı], erişim: <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/povreddoc/UNDP-TR-newpoverty.pdf>.
- Buğra, A. (2005). *Yoksulluk ve Sosyal Haklar*. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği Danışman Raporu, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politikalar Forumu.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (eds) (2006). *Sosyal Politika Yazıları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. ve Candaş, A. (2011). Change and Continuity under an Eclectic Social Security Regime: The Case of Turkey, *Middle Eastern Studies*, 47(3), 515–28. doi: 10.1080/00263206.2011.565145.
- Buz, S. (2006). *Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği*. H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Chant, S. ve Gutmann, M. C. (2002). ‘Men-Streaming’ Gender? Questions for Gender and Development Policy in the Twenty-First Century. *Progress in Development Studies*, 2 (4), 269-282. 10.1191/1464993402ps041ra.
- Chant, S. (2007). *Gender, Cities and Milenium Development Goals in the Global Sought*, Gender Institute New Working Paper Series, London: London School of Economics Publication.

- Chant, S, (ed.) (2010). *The International Handbook of Gender and Poverty: Concepts, Research, Policy*. UK: Edward Elgar Publishing.
- Çamur Duyan, G. (2006). *Türkiye’de Kadın Yoksulluğu: Altındağ Örneği*. H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Çelik, D. (2009). *Yerel Yönetimlerin Kentsel Dönüşüm Projelerine Katılımı: Kadınların Bakış Açısından İstanbul/Tarlabası’ndaki Uygulama Üzerine Bir Araştırma*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Aydın.
- De Certeau, M. (1984). *The Practice of Every Day Life*, S. Rendall (çev.) London: University of California Press. Erişim: <http://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/DeCerteau-Practice-Excerpts.pdf>.
- Delgado, M. (1999). *Community Social Work Practice in an Urban Context: The Potential of a Capacity-Enhancement Perspective*, ISBN 13: 978-0-19-512547-4, ISBN10: 0-19-512547-9.
- Demir, S. (2003). Kadın ve Yoksulluk. *Türkiye İnsan Hakları Konferansı 2002 Bildirileri: Yoksulluk ve İnsan Hakları* içinde (derl.) G. Erdost, Ankara: Buluş Matbaacılık.
- Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013). Erişim: <http://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/kalkinma-plani-9-genel-kurul.pdf>.
- Dominelli, L. (2002). *Feminist Social Work Theory and Practice*, London: Palgrave.
- Doshi, S. (2012). Politics of Persuasion: Gendered Slum Citizenship in Neoliberal Mumbai, R. Desai ve R. Sanyal (eds.), *Urbanizing Citizenship: Contested Places in Indian Cities* içinde (ss. 83-108). India: SAGE Publications.
- Drolet, J. (2010). Feminist Perspectives in Development: Implications for Women and Microcredit, *Journal of Women and Social Work*, 35(3), 212-223.doi: 10.1177/0886109910375218.
- DuBois, B. ve Miley, K. K. (1999). *Social Work: An Empowering Profession (3. baskı)*. Boston: Allyn & Bacon.

- Erbaş, H. ve P. Soydemir (2011). Sermaye Hareketleri ve “Küresel Kent” Olma Yolunda İstanbul-lar. S. Şahinkaya ve N. İ. Ertuğrul (eds.), *Birsay Kuruç’a Armağan* içinde (ss. 635-675). Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayın.
- Erkenez, S. (2009). *Gecekondu Kadının Konutu Kullanımı ve Değerlendirmesi*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Erman, T. (1996). Women and the Housing Environment: The Experiences of Turkish Migrant Women in Squatter (Gecekondu) and Apartment Housing, *Environment and Behavior*, 28 (6), ss. 764-798. Erişim: <http://ejts.revues.org/85>.
- Erman, T. (1997). The Meaning of The City Living for Rural Migrant Women and Their Role in Migration: The Case of Turkey, *Women’s Studies International Forum*, 20 (2), ss. 263-273. erişim: [http://yoksis.bilkent.edu.tr/pdf/files/10.1016-S0277-5395\(96\)00091-X.pdf](http://yoksis.bilkent.edu.tr/pdf/files/10.1016-S0277-5395(96)00091-X.pdf).
- Erman, T. (1998). Kadınların Bakış Açısından Köyden Kente Göç ve Kentteki Yaşam, A. Mirzan Hacimirzaoglu (der.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde (ss. 211-225). Ankara: Tarih Vakfı.
- Erman, T. (2004). Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları. *European Journal of Turkish Studies*, Erişim: <http://www.ejts.org/document85.html>.
- Erman, T. (2007). Çandarlı-Hıdırlıktepe (Altındağ, Ankara) Örneği Üzerinden Suç ve Mekan İlişkisi ve Mahalleli Deneyimleri: Dosya 06. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*, 55, ss. 30-34.
- Erman, T. (2010). Kent ve Gecekondu, Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak ve M. Şiriner (eds.), *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları* içinde İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Ersavaş, Ö. (2009). Gecekondu Alanlarının Dönüşümü: Ankara Gültepe Mahallesi Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.

- Feldman, R. M. ve Stall, S. (1994). The Politics of Space Appropriation: A Case Study of Women's Struggles For Homeplace in Chicago Public Housing, I. Altman ve A. Churchman (Eds.), *Women and The Environment* içinde (ss. 167-198). New York: Plenum Press.
- Fenster T. (1999). Space for Gender: Cultural Roles of the Forbidden and the Permitted, *Environment and Planning D: Society and Space*, 17(2), 227-246. doi: 10.1068/d170227.
- Fenster, T. (2005). The Right to the Gendered City: Different Formations of Belonging in Everyday Life. *Journal of Gendered Studies*, 14(3), 217-231. doi: 10.1080/09589230500264109.
- Fildes, J. (1997). *Gender, Space, Housing and Inequality - Working Paper no: 83*, London: Master of Science at the Development Planning Unit.
- Fraser, N. ve L. Gordon (1994). Civil Citizenship Against Social Citizenship? On the Ideology of Contract-Versus-Charity. Van Steenberg (Ed.). *The Condition of Citizenship* içinde, London: Sage.
- Galiani, S. ve S. Shargrotsky (2004). Effects of Land Titling on Child Health. *Economics and Human Biology*, 2, 353-372. doi: 10.1016/j.ehb.2004.10.003.
- Girit Mcdaniel, G. (2010). *Kentsel Dönüşüm Politikalarının Küreselleşme Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Sulukule Örneği*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.
- Göçmen, İ. (2014). Religion, Politics and Social Assistance in Turkey: The Rise of Religiously Motivated Associations, *Journal of European Social Policy*, 24(1), 92-103. doi: 10.1177/0958928713511278.
- Görgülü, Z. ve diğ. (2006). Mahalle Ölçeğinde Kentsel Dönüşüm Modeli: Küçük Bakkalköy Örneği. *İstanbulun Eylem Planlamasına Yönelik Mekansal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirmelşi* içinde (3. Bölüm, ss. 15-129), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir Bölge Planlama Bölümü Yayını.

- Gringeri, C. E. ve S. Roche (2010). Beyond the Binary: Critical Feminisms in Social Work, *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 25 (4), 337-340. doi: 10.1177/0886109910384194.
- Gruffydd Jones, B. (2012). “Bankable Slums”: The Global Politics of Slum Upgrading, *Third World Quarterly*, 33 (5), 769-789. doi: 10.1080/01436597.2012.679027.
- Gümüşboğa, B. (2009). Katılım Ekseninde Kentsel Dönüşüm: Altındağ Aktaş Mahallesi Örneği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Güney Macaristan Bölgesel Gelişim Kurumu Raporu (2007). *Addressing Community Cohesion: Good Practice in Equalities Legislation at The Local and Regional Level, With Particular Emphasis on Deprived Rundown Areas*. Final Report for Committee of the Regions Directorate for Consultative Works, Hungary: Unit for Policy Analysis, Studies and Interinstitutional Legislative Planning.
- Günlük Şenesen, G. (8-9 Ekim 2008). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye için Bir Değerlendirme. *Bütçe Sürecinde Parlamantonun Değişen Rolü Sempozyumu-Bütçelemeye Yeni Yaklaşımlar Oturumu*, Afyonkarahisar.
- Güzey, Ö. (2009). Urban Regeneration and Increased Competitive Power: Ankara in an Era of Globalisation. *Cities*, 26, 27-37. doi: 10.1016/j.cities.2008.11.006.
- Habraken, E. ve S. Brans, (2004). *Feminism and Urban Space: Public and Private Space of Women in the City*. Barbara Hooper danışmanlığında hazırlanan öğrenci ödevi, Radboud Üniversitesi, erişim: <http://nsearch.com/files/pdf/urban-space/10>.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. Mehmet Moralı (çev.). İstanbul: Metis.
- Harvey, D. (2007). Neoliberalism as Creative Destruction. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 610 (21), 21-44. doi: 10.1177/0002716206296780.
- Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler*. Ayşe Deniz Temiz (çev.). İstanbul: Metis.

- Hassim, S. (2006). Gender Equality and Developmental Social Welfare in South Africa, Razavii, S. ve Hassim, S. (ed.), *Gender and Social Policy in a Global Context Uncovering the Gendered Structure of 'the Social'* içinde (ss. 109-129). New York: Palgrave Macmillan.
- Hatiboğlu, B. (2009). Yoksul Ailelerle Sosyal Hizmet: Sokakta Çalışan Çocuklar Örneği. H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Hepworth, D. H., R. H. Rooney ve J. A. Larsen (1997). *Direct Social Work Practice: Theory and Skills* (5. baskı). Pacific Grove: Brooks/Cole.
- Heyzer, N. (1998). Working Towards a World Free from Violence Against Women: UNIFEM's Contribution. *Gender and Development*, 6 (3), 17-26. doi:10.1080/741922830.
- Hobson, B. (2006). The Evolution of the Women-friendly State: Opportunities and Constraints in the Swedish Welfare State, Razavii, S. ve Hassim, S. (ed.), *Gender and Social Policy in a Global Context Uncovering the Gendered Structure of 'the Social'* içinde (ss. 151-172). New York: Palgrave Macmillan.
- IASSW (International Association of Schools of Social Work) (2001). *International Definition of Social Work*, erişim <http://www.iassw-aiets.org>.
- IFSW (International Federation of Social Workers) (2001). *International Definition of Social Work*, erişim <http://ifsw.org>.
- Işık, O. (1994). Değişen Toplum/Mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması, *ToplumveBilim*, 65-65/Güz-Kış, 7-38.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2005). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*. Ankara: İletişim Yayınları.
- İl, S. (1990). *Türkiye'deki Kadın Suçlarının Genel Özellikleri ve İnfaz Süresince Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

- İlik, B. (1992). Yoksulluğun Genel Belirleyicileri. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- İmar ve İskân Bakanlığı (İİB) (1964a). Ankara-Gölveren Gecekondu Araştırması. Gecekondu Ön Çalışmaları 2, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- İmar ve İskân Bakanlığı (İİB) (1964b). Ankara-Çiğir Bağları Gecekondu Araştırması. Gecekondu Ön Çalışmaları 3, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- İmar ve İskân Bakanlığı (İİB) (1964c). Ankara - Topraklık Gecekondu Araştırması. Gecekondu Ön Çalışmaları 4, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- İmar ve İskân Bakanlığı (İİB) (1964d). Ankara- Gölveren- Çiğir Bağları ve Topraklık Gecekonduları. Gecekondu Ön Çalışmaları 5, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- İmar ve İskân Bakanlığı (İİB) (1968). Gecekondular ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri. Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt G. ve Watts, M. (2000). *The Dictionary of Human Geography* (4. Baskı). USA: Blackwell Publishing.
- Jönsson, J. H. (2010). Beyond Empowerment: Changing Local Communities. *International Social Work*, 53(3), 393–406. doi: 10.1177/0020872809359867
- Kabeer, N. ve R. Subrahmanian (1996). *Institutions, Relations and Outcomes: Framework and Tools for Gender-aware Planning*. IDS Discussion Paper No.357, Brighton: Institute of Development Studies. Erişim: <https://www.ids.ac.uk/files/Dp357.pdf>.
- Kadın Dayanışma Vakfı (2005). *Kadına Yönelik Şiddet El Kitabı*, Ankara: KDV Yayınları.
- Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2007-2010). erişim: http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/kadinayonelikaisiddetlemucadeleulusaleyemplanı.pdf.
- Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger, H. (1999). İş İlişkilerine Bir Bakış: Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar, A. Mirzan Hacımırzaoğlu (der.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde (ss. 225-236). Ankara: Tarih Vakfı.

- Kalkınma Bakanlığı 2007-2009 yılı Orta Vadeli Programı, erişim: <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/OrtaVadeliProgramlar.aspx>.
- Kalkınma Bakanlığı 2008-2010 yılı Orta Vadeli Programı, erişim: <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/OrtaVadeliProgramlar.aspx>.
- Kalkınma Bakanlığı 2009-2011 yılı Orta Vadeli Programı, erişim: <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/OrtaVadeliProgramlar.aspx>.
- Kalkınma Bakanlığı 2013-2015 yılı Orta Vadeli Programı, erişim: <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/OrtaVadeliProgramlar.aspx>.
- Kalsem K. ve V. L. Williams (2010). *Social Justice Feminism*. University of Cincinnati Public Law Research Paper No. 08-14. Erişim: <http://ssrn.com/abstract=1112105>.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2006). *Ankara (23. Baskı)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karataş, K. (1987). *Gecekondu Ailelerinin Kentle Bütünleşmelerini Engelleyen nedenler ve Ortaya Çıkan Toplumsal Sorunlar (Korunmaya Muhtaç Çocuk Sorunu Nedeniyle Ankara Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne Başvuran Gecekondu Aileleri Üzerine Bir Araştırma)*. H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Karataş, K., İ. Cılga, S. Güneş, A. Han, A. R. Kalaycı, S. Turhan, N. Türkaslan ve S. Yurtkuran (2002). Göç ve Kentsel Yaşama Uyum Sorunları. İ. Çayboyulu (der.), *2001 Yılı Aile Raporu* içinde (ss. 1-46). Ankara: TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı yayınları.
- Karataş, K. ve Çamur-Duyan G. (2002). Toplum Merkezleri: Hizmetten Yararlananların Gözüyle Bir Değerlendirme, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 13 (1), 1-19.
- Karpat, H. K. (2003). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşümler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kemp, S. P. (2001). Environment Through a Gendered Lens: From Person-in-Environment to Woman-in-Environment. *Affilia*, 16 (7), 7-30.doi: 10.1177/08861090122094118.
- Kemp, S. P., J. K. Whittaker ve E. M. Tracy (1997). *Person-environment Practice: The Social Ecology of Interpersonal Helping*. New York: Aldine de Gruyter.

- Kern, L. (2008). *Gendering Urban Revitalisation: Women Condominium Development and the Neoliberalization of Urban Citizenship*. York Üniversitesi Kadın Çalışmaları Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Toronto.
- Kern, L. (2010). Selling the 'Scary City': Gendering Freedom, Fear and Condominium Development in The Neoliberal City. *Social & Cultural Geography*, 11 (3), 209-230. Doi: 10.1080/14649361003637174.
- Kıray, M. (1998/2007). *Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 2: Kentleşme Yazıları (3. Basım)*. İstanbul: Bağlam yayınları.
- Kimmelman, M. (2011). Rescued by Design, erişim: <http://www.nytimes.com/2011/10/23/artsdesign/for-some-of-the-worlds-poorhope-comes-vi-design.html?pagewanted=all&r=0>.
- Kongar, E. (1969/1972). *İzmir'de Kentsel Aile (Doktora tezi)*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Kongar, E. (1974). Altındağ'da Kentle Bütünleşme. *Amme İdaresi Dergisi*, 6 (3).
- Koray, M. (2011a). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 29, 13-53. Erişim: <http://calismatoplum.org/sayi29/koray.pdf>.
- Koray, M. (2011b). Küreselleşen Eşitlik Politikalarına Karşı Küreselleşen Kapitalizm: Sol-Feminist Bir Eleştiri, S. Sancar (der.) *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan (cilt I)* içinde (ss. 305-342), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Korkut, S. E. (2010). *Japonya'nın Resmi Yardım Kurumu (Oda)'nın Türkiye'de Uyguladığı Kalkınma Yardımlarının Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Bir Strateji Olarak Değerlendirilmesi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Korpi, W. ve J. Palme (1998). The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality, and Poverty in the Western Countries.

- American Sociological Review*, 63, 661-87. <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2657333?uid=2&uid=4&sid=21104067379971>.
- Koskela, H. (1997). "Bold walk and breakings": Women's Spatial Confidence versus Fear of Violence. *Gender, Place, and Culture*, 4(3), 301-319. doi: 10.1080/09663699725369.
- Kurtuluş, H. (ed.) (2005). *İstanbul'da Kentsel Ayırışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (1996). The Right to the City, E. Kofman and E. Lebas (eds.) *Writings on Cities* içinde (pp. 63–184), London: Blackwell.
- Lewis, J. (1992). Gender and the Development of Welfare Regimes. *Journal of European Social Policy*, 2 (3), 159-173. doi:10.1177/095892879200200301.
- Madge, C. (1997). Public Parks and Geograpgy of Fear. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 88(3), 237 - 250. DOI: 10.1111/j.1467-9663.1997.tb01601.x. erişim: http://www.researchgate.net/publication/229978994_PUBLIC_PARKS_AND_THE_GEOGRAPHY_OF_FEAR.
- Masika, De Haan ve Baden, 1997). *Urbanisation and Urban Poverty: A Gender Analysis*. Gender Equality Unit and Swedish International Development Cooperation Agency (Sida) Report 54, Brighton: Institute of Development Studies University of Sussex Publication. Erişim: http://www.iiav.nl/epublications/1997/Urbanisation_and_urban_poverty.pdf
- Massey, D. (1994). *Space, Place and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- McDowell, L. (1999). *Gender, Identity and Place: Understanding Feminist Geographies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- McGuire, J. T. (2009). From Socialism to Social Justice Feminism: Rose Schneiderman and the Quest for Urban Equity, 1911-1933. *Journal of Urban History*, 35(7), 998-1019. doi: 10.1177/0096144209347990

- McKenzie, S. (1984). A Socialist Feminist Perspective on Gender and Environment, *Antipode*, 16 (3), 3-10. Erişim: <http://www.praxis-epress.org/CGR/15-MacKenzie.pdf>.
- Milojevic, I. (2008). Timing Feminism, Feminising Time. *Futures*, 40 (4), 329-345. doi: 10.1016/j.futures.2007.08.008.
- Miraftab, F. (2001). Risks and Opportunities in Gender Gaps to Access Shelter: A Platform for Intervention. *International Journal of Politics, Culture and Society*, 15:1, 143-60. doi: 10.1023/A:1011176002208.
- Molyneux, M. (2006). Mothers at the Service of the New Poverty Agenda: Progresa/Oportunidades, Mexico's Conditional Transfer Programme. *Journal of Social Policy and Administration*, 40 (4), 425-449. <http://www.prof.uniandes.edu.co/~ijaramil/progresa.pdf>.
- Molyneux, M. (2007). Change and Continuity in Social Protection in Latin America: Mothers at the Service of the State. *Gender and Development Paper 1* içinde, Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- Moser, C. (1993). *Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training*. London: Routledge.
- Mukhiva, V. (2001). Enabling Slum Redevelopment in Mumbai: Policy Paradox in Practice, *Housing Studies*, 16 (6), 791-806. doi: 10.1080/02673030120090548.
- Nuijten, M., M. Koster ve P. Vries (2012). Regimes of Spatial Ordering in Brazil: Neoliberalism, Leftist Populism and Modernist Aesthetics in Slum Upgrading in Recife, *Singapore Journal of Tropical Geography*, 33, 157-170. doi: 10.1111/j.1467-9493.2012.00456.x.
- Nyametso, K. (2012). Resettlement of Slum Dwellers, Land Tenure Security and Improved Housing, Living and Environmental Conditions at Madina Estate: Accra, Ghana, *Urban Forum*, 23, 343-365. doi: 10.1007/s12132-011-9137-6

- Ocak, E. (2011). Yoksulun evi, N. Erdoğan (der.), *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri*, İstanbul: iletişim yayınları.
- Onat, Ü. (1990). *Gecekondu Kadınının Kente Özgü Düşünce ve Davranışlar Geliştirme Süreci*. H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Orme, J. (2002). Feminist Social Work. *Social Work: Themes, Issues and Critical Debates* içinde (2. basım), (derl.) R. Adams, L. Dominelli ve M. Payne, New York: Palgrave.
- Özar, Ş. ve B. Yakut-Çakar (2012). *Aile, Devlet ve Piyasa Kısılcığında Boşanmış Kadınlar*. Erişim: <http://www.spod.org.tr/turkce/wp-content/uploads/2013/06/%C3%96zar-ve-Yakut-%C3%87akar-FeministYakla%C5%9F%C4%B1mlara%C5%9Eubat-2012-2.pdf>
- Özmete, E., Hablemitoğlu, Ş. ve Yıldırım, F. (2012). *Ankara'da Yaşlı Yoksulluğu: Ekonomik, Sosyal, Kültürel İhtiyaçların Analizi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (Yaşam) Raporu.
- Pascall, G. (1997). *Social Policy: A New Feminist Analysis*. London: Routledge.
- Pekin Dünya Kadın Deklerasyonu (1995). <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf>.
- Phillips, A. (2001). Feminism and Liberalism Revisited: Has Martha Nussbaum Got It Right?, *Constellations*, 8 (2), 249–66.doi: 10.1111/1467-8675.00229.
- Polat, (2008). *Yerel Yönetimler Ölçeğinde Planlamaya Kadın Katılımı: "Ankara Örneği"*. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Pulat, G. (1992). *Dar Gelirli Kentlilerin Konut Sorunu ve Soruna Sosyal İçerikli Mekânsal Çözüm Arayışları*. Ankara: Kent-Koop yayınları
- Rabenhorsst, C. S. ve A. Bean (2011). *Gender and Property Rights: A Critical Issue in Urban Economic Development*. Washington: The International Housing Coalition and the Urban Institute Report. Erişim: <http://www.urban.org/uploadedpdf/412387-gender-and-property-rights.pdf>.

- Rashid, S. F. (2009). Strategies to Reduce Exclusion Among Populations Living in Urban Slum Settlements in Bangladesh, *Journal of Health, Population and Nutrition*, 27 (4), 574-586. doi: 10.3329/jhpn.v27i4.3403.
- Razavi, S. (2009). Introduction. *The Gendered Impacts of Liberalisation: Towards 'Embedded Liberalism'?* içinde (derl.) Shahra Razavi, Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- Razavii, S. ve Hassim, S. (2006). Gender and Social Policy in a Global Context Uncovering the Gendered Structure of 'the Social'. Razavii, S. ve Hassim, S. (ed.), *Gender and Social Policy in a Global Context Uncovering the Gendered Structure of 'the Social'* içinde (s. 1-43). New York: Palgrave Macmillan.
- Robbins, G. ve Aiello, A. (2006). Study on Employment Aspects of Slum Upgrading: Practices and Opportunities Identified in Two South African Case Studies, *ILO Araştırma Raporu*, no: 69, 1-59. Erişim: <http://www.ilo.org/public/english/employment/recon/eiip/download/workshop/slumup.pdf>.
- Sakızlıoğlu, N. B. (2007). *Impacts of Urban Renewal Policies: The Case of Tarlabası-İstanbul*. ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.
- Sandelowski, M. ve Barroso, J. (2002). Finding the Findings in Qualitative Studies. *Journal of Nursing Scholarship*, 34 (3), 213-220. doi: 10.1111/j.1547-5069.2002.00213.x.
- Sassen, S. (1998). *Globalization and Its Discontents: Essays on The New Mobility of People and Money*. New York: New Press.
- Slater, T. (bilinmiyor). *Revanchist City*, <http://www.geos.ed.ac.uk/homes/tslater/revanchist.pdf>
- Sosyal Güvenlik Kurumu url'si. <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/tarihçe>.
- Sosyal Konut Projesi Uygulama Yönergesi (2012). Karar no: 2012/3, EK-8, erişim: http://www.duzici.gov.tr/ortak_icerik/duzici/Sosyal_Konut_Uygulama_Yonergesi.pdf.

- Stoloff, J. A. (2004-08-14). *A Brief History of Public Housing*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Sociological Association, Hilton San Francisco & Renaissance Parc 55 Hotel, San Francisco, CA, erişim: http://www.allacademic.com/meta/p108852_index.html.
- Sutton, S. A. (2008). *Urban Revitalization in The United States: Policies and Practices*. Final Report of United States Urban Revitalization Research Project (USURRP), Colombia: Colombia University Press.
- Swart, E. (2012). Gender-Based Violence in a Kenyan Slum: Creating Local, Women-Centred Interventions, *Journal of Social Science Research*, 38 (4), 427-438. doi: 10.1080/01488376.2012.676022.
- Swigonski, M. E. ve S. Raheim (2011). Feminist Contributions to Understanding Women's Lives and the Social Environment. *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 26(1), 10-21. doi: 10.1177/0886109910392517.
- Smith, N. (1996). *The New Urban Frontier: Gentrification and The Revanchist City*. London: Routledge.
- Smith, D. E. (2005). *Institutional Ethnography: A Sociology for People*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Steinhilber, S. (2006). Gender and Post-socialist Welfare States in Central Eastern Europe: Family Policy Reforms in Poland and the Czech Republic Compared. . Razavii, S. ve Hassim, S. (ed.), *Gender and Social Policy in a Global Context Uncovering the Gendered Structure of 'the Social'* içinde (ss. 68-88). New York: Palgrave Macmillan.
- Stoetzler, M. ve N. Yuval-Davis (2007). Standpoint Theory, Situated Knowledge and the Situated Imagination. *Feminist theory*, 3(3), 315–333. doi: 10.1177/146470002762492024.
- Şen, B. (2006). *Kentsel Gerilemeyi Aşmada Çelişkili Bir Süreç Olarak Soylulaştırma: Galata Örneği*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

- Şengül T. ve M. Ersoy. (2002). *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri, Ankara Örneği*. Ankara: ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı, Yayın No: 4.
- Şenol-Cantek, F. (2001). Fakir/Haneler: Yoksulluğun “Ev Hali”. *Toplum Bilim* 89, 102-131.
- Şenyapılı, T. (1982). Ankara Gecekondularının Ekonomik Profili. *Kentsel Bütünleşme* içinde (derl.) E. Türköz., Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, Yayın No: 4.
- Şenyapılı, T. (2004). *"Baraka"dan "Gecekondu"ya - Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Taher, M. T. ve İ. Arefeen (2014). Transformation of Slum and Squatter Settlements: A Way of Sustainable Living in Context of 21st Century Cities. *American Journal of Civil Engineering and Architecture*, 2 (2), 70-76. doi: 10.12691/ajcea-2-2-3.
- Tekeci, F. (2012, Ağustos 6). Sincan’da İkinci Çiğin Korkusu. *Hürriyet Gazetesi*. 13 Aralık 2012 tarihinde erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/ankara/21155260.asp>.
- Tiryaki, V. (2013, 20 Kasım). Altındağ'ın Tamamı En Büyük Projem. <http://www.haber-ankara.com/haber/2193/veysel-tiryaki-altindagin-tamami-en-buyuk-projem.html>.
- TOKİ (2011a). *Geleceğin Türkiye’sini İnşa Ediyoruz: TOKİ Kurum Profili 2010-2011*. Ankara: T.C. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.
- TOKİ (2011b). *500 Bin Konut: Geleceğin Türkiye’sini İnşa Ediyoruz*. Ankara: T.C. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.
- Toksöz, G. (2011). *Kalkınmada Kadın Emegi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Tomanbay, İ. (1991). *Türkiye’de ve Almanya’da Sosyal Hizmetler*, Ankara: Selvi Yayınları.
- Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013. erişim: <http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/TCEUlusaleylemplani.pdf>.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2013). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2013 Nüfus Sayımı Sonuçları.

- Türkiye’de Kadının Durumu Raporu (2012). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı yayını.
- Türkün, A. (2014). *Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul’da Kentsel Dönüşüm*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Türkyılmaz, S. (2004). The Experiences of Two Generations of Women in Poverty: A Case Study in Çandarlı, Altındağ in Ankara, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Uçar, C. (2011). *Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Uzun, N. C. (2003). The Impact of Urban Renewal and Gentrification on Urban Fabric: Three Cases in Turkey, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 34 (3), 363-375.
- Uzunçarsılıoğlu, C. B. (2010). İstanbul’u Küresel Kent Yapma Aracı Olarak Kentsel Dönüşüm ve Ardındaki Konut İhlalleri: Ayazma(n)’dan Bezirganbahçe’ye Tutunamayanlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Vale, L. J. ve Y. Freemark (2012). From Public Housing to Public-Private Housing, *Journal of the American Planning Association*, 78(4), 379-402, doi: 10.1080/01944363.2012.737985.
- Walby, S. (2004). The European Union and Gender Equality: Emergent Varieties of Gender Regime. *Social Politics*, 11(1), 4-29. doi: 10.1093/sp/jxh024.
- Wallace, R. ve A. Wolf (2004). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. L. Elburuz ve M. R. Ayas (çev.), İzmir: Punto Yayıncılık.
- Wilson, W. J. (2012). *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy* (2. baskı). Chicago: University of Chicago Press

- Young, I. M. (1998). Polity and Group Difference: A Critique of The Ideal of Universal Citizenship. G. Shafir (ed.) *The Citizenship Debate* içinde (ss. 263-290), London: University of Minnesota Press.
- Yuval-Davis, N. (2000). Citizenship, Territoriality and Gendered Construction of Difference. E. Isin (ed.) *Democracy, Citizenship and The Global City*, (ss. 171-187), London: Routledge.
- Yuval-Davis, N. (2006). Intersectionality and Feminist Politics. *European Journal of Women's Studies: Special Issue on Intersectionality*, 13(3): 193–209. doi: 10.1177/1350506806065752.
- Zaviršek, D. (2006). Ethnographic Research as the Source of Critical Knowledge in Social Work and Other Caring Professions. Flaker, V. ve T. Schmid (derl.). *Von der Idee zur Forschungsarbeit: Forschen in Sozialarbeit un Sozialwissenschaft (Böhlau Studienbücher BSB)* içinde (ss. 125-144). Wien: Böhlau Verlag, Herbst.
- 2009 Türkiye Yerel Seçim Sonuçları
- 2014 Türkiye Yerel Seçim Sonuçları
- 775 sayılı Gecekondu Kanunu (1966)
- 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu (1984)
- 3294 sayılı Sosyal Yardım ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kanunu (1986)
- 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu (2004)
- 5216 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu (2004)
- 5393 sayılı Belediye Kanunu (2005)
- 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Malların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun (2005)
- 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (2012)
- 7296 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun (1959)

28410 sayılı Dönüşüm Projeleri Özel Hesabı Gelir, Harcama, Kredi ve Kaynak Aktarımı
Yönetmeliği (2012)

Ek 1. Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Yasal Düzenlemeler

İSİM-TARİH

Avrupa Yerel Topluluklar veya Yönetimler Arasında Sınır ötesi İşbirliği Çerçeve Sözleşmesi (1980, 1995)	MEKÂNIN DÜZENLENMESİ	BARINMA/KONUT * Aynı zamanda kadın yoksulluğuyla mücadele ve kadına yönelik şiddet konularını da içermektedir.
Avrupa Bölgesel ve Mekânsal Planlama Şartı (1983)		
Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (1985)		
Avrupa Kentsel Şartı I (1992) ve II (2008)		
Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (2000)		
Aalborg Şartı (1994, 2004)		
Avrupa Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yol Gösterici İlkeler (CEMAT-2000)		
Avrupa Mekânsal Gelişme Perspektifi (1999)		
Sürdürülebilir Avrupa Kentleri Leipzig Şartı (2007)		
Avrupa Birliği Mekânsal Gündemi (2007)		
Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı (AKEEŞ-2007)		
HABİTAT I Küresel Eylem Planı (1976)		
Evsizler İçin Konut Yılı Raporu (1987)		
2000 Yılına Kadar Küresel Barınma Stratejisi (1988)		
Nairobi Stratejileri (1985)*		
Yerel Gündem 21 (1992)*		
Kahire Eylem Planı (1994)*		
Kopenhag Eylem Programı (1995)*		
Pekin Dünya Kadın Deklerasonu ve Eylem Planı (1995)*		
HABİTAT II Küresel Eylem Planı (1996)*	TOPLUMSAL CİNSİYET	
İş ve Meslek Bakımından Ayrım Hakkında Sözleşme (ILO- 1958)		
Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW-1979)		
Viyana Bildirgesi (1993)		
AB Temel Haklar Şartı (2000)		
Pekin +5 Sonuç Bildirgesi (2000)		
BM Milenyum Deklarasyonu (Binyıl Bildirgesi) (2000)		
İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Sözleşmeye Ek 12 No'lu Prorokol (2000)		
Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (2011)		

Ek 2: Araştırma Öznelerinin Ayrıntılı Tanıtımı

Açelya: 66 yaşında, 33 yaşındaki kızı ve 17 yaşındaki torunuyla 1994'te belediyenin eski evlerini yıkması üzerine kendi yaptıkları 90 metrekarelik eski bir evde oturuyor. Ağrılı ancak doğduğundan beri bu mahallede yaşıyor. Dul. Okuma yazması yok. Hiç çalışmamış. Kendi yaşlılık maaşı, belediyeden aldıkları kömür ve gıda yardımlarıyla geçiniyor. %51 özürlü raporu olduğunu ancak ağır özürlü yazmadığı için aylık bağlanmadığını söylüyor. Evleri tapu tahsisli ve kendi üzerine, ancak yıkımın gelmesi durumunda, borçlanarak TOKİ evlerine geçebilecek gücü olmadığını belirtiyor. Kendisi diz ve bileklerindeki sorun nedeniyle evden hiç çıkamıyor. Kızının bakımına muhtaç olduğunu söylüyor.

Akasya: 47 yaşında. Resmi nikâhlı. Okuma yazması yok. Eşi, 11 ve 12 yaşlarında kızları ve 13 yaşında oğluyla birlikte, eşi üzerine menderes tapulu 70 metrekare olan arazilerinin karşılığında 15 yıl boyunca 250 tl borçla geçtikleri TOKİ evinde yaşıyor. 1,5 yıldır yaşadığı evini ve 16 yıldır yaşadığı mahallesini sevdiğini söylüyor. Ancak eski evleri 5 yıl önce yıkılınca kirayı ödemede zorlanmış ve SYDV'den 3 çocuğu için Şartlı Eğitim Yardımı ve belediyeden gıda yardımı almaya başlamış. Şu anda TOKİ'ye borçlarını ödeyemediklerini söylüyor. Sürekli akrabalarından ya da tanıdıklarından borç istemekten artık usandığını belirtiyor. Borç nedeniyle burada kalmanın mümkün olmadığını düşünüyor. Ama eşi bu borç bitince ucuz bir ev alırdık diyormuş. Hiç çalışmamış. Eşi de iş çıktıktan pazarlarda hamallık yaparak para kazanmaya çalışıyor. Yaşadığı maddi sıkıntı nedeniyle, kızlarının okuyamamasından korkuyor. Büyük kızı devlet yardım ederse seneye liseye gitmeyi istiyor. Eğer olmazsa, bedava olduğu için imam hatib lisesine giderim diyormuş. Eşinin oğlu arkadaş ortamı nedeniyle silahlı işlere karışmış ve yaralamadan cezaevine girmiş. Bu nedenle ve yardım aldıkları için komşuluk ilişkileri de bozulmuş. Kimseyle görüşmediğini söylüyor.

Begonya: 33 yaşında 9 yıl önce görücü usuluyla evlenmiş, resmi nikâhı çocuklar olunca yapmışlar. Eşi, 4,5 ve 3 yaşındaki oğulları ve 56 yaşındaki annesiyle birlikte oldukça küçük ve bakımsız bir evde yaşıyor. Şu an doğduğu evde oturuyor ve hep Aktaş mahallesinde yaşamış. Evini sevdiğini ancak mahallenin bozulduğunu söylüyor. Yıkımın gelmesi durumunda 50 metre kare tapu tahsisli ve annesi üzerine olan 6 hisseli olan arazileriyle TOKİ evlerine geçmesinin imkânsız olduğundan bahsediyor. Lise mezunu, kitap okumayı çok seviyor. Lisedeyken Cebeci kütüphanesine gidermiş. Çocuklar nedeniyle evde ders çalışma imkânı olmadığı için açık öğretimden işletme bölümünü kazandığı halde bırakmak zorunda kalmış. Daha önce konfeksiyon işinde çalışmış ancak evlendikten sonra çalışmamış. Eşinin sürekli bir işi hiç olmamış, sezonluk tekstil işlerinde çalışarak kazandığı para ve SYDV'den aldığı kömür yardımıyla geçiniyorlar. Çocukları küçük olduğu için çok fazla dışarı çıkmadığını söylüyor.

Çiğdem: 57 yaşında. 42 yıldır evli. Resmi nikâhlı. Okuma yazması var ama eğitim almamış. Evlenerek geldiği Aktaş mahallesini sevdiğini buradan başka bir yerde yaşayamayacaklarını söylüyor. Şu an eşi, 32 yaşındaki oğlu, kızı, 16, 16 ve 14 yaşlarındaki erkek torunlarıyla birlikte, 1,5 yıldır, 5 hisseli olarak eşi üzerine olan menderes tapulu 279 metrekarelik arsalarına karşılık verilen TOKİ evinde yaşıyor. Şu an 13,5 yıl ayda 450 tl borç ödeyecekler. Kendisi hiç çalışmamış. Oğlunun 3 aydır çalışmadığını, eşinin de bir manavın yanında çalışarak ancak ekmek parası kazanabildiğini söylüyor. TOKİ evine geçmeleriyle kızı, vefat eden kızının korunmaya muhtaç çocuk kapsamında yurttan kalan 2 oğlunu da yanına almış. Bugün geçimlerini Ankara B. Şehir Belediyesi'nden ve SYDV'den aldığı gıda yardımı ve iki torunu için verilen KMÇ desteğiyle sağlıyorlar. Borç olmasa evini sevdiğini ama eski komşuluğu da çok özlediğini belirtiyor. Buradaki komşularla sadece mevlüt toplantılarına katıldığını, çoğu zaman evden çıkmadığını söylüyor. Kadın Eğitim ve Kültür Merkezine üye olmuş ve gezilerine katılmak için ismini yazdırmış, çıkarsa gitmeyi çok istiyor.

Defne: 48 yaşında. 23 yıllık evli ve resmi nikâhlı. Eşi ve 13 yaşındaki küçük oğlu ile birlikte dar, eskimiş, biçimsiz ve her an yıkılacağından korktuğu bir evde yaşıyor. 33 yıldır Aktaş mahallesinde yaşıyor. Şu an oturdukları eve, babası vefat ettikten sonra Ankara'nın Çamlıdere köyünden dedesiyle birlikte gelmiş. Çocukken çok okumak istemiş ama dedesi izin vermemiş. İlkokul mezunu. Evlenip Kırıkkale'ye gitmiş, eşinin işleri kötüleşince 1999 yılında buraya geri gelmiş. Evini sevmediğinden, her an çökebileceğinden ve bu evde bakımsızlık, sinir ve strese sürekli hasta olduğundan bahsediyor. Şeker hastası, bel fıtığı ve astımı var. Doktor aerobik yapması gerektiğini söylediği için kadın kültür merkezine yazılmış. Hiç çalışmamış. Eşinin de düzenli bir işi yok, sadece ekmek parası kazanabildiğini söylüyor. Evden sadece alışveriş ya da okul işleri için çıkıyor. Ama neredeyse her gün okula gidip öğretmenlerle görüştüğünü ve oğlunu takip ettiğini söylüyor. Zaman zaman okuldan da maddi destekler ya da kitap defter vb. gibi yardımlar alıyor. 17 yaşındaki kızı Kırıkkale

Anadolu lisesinde yatılı olarak okuyor ve yaz tatillerinde evde yapabileceği parça başı işler alarak okul masraflarını çıkarıyor. 21 yaşındaki oğlu ise, geçici işlerde çalışarak ve Kredi Yurtlar'dan aldığı bursuyla Kayseri İnşaat Bölümü'ndeki eğitimini tamamlamaya çalışıyor. Belediyeden kömür yardımı, gıda yardımı alıyor ve bu sene kaymakamlıktan kömür de almış. Çocukları okuduğu için de SYDV'den Şartlı Eğitim Yardımı alıyor. Tapu tahsis belgeli ve dedesi üzerine tek hisseli olan 70 m² arazi üzerindeki evinin yıkım gelmesi durumunda 4 kardeşe paylaşılacağını söylüyor. Bir yandan mahallenin ve evinin kötü koşullarından kurtulmak istediğini diğer yandan ise TOKİ evlerine borçla geçemeyeceklerini söylüyor. Tek umudu eğitim gören oğlunun üniversiteyi bitirerek TOKİ evlerine geçmeleri durumunda borcu ödeyebilecekleri bir işe girmesi.

Fulya: 37 yaşında. İlkokul mezunu. 21 yıllık evli. Resmi nikâhlı. Aslen Niğdeli ancak doğduğundan beri Aktaş mahallesinde yaşamış. Eşi üzerine Menderes tapulu olan 90 metrekaarelik arazi karşılığında şu an 10 yıl ayda 375tl borçlu olarak TOKİ evinde, eşi, 16 ve 17 yaşlarındaki kızları, 82 yaşındaki kaynanası ve 85 yaşındaki kayınbabasıyla birlikte yaşıyor. Evini seviyor ama borçlardan, kaynanasıyla yaşamanın ve onun bakımının yükünden daralmış, şeker hastası olmuş, sürekli dizlerinin, belinin ve başının ağrıdığından bahsediyor. Mahalledeki güvenlik sorunlarından rahatsız ancak başka bir yerde yaşayamayacaklarını düşünüyor. Çünkü eşi, normalde boyacılık, hamallık gibi düzenli olmayan işlerde çalışıyor ve bir süredir iş bulamıyormuş. Kaynanasının yaşlılık aylığı ve belediyeden aldığı gıda yardımıyla geçinmeye çalışıyor. Kendisi hiç çalışmamış. Zaten ev işleri, çocuklar, yaşlı kaynana ve kayınbabasıyla ilgilenmekten vakti de yokmuş. Ama çocuklarının okumasını çok istiyor, bunun için SYDV'nin Şartlı Eğitim Yardımına başvurmuş, çıkmasını bekliyor. Kaynanasının sürekli bakım ve ilgi istemesi nedeniyle, evden çıkamadığını ve komşuluk ilişkilerinin olmadığını söylüyor.

Gardenya: 18 yaşında, bekâr. 42 yaşındaki annesi, 48 yaşındaki babası, 15 yaşındaki kız kardeşi, 16 yaşındaki erkek kardeşi ve 63 yaşında şeker hastası babaannesiyile birlikte dar, havasız ve pencereleri tahtalarla kapatılmış bakımsız bir evde yaşıyor. Sivaslılar ama gardenya bu evde doğmuş ve 18 yıldır da bu evde yaşıyor ama yaşadığı evi sevmiyor. Kansızlıktan ve evin rutubetinden dolayı sürekli üşüdüğünü söylüyor. Mahallede sürekli kavga olduğunu ve genç kız olarak korktuğunu, bu nedenle de mahalleyi de sevmediğini söylüyor. Bu nedenle babasının üzerine tek hisseli olan tapu tahsisli evlerinin yıkımıyla TOKİ evlerinden birine geçmeyi çok istiyor. Lise mezunu. Babası ve abisi izin vermediği için çalışmamış. Babası pazarlarda, inşaatlarda çalışıyor, hamallık, işportacılık gibi işler yapıyormuş. Şu anda bir işi yok. Belediyeden aldıkları kömür ve SYDV'den aldıkları gıda yardımıyla geçiniyorlar. Kendisi mezun olduğu için Şartlı eğitim yardımı da kesilmiş. Kardeşleri için de eğitim yardımına başvurmuşlar ama çıkmamış.

Gelincik: 19 yaşında. Bekâr. Annesi, özürlü babası, özürlü abisi, diğer abisi ve eşi, iki ablası ve 10 yaşındaki kız, 4 yaşındaki erkek yeğenleriyle birlikte TOKİ evinde yaşıyorlar. Aslen Erzurumlu ama kendisi Aktaş mahallesinden hiç çıkmamış. Yaşadıkları TOKİ evi daha önce 1996'da başlatılan projeye yapılmış, o dönemde annesi üzerine tapu tahsisli olan 120 m² arsaya karşılık 20 yıl borçlanmışlar. Şu an 10 yılları kalmış, ayda 550 tl borç ödüyorlar. Evini ve mahallesini seviyor. Ancak bazen evin kalabalık olmasının zorluklar yarattığını söylüyor. Lise mezunu. Şu an açık öğretimde üniversite okuyor. Arada bir tezgâhtarlık, satış vb. gibi geçici işlerde çalışmış. Şu anda borçlara destek olmak ve çeyiz hazırlıkları için tekrar çalışmak istiyor ancak 5-6 aydır iş bulamıyor. Bazen abilerinin okumasına ve çalışmak istemesine karıştıklarını ancak annesinin desteğiyle devam edebildiğini söylüyor. Geçimlerini özürlü abisinin memur maaşı, diğer abisinin ve ablasının maaşları ve SYDV'den aldıkları gıda yardımıyla sağlıyorlar.

Gül: 48 yaşında. Hiç evlenmemiş. Okuma yazma biliyor ama diploması yok. Hiç çalışmamış. Yatalak annesi ve özürlü abisiyle, 156 metrekaare iki abisi üzerine olan tapu tahsisli arazi karşılığında 10 yıl ayda 265 tl borçlu olarak geçtikleri TOKİ evinde yaşıyorlar. Aslen Erzurumlu ancak 32 yıldır Aktaş mahallesinde yaşıyor. Yıkımlarla birlikte kiraya çıkmışlar, 1,5 yıl önce de bu evlerine taşınmışlar. SYDV'den gıda yardımı ve abisine baktığı için aldığı Evde Bakım Aylığı alıyor. Abisinin de ayrıca Engelli Aylığı var. Evin borcunu ve geçimini bu yardımlar olmasaydı yapamayacağını söylüyor. Evde bakım aylığı olmadan da abisine baktığını ancak bu yardımla kendine güveninin geldiğini söylüyor. Bu evi ve mahallesini seviyor. Horasanlı oldukları ve dini açıdan önemli bir aile oldukları için komşularının kendisini hiç yalnız bırakmadığını söylüyor.

Hanımeli: 42 yaşında, 16 yıldır evli. 4 yaşındaki ve 2 yaşındaki ikiz oğulları, 13, 15 ve 16 yaşlarındaki kızlarıyla birlikte, 1 göz 1 odaya boşalan yan evin odalarını da dahil ettikleri, yıkılmak üzere olan bir evde yaşıyor. Aslen Sivaslı ama Aktaş mahallesinde doğmuş ve büyümüş. 2 yaşında ikiz oğulları ve 4 yaşındaki oğlunun bakımı nedeniyle evden çok fazla

çıkıyor. Daha önce boya fabrikasında ve inşaatlarda çalışmış olan eşi, gözünün teki görmediğinden ve beyin damarlarında tıkanıklık olduğundan şu an çalışmıyor. Kendisi ilkokul mezunu ve hiç çalışmamış. SYDV'den aldığı gıda ve kömür yardımlarıyla bir de okuyan kızları için aldığı Şartlı Eğitim Yardımından gelen 155 tl ile geçiniyor. Şu an kira vermeden bile geçinemediklerini, 35 m²'lik arsaları eşi ve kardeşi üzerine iki hisseli ve tapu tahsisli olduğundan yıkımın gelmesi durumunda TOKİ evine geçemeyeceklerini söylüyor. Ancak şu an da çetelerin içinde oturduklarını ve kızlarının başına bir şey geleceğinden korktuğunu söylüyor.

Kamelya: 38 yaşında. 15 yıldır evli. Resmi nikâhlı. İlkokul mezunu. Hiç çalışmamış, çalışmak da istemiyor. Zaten eşi de izin vermezmiş. Eşi iş çıktıkça tır şöförlüğü yapıyor. Babası daha önce geçici ve gündelik işlerde çalışmış ancak 6 yıldır bel fıtığı ve mide fıtığı nedeniyle çalışamıyormuş. En son mide kanseri olduğunu öğrenmişler. 63 yaşında olduğu için de yaşlılık aylığı da bağlanamıyormuş. 5 yıl önce 50 metrekairelik babası üzerine olan menderes tapulu evlerine karşılık borçlanarak TOKİ evine geçmişler. Burada eşi, babası ve 5 yaşındaki kızıyla yaşamaya başlamışlar. TOKİ evleri yapılırken babası bekçilik yaparak biriktirdiği paraları ilk ödemelerde kullanmış ama sonradan iş bulamamış. Borçlarını ödeyememişler, ödeyemedikçe borçları çoğalmış. En son 10 yıl ayda 750 tl borçlu hale gelmişler, 6 aydır ödeme yapamayınca da atılmışlar. Şu an eltilsinin ve kardeşlerinin yıkıntı ve harabe haldeki evlerinde yaşamayı düşünüyorlar.

Karanfil: 55 yaşında. Liseyi bitirmiş. Okumayı çok istemiş ama maddi sıkıntılardan dolayı okuyamamış. Liseyi bitirince de evlenmiş. 34 yıldır evli. Resmi nikâhlı. Sivaslı, bu mahalleye evlenerek geldiğinden beri Aktaş mahallesinde. Eşi ve kardeşi üzerine 2 hisseli olan menderes tapulu 100 metrekairelik arazisine karşılık ayda 450 tl. borç ödedikleri TOKİ evinde, eşi ve 18 yaşında üniversiteye hazırlanan oğluyla birlikte kalıyor. Şu an yaşadıkları eve 1996'da başlatılan dönüşüm projesi ile 11 yıl önce geçmişler ve 9 yıllık borçları kalmış. Mahalleyi çok sevmiyor, giderek de daha da güvensizleştiğini, suç ve şiddet olaylarının her geçen gün arttığını söylüyor. Evini ise sevdiğini söylüyor ama biraz az borçlu olsaymış ve daha çok güneş alsaymış iyiymiş. Kendisi hiç çalışmamış, eşinin de düzenli bir işi hiç olmamış. Sezonluk olarak inşaatlarda çalışarak kazandığı paralarla ve SYDV'den gıda yardımı ve oğlu için aldığı Şartlı Eğitim yardımıyla geçinmeye çalışıyor. Oğlu çalışkan olduğu için Belediye ücretsiz dershane yazdırmış. Kendisi de el işi yaparak az da olsa destek olmaya çalışıyor. Tüm bu sıkıntılar nedeniyle bel fıtığı, astım ve kadın hastalıklarından çok çekmiş. Şu an sadece oğlunun üniversite sınavlarını kazanarak okuyabilmesi için çalıştığını ve evden çok çıkmadığını söylüyor.

Kardelen: 33 yaşında bekâr, 66 yaşındaki hasta annesi ve ölen kız kardeşinin liseye devam eden 17 yaşındaki oğluyla birlikte yıkıntı ve harabe haldeki bir evde yaşıyor. Erkeklerden nefret ettiğini ve bu nedenle evlenmediğini söylüyor. Aslen Konyalı ancak kendisini anne tarafına daha yakın hissettiği için Ağrıyı demeyi tercih ediyor. İlkokuldan mezun olmuş ve şu an açık öğretimle orta okul diploması almaya çalışıyor ancak annesinin bakımı nedeniyle eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmış. Okumayı çok istediğini ve inşallah ortaokul diplomasını alacağını söylüyor. Hiç çalışmamış. Annesinin yaşlılık maaşı, belediyeden aldıkları kömür ve gıda yardımlarıyla geçiniyorlar. Aktaş mahallesinde doğmuş ve 1994'te belediyenin yol çalışması nedeniyle şu an içinde yaşadıkları gecekonduyu, belediyenin desteğiyle ve büyük zorluklarla kendileri yapmışlar. Şu an 90 metre kare olan evleri, tek hisseli olarak annesinin üzerine tapu tahsisli. Odun taşımaktan, kırmaktan, soba ile uğraşmaktan ve annesinin yıkanma vb. gibi bakım işlerini yapmaktan bel fıtığı olduğunu, evin sıkıntılarının hiç bitmediğini ve sıkıntıdan migren olduğunu söylüyor. Ancak evlerinin dönüşüm kapsamında yıkılması durumunda, borçlanarak TOKİ evlerine geçebilecek güçleri olmadığını da belirtiyor. Genel sağlık güvencesi kapsamında, sağlık hizmetlerinden yararlanıyor. Migren ağrılarının çok şiddetli olduğu zamanlarda hastaneye gidip iğne vurulmanın dışında evden çıkıyor. Mahalledeki sosyal çalışma kurumlarıyla bağlantısı yok. Sadece bu çevrede ve komşu kadınlarla görüştüğünü, bazen de yeğeninin okulundan çağırdıkları için okula gittiğini belirtiyor.

Kasımpatı: 57 yaşında. Eşi 3 sene önce vafat etmiş. Kızı, damadı, 4,5 ve 3 yaşındaki torunlarıyla birlikte oldukça dar ve bakımsız bir evde yaşıyor. Okuması var ama yazması yok. Hiç okula gitmemiş. Hiç çalışmamış. Çok fazla dışarı çıkıyor. Şeker hastalığı var o nedenle sürekli hastaneye gidiyor. Zaman zaman torunlarını TOKİ evlerinin oradaki parka götürüyormuş ama en fazla yarım saat bir saat dayanabiliyormuş. Haymanalı. Aktaş mahallesinde doğmuş ve burada büyümüş. Damadının sezonluk tekstil işlerinde çalışarak kazandığı para ve SYDV'den aldığı kömür yardımıyla geçiniyorlar. Bu nedenle 50 metre kare tapu tahsisli ve kendisiyle beraber 6 hisseli olan arazileriyle TOKİ evine geçmesinin zor olduğunu ama devletin yardım edebileceğini söylüyor.

Krizantem: 39 yaşında, resmi nikâhlı. Halasının oğluyla evlenmiş, 9, 12, 18 ve 20 yaşlarındaki oğulları ve 15 yaşındaki kızıyla birlikte bakımsız ve yıkıntı hale gelmiş bir evde yaşıyor. 8 yıl önde Yenidoğan'ın ucuz olduğunu öğrenince Aktaş mahallesine taşınmışlar, 5 yıldır da bu evde yaşıyorlar. Karşlı. Okuma yazması yok. Hiç çalışmamış. Belediyeden aldığı gıda yardımıyla ve eşinin yaz aylarında inşaatlarda çalışarak kazandığı paraları biriktirerek geçiniyor. Mahallede şiddet ve suç olaylarının artmasıyla taşınmayı düşünseler de, bu eve kira vermedikleri için taşınmak da yıkımın gelmesini de istemiyor. Şu an oturdukları 60 metre karelik evin eşi üzerine tek hisseli olduğunu ancak TOKİ evine geçmeleri durumunda borçlanacak durumları olmadığını söylüyor. Eşi izin vermediği için çok fazla dışarı çıkmıyor ve komşularla ilişkileri sınırlı.

Lale: 31 yaşında. Lise, çocuk gelişimi mezunu. Zorlu bir evlilik sonrasında boşanmış, o nedenle bir daha evlenmeyi düşünmüyor. Evde 65 yaşındaki yarı yatalak annesi, 39 yaşındaki hafif şizofreni hastası erkek kardeşi ve Korunmaya Muhtaç Çocuk kapsamında olan 5,5 yaşındaki oğluyla birlikte yaşıyor. Annesinin üzerine olan 169 metre karelik menderes tapulu arazi karşılığında borçsuz bir şekilde TOKİ evine geçmişler. 13-14 aydır burada yaşıyor. Zorlu evliliği nedeniyle intihar girişiminde bulunmadan önce çocuğunu sosyal hizmetlere bildirmiş ve bu sayede çocuğu korunmaya muhtaç çocuk kapsamına alınmış. Boşanmasıyla birlikte kendini çocuğuna adanmış olduğunu söylüyor. 1 yıl bir kreşte çocuk gelişimcisi olarak çalışmış. 1,5 yıl kadar da avukatlık bürosunda çalışmış. Şu anda ise iş çıktıktan evlere temizliğe gidiyor. Sivashlı. Ama doğma büyüme Aktaşlıyım diyor. Yıkılan evlerinde yaşarken boşandığı için mahalleli erkeklerden çok çektiğini, şu an TOKİ evinde rahat olduğunu söylüyor. Ancak hala komşuluktan ve dedikodudan çekiniyor. Kaymakamlıktan ve belediyeden aldığı gıda yardımı, annesinin engelli aylığı, çocuğu için verilen KMÇ parası ve Şartlı Eğitim Yardımı ile arada bir temizliğe giderek geçimini sağlıyor. Zaman zaman da çocuğunun okul ihtiyaçları için belediyeden eğitim materyalleri yardımı alıyor

Lavanta: Kadın 38 yaşında eşi, 17, 15 ve 4 yaşlarındaki kızları ve 18 yaşındaki oğlu ile birlikte rutubetli, dar, sonradan eklenen odalardan oluşan ve her an yıkılacak gibi duran bir evde yaşıyor. 19 yıldır evli, resmi nikâhlı. İlkokul mezunu. Hiç çalışmamış. Ağrılı. Eşi kamyon şoförü ancak kendi kamyonu olmadığı için düzenli bir işi yok. Kaymakamlıktan ve belediyeden aldığı kömür ve gıda yardımı ile çocuklar için aldığı eğitim materyali yardımıyla geçiniyorlar. Eşi ve büyük oğlu tarafından zaman zaman şiddete maruz kalıyor. Aynı mahallede yaşayan erkek kardeşlerinin bile şiddete göz yumduğunu söylüyor. Hiçbir sosyal desteği yok, evden dışarı çıkmıyor. Doğduğundan bu yana Aktaş mahallesinde yaşıyor, bu ev annesi öldükten sonra kendisine kalınca buraya geçmiş. 2 erkek kardeşle ortak hisseli olan 60 metre karelik bir tapu tahsis belgeleri var. Yıkımın gelmesi durumunda, TOKİ evine geçemeyeceklerini benzer bir ev bulup yaşamlarına aynen devam edeceklerini düşünüyor. Mahalledeki suç ve şiddet olaylarının artmasıyla, oğlunun kötü arkadaş çevrelerine gireceğinden ve kızlarının başına bir şey geleceğinden korkuyor. Bu nedenle de yıkımın biran önce olmasını istiyor.

Leylak: 32 yaşında, eşi ve 8 yaşındaki oğlu ve 4,5 yaşındaki kızıyla birlikte yıkıntı haldeki bir evde yaşıyor. Aktaş mahallesinde doğmuş, şu an yaşadığı eve ise 2004'te evlenince geçmiş. Ne olursa olsun evini sevdiğini söylüyor. 11 yıldır evli. Resmi nikâhlı. İlkokul mezunu. Bayburtlu. 5,5 yıl bir holdingde sekreter olarak çalışmış ancak 2005'te çocuğu olunca işten ayrılmış. Çocuklar biraz büyüyünce tekrar çalışmak istiyor. Kaymakamlık ve belediyeden aldığı kömür ve gıda yardımlarıyla ve eşinin çalıştığı zamanlarda aldığı maaşla geçinmeye çalışıyor. Eşi şu an 1 aydır düzenli bir işte çalışıyor. Yıkımın gelmesi durumunda, menderes tapuları olmasına rağmen, eşi üzerine olan tapunun 70X70 olarak iki hisseli olduğunu ve TOKİ evlerine geçebilmeleri için borçlanmak zorunda kalacaklarını söylüyor. Bu nedenle burada kalabildiği kadar kalarak para biriktirmek zorunda olduğunu düşünüyor. Mahalledeki kadınlarla çok fazla bir araya gelmiyor. Daha çok akrabalarıyla Kadın Eğitim ve Kültür Merkezine ve çocuklarını okula bıraktıktan sonra kuran kursuna gidiyor.

Manolya: 45 yaşında. 7 yıl önce boşanmış, boşanırken şu an kaynanasıyla paylaştıkları ve menderes tapusu olan evin 40 metre karelik kısmını kendi üzerine yaptırmış. 27, 22 ve 16 yaşlarında 3 oğlu ve eski eşinin annesiyle birlikte 2 oda 1 ara, yıkılmak üzere olan bir evde oturuyor. İlkokul mezunu. Haymanalı. Ama Aktaş'ta doğmuş, büyümüş, 28 yıl önce de bu eve evlenerek gelmiş. Büyük oğlu meslek lisesinde Bilgisayar Bölümünü bitirmiş ancak iş bulamamış. Küçük oğlu gazi üniversitesi Maliyede Bölümü'nde okuyor. Eğitim hayatı boyunca, Eğitim Gönüllüleri Vakfı'ndan, belediyeden burs almış. Şu an devlet bursu ve SYDV'den Ş. Eğitim Yardımı, kömür ve gıda yardımı ile eski eşinin annesinin yaşlılık aylığıyla geçiniyorlar. Yıkımın gelmesi durumunda TOKİ evlerine geçebileceklerine inanmıyor, tek şansının oğullarının iyi bir iş bulması olduğunu söylüyor. Manolya hiç çalışmamış ama çaycılık ya da temizlik işi gibi bir iş arıyor. Amacı çocuklarının eğitimine destek olmak ve yıkım gelirse para biriktirmek. Bunun için herhangi bir iş olanağının çıkma ihtimaliyle Kadın Eğitim ve Kültür Merkezine henüz kayıt yaptırmış. Normalde evden çıkmıyor.

Menekşe: 38 yaşında. 17 yıldır evli. Resmi nikâhlı. İlkokul mezunu. Eğitimine devam etmek istiyor ancak yakınlarında böyle bir imkân olmadığını söylüyor. Eşi üzerine menderes tapulu olan 90 metrekairelik arazileri karşılında 10 yıl boyunca ayda 230 tl ödeyecekleri TOKİ evinde, eşi ve 13 yaşındaki oğluyla birlikte yaşıyor. Aslen Sivaslı, evlenince Aktaş mahallesine gelmiş. 2 yıldır TOKİ evinde yaşıyor ve evini seviyor. Sadece mahalledeki güvenlik sorunlarından şikayetçi ve bu durumun en çok oğlunu olumsuz etkileyeceğinden korkuyor. Eski evleri yıkıldıktan sonra kiraya çıktığından beri çok zorlandığını, şu an da TOKİ evinin borcunu ödemekte zorlandığını söylüyor. Eşi, daha önceden iş buldukça mobilyacıda, çantacıda ya da inşaatlarda çalışmış ancak astımı, şekeri ve kalp damarlarında tıkanıklık olduğu için şu an çalışmıyor. Kendisi daha önce hiç çalışmamış, borç nedeniyle şu an çalışmayı düşünüyor. Ancak çocuk olduğu ve onu yalnız bırakamadığı için evde yapabileceği bir iş arıyor. SYDV'den aldığı gıda, kıyafet ve eğitim materyalleri yardımlarıyla geçiniyor. 3 yıldır mahalledeki dini bir yardım vakfı aracılığıyla bazı sohbetlere katıldığını, zaman zaman bu vakıf aracılığıyla ufak tefek de olsa gelir elde ettiğini söylüyor. Bu vakıf aracılığıyla katıldığı etkinlikler dışında evden dışarı çıkmıyor.

Mimoza: 67 yaşında. Dul. 27 ve 22 yaşlarında 2 torunu ve eski geliniyle birlikte tepemize böcekler düşüyor dediği bir evde yaşıyor. 80 metrekairelik menderes tapusu olan evin 40 metrekaresi kendine 40 metrekaresi de gelinine ait. Odaları ayırmışlar ancak mutfak, banyo ve tuvalet ortak. Haymanalı. 35 senedir Aktaş mahallesinde aynı evde yaşıyor. Torunlarının işi olmadığı için yaşlılık aylığından onlara destek çıkıyor. SYDV'den gıda ve kömür yardımıyla geçiniyorlar. Bir de küçük torunu Şartlı Eğitim Yardımı ve devlet bursu alıyor. Eskiden çok sevdiği evini ve mahallesini artık sevmiyor. Kurşunlar içerisinde yaşadıklarını söylüyor. Bu nedenle, yıkım gelmesi durumunda TOKİ evlerine geçemeyeceğini düşünse de yıkımı onaylıyor. En çok istediği şey devletin TOKİ evlerine geçişte destek olması.

Nazende: 34 yaşında. 13 yıllık evli. Resmi nikâhlı. Eşi, 14 yaşında ikiz kızları, 10 ve 3 yaşındaki oğullarıyla birlikte tek gözlü, bakımsız bir evde yaşıyor. Aslen Haymanalı ancak 10 yıldır Aktaş mahallesinde, 8 yıldır da bu evde yaşıyor. Evini ve mahalleyi sevmiyor. Onun için TOKİ evlerine geçmeyi çok istiyor. Ancak eşi ve kardeşi üzerine menderes tapulu olan 60metrekare arazileri olduğu için TOKİ evine geçebilecek güçlerinin olmadığını ve korktuğunu söylüyor. İlkokul mezunu. Hiç çalışmamış. 1,5 senedir eşi markette işçi olarak çalıştığı için mutlu. Eşinin maaşı, belediyeden aldığı gıda ve kömür yardımı ve ikiz kızları verilen Şartlı Eğitim Yardımıyla geçiniyor. Küçük çocuğu olduğu ve mahalle güvensiz olduğu için kapı önüne bile çıkmıyor.

Nergis: 58 yaşında. Okuma yazması yok. Torunun eşini ikna etmesiyle Kadın Eğitim ve Kültür Merkezi'nin okuma yazma kursuna yazılmış. Sivaslı ancak 8 yaşından beri Aktaş mahallesinde. Eşi üzerine 6 hisseli olarak tapu tahsisli olan 100 metrekaire arazisi karşılığında ayda 450 tl borçlu olarak, 1,5 senedir, eşi, 29 ve 27 yaşlarındaki oğulları ile TOKİ evinde yaşıyor. 13 yıl borçları kalmış, nasıl ödeyeceklerini bilemediğini söylüyor. Eşinin SSK'dan emekli maaşı ve bir oğlunun yeni işe girmesiyle, belki ödeyebiliriz diyor. Kendisi hiç çalışmamış ama el işleri yaparak ufak tefek kazancı olduğunu ve belediyeden aldığı gıda yardımıyla idare ettiklerini söylüyor. Evini sevip sevmediğinden emin olmadığını, bir türlü alışamadığı için evde sıkıldığını söylüyor. Komşuları gittiği için evden çok fazla çıkmıyor. Eskiden mevlüte, sohbe gidermiş ama burada daha yeni yeni komşularına alışmaya başlamış. Zaten eşinin çok dışarı çıkmasına izin vermediğini söylüyor.

Orkide: 29 yaşında. 7 yıldır evli. Resmi nikâhlı. İlkokul mezunu. Hiç çalışmamış. Şu an eşi ve biri 13 aylık diğeri 4 yaşında olan iki kızıyla TOKİ evinde yaşıyor. Erzurumlu, ancak 2 yaşından bu yana Aktaş mahallesinde yaşamış. Eşi üzerine olan menderes tapulu 90 m² arazi karşılığında geçtikleri TOKİ evinde şu an 15 yıl ayda 250 tl borçlu olarak oturuyorlar. Evini seviyor ve ömür boyu burada yaşamak istiyor. Ancak zaman zaman ödemelerde zorlandıklarını söylüyor. Özellikle eşinin 5-6 ay kadar işsiz kaldığı bir dönem çok sıkıntı çekmişler, ödemelerini yapamamışlar. Eşinin şu an şoförlük yapmaya başlamasıyla tekrar düzene girdiklerini söylüyor. Ayrıca SYDV'den aldığı gıda yardımının şu anki geçimleri için çok yararlı olduğunu belirtiyor. Eşi genelde asabi ve çok kıskanç olduğundan, evden hiç çıkmıyor. Sosyal bir hayatı olmadığı için kendisini diğer komşulardan farklı görüyor.

Papatya: 19 yaşında. Bekâr. 63 yaşındaki annesiyle birlikte 3 yıldır TOKİ evinde yaşıyor. Lise mezunu. Annesinin üzerine olan 100 metrekairelik menderes tapulu arsa karşılığında ayda 375tl borç ödüyorlar. Borçlarının birmesine 12 yılları kalmış. TOKİ evine geçtikten 1 yıl sonra çalışmaya başladığını, üniversiteye çok gitmek istese de çalışması gerektiğini söylüyor. Asgari ücretle yine de geçinemediklerini SYDV'den aldıkları gıdanın da geçimlerinde etkili olduğunu belirtiyor. Doğduğundan beri bu mahallede yaşamış. Şu an oturduğu evi eski evlerinden daha iyi olarak

tanımlasa da, mahallenin iş yerine ters olduğunu ve güvensiz olduğunu söylüyor. Bazen tek dolmuşla gitmek için yürümek zorunda kalıyor ve eve dönerken karanlıkta kaldığı için korkuyormuş. Bu mahallede genç kız olmanın çok zor olduğundan bahsediyor.

Reyhan: 18 yaşında. 2,5 yıldır imam nikâhlı Eşi, 2 yaşındaki oğlu, 62 yaşındaki kaynanası ve 68 yaşındaki kayınbabasıyla 1 oda 1 göz, yıkılmak üzere olan bir evde yaşıyor. Uşakta doğmuş ama burada büyümüş, 9 yıldır mahallede yaşıyor. İlkokulu bitirmemiş. Şu an oturdukları 70 metrekarelik evin kaynanası ve diğer akrabalarla birlikte 3 hisseli olarak tapu tahsisli olduğunu söylüyor. Eğer yıkımla birlikte TOKİ bloklarından kaynanasına ev verilerse, onlarla birlikte geçmeyi umut ettiğini söylüyor. Evini ve mahalleyi sevmediğini eğer TOKİ evine geçerse en çok çocuğu için iyi olacağını söylüyor. Eşi inşaat, hamallık, ev taşıma, Pazar işi gibi gündelik işlerde çalışıyor. Geçimlerini kaynanasının aldığı yaşlılık aylığı ve SYDV'den aldıkları gıda ve kömür yardımıyla sağlıyorlar. Sabahdan akşama kadar evin işleri ve çocukla ilgileniyor. Bazen kapı önüne hava almaya çıkıyor ancak yeni gelin olduğundan ve genç olduğundan çok dışarda görünmemeye çalıştığını belirtiyor.

Sardunya: 32 yaşında. 15 yıllık evli. Resmi nikâhlı. Eşi, 9 yaşındaki oğlu ve 11 ve 12 yaşlarındaki kızlarıyla birlikte rutubetli ve yıkıntı haldeki bir evde yaşıyor. Aslen Haymanalı ancak Aktaş mahallesinde doğmuş ve büyümüş. Şu an yaşadığı evde ise, evlendiklerinden beri oturuyor. İlkokul mezunu, okumayı çok seviyormüş ama annesi ve babası istememiş. Bu nedenle çocuklarının okuması için herşeyi yapacağını söylüyor. Hiç çalışmamış. Kendisi de çalışmayı çok istememiş aslında. Eşi şu an inşaat işçisi olarak çalışıyor. 50 metre karelik bir alana sahip olan evleri tek hisseli olarak eşi üzerine tapu tahsisli. Mahalleyi ve evini sevmediğini söylese de bu evden başka bir şeyleri olmadığını ve yıkım gelirse nereye gidebileceklerini bilmediğini söylüyor. Şu an çalışan eşinin maaşı ve belediyeden aldıkları kömür ve gıda yardımlarıyla geçiniyorlar. Çocukları için Şartlı Eğitim Yardımına başvurmuş ve sonucunu bekliyor. Eşi izin vermediği için evden dışarı çıkmıyor, sadece bazen çocuklarının okuluna gidiyor. Eşinin sinirli olduğundan ve zaman zaman şiddet uygulayabildiğinden bahsediyor.

Sıklamen: 41 yaşında. 19 yıldır evli. Resmi nikâhlı. Aslen Niğdeli ancak doğduğundan beri Aktaş mahallesinde yaşıyor. İlkokul mezunu. Ortaokulu yarıda bırakmış. Evlenene kadar 6-7 yıl çalışmış, şu an çalışmıyor. Evlendikten sonra, eşi çok kıskanç olduğu için evden dışarı çıkamaz olduğunu anlatıyor. Tapu tahsisli olan 375 metrekarelik arsalarından kardeşleriyle olan hisseleri paylaşınca 50 metrekare kalmış. Bu arsa karşılığında şu an 10 yıl ayda 750 tl borçlu olarak, eşi, 11 yaşındaki kızı ve 16 yaşındaki oğluyla TOKİ evinde oturuyor. Eşi tamircilik, şoförlük vb. gibi geçici işlerde iş buldukça çalışıyor. Şu an eşi çalışmadığı için, çocuklarına SYDV'den verilen Şartlı Eğitim Yardımı ve gıda yardımıyla, kendi ördüğü elişlerini satarak ve ailesinden, akrabalarından ve çevreden gelen fitre, zekat vb. yardımlarla geçiniyorlar. Ancak 4 aydır evin borcunu ödeyemediklerini söylüyor. Bu durum hem çocuklarının eğitimi hem de evsiz kalma korkusu yaratmış. Borcu ödeyemediği için sıkıntıdan hastalandığını söylüyor.

Sümbül: 35 yaşında. Hiç evlenmemiş ancak evli birinden çocuğu olmuş. Şu an çocuğu babasıyla görüşmüyor, kendisi de görüşmüyor. Doğduğundan bu yana Aktaş mahallesinde yaşamış. Şu an annesi, babası, 32 yaşındaki erkek kardeşi, 16 yaşındaki oğlu ve vefat eden ablasının 14 ve 16 yaşlarındaki oğullarıyla birlikte, 5 hisseli olarak babası üzerine olan menderes tapulu 279 metrekarelik arsalarına karşılık verilen TOKİ evinde yaşıyor. Şu an 15 yıl ayda 450 tl borçlu olarak, 1,5 yıldır buradalar. Evini çok sevmediğinden eski hayatını özlediğinden bahsediyor. Altın suyuna batırılsa yine de müstakil istiyor. Çocuklarla ilgilendiği için şimdiye kadar çok dışarı çıkmamış. İlk defa 3 hafta önce Kadın Eğitim ve Kültür Merkezine giderek geziye katılmış ve spora yazılmış. Yeni yeni komşularla görüştüğünü söylüyor. Erkek kardeşi 3 aydır çalışmıyor. Babası ise bir manavın yanında çalışarak ancak ekmek parası kazanabiliyor. TOKİ evine geçmeleriyle korunmaya muhtaç çocuk kapsamında yurttan kalan yeğenlerini yanına almış. Bugün geçimlerini Ankara B. Şehir belediyesinden ve SYDV'den aldığı gıda yardımı ve iki yeğeni için verilen KMÇ desteğiyle sağladığını söylüyor. Ancak şu an borçlarını ödemede zorluk çekiyorlar. 2 aydır eksik yatırıyorlar. Bu nedenle TOKİ evlerinin kendilerine uygun olmadığını söylüyor.

Yasemin: 41 yaşında. 25 yıllık evli. Resmi nikâhlı. Eşi, 24, 19 ve 17 yaşlarındaki oğullarıyla birlikte eski ve bakımsız bir evde oturuyor. Aktaş mahallesinde doğup burada büyümüş. Mahalleyi artık sevmediğini söylüyor. Şiddet olaylarının arttığını, oğullarından korktuğunu ve eski komşuluğun kalmadığından şikâyet ediyor. Daha çok kız kardeşleri ve annesiyle görüşüyor. İlkokul mezunu. Okumayı çok istemiş ama annesi izin vermemiş. Hiç çalışmamış. Çalışmayı çok istese de önce annesi sonra eşi çalıştırmamış. Eşi memur olarak temizlikçilik yapıyor. Düzenli bir gelirleri olsa da, eşinin içki

içtiğini ve eve bakmadığını söylüyor. Oğullarının ara sıra başkasının taksisinde çalışarak kazandığı para ve SYDV'den aldıkları kömür ve gıda yardımıyla geçindiklerini söylüyor. Şu an yıkımın gelmesi durumunda menderes tapulu ve eşi üzerine 90 m² arazileri olduğu için az borçla geçebileceklerini düşünüyor. Ancak bunun için oğullarının da düzenli bir işe girmesi gerektiğini belirtiyor.

Yenibahar: 52 yaşında. Resmi nikâhlı. Haymana'da doğmuş ancak 14 yaşında evlendirilince Aktaş mahallesine gelmiş. Erken evlendiği için ilkokulu terk etmiş ancak okuma yazmayı sonradan öğrenmiş. Uzun yıllar kirada yaşadıkdan sonra 120 metrekarelik arazi alıp bu evi yapmışlar. Arazi menderes tapulu ve kendi üzerine olunca evlerini yan gözler açarak büyüttmüşler. Şimdi büyüttükleri odalarda evli iki oğlu ve gelinleri kalıyor. Evli 2 kızı da Karapürçekler de yaşıyor. Kendisi ise 26 yaşındaki özürü oğlu ve eşiyle yaşıyor. Eşi şu an hasta olduğu için çalışmıyor. Geçimini, özürü oğlu için aldığı evde bakım aylığı ve SYDV'den aldığı gıda ve kömür yardımlarıyla sağlıyor. Evini ve mahallesini sevse de, son yıllarda mahalleye gelen çetelerden şikâyetçi. Ancak TOKİ evlerine geçmeyi çok istese de, borç yaparlarsa bu borcu ödeyebilecek güçleri olmadığını ve evsiz kalacaklarını söylüyor. Pek komşusu kalmadığı için akrabalarıyla görüşüyor. Yakında Kadın Eğitim ve Kültür Merkezine gitmiş ve gezilere katılmak için başvuru yapmış. Bir gezide ismi çıkmış ve gideceği için çok heyecanlı.

Zambak: 64 yaşında. 37 yıldır evli. Resmi nikâhlı. Hiç okula gitmemiş, okuma yazması yok. Erzurumlu ancak 37 yıldır bu mahallede. Özürü eşi, özürü oğlu, evli oğlu ve gelini, üç kızı, 10 yaşındaki kız ve 4 yaşındaki erkek torunuyla birlikte yaşıyorlar. Şu an 1996'da başlatılan projeyle yapılmış ve kendi üzerine tapu tahsisli olan 120 m² arsaya karşılık 20 yıl borçlandığı TOKİ evinde kalıyorlar. 10 yıl daha ayda 550 tl borç ödeyecekler. Borç nedeniyle TOKİ evini hiç sevmeydiğini, eski evinin daha bereketli olduğunu söylüyor. Eşinin özürü olduğu için çalışmadığını söylüyor. Borcun çok olduğunu, ancak özürü oğlunun memur olarak işe girmesiyle ve diğer oğlu ve kızının çalışmasıyla geçinebildiklerini söylüyor. SYDV'den aldığı gıda yardımının da destekçi olduğunu belirtiyor. Kendisi hiç çalışmamış ama yardımları takip ederek hep çocuklarına destek olmaya çalışmış. Mahallede güvenlik sorunlarının artmasıyla, en çok kızları için endişelendiğini belirtiyor. Çok fazla komşusu kalmadığından ve evde kapalı kaldığından şikâyet ediyor.

Ek 3. Derinlemesine Görüşme Formu

Görüşme İlişkin Bilgiler (görüşmeci tarafından görüşmeye başlamadan hemen önce doldurulacaktır)

Görüşme tarihi: / / 20.....

Gör. saati:

Gör. yeri:

Hanenin yaşadığı yer:

☐ TOKİ/belediye konutları

☐ Gecekondu

Görüşülen kişi:

☐ 0-6 yaş çocuklu kadın

☐ 7-17 yaş çocuklu kadın

☐ +18 Bekâr kadın

☐ Torunu olan kadın

Bilgilendirme

2005 yılından bu yana bazı evler yıkıldı. TOKİ buralara binalar yaparak, bazı hak sahiplerini yerleştirdi, bazıları da hala yerleşmeyi bekliyor. Gördüğüm kadarıyla da, şu an Aktaş mahallesinin neredeyse üçte biri TOKİ binalarıyla dolu, diğer yarısı ise hala eski halinde. Yani evler değişti, sanki mahalle de değişmiş gibi görünüyor. Ben bu değişimin burada yaşayanlar için nasıl olduğunu çok merak ediyorum. Bu araştırmayla da, TOKİ'nin gelmesiyle birlikte daha çok kadınların yaşamının nasıl değiştiğini anlamaya çalışıyorum. Çünkü evde en çok vakit geçiren kadınlar ve bu değişim bence en çok kadınları etkiliyor. İşte bu değişimi anlamak için bazı sorular hazırladım ama daha çok bu konu üzerine sohbet etmek istiyorum. Sohbet ederken bazen notlar almam seni rahatsız etmesin. Daha sonradan unutmamak için aldığım notlar olacak. Tabi izin verersen ses kaydı almak, benim sonrasında neler konuştuğumuzu hatırlamam için kolaylık yaratır. Ben not alırken ya da ses kaydı alınırken, silinmesini istediğin bir konu olursa hemen söylebilirim. Zaten benim için kimlik bilgilerin önemli değil, o yüzden onları istemiyorum senden. Benim için önemli olan, senin bu süreçte neler yaşadığın, neler hissettiğin ya da neler düşündüğün. Baştan paylaşırsan da istemediğin hiçbir bilgiyi ve kişisel kimlik bilgilerini kullanmayacağım. Eğer senin için de uygunsa, sohbetimize başlayalım mı?

Görüşme Soruları

1. TOKİ mahalleye gelmeden önceki yaşamını düşündüğünde, yaşamın nasıldı? Mesela sabah kalktıktan akşam yatana kadar neler yapardın, nerelere gider, kimlerle görüşür ya da yardımlaşırydın? Şimdi TOKİ geldikten sonra neler değişti?

- Evdeki

- o Rol ve sorumlulukların nasıl değiştiği (ev işleri, çocukların bakımı vb.)
- o Yardımlaşma ve dayanışma ilişkilerinin nasıl değiştiği (komşular, akrabalar, eş, çocuklar vb.)

- Ev dışında,

- o Rol ve sorumluluklar
 - Nerelere gidiyor/ neler yapıyor? (gezme, alışveriş, çocuğun okula götürülmesi, sosyal yardım işlemleri, hastane işleri, vb.)
- o Yardımlaşma ve dayanışma ilişkileri (akrabalar, komşular, vb.) nasıl değişti?
 - Kimlerle, hangi konularda yardımlaşıyor?
- o Sosyal çalışma ve yardım kurumlarıyla (muhtar, SYDV, Kaymakamlık, Belediye, Kadın Eğitim ve Kültür Merkezi, Sosyal Hizmet/Çalışma Merkezi, Gençlik Merkezi vb.) ilişkileri nasıl değişti?
 - Nerelere, ne sıklıkla gidiyor?
 - Hangi sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanıyor? / hangi kurum?

2. Bir de Aktaş mahallesinde eski evlerin yıkılacağını ve Tokilerin yapılacağını nasıl öğrendiğini merak ediyorum. TOKİ'lerin nasıl geldiğini ve senin bunu nasıl öğrendiğini anlatır mısınız?

- Kim aracılığıyla öğrendi/kimden duydu
- Öğrendikten sonra kendisi, eşi, babası, annesi, komşular vb. ne yaptılar, ne düşündüler, neler konuştular
- Bilgilendirme toplantıları yapıldı mı? Kendisi katıldı mı neden?
 - a. Kim tarafından, nerede ve nasıl yapıldı?
 - b. Toplantılarda ne dediler
 - c. Bilgiler doğru muydu/ verilen bilgilere ya da bilgi verenlere güveniyor mu?
- Kendisi ve diğer komşu kadınlar açısından, bilgilendirme toplantıları nasıl olsa daha iyi olurdu? (Nerede, ne zaman yapılsa, nasıl olsa)

3. Sanırım TOKİ binalarına geçebilmek için hak sahibi olmak gerekiyor ve Belediye hak sahipleriyle bir sözleşme imzalıyor. Siz de imzaladınız mı? Sözleşmelerle ilgili bildiklerini anlatır mısın?

İmzaladıysa	İmzalamadıysa
Müteahhitle anlaşma durumu	Müteahhitle anlaşma durumu
Tapunun biçimi (Tapu Tahsis, Menderes Tapusu)	Tapunun biçimi (Tapu Tahsis, Menderes Tapusu)
Tapu kimin üzerine-değişim olur mu?	Tapu kimin üzerine-değişim olur mu?
Sözleşmeyle en çok kim ilgilendi	Sözleşmeyle en çok kim ilgilendir
Kim karar verdi- kendisi istiyor muydu? Neden?	Son kararı kim verir-kendisi istiyor mu? Neden?
Kimler imzaladı?	İmzalarlar mı? Kimler imzalar?
Kendi düşüncelerine önem verildi mi?	Düşüncelerine önem verilir mi?
Sözleşmeye güvenip güvenmediği- haksızlığa uğrama	Sözleşmeye güvenip güvenmediği, haksızlığa uğrama
- Sözleşmede neler vardı?	- Sözleşme imzalayan komşularından neler duydu?
- Neye karşı ne alınacaktı? (enkaz bedeli, kira yardımı, ağaç parası, kaç m ² 'ye ne kadarlık daire vb.)	- Sözleşmede neler yer almalı?
- Sözleşme adil miydi?	- İmzalanan sözleşmelerin adil olduğunu düşünüyor mu?
- Şimdi yeniden olsa imzalar mıydı?	- Sözleşme imzalarken nelere dikkat etmesi gerektiğini düşünüyor?
- Şimdi yeniden imzalayacak olsa, nelere dikkat ederdi?	
Sözleşmenin adil olabilmesi için Belediyene yapabilir?	Sözleşmenin adil olabilmesi için Belediye ne yapabilir?

4. İlk yıkımlar ne zaman oldu, sen de o yıkım dönemini yaşıadıysan, anlatabilir misin? Yıkımlar nasıl oldu? Mahallede neler yaşandı? Sen ne yaşadın? Belediye ne yaptı?

Evi yıkılmışsa – TOKİ’de yaşıyorsa	Evi yıkılmamışsa – Yıkım bekliyorsaa
Yıkımlar nasıl başladı, kendi evi nasıl yıkıldı?	Yıkımlar nasıl başladı?
Yıkımlar sırasında neler yaptı, neler yaşadı?	Yıkımlar sırasında neler yaptı, neler yaşadı?
Yıkımlar sırasında mahalledeki kadınlar ve erkekler neler yaptı- neler yaşadılar- farklı mı?	Yıkımlar sırasında mahalledeki kadınlar ve erkekler neler yaptı- neler yaşadılar-farklı mı?
Evleri yıkıldıktan sonra Belediye yardım etti mi? (kira/konut yardımı vb.) neler yaptı?	Evi yıkılanlara belediye yardım etti mi? (kira/konut yardımı vb.) neler yaptı?
Evi yıkıldıktan sonra nereye gitti? Ne yaptı?	Evleri yıkılanlar genelde nerelere gittiler? Ne yaptılar?
Evi yıkıldıktan sonra taşınmak için mahallede yardımlaştığı birileri oldu mu? Kimler?	Evleri yıkılanların taşınmalarında mahalle içi yardımlaşmalar oldu mu? Kimler arasında oldu?
TOKİ’ye yerleşene kadar yaşamları nasıldı?	Evleri yıkıldıktan sonra durumu kötüleşenler oldu mu? Kimler?
TOKİ’ye geçiş nasıl oldu? Nasıl taşındı?	TOKİ’ye geçmeye hakkı olup geçemeyenler oldu mu? Neden?
TOKİ’ye yerleşene kadarki süreçte Belediye ne yapabilir? (yardım, hizmet, vb.)	Yıkımlar ve taşınmalar sonrasında, yaşamı nasıl değişti?
TOKİ’YE taşınma sürecinde belediye ne yapabilir?	Evleri ne zaman yıkılacak?
	TOKİ’de yaşamayı düşünüyor mu?
	- Neden? Kim karar verdi?
	- Düşünmüyorsa, evleri yıkılınca nerede yaşayacak/ne yapacak?

5. Altındağ Belediyesi, gecekonduları yıkıp yerine TOKİ binaları yaparak Aktaş mahallesindeki yoksulluğun ve yoksullukla ilgili sosyal sıkıntıların giderileceğini, yani Aktaş mahallesinde yaşayanların geçimlerinin daha iyi olacağını söylüyor. Yaşadıklarını düşündüğünde bir kadın olarak, yoksulluğun azaldığını ya da geçimin daha iyiye gittiğini düşünüyor musun? Ya da bundan sonra sence her şey daha iyiye mi gidecek? Neden?
 - Daha önce evinin geçimi için ya da ev ekonomisine katkı sağlamak için neler yaptın? (örneğin, erzak hazırlama, kurutma, komposto hazırlama, patik örme vb.) Şimdi?
 - Aile ekonomisine katkı için bir şeyler yaparken akrabalarla yardımlaşır mıydın? Neler yaptın? Şimdi?
 - Aile ekonomisine katkı için bir şeyler yaparken komşularla yardımlaşır mıydın? Neler yaptın? Şimdi?
 - TOKİ binalarının yapılmasıyla kadınlar için yeni iş fırsat ve olanakları (gündelik işler, kapıcılık işleri vb.) çıktı mı?
 - Bu yeni fırsat ve olanaklardan yararlanabiliyor musun?
6. Sence Altındağ Belediyesi, yoksulluk koşullarını ve yoksulların yaşamını iyileştirmek istiyorsa, özellikle bölgedeki yoksul kadınların yaşamını kolaylaştırmak, güçlenmelerini ve daha özgür olmalarını sağlamak istiyorsa, ne tür olanak, hizmet ve destekler geliştirilmelidir? Sen bu konuda yetkili olsan neler yaptın? Sence bu konuda kimler ne yaptı/yapabilir?
7. Altındağ Belediyesi, Aktaş mahallesinde yaşamının, suç ve şiddet nedeniyle güvensiz olduğunu söylüyor ve TOKİ'lerin yapılmasıyla, buralarda yaşayanlar ve özellikle de kadınlar daha güvenli bir çevrede yaşayacak diyor. Sen buna ne diyorsun? Sence TOKİ olmadan burada yaşamak güvensiz mi? ya da TOKİ'de yaşamak daha mı güvenli? TOKİ öncesiyle kıyasladığında, kadınlar artık daha mı güvende?
 - Kadın olarak kendini nerede güvende ve tehlikede hissediyor – neden?
 - Evde (eskiden ve şimdi)
 - Evinin yakın çevresi/apartman/avlu/ bahçe (eskiden ve şimdi)
 - Mahallede (eskiden ve şimdi)
 - Muhtar, Belediye, sosyal çalışma kurumları vb. gibi devlet kurumlarında (eskiden ve şimdi)
 - Kadın olarak kimlerle güvende ve tehlikede hissediyor– neden? (eskiden ve şimdi)
 - Kadın olarak ne yaparken güvende ve tehlikede hissediyor– neden? (eskiden ve şimdi)
 - Kadın olarak ne zamanları daha güvende ve tehlikede hissediyor– neden? (eskiden ve şimdi)
8. Aktaş mahallesinde yaşayan kadınların karşılaşılabileceği tehlikeleri ve güvenlik sorunlarını düşündüğünde, sen ya da bu mahallede yaşayan diğer kadınlar tehlikelerden korunmak için neler yaparsınız? Eskiden nasıldı? Şimdi bir şey değişti mi? Peki bu konuda kimler, neler yapabilir?
9. Son olarak Aktaş mahallesinde gecekonduların yıkılması ve TOKİ binalarının yapılması gibi seninde yaşadığın bu değişimlere, Altındağ Belediyesi 'Gecekondu Dönüşümü Projesi' diyor. Sen bu yaşadıklarına ne diyorsun?
10. Ev senin için ne demek? İdeal bir ev nasıl olmalı? TOKİ evleri senin ev anlayışına ne kadar uyuyor?
11. Eklemek istediğin başka bir şey var mı?

Teşekkürler... Şimdi sizinle ve ailenizle ilgili bazı sorular sormam gerekiyor.

Kadınlara, Yaşam Koşullarına ve Beraber Yaşadıkları Kişilere İlişkin Genel Bilgi

1) Evde kimlerle yaşıyorsunuz?

Hanede birlikte yaşadığı kişilerin yakınlık durumları	Cinsiyet	Yaş	Medeni durum/ Evliyse kaç yıldır evli olduğu yazılacak	Eğitim durumu/en son mezun olduğu eğitim kurumu yazılacak	Daha önce Çalışma durumu ⁴⁹ / Ne iş yaptığı / ne zamana kadar çalıştığı yazılacak	Şu anki çalışma durumu ⁵⁰ / ne kadar süredir ne iş yaptığı yazılacak	Sosyal güvence durumu ve türü yazılacak	Özür durumu
Kendisi								

2) Hane üyelerinden cezaevinde olan var mı?

- a) Evet var
b) Hayır yok

3) Nerelisin / Doğum yerin neresi?

Şehrin Kasabanın Köyün Mahallenin ismi

4) Kaç yılından bu yana Aktaş mahallesinde yaşıyorsun?

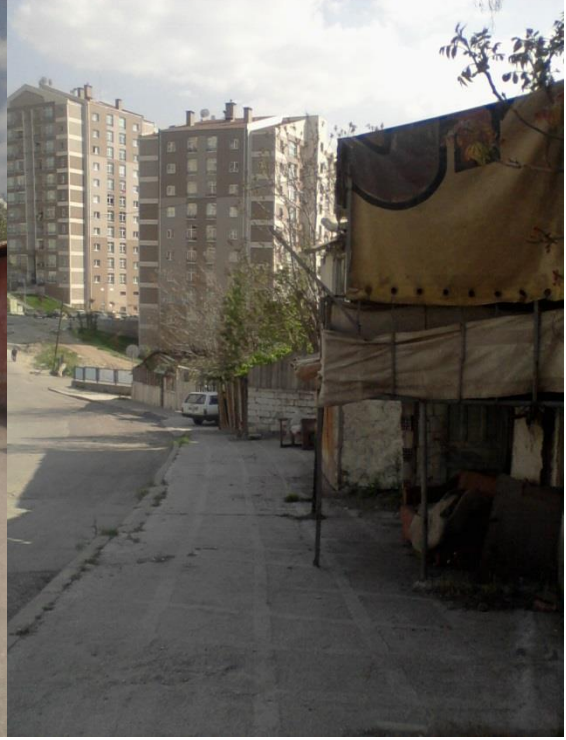
5) Evini sever misin? Neden? Kısaca

6) Bu mahallede yaşamayı seviyor musun? Neden? Kısaca

Soracağım sorular bu kadar, bana zamanınızı ayırarak, benimle görüştüğünüz için teşekkür ederim.

⁴⁹Evde ya da ev dışında para karşılığı yapılan işleri ifade etmektedir.

⁵⁰Evde ya da ev dışında para karşılığı yapılan işleri ifade etmektedir.

Ek 4. Aktaş mahallesinden genel görünüm/Fotoğraflar**Fotoğraf 1****Fotoğraf 2****Fotoğraf 3****Fotoğraf 4**

Fotoğraf 5**Fotoğraf 6**

Fotoğraf 7**Fotoğraf 8****Fotoğraf 9**

Fotoğraf 10**Fotoğraf 11****Fotoğraf 12**

Ek 5. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı izin yazısı

T.C.
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI
Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü

Sayı : B.17.0.SYG.0.40.00.00.642 - 9039
Konu : Uygulama İzni Hk.

18/05/2012

T.C. HACETTEPE ÜNİVERSİTESİNE
(Sosyal Bilimler Enstitüsü)

İlgi : 11/04/2012 tarihli ve B.30.2.HAC.0.41.00.00/200/1765 sayılı yazı

İlgide kayıtlı yazınızda belirtmiş olduğunuz Enstitünüz Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Burcu HATİBOĞLU'nun tez çalışması gereği Aktaş Mahallesinde oturan, Altındağ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan yardım alan ve Genel Sağlık Sigortasına başvurup gelir testi sonucu G0 olanlar içinden örnekleme ile seçilen 50 kişinin isim ve aldıkları yardım türlerine ilişkin bilgileri ekli listede mevcuttur. Bununla birlikte söz konusu kişilere ilişkin adres bilgilerine Muhtarlık vasıtasıyla ulaşılabileceği;

- Ekli listede yer alan kişilerin bilgilerinin sadece araştırmanın amaçları doğrultusunda kullanılması,
- Kişilere ait bilgilerin farklı kurum ve kuruluşlarla paylaşılması durumunda tüm sorumluluğun araştırmacıya ait olduğu,
- Araştırmanın sonuçlarının Genel Müdürlüğümüz ile paylaşılması,

hususunda,

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

A. Yılmaz
Aziz YILDIRIM
Genel Müdür

EK: Altındağ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan yardım alan ve Genel Sağlık Sigortasına başvurup gelir testi sonucu G0 olanlara ilişkin örnekleme sonucu 50 kişilik liste (1 sayfa)

ibraf

ÖZGEÇMİŞ

Arş. Gör. Dr. Burcu Hatiboğlu

Doğum Tarihi ve Yeri: 17.02.1981- Ankara

Yabancı Dil: İngilizce

Eğitim Özgeçmişi

Doktora: H. Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet ABD, 2009- devam ediyor.

Yüksek Lisans: H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet ABD, 2005-2009.

Lisans: A. Ü. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü, 1999-2003

Akademik Yükselme: Araştırma Görevliliği, 2007 (Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü)

Mesleki İlgi Alanları: Kent ve kentleşme sorunları, sosyal politika, yoksulluk, çalışan çocuklar, yoksul kadınlar, etik, insan hakları, eleştirel sosyal hizmet, feminizm ve Latin Amerika.

Özel İlgi Alanları: Resim, Fotoğraf, Tiyatro, Sinema, Müzik, Doğa.

Üye olunan örgütler: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, Eğitim Emekçileri Sendikası.

Yurtdışında Katıldığı Program ve Etkinlikler

Avrupa Birliği Erasmus Programı, Hannover Üniversitesi Uygulamalı Bilimler ve Sanatlar Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Almanya, 01.09.2013-01.02.2014.

12. Avrupa Sosyal Hizmet Yaz Okulu “Avrupa’da Kültürlerarası ve Sosyal Çatışmalar”, Berlin, 15-28.07.2007.

Avrupa Birliği Leonardo Da Vinci Projesi, "Sosyal Hizmet Uygulamalarında Farklı Yaklaşımlar", Belçika, 02.09.2007-02.12.2007.

Sahip Olunan Sertifikalar

Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü ve İsveç Başkonsolosluğu, “İnsan Ticareti Mağdurlarına Uzman Desteği Projesi” Katılım Belgesi, 16.04.2014.

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, “Sivil Toplum ve Proje Döngüsü Yönetimi Eğitimi Programı” Katılım Belgesi (25-27.01.2008).

Türk Dernekler Birliği ve Erciyes Üniversitesi, “1. Eğitim ve Kültür Bağlamında Avrupalı Türkler Kongresi” Katılım Belgesi (22-23.02.2006).

Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği – AFSAD, 1., 2. ve 3. Kur Fotoğraf Eğitimi Seminerleri, katılım belgesi.

Yayınlar

Doktora tezi (2011-devam ediyor)

Yoksul Kadınlar için “Sıcak Yuva” “Özgür Kent” Hayaliyle “İmkânsız Medeniyet” TOKİ, Feminist Sosyal Hizmet Ve Kent İçi Yoksul Alanların Dönüşümü: Ankara, Aktaş Mahallesi Örneği

Yüksek Lisans tezi

Hatiboğlu, B. (2009). Yoksul Ailelerle Sosyal Hizmet: Sokakta Çalışan Çocuklar Örneği, H. Ü. Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Çeviri kitaplar

Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*, Özlem Cankurtaran Öntaş ve Burcu Hatiboğlu Eren (çev.), Dipnot yayınevi, sosyoloji dizisi, Ankara.

Kitaplar

Cılga, İ. ve Hatiboğlu, B. (2012). *Sosyal Bilim ve Sosyal Hizmet Üzerine Düşünceler*, Derleme, SABEV Yayınları No: 34, Sosyal Çalışma Dizisi No: 27, Ankara.

Ulusal Dergiler- Yayınlar

TMMOB Şehir Plancıları Odası (2014). Haber Bülteni Kadın Özel Sayısı 4: Kadın-Kent-Bütünşehir, Ankara.

Hatiboğlu Eren B. (2014). Geçmişte ve Bugün Marjinal Olanın Yarını: Yenidoğan ve Çinçin Bağları Üzerine, *İdealkent, Kent Araştırmaları Dergisi, sayı 11: Ankara'nın Semtleri*, Ankara. (Hakemli)

Hatiboğlu, B. (2011). Sosyal Hizmet Etiğinde Radikal Yansımalar, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 22(1): 147-164. (Hakemli)

Cankurtaran Öntaş, Ö., Buz, S., Hatiboğlu, B. ve Öztürk, A. B. (2011). Opinions of Social Work Students on Gender: A Qualitative Research, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 22(2): 19-36. (Hakemli)

Hatiboğlu B. (2008). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadeleye Anarko-Feminist Bakış: Makrodan Mikroya Sosyal Hizmet, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 19 (2): 97-109. (Hakemli)

Uluslararası Dergiler

Cankurtaran Öntaş, Ö., Buz, S. ve Hatiboğlu, B. (2012). Youth and political participation: case in Turkey, *European Journal of Social Work*, DOI: 10.1080/13691457.2011.620567. (Hakemli)

Buz, S., Cankurtaran Öntaş, Ö. ve Hatiboğlu, B. (2012). Opinions of Social Work Students from Turkey on Poverty and Wealth, *International Journal of Business and Social Science*, 3(5): 187-196. (Hakemli)

Buz, S., Cankurtaran Öntaş, Ö. ve Hatiboğlu, B. (2012). Opinions of social work students from Turkey on social justice, *International Social Work*, 56(6): 724-742. (Hakemli)

Ulusal Kongre ve Sempozyumlar

Hatiboğlu Eren, B. ve Özateş Gelmez Ö. S. (2014). Nasıl yapmalı: Feminist Metodoloji, *Bir Envanter: Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarında Neredeyiz? Çalıştayı (10 Mart 2014)*, sözlü sunum, Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Merkezi, Ankara. (Çalıştay kitapçığında yayınlanacaktır)

Hatiboğlu Eren, B. ve Özateş Gelmez Ö. S. (2013). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kadınlarla Bilinç Yükseltme Çalışmaları, *Aile ve Kadın Sempozyumu (16 Mayıs 2013)*, sözlü sunum, Kırıkkale Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Kırıkkale. (Sempozyum kitapçığında yayınlanmıştır)

Hatiboğlu Eren, B. (2012). 1. ODTÜ Sosyal Bilimler Doktora Öğrencileri Çalıştayı (23-25 Mayıs 2012), ODTÜ Kültür Kongre Merkezi, Ankara.

Hatiboğlu, B. (2011). Farklı Refah Sistemlerinde Sosyal Hizmet Eğitimi ve Güncel Eğilimler, *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2011: 50.Yılında Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitimi: Sorunlar, Öncelikler ve Hedefler (15-16 Aralık 2011)*, sözlü sunum, Ankara.

Özateş, Ö. S., Hatiboğlu, B. ve Ağbaba, G. (2011). Sosyal Hizmette Toplumsal Cinsiyete ve Kadına Yönelik Şiddete İlişkin Farkındalık Eğitimi, *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2011: 50.Yılında Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitimi: Sorunlar, Öncelikler ve Hedefler (15-16 Aralık 2011)*, sözlü sunum, Ankara.

Hatiboğlu B. (2011). 8 Mart Tarihçesi ve Günümüzde Kadın, *Sağlık ve Sosyal Hizmet öğrencileri 8 Mart paneli (07.03.2011)*, Türk Tabipleri Birliği, sözlü sunum, Ankara.

Hatiboğlu B. (2011). Kamusal ve Özel Alanda Bir İnsan Hakları Savunuculuğu Olarak Sosyal Hizmet, 7. *Ulusal Sosyal Hizmetler Kongresi (15-16 Nisan 2011)*, ATAUM - Ankara Üniversitesi Cebeci Kampusü, sözlü sunum, Ankara (Kongre kitapçığında yayınlanacaktır).

Hatiboğlu B. (2010). Kadına Yönelen Şiddetin En Kötü Biçimi Olarak Yoksulluk, *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2010: Sosyal Kalkınma ve Sosyal Hizmet (9-10-11 Aralık 2010)*, sözlü sunum, Ankara.

Hatiboğlu B. (2009). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Hizmet ve Sokakta Çalışan Çocukların Aileleri, 11. *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kültür ve Kongre Merkezi*, sözlü sunum, Ankara.

Hatiboğlu B. (2009). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yurttaşlık Anlayışı ve Sosyal Adalet, *Küreselleşen Dünyada Sosyal Hizmetler: Sorunlarımız ve Çözüm Önerileri, SES Sempozyumu*, sözlü sunum, Ankara (Sempozyum kitapçığında yayınlanmıştır)

Uluslararası Kongre ve Sempozyumlar

Hatiboğlu Eren, B. (2013). Çinçin/Altındağ'da dönüşen yoksul kadın deneyimleri: Bir varmış bir yokmuş, *Uluslararası Kültür ve Bellek Sempozyumu (7 Eylül 2013)*, Bilkent Üniversitesi, Ankara.

Cankurtaran Öntaş, Ö. ve Hatiboğlu Eren, B. (2013). How can we tackle with discrimination?, workshop çalışması, *The CIF International 30th Conference 2013 (5 Haziran 2013)*, Ankara.

Hatiboğlu, B. (2008). “Anvers’teki Türkiye Kökenli Gençlerin Entegrasyon Sorunları: Çok-Kültürlülük ve Kültürel Çatışmaların Çözümü Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, içinde Yrd. Doç. Dr. İ. Aydoğan ve Dr. F. Yaylacı (editörler), *I. Uluslararası Avrupalı Türkler Kongresi: Eğitim ve Kültür (Belçika)*, Cilt 2, Erciyes Üniversitesi Yayını.

Eğitim Faaliyetleri

Üniversite dışı verilen eğitimler

Hatiboğlu, B. ve Ağbaba G. (2010). “Toplumsal Cinsiyete ve Kadına Yönelik Şiddete İlişkin Farkındalık Yaratma Eğitimi”, 7 hafta süren eğitim Ankara Kadın Dayanışma Vakfı adına Vakıf binasında gerçekleştirilmiştir. (Eğitici/Kolaylaştırıcı)

Üniversite içi asiste edilen dersler

SHO 125	Sosyal Hizmet Ortamlarında İnceleme
SHO 203	İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre I
SHO 217	Sosyal Hizmet Araştırması I
SHO 218	Sosyal Hizmet Araştırması II
SHO 317	Sosyal Hizmet Kuramı I
SHO 318	Sosyal Hizmet Kuramı III
SHO344	Sosyal Hizmet Etik İlke, Değer ve Sorumlulukları (İngilizce)
SHO 417	Sosyal Hizmet Uygulaması I
SHO 418	Sosyal Hizmet Uygulaması II

Adres : Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Beytepe-Ankara, Türkiye.

Tel : + (90) 312–297 63 62 – 63- 64 /330

Faks : + (90) 312–297 63 65

E-Posta : bhatib@hacettepe.edu.tr, burcuhatiboglu@gmail.com.

